

ESKİŞEHİR
OSMANGAZI
ÜNİVERSİTESİ

ISSN 1302-9703

e-ISSN 2149-9047

sb

ESKİŞEHİR OSMANGAZI ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES, ESKİŞEHİR OSMANGAZI UNIVERSITY

CİLT/VOL: 21 SAYI/NO: 1 HAZİRAN/JUNE 2020

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 346

İmtiyaz Sahibi: Prof. Dr. Mesut ERŞAN (Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü)
Owner: Prof. Dr. Mesut ERŞAN (Director of Graduate School of Social Sciences)

Editör (Editor): Prof.Dr. Mesut ERŞAN

Editör Yardımcıları (Assistant Editors): Doç.Dr. Musa KILIÇ, Doç.Dr.Behçet Yalın ÖZKARA
Sorumlu Müdür (Responsible Manager): Doç.Dr.Behçet Yalın ÖZKARA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce yılda iki kez yayımlanan hakemli uluslararası bir dergidir. Dergi, aşağıda yer alan ulusal ve uluslararası veri tabanları ve indekslerle taranmakta ve indekslenmektedir:

- . TÜBİTAK/ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Basılması istenen yazılar, derginin yazım kurallarına uygun biçimde hazırlanmalıdır.

Derginin tümü ya da bölümü/bölemleri Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, optik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Makale içeriklerinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

Eskişehir Osmangazi University, Journal of Social Sciences is a refereed international journal which is published by Eskişehir Osmangazi University, Institute of Social Sciences biannually. The journal is indexed and covered by the following national and international databases and indexes:

- . TÜBİTAK-ULAKBİM Social Science Database
- . International Bibliography of the Social Sciences (IBSS)
- . Ebscohost
- . Akademia Social Sciences Index (ASOS)
- . Ulrich's Periodicals Directory

Before submission, manuscripts should be prepared by Journal's writing instructions.

No part of this journal may be printed, reproduced or distributed by electronical, mechanical or other means without the written permission of the University.

Writers are solely responsible for the content of their articles.

Basım Yeri (Publication Place)
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Basımevi

İletişim Bilgileri (Contact Info): Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Meşelik, 26040
ESKİŞEHİR/ e-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr
Web: <http://sbd.ogu.edu.tr>, Tel: +90 222 229 30 48 / Faks: +90 222 229 30 48

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 346

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mesut ERŞAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sadık SARISAMAN	Afyon Kocatepe Üniversitesi
Prof. Dr. Enis ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Gülbin ÖZDAMAR AKARÇAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Soner AKPINAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Duran CANKÜL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Musa KILIÇ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Evren KÜÇÜK	Kastamonu Üniversitesi
Doç. Dr. Oytun MEÇİK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Behçet Yalın ÖZKARA	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TEKİN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Muhammet Ali TİLTAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hülya AKDEMİR CENGİZ	Karabük Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Yunus ARAZ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Semra DOĞAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Nezahat EKİCİ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi

Alan Editörleri (Field Editors)

Dil ve Edebiyat - Felsefe	Tarih
Doç. Dr. Soner AKPINAR	Prof. Dr. Fahri YETİM
İktisadi ve İdari Bilimler - Hukuk	Turizm – Halkla İlişkiler
Doç. Dr. Oytun MEÇİK	Doç. Dr. Duran CANKÜL
Doç. Dr. Bilge Kağan ŞAKACI	Doç. Dr. Cüneyt TOKMAK
Dr. Öğr. Üyesi Onur DİRLİK	Dr. Öğr. Üyesi Ebru ARSLANER
İlahiyat	Sanat ve Tasarım - İletişim
Prof. Dr. Adnan ADIGÜZEL	Doç. Dr. Gülbin Özdamar AKARÇAY
Dr. Öğr. Üyesi Fatih TOK	Doç. Serenay ŞAHİN
Dil Editörleri	Dr. Öğr. Üyesi Tezcan BAHAR
Doç. Dr. Behçet Yalın ÖZKARA	Psikoloji - Sosyoloji
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TÜRKAN	Dr. Öğr. Üyesi Semra DOĞAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 | Yayın No: 346

Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof.Dr. Coşkun Can AKTAN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.Hüseyin AYDIN	Selçuk Üniversitesi
Prof.Dr. Deniz BOZER	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Celalettin ÇELİK	Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr.Özcan DAĞDEMİR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Hayati DEVELİ	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Şaban Ali DÜZGÜN	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Zekeriya GÜLER	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Kemal İNAT	Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr.Muhsin KAR	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi
Prof.Dr. Yalçın KARATEPE	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr.Ahmet KARTAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr.Nevzat KAYA	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof.Dr.İbrahim KAYA	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Osman KÖKSAL	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ali KÖSE	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr. Fevzi OKUMUŞ	University of Central Florida
Prof.Dr. Mehmet ÖZ	Hacettepe Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet ÖZDEMİR	Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Şükrü ÖZEN	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof.Dr.Mustafa ÖZTÜRK	Fırat Üniversitesi
Prof.Dr. Mahfuz SÖYLEMEZ	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.Kemal YILDIRIM	Anadolu Üniversitesi

Dergi Sekreteri (Secretary): Mediha TOPCU

Yayına Hazırlık (Preparation for Publication)

Selçuk AKALIN

Mediha TOPCU

Editörden

Değerli Okuyucular,

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin Haziran 2020 sayısını sizlerle paylaşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Dergimiz bu sayısında, hakemlik sürecini tamamlayıp, Yayın Kurulumuz kararıyla, yayımlanabilir onayı alan onbir bilimsel nitelikli makaleyi siz okuyucuların istifadesine sunuyor.

İlk makalemiz, Serpil KAYA, Yasin Emre OĞUZ, Veysel YILMAZ'ın birlikte hazırlamış olduğu "Turizm Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Algılarının Sektörde Kalma Niyetlerine Etkisi: ESOGÜ Turizm Fakültesi Örneği" başlığını taşıyor. Bu makalede yazarlar, araştırmanın amacının turizm öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik algılarının sektörde kalma niyetleri üzerindeki etkisini belirlemek olduğunu, modeldeki yapısal ilişkilerin sınanmasında kullanılan verilerin, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesinde yüz yüze anket yapılarak elde edildiğini ifade etmişlerdir. Araştırma sonucunda; işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler ve promosyon fırsatlarının sektörde kalma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

İkinci makale, O. Can YILMAZDOĞAN ve Cihan SEÇİLMİŞ'in birlikte İngilizce hazırlamış oldukları "The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty" başlığını taşıyor. Makalede Araştırma ile destinasyon çekiciliği, memnuniyet, aidiyet ve destinasyon sadakati arasındaki ilişkileri bütünlük bir bakış açısıyla araştırmak amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilgili alanyazın incelenmiş ve alanyazındaki çalışmalardan hareketle bir model geliştirilmiştir. Geliştirilen modeli test edebilmek için Nisan - Mayıs 2017 tarihleri arasında Eskişehir'i ziyaret eden yerli turistlere kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmış ve 389 anket formu değerlendirmeye alınmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonrasında geliştirilen model sınanmış ve destinasyon çekiciliği, memnuniyet, aidiyet ve destinasyon sadakati değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Bu araştırma ile turistlerin aidiyet ve devamında sadakat oluşumunda önemli yeri olan öncüller tanımlamakta, bu öncüllerin birbirleriyle ve sadakat ile olan ilişkileri ve sadakat oluşumu üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ortaya koyulmaktadır. Bu etkiler doğrultusunda alanyazına ve uygulamaya yönelik bir dizi önerme sunulmaktadır.

Üçüncü makale, Eniser ATABAY, Beykan ÇİZEL'in birlikte hazırlamış olduğu "İmleç İzleme Yöntemiyle Otel Web sitesi Ziyaretçilerinin Görsel İlgisinin Analizi" başlığını taşıyor. Yazarlara göre bu çalışmanın amacı mouse (fare) imleciyle oluşturulan tıklamaları inceleyerek, konaklama işletmelerinin web sitelerini ziyaret edenlerin davranışlarını analiz etmektir. Bünyesinde 13 oteli barındıran ulusal bir otel grubuna ait web sitesinin ana sayfasını bir sene boyunca ziyaret eden ziyaretçilerin verileri değerlendirilmiştir. Böylelikle konaklama işletmeleri, web sitelerini ziyaret edenlerin davranışlarından anlamlı ve ilişkilendirilebilir enformasyon elde ederek hizmet üretim ve pazarlama süreçlerinde kullanabileceklerdir. İncelemeye dâhil edilen örneklem sayısı toplam 97891 kişiden oluşmaktadır. Bu durum çalışmada veriler Yandex. Metrica aracılığıyla toplanmış ve oluşturulan tıklama haritaları segmentlere (ülke ve cinsiyet) ayrılmıştır. Böylece site ziyaretçilerinin segmentlere göre hangi davranışları sergilediği incelenmiştir. Türkçe ve Rusça ana sayfayı ziyaret edenlerin davranışlarının diğer dillere ait sayfaları ziyaret edenlerden daha çok birbirine benzerlik

gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcı verileri üzerinden hareket edilerek yapılan bu saptama, turistik ürün ve hizmet üreten turizm arz unsurları açısından önemlidir. Araştırma sonuçları uygulamacılara ve araştırmacılara turist davranışı ile ilgili bazı ipuçları sunmaktadır.

Dördüncü makale, Gizem YILDIRIM ile Gaye ATİLLA'nın birlikte yazdıkları, "Öz Yeterliğin Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısına Etkisi" başlığını taşıyor. Yazarlara göre bu çalışmada, üniversite öğrencilerin öz yeterliklerinin bilinçli farkındalık ve benlik saygıları üzerindeki etkisini belirlemek hedeflenmiştir. Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi "Örgütsel Davranış" dersini alan öğrencileri kapsamaktadır. Araştırma 124 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı kavramları ilgili literatür çerçevesinde araştırılmış, ardından ilişkilere yönelik hipotezler geliştirilmiştir.

Beşinci makale, İsmail Alperen BİÇER'nin yazmış olduğu "Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri" başlığını taşıyor. Yazar makalede, Modern anlamda edebiyat tarihciliğinin temellerinin atıldığı ve örneklerinin verildiği dönemde tezkire geleneğini sürdürmeyi tercih eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın biyografisini kaleme almıştır. Biyografik yöntemle metin tahlili yönteminin kullanıldığı bu makale, İbnülemin'in *Kendime Dair* başlıklı otobiyografisi, kaleme aldığı biyografileri ve dostlarının hatıralarından hareketle onun hem hususi hem de yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezci yönünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Altıncı makale Suat TUYSUZ, Recep GÜLMEZ, Kader MUTLU'nun birlikte hazırlamış olduğu "Seçimlerde Komşusundan Ayrıklaşan İlçeler ve Ayrıklaşmayı Sağlayan Dinamikler" başlığını taşıyor. Bu araştırma birbiriyle ilişkili üç amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. İlk amaç, ilçe ölçeğinde komşularıyla benzer özellik gösteren ilçelerin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde kümelendikleri bölgeleri ortaya çıkarmaktır. İkincisi ve daha da önemlisi söz konusu anlamlı kümelendirmelerin olduğu bölgelere komşu olup ancak komşularından farklı düşünen ayrık ilçeleri ortaya çıkarmaktır. Sonucunda ise ayrık ilçelerin komşularıyla farklılaşma nedenlerinin demografik, kültürel ve ekonomik dinamiklerle herhangi bir ilişki içinde olup olmadığını anlamaya yöneliktir.

Yedinci makale Murat TINAS'ın yazmış olduğu "Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı" başlığını taşıyor. Yazar bu makalede, Uluslararası ilişkilerin gerçek aktörü olarak devletleri gören geleneksel kuramların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü, Yemen İç Savaşı'nda bölgesel güçteki devletleri merkeze alıp Yemenli aktörlerin hareket kabiliyetini çok sınırlı görmektedir. Şüphesiz doğruluk payı olan bu yaklaşımdan hareketle müvekkil – vekil ilişkisini sadece tek taraflı ilerleyen şekilde varsaymak ne kadar doğrudur? Yemen, tarihi boyunca dış müdahalelere açık olmuş ve bu olgu 2015 sonrası dönemde daha görünür bir hal almıştır. Bu dönemde güçlenen İran – Husiler ilişkisi, genellikle bölgesel nüfuz mücadelesi çerçevesinde İran'ın merkezde olduğu analizlerle ele alınmaktadır. Ancak bu çalışma, İran'ın Husilere olan desteği üzerinden Husileri salt etkisiz bir vekil olarak gören literatürü eleştirmekte olup vekâlet ilişkisinin çok yönlü, çok taraflı ve çok boyutlu olduğunu değerlendirmektedir.

Sekizinci makale Ercan BAHTİYAR, Hakkı ODABAŞ'ın birlikte hazırlamış olduğu "Vergi Gelirlerini Etkileyen Bir Faktör Olarak Ekonomik Özgürlükler: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz" başlığını taşıyor. Bu çalışmada 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri kullanılarak vergi

gelirleri ile ekonomik özgürlük arasındaki uzun dönem ilişkisi, vergi gelirlerini belirleyen diğer faktörlerle birlikte Pedroni (1999), Kao (1999) ve Johansen - Fisher panel eş bütünleşme testleri ve uzun dönem eşitliği tahmincileri FMOLS ve DOLS aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ise ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dokuzuncu makale Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU'nun hazırlamış olduğu "Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 – 2019" başlığını taşıyor. Bu çalışma, 1979-2019 yılları arasında doğrudan genel oy ilkesi kapsamında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimleri hakkında bilgi vermekte ve 2019 seçimleri sonucu oluşan Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarını tanıtmaktadır. Çalışmada nitel veri analizi ve tümevarım yöntembilimi kullanılmıştır. Bu makale, Avrupa Parlamentosu seçimlerinin kırk yıllık tarihini karşılaştırmalı olarak bir çalışma altında topladığı ve mevcut Avrupa Parlamentosu'nu oluşturan siyasi parti gruplarını tanıttığı için önemlidir.

Onuncu makale, Rumeysa Reyna ERŞAN, Deniz DEMİRARSLAN'nın birlikte hazırlamış olduğu "Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri" başlığını taşıyor. Yazarların sürdürülebilirlik kavramını temel alarak kurguladıkları bu çalışmada a tarihi yapıların sürdürülebilirliği üzerine bilgilendirme yapılmış, Eskişehir Odunpazarı Evleri'ndeki Yağcızade Konağı, Dalyancı Konağı ve Hafız Ahmet Efendi Konağı örnekleriyle incelenmiştir. Bu çalışmada Niteliksel Araştırma Yöntemleri kullanılmıştır. Literatür Taraması ile birlikte yerinde inceleme ve röportajlar yapılarak restorasyon çalışmalarıyla ilgili pek çok bulguya ulaşılmış, Odunpazarı Evleri'ne yapılan yenileme çalışmalarının sürdürülebilirliğe katkıları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Son makale Emine Zehra BİLGE ve Mustafa Naci KULA'nın birlikte hazırlamış olduğu "Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki" başlığını taşıyor. Yazarlara göre bu araştırmanın amacı ve ana problemi; iç ve dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Alt problemler ise bu iki değişken ile demografik değişkenlerin ilişkisidir. Çalışmanın teorik kısmında dokümantasyon tekniği uygulanmıştır. Alan araştırmasında ise, Ankara ilinde beş farklı lise türünde öğrenim gören 379 öğrenci ile bir anket çalışması yapılmıştır. Araştırma bulgularına göre; iç güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile bazı demografik değişkenler arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Yayımlamış olduğumuz çalışmaların siz değerli okuyucularımıza yararlı olması dilek ve temennisiyle saygılar sunarım.

Prof. Dr. Mesut ERŞAN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Makale Alanı TURİZM

- 1-19** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Turizm Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Algılarının Sektörde Kalma Niyetlerine Etkisi: ESOĞÜ Turizm Fakültesi Örneği
The Effects of the Perceptions of Tourism Students Towards the Tourism Sector on their Intention to Work: Case of ESOGU Tourism Faculty Students
Serpil KAYA, Yasin Emre OĞUZ, Veysel YILMAZ

- 21-39** **Paper Type:** Research / **Makale Türü:** Araştırma
The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty
Destinasyon Aidiyeti ve Öncüllerinin Destinasyon Sadakati Üzerindeki Etkisi
O. Can YILMAZDOĞAN, Cihan SEÇİLMİŞ

- 41-58** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
İmleç İzleme Yöntemiyle Otel Web sitesi Ziyaretçilerinin Görsel İlgisinin Analizi
Analysis of the Visual Attention of Hotel Website Visitors with Cursor Tracking Method
Eniser ATABAY, Beykan ÇİZEL

Makale Alanı İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER

- 59-84** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Öz Yeterliğin Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısına Etkisi
The Effect Of Self-Efficacy On Mindfulness and Self-Esteem
Gizem YILDIRIM, Gaye ATİLLA

- 85-98** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzler
Gentleman and Poet: Signs of Egocentrism in the Life of Ibnulemin Mahmut Kemal Inal and His Works
İsmail Alperen BİÇER

- 99-115** **Makale Türü:** Araştırma / **Paper Type:** Research
Seçimlerde Komşusundan Ayrıklaşan İlçeler ve Ayrıklaşmayı Sağlayan Dinamikler
Anomalous Districts in Elections and Their Dynamics Promoting Anomaly
Suat TUYSUZ, Recep GÜLMEZ, Kader MUTLU

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703

- 117-136** **Makale Türü: Araştırma / Paper Type: Research**
Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı
Houthis in Yemeni Civil War: The Complex Nature of the Proxy Relation
Murat TINAS
- 137-161** **Makale Türü: Araştırma / Paper Type: Research**
Vergi Gelirlerini Etkileyen Bir Faktör Olarak Ekonomik Özgürlükler: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz
Economic Freedoms as an Affecting Factor of Tax Revenues: An Analysis on OECD Countries
Ercan BAHTİYAR, Hakkı ODABAŞ
- 163-185** **Makale Türü: Araştırma / Paper Type: Research**
Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 – 2019
40 Years in the European Parliament Elections: 1979 – 2019
Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU
- Makale Alanı SANAT ve TASARIM**
- 187-213** **Makale Türü: Araştırma / Paper Type: Research**
Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri
Eskişehir Odunpazarı Houses in the Context of Sustainability Principle in Historical Buildings
Rumeysa Reyna ERŞAN, Deniz DEMİRARSLAN
- Makale Alanı İLAHİYAT**
- 215-240** **Makale Türü: Araştırma / Paper Type: Research**
Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki
The Relationship Between Religious Orientation and Perception of Goodness of High School Youth
Emine Zehra BİLGE, Mustafa Naci KULA

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Editörlüğü, derginin önceki sayılarında ve bu sayısında hakemlik hizmeti ile katkılarından dolayı aşağıda alfabetik sıra ile isimleri yer alan hakemlere teşekkür eder.

Dr.Öğr.Üyesi Erhan AKDEMİR	Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Soner AKPINAR	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Murat ATALAY	Akdeniz Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Duygu AYDIN ÜNAL	Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Hülya BAYRAK AKYILDIZ	Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Yasin BOYLU	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Murat BURUCUOĞLU	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç.Dr. Hakan CENGİZ	Karabük Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ayşen ÇELEN ÖZTÜRK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Dönüş ÇİÇEK	Anadolu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Onur DİRLİK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Semra DOĞAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Merve DOĞAN	Çukurova Üniversitesi
Doç.Dr. Volkan DOĞAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Nezahat EKİCİ	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Doç.Dr. Ramazan ERDAĞ	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gülen GÖKTÜRK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut HIZIROĞLU	İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Davut IŞIKDOĞAN	Dicle Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Mahmut Sami İŞLEK	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Rıdvan KALAYCI	Sakarya Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi İsmail Cem KARADUT	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Saim Çağrı KOCAKAPLAN	Marmara Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa KOÇ	Balıkesir Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Özgür Emre KOÇ	Hitit Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Derviş Tuğrul KOYUNCU	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Gürkan KÜÇÜKERGİN	Atılım Üniversitesi
Doç.Dr. Emre OZAN	Anadolu Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ece ÖMÜRİŞ	Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa ÖZER	Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Alper ÖZMEN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Ufuk PALA	Giresun Üniversitesi
Doç.Dr. Burhan SEVİM	Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. Ramazan Pars ŞAHBAZ	Gazi Üniversitesi
Prof.Dr. Ali TAŞ	Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Muhammet Ali TİLTAY	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç.Dr. Alparslan UĞUR	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Tahsin YAMAK	Marmara Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Nuray YAPICI AKAR	Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Seda YAVUZ	İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Battal YILMAZ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr.Öğr.Üyesi Orhan Can YILMAZDOĞAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Turizm Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Algılarının Sektörde Kalma Niyetlerine Etkisi: ESOĞÜ Turizm Fakültesi Örneği

Serpil KAYA, Yasin Emre OĞUZ, Veysel YILMAZ*

Turizm Öğrencilerinin Turizm Sektörüne Yönelik Algılarının Sektörde Kalma Niyetlerine Etkisi: ESOĞÜ Turizm Fakültesi Örneği

The Effects of the Perceptions of Tourism Students Towards the Tourism Sector on their Intention to Work: Case of ESOGU Tourism Faculty Students

Özet

Bu araştırma turizm öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik algılarının sektörde kalma niyetleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Modeldeki yapısal ilişkilerin sınanmasında kullanılan veriler, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi (n=397) yüz yüze anket yapılarak elde edilmiştir. Araştırmanın devamında, içsel gizil değişken olarak “sektörde kalma niyeti” ve dışsal gizil değişkenlerin de “işin doğası”, “fiziksel çalışma koşulları”, “sosyal statü”, “ücret”, “yöneticiler” ve “promosyon fırsatları” olarak betimlendiği yapısal eşitlik modeli ile kurulmuştur. Araştırma sonucunda; işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler ve promosyon fırsatlarının sektörde kalma niyeti üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kurulan model desteklenmiştir.

Abstract

This research aims to determine the effects of the perceptions of tourism students towards the tourism sector on their intention to work. This research data which is used in order to test the structural relationship between the variables are collected from Eskişehir Osmangazi University Tourism Faculty students through a face to face survey method (n=397). This recommended model consisted of nature of work, physical working conditions, social status, fee, managers, promotion opportunities as the exogenous latent variables and intention to work as the endogenous latent variable. As a result of the research; it was determined that the nature of work, physical working conditions, social status, fee, managers and promotion opportunities effect on intention to work with participants.

Arahtar Kelimeler: Turizm Sektörü Algısı, Sektörde Kalma Niyeti, Yapısal Eşitlik Modellemesi, Öğrenciler, Eskişehir

Keywords: Perception of Tourism Sector, Intention to Work, Structural Equation Modeling, Students, Eskişehir

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Turizm insanların gezme, görme ve keşfetme gibi ihtiyaçlarının bir sonucu olarak doğan sosyal bir olgu olarak kabul edilmektedir (Kozak vd., 2014: 1). Konaklama, seyahat, ulaştırma, eğlence ve yiyecek-içecek gibi çeşitli faaliyet alanlarından oluşan turizm sektörü,

*Serpil KAYA, Doktora Öğrencisi., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, serpill_kayaa@hotmail.com.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-3430-7169 Yasin Emre OĞUZ, Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, yeoguz@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-2139-4278, Veysel YILMAZ, Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İstatistik Bölümü, vyilmaz@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5147-5047. Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket formu için ESOĞÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'ndan 08.04.2020 tarihinde (belge sayı no: 2020-08) etik kurul onayı alınmıştır.

küreselleşen dünya ile birlikte hızla büyüyen bir sektör haline gelmiştir (Şit, 2016: 115-116). Turizm sektörünün emek yoğun özelliği insan faktörünün önemini daha da ön plana çıkarmaktadır (Haven-Tang ve Jones, 2008: 353; Hayes ve Ninemeier, 2008: 5). Diğer bir ifadeyle, turizm sektöründe hizmetin makineleştirilmesi ve otomasyona dönüştürülmesi olanağı diğer sektörlerle oranla çok daha sınırlı kalmaktadır. Bunun temelinde ise turistik ürünün taşıdığı soyut özellikler yer almaktadır. Her ne kadar teknolojik yenilikler yaşansa da turizm sektöründe birçok iş alanında hala insan emeğine ihtiyaç duyulmaktadır (Szivas vd., 2003: 64).

Turizm sektöründe sunulan ürün ve hizmetlerin kalitesi insanla ilgilidir ve hizmet kalitesinin odak noktasını yine insan gücü oluşturmaktadır. Bu açıdan turizm sektöründe hizmet kalitesinin artırılması için öncelikle nitelikli iş gücünün planlanması gerekmektedir (Erbaş vd., 2013: 1151). Turizm eğitim ve öğretimi, mesleki teknik eğitim çerçevesinde değerlendirilmektedir (Şahin ve Fındık, 2008: 65). Turizm eğitim kurumlarının temel amaçları ise turizm sektöründe çalışacak olan personellerin temel eğitimini sağlamak, tüm eğitim alanlara turizm bilincini ve felsefesini kazandırmak ve turizm sektörüne kalifiye personel yetiştirmek şeklinde ifade edilmektedir (Baltacı vd., 2012: 18). Ancak turizm sektöründe iş gücü ihtiyacının büyük bir bölümü kalifiye olmayan iş gücü istihdam edilerek sağlanmakta ve bu durum hizmet kalitesinin düşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, işletmeler ekonomik fayda elde etmekte zorlanmaktadır (Erbaş vd., 2013).

Günümüz turizm öğrencileri geleceğin turizm sektörü çalışanları olmak için eğitim ve öğretim hayatına devam etmektedir (Türker vd., 2016). Ancak bu husus da yapılan çalışmalar, turizm öğrencilerinin sadece %30'luk bir bölümünün sektörde devam ettiğini göstermektedir (Köşker ve Unur, 2017; Temizkan vd., 2019). 2019 yılında Türkiye genelinde 133 üniversitede yaklaşık 32 bin turizm kontenjanı açıldığı bilinmektedir (Turizm Akademisyenleri Derneği, 2020). Bu kadar yatırım yapılan ve kontenjan açılan okullardan mezun olanların yarısından azının sektörde devam etmesi ise durumun vahametini gözler önün sermektedir. Bu nedenle turizm öğrencilerinin mezun olduktan sonra kariyerlerine nasıl devam edeceklerinin tespit edilmesi yapılan bu araştırmanın çıkış noktası ve problemini oluşturmaktadır. Bu çalışma ile Eskişehir Osmangazi Üniversitesi turizm öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik algılarının turizm sektöründe kalma niyetleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Buradan hareketle, öğrencilerin sektörde kalma niyetlerini olumsuz yönlü etkileyen faktörlere yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir. Bu durum hem araştırmanın önemini hem de özgün değerini oluşturmaktadır. Ayrıca öğrencilerin sektör kalma niyetlerini ölçen bir model geliştirmenin de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir istihdam kaynağı olarak kabul edilmektedir. Ancak sektörde çalışanların memnuniyetlerinin ve aldıkları ücretlerin düşük olması nedeniyle de eleştirilmektedir (Roney ve Öztin, 2007: 5). Bu durum turizm sektörünü kalifiye personelleri cezbetme ve elde tutma sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bugünün öğrencileri yarının etkili uygulayıcıları ve sektör çalışanları olacakları için turizm sektörü ile ilgili algılarının ölçülmesi ve gelecek planlamalarının bu sonuçlara göre yapılması gerekmektedir (El-Houshy, 2014: 800). Bu açıdan turizm ve konaklama sektöründe yetenekli, hevesli ve kararlı bir iş gücüne sahip olmak özelde sektördeki firmaların başarısı genelde de Türkiye ekonomisi için hayati bir önem taşımaktadır (Kuslivan ve Kuslivan, 2000: 61).

İşletme çalışanları arasında etkin bir performans sergilemeyi hedefleyen insan kaynakları yönetiminde, personelin işletme ile olan ilişkisini belirleme noktasında kariyer kavramı devreye girmektedir (Greenhaus ve Callanan, 2006: 61). Literatürde birçok tanımı yapılmış olan kariyer kavramı 1960'lı yıllardan önce nadiren kullanılmaktaydı (Herr, 2001: 196). Genellikle kişilerin iş hayatıyla eş anlamlı olarak kullanılan bir kavramdı (Brown vd., 2004: 5). Ancak gerçekte kariyer kavramı, iş hayatının ve sosyal yaşamın çalışanların hayatındaki önemi ile ilişkilendirilmektedir (Burack, 1988: 39). Kariyer; bireylerin yaşam süreleri boyunca kurum içinde ve kurum dışında işle ilgili deneyimleri şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca kariyer; ulusal kültür, ekonomi, siyasi çevre gibi birçok bağlamsal ve başkalarıyla ilişkiler gibi kişisel faktörlerden etkilenmektedir (Sullivan ve Baruch, 2009, s. 1543).

Kariyer yönetimi ise bir kurum içindeki bireylerin ilerleyişini; örgütsel ihtiyaç ve örgütsel hedeflere, çalışanların performans potansiyeline ve tercihlerine göre planlayan ve şekillendiren süreç olarak tanımlanmaktadır (Hartzenberg, 2002). Diğer bir ifadeyle bireylerin ilgi alanları, becerileri, güçlü ve zayıf yönleri hakkında bilgi topladığı bir kariyer hedefi belirlediği ve kariyer hedeflerine ulaşma olasılığını artıran kariyer stratejilerine dâhil olduğu bir süreci ifade etmektedir. Bu süreç kariyer araştırması, kariyer hedeflerinin geliştirilmesi ve kariyer hedeflerine ulaşmak için kariyer stratejilerinin kullanılmasını içermektedir (Patrick ve Kumar, 2011: 2). Bireylerin kariyer yönetimini hangi süreçler olarak tanımladıkları ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Hartzenberg, 2002: 6):

- Kendisi ve iş dünyası ile ilgili bilgileri toplar.
- Yetenekleri, ilgileri, değerleri ve tercih edilen yaşam tarzı ile alternatif meslekler ve organizasyonlar hakkında doğru bir resim geliştirir.
- Gerçekçi kariyer hedefleri yaratır.
- Hedeflere ulaşmak için tasarlanmış bir strateji geliştirir ve bu stratejiyi uygular.
- Stratejinin etkinliği ve hedeflerin uygunluğu hakkında geri bildirim sağlar.

Kariyer ile ilgili diğer bir önemli kavramda kariyer niyetidir. Kariyer niyeti bir kişinin kariyerini bilinçli bir şekilde belirli bir gelecek davranışı için planlaması şeklinde ifade edilmektedir (Warshaw ve Davis, 1985: 214). İnsanların kariyer seçimleri ekonomi için de hayati bir öneme sahiptir. Bu açıdan kariyer niyetlerini neyin veya nelerin etkilediğini anlamak çok önemlidir (Gunawardena vd., 2018: 7). Öğrencilerin kariyer niyetleri ise kariyer planlarında yaş, cinsiyet, akademik performans gibi demografik değişkenleri dikkate alarak hem kısa hem de uzun vadede ne yapmak istediklerini anlamak üzerine yoğunlaşmaktadır (Cano vd., 2017: 2). Öğrencilerin okullarını bitirdikten sonra beklentilerinin ve kariyer niyetlerinin ve sektörde kalma niyetlerinin etkili bir şekilde analiz edilmesinin hem öğrencilere hem de işletmelere fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Farmaki, 2018: 52). Bu nedenle yapılacak olan bu araştırma hem sektör için hem de öğrenciler için büyük bir önem arz etmektedir. Bu araştırmanın çıkış noktasını da bu fikir oluşturmaktadır.

Roney ve Öztin (2007) tarafından yapılan çalışmada Boğaziçi, Bilkent ve Anadolu Üniversitesinde öğrenim gören turizm lisans öğrencilerinin kariyer algıları incelenmiştir. Araştırma kapsamında 450 öğrenciye anket uygulanmıştır. Araştırmanın analiz aşamasında ise sıralayıcı ifadelerden ve frekans analizlerinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların turizm sektöründe çalışmaya istekli olmasının mezuniyet sonrasında sektörde devam etme niyetine olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Chuang ve Dellmann-Jenkins (2010) tarafından yapılan çalışmada turizm lisans öğrencilerinin turizm sektöründeki kariyer niyetlerini etkileyen faktörler incelenmiştir. Bu kapsamda 360 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda sektördeki kariyer niyetlerinin; öğrencilerin cinsiyetleri, iş tecrübeleri, transfer durumu ve sektördeki beklentilerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Araştırmanın diğer bir sonucu da kariyer niyetlerinin kariyer başarılarını olumlu yönde etkileyeceği ve kendilerini gerçekleştirme fırsatlarını daha da arttıracığı olmuştur. Richardson (2010) tarafından yapılan çalışmada turizm öğrencilerinin kariyer algıları ile uluslararası ve yerli öğrencilerin kariyerlerine yönelik görüşlerindeki farklılıklar analiz edilmiştir. Araştırmada 379 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırma sonuçlarında iki grup arasında önemli farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Uluslararası öğrencilerin kariyer seçiminde sektörü önemli buldukları tespit edilirken, yerli öğrencilerin ise mezun olduktan sonra sektörde devam etme olasılıklarının düşük olduğu tespit edilmiştir.

Öğrencilerin sektörde çalışma niyetlerinin incelenmesine yönelik diğer bir çalışmada El-Houshy (2014) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin sektörde çalışmalarına ilişkin algıları incelenmiştir. Veri toplamak için anket tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında 85 katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda katılımların turizm sektörünü kariyerleri için önemli buldukları ve mezun olduktan sonra sektörde devam etmek istedikleri belirlenmiştir. Bu hususta yapılan diğer

bir araştırmada Türker, Uçar ve Ateş (2016) tarafından Karabük Üniversitesi öğrencilerine yönelik olarak yürütülmüştür. Yapılan araştırmada turizme yönelik algılar; çalışma koşulları, sosyal statü, yöneticiler, ücret, promosyon, motivasyon ve özel hayat başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırmada anket yönteminden yararlanılmış ve 393 katılımcıya yüz yüze anket uygulanmıştır. Araştırma bulguları fark testleri aracılığıyla incelenmiştir. Araştırma sonucundan öğrencilerin sektörü çalışma koşulları ve sosyal statü açısından olumsuz algıladıkları görülmüştür.

Gunawardena ve diğeri (2018) tarafından yapılan araştırmada lisans öğrencilerinin kariyer niyetleri planlı davranış teorisi aracılığıyla incelenmiştir. Yapılan araştırmada ayrıca öğrencilerin demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinin kariyer niyetleri üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Araştırma sonucunda tutumların, öznel normların ve planlı davranış teorisinin kamu ve özel sektördeki kariyer niyetiyle ve kendi işletme girişimlerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Diğeri taraftan özel sektördeki kariyer niyeti, son sınıf ve birinci sınıf öğrencileri arasında önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Kariyer niyeti, tutumları, öznel normlar ve özel sektöre yönelik planlı davranış teorisi, erkekler ve kadınlar arasında önemli bir fark göstermiştir, ancak işe başlayanlar için aynı durum söz konusu olmamıştır. Kamu sektöründe kariyer niyetine ilişkin tutum, kentli ve kırsaldan gelen öğrenciler arasında önemli bir farklılık göstermiştir. Özel sektörde kariyer niyeti ve özel sektöre yönelik tutum ve planlı davranış teorisi, kentli ve kırsaldan gelen öğrenciler arasında önemli bir farklılık olarak bulunmuştur. Temizkan ve diğeri (2019) tarafından turizm sektöründe durum tespitine yönelik bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmanın veri toplama aşamasında yarı yapılandırılmış görüşme formundan yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların %36'sının mezuniyet sonrasında turizm sektöründe devam ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %73'ünün çevrelerine turizm eğitim ve öğretimini tavsiye etmeyecekleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu araştırmada ise Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi'nde öğrenim gören öğrencilerin turizm sektörü ile ilgili algılarının sektörde kalma niyeti üzerine etkileri incelenmiştir. Araştırmada katılımcıların turizm sektörüne yönelik algıları; işin doğası, fiziksel koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler ve promosyon fırsatları (Kuslivan ve Kuslivan, 2000; Richardson, 2010; El-Houshy, 2014) şeklinde altı boyut altında ele alınmıştır. İlgili değişkenler dışsal gizil değişken olarak araştırma modeline eklenmiştir. Devamında ise araştırma kapsamında, içsel gizil değişken olan sektörde kalma niyetine (Reigel ve Dallas, 1998) etkileri yapısal eşitlik modellemesi aracılığıyla incelenmiştir.

3. Yöntem

Araştırmada turizm işletmeciliği öğrencilerinin turizm sektörüne ilişkin algılarının sektörde kalma niyetlerine etkisi incelenmiştir. Araştırmada veri toplama yöntemi olarak ise nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket formu için ESOGÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel

Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'ndan etik kurul onayı alınmıştır. Ayrıca verilerin analiz edilmesinde SPSS 24 ve Lisrel 8.80 paket programları kullanılmıştır.

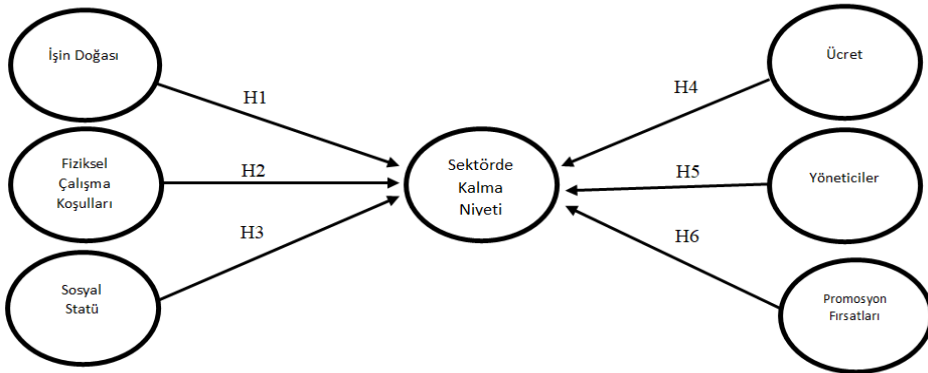
3.1. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni 2019-2020 eğitim öğretim döneminde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi öğrenim görmekte olan ve daha önce staj yapmış veya bir turizm işletmesinde çalışmış öğrencilerden oluşmaktadır. Evrende yer alan tüm öğrencilere ulaşmak zaman ve maliyet açısından mümkün olmadığı için araştırma örnekleme belirlenmesine karar verilmiştir. ESOĞÜ Turizm Fakültesi öğrenci işlerine sorulduğunda, 2019-2020 eğitim öğretim döneminde ders kaydı yaptırmış ve aktif olarak öğrenciliğe devam eden 986 lisans öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Buradan hareketle, en az 278 katılımcıya anket uygulanması gerektiğine karar verilmiştir (Çingir, 2009). Anketler, hem birinci öğretim hem de ikinci öğretim öğrencilerine ve 4 yıllık lisans düzeyindeki tüm sınıflara yüz yüze şekilde uygulanmıştır. Ayrıca araştırma açısından önemli bir husus da katılımcıların daha önce staj yapmış ya da bir turizm işletmesinde çalışmış olmasıdır. Bu nedenle, anket formları dağıtılırken öncelikle öğrencilere bu soru yöneltilmiş ve olumlu cevap alınanlara 400 adet anket dağıtılmıştır. Bu anketlerden eksiksiz olarak doldurulan 397 adedi analiz için kullanılmıştır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Hipotezler

Araştırma kapsamında kurulan model, Kusluyan ve Kusluyan (2000) tarafından kullanılan araştırma modelinde yer alan işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları dışsal gizil değişkenlerine (Richardson, 2010; El-Houshy, 2014), Riegel ve Dallas'ın (1998) sektörde kalma niyeti içsel gizil değişkeninin eklenmesiyle oluşturulmuştur. Buradan hareketle, önerilen araştırma modeli ise aşağıdaki gibidir:

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1’de yer alan araştırma modeline dayandırılarak aşağıdaki hipotezler kurulmuştur:

H1: İşin doğasına yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H2: Fiziksel çalışma koşullarına yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H3: Sosyal statüye yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H4: Ücrete yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H5: Yöneticilere yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

H6: Promosyon fırsatlarına yönelik algının sektörde kalma niyeti üzerine istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi vardır.

3.3. Veri Derleme Aracı

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini belirlemeye yönelik ifadeler bulunmaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları ve sektörde kalma niyetine yönelik 5’li likert tipinde derecelendirilmiş 25 ifade yer almaktadır (1= Hiç katılmıyorum, 2= Az Katılıyorum, 3= Orta Düzeyde Katılıyorum, 4= Çok Katılıyorum, 5= Tamamen katılıyorum). Araştırmada kullanılan ölçek literatürde yer alan çalışmalardan derlenmiştir (Riegel ve Dallas, 1998; Kuslivan ve Kuslivan, 2000; Richardson, 2010; El-Houshy, 2014).

4. Bulgular

Araştırmanın bulgular aşamasında öncelikle toplanan veriler tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla tablolaştırılmış ve yorumlanmıştır. Analizin devamında ölçekte yer alan ifadelerin geçerlilik ve güvenilirlik analizi bulgularına bakılmıştır. Analizin diğer bir aşaması ise faktör analizidir. Araştırmada toplanan verilere sırasıyla açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda 7 adet faktör belirlenmiştir. İlgili faktörler literatürde yer alan çalışmalara dayandırılarak; işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları ve sektörde kalma niyeti şeklinde isimlendirilmiştir (Riegel ve Dallas, 1998; Kuslivan ve Kuslivan, 2000; Richardson, 2010; El-Houshy, 2014). Analizin son aşamasında ise faktörler arası çoklu ilişkiler yapısal eşitlik modellemesi (Çelik ve Yılmaz, 2016) ile incelenmiştir.

4.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulguları

Analizin ilk aşamasında cinsiyet, yaş, öğrenim süresi ve sektörde çalışma süreleri gibi demografik özelliklerine ilişkin bulgular yorumlanmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Bulgular

<i>Cinsiyet</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Erkek	209	52,6
Kadın	188	47,4
<i>Yaş</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
18-20 yaş arası	120	30,2
21-23 yaş arası	104	26,2
24-26 yaş arası	99	24,9
27 yaş ve üzeri	74	18,6
<i>Öğrenim Süresi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
1 yıl	41	10,3
2 yıl	99	24,9
3 yıl	95	23,9
4 yıl	92	23,2
5 yıl ve üzeri	70	17,6
<i>Sektörde Çalışma Süresi</i>	<i>Sayı</i>	<i>Yüzde (%)</i>
1 yıldan az	146	36,8
1-3 yıl arası	139	35,0
4 yıldan fazla	112	28,2
<i>Toplam</i>	<i>397</i>	<i>100</i>

Tablo 1’de katılımcıların demografik özelliklerine yönelik bulgular yer almaktadır. Buna göre katılımcıların %52,6’sı (209) erkek öğrencilerden, %47,4’ü (188) kız öğrencilerden oluşmaktadır. Ayrıca katılımcıların %30,2’sinin (120) 18-20 yaş arasında, %26,2’sinin (104) 21-23 yaş arasında, %24,9’unun (99) 24-26 yaş arasında ve 18,6’sının (74) 27 yaş ve üzerinde oldukları tespit edilmiştir. Turizm sektörünün doğası gereği birçok öğrencinin hem sektörde çalışıp hem de eğitim öğretime devam ettiğinden dolayı yaş dağılımlarının bu şekilde olduğu düşünülmektedir. Araştırma kapsamında katılımcılara sorulan diğer bir demografik soru da Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde kaç yıldır eğitim gördükleridir. Buna göre katılımcıların %10,3’ü (41) 1 yıldır, %24,9’u (99) 2 yıldır, %23,9’u (95) 3 yıldır, %23,2’si (92) 4 yıldır ve %17,6’sı (70) 5 yıl ve üzeri süredir turizm işletmeciliği okumaktadır. Ayrıca katılımcıların %36,8’i (146) 1 yıldan az, %35’i (139) 1 – 3 yıl arası, %28,2’si (112) ise 4 yıldan fazla sektör deneyimine sahiptir (Tablo 1).

4.2. Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizine Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında toplanan verilerin güvenilirliğini değerlendirmek büyük önem teşkil etmektedir. Cronbach Alfa yaygın olarak kullanılmakta olan bir güvenilirlik endeksidir. Bu nedenle ölçekte yer alan ifadelerin değerlendirilmesinde önemli bir işlevi bulunmaktadır (Tavakol ve Dennick, 2011: 54). Ölçekte bulunan ifadelerin homojen yapısını açıklamak ya da sorgulamak üzere kullanılan bu analiz Likert tipi ölçeklerde sıklıkla kullanılmaktadır (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19). Güvenilirlik ve ölçek ile ilgili diğer analizlere başlamadan önce ölçekte yer alan olumsuz ifadelerin SPSS programı aracılığıyla ters kodlamaları yapılmıştır. Devamında ise güvenilirlik analizi bulguları incelenmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Güvenilirlik Analizi Bulguları

<i>İFADELER</i>	<i>ORTALAMA</i>	<i>STANDART SAPMA</i>	<i>CRONBACH'S ALPHA Çıkartıldığında</i>
İşin Doğası 1	4,1441	0,79061	0,904
İşin Doğası 2	4,2645	0,72688	0,907
İşin Doğası 3	4,0831	0,78537	0,906
İşin Doğası 4	4,0302	0,75485	0,906
İşin Doğası 5	4,3678	0,77900	0,908
Fiziksel Çalışma Koşulları 1	4,0856	0,78349	0,906
Fiziksel Çalışma Koşulları 2	4,2796	0,76205	0,907
Fiziksel Çalışma Koşulları 3	4,0403	0,83387	0,906
Fiziksel Çalışma Koşulları 4	4,1914	0,79049	0,906
Fiziksel Çalışma Koşulları 5	4,0453	0,82141	0,905
Sosyal Statü 1	3,9118	0,75531	0,907
Sosyal Statü 2	3,8766	0,78327	0,908
Ücret 1	4,3023	0,72077	0,908
Ücret 2	4,3300	0,73473	0,907
Ücret 3	4,2292	0,76565	0,906
Yöneticiler 1	3,8564	0,76346	0,907
Yöneticiler 2	3,7733	0,80025	0,905
Yöneticiler 3	3,9899	0,77518	0,908
Yöneticiler 4	3,9320	0,76072	0,908
Promosyon Fırsatları 1	4,1184	0,75451	0,907
Promosyon Fırsatları 2	4,0428	0,76256	0,909
Sektörde Kalma Niyeti 1	3,7708	0,76234	0,908

Sektörde Kalma Niyeti 2	3,8615	0,71312	0,910
Sektörde Kalma Niyeti 3	3,7204	0,71061	0,908
Sektörde Kalma Niyeti 4	3,8665	0,74861	0,907
<i>Ölçeğin Güvenilirliği</i>		<i>0,910</i>	

Güvenilirlik analizi sonucunda Cronbach's Alpha değeri 0,910 olarak tespit edilmiştir. Buradan hareketle, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilir olduğu yorumunu yapmak mümkündür (Yıldız ve Uzunsakal, 2018: 19).

4.3. Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Analizin bu aşamasında ölçekte yer alan ifadeler öncelikle açıklayıcı faktör analizi devamında ise doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Bu analizlerle birlikte ölçekten çıkarılması gereken ifadeler çıkarılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi çalışmalarına başlamadan önce toplanan verilerin açıklayıcı faktör analizine uygun olup olmadığını araştırmak amacıyla KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) ve Bartlett's testleri bulguları incelenmiş olup (KMO: 0,862 - Bartlett's: $p < 0,010$) iki değer de faktör analizine uygun olduğu saptanmıştır.

Tablo 3. Açıklayıcı Faktör Analizi Bulguları

<i>İFADELER</i>	<i>Faktör Yüğü</i>	<i>Açıklanan Varyans %</i>	<i>Cronbach's Alpha</i>	<i>Özdeğer</i>
<i>İşin Doğası</i>				
Turizm sektöründe yapılan işler eğlencelidir.	0,702	32,032	0,853	8,008
Turizm sektöründe yapılan işler çalışanların beklentilerine uygundur.	0,792			
Turizm sektöründe çalışma saatleri çok uzundur.	0,793			
Turizm sektöründe çalışma saatleri düzensizdir.	0,767			
Turizm sektöründe çalışma saatleri aile yaşamını olumsuz etkiler.	0,656			
<i>Fiziksel Çevre Koşulları</i>				
Turizm sektöründe çalışma ortamı gürültülüdür.	0,604	8,248	0,826	2,062
Turizm sektöründe fiziksel çalışma koşulları genellikle iyidir.	0,785			
Turizm sektöründe çalışanların kullandığı alanlar iyi durumdadır.	0,656			
Turizm sektöründe iş kazası riski yüksektir.	0,574			
Turizm sektöründe fiziksel çalışma ortamı temizdir.	0,779			
<i>Sosyal Statü</i>				
Turizm sektörü prestij sahibi bir sektördür.	0,780	4,378	0,750	1,094
Turizm sektöründe çalışmak toplumda saygı görmektedir.	0,699			
<i>Ücret</i>				
Turizm sektöründe alınan ücretlerle rahat bir hayat sürülebilir.	0,632	5,457	0,740	1,364
Turizm sektöründe çalışan ücretleri yeterlidir.	0,640			
Turizmde alınan ücretler diğer hizmet sektörlerine göre daha iyi durumdadır.	0,770			

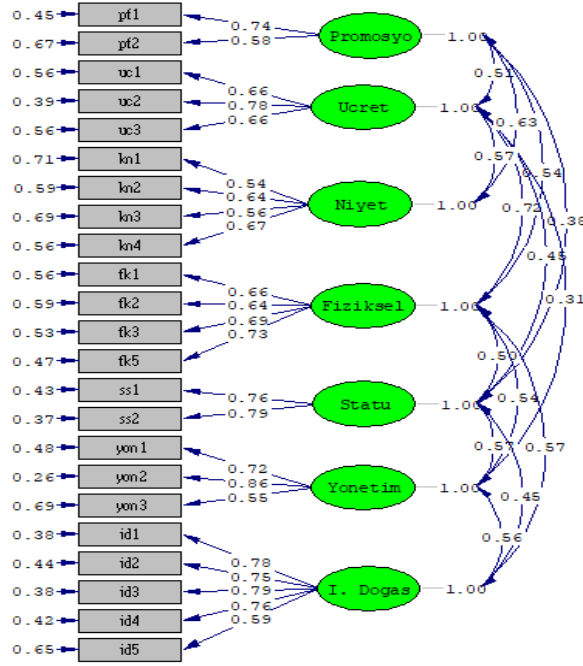
<i>Yöneticiler</i>				
Turizm sektöründe yöneticiler çalışanlara eşit davranmaktadır.	0,709	6,580	0,756	1,645
Turizm sektöründe yöneticiler mesleki eğitim vermektedir.	0,630			
Turizm sektöründe yöneticiler çalışanlarına değer vermektedir.	0,716			
Turizm sektöründe yöneticiler çalışanlarına yetki vermektedir.	0,571			
<i>Promosyon Fırsatları</i>				
Turizm sektöründe çalışanların maaş haricinde promosyon hakları vardır.	0,605	4,190	0,701	1,048
Turizm sektöründe promosyonlar adil dağıtılmaktadır.	0,756			
<i>Sektörde Kalma Niyeti</i>				
Mezun olduktan sonra turizm sektöründe çalışmayı düşünüyorum.	0,600	4,716	0,740	1,179
Turizm sektöründe uzun yıllar çalışmayı düşünüyorum.	0,633			
Turizm sektöründe kariyer yapmanın bana çok şey katacağını düşünüyorum.	0,594			
Mezun olduktan sonra ne iş yapacağımı biliyorum.	0,577			
<i>Toplam Açıklanan Varyans</i>			<i>65,600</i>	

Tablo 3'te yer alan açıklayıcı faktör analizi bulguları incelendiğinde, araştırma modeline ve literatüre uygun olarak 7 adet faktörün belirlendiği görülmektedir. Bu 7 faktörlü yapı ise toplam varyansın %65,6'sını açıklamaktadır. Analiz sonucuna elde edilen 7 adet faktör yine literatüre uygun olarak aşağıdaki gibi adlandırılmıştır (Riegel ve Dallas, 1998; Kuslivan ve Kuslivan, 2000; Richardson, 2010; El-Houshy, 2014):

- İşin Doğası
- Fiziksel Çalışma Koşulları
- Sosyal Statü
- Ücret
- Yöneticiler
- Promosyon Fırsatları
- Sektörde Kalma Niyeti

Açıklayıcı faktör analizinin devamında ise analiz sonucu belirlenen yapılara doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizinde 2 adet ifade ölçekten çıkarılmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Chi-Square=608.76, df=209, P-value=0.00000, RMSEA=0.076

Şekil 2’de araştırmada kullanılan modele yönelik doğrulayıcı faktör analizi bulguları yer almaktadır. Önerilen modelin doğruluğunun belirlenmesi için ise uyum değerlerine ve standart uyum ölçütlerine bakılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Önerilen Modelin Uyum Değerleri ve Standart Uyum Ölçütleri

Uyum Ölçütleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Model Değeri
χ^2 / sd	$0 \leq \chi^2 / sd < 2$	$2 \leq \chi^2 / sd \leq 3$	2,91
RMSEA	$0 \leq RMSEA < 0,05$	$0,05 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,076
SRMR	$0 \leq SRMR < 0,05$	$0,05 \leq SRMR \leq 0,10$	0,057
NFI	$0,95 < NFI \leq 1,00$	$0,90 \leq NFI \leq 0,95^a$	0,96
NNFI	$0,97 < NNFI \leq 1,00$	$0,95 \leq NNFI \leq 0,97^b$	0,97
IFI	$0,95 < IFI \leq 1,00$	$0,90 \leq IFI \leq 0,95$	0,96
RFI	$0,95 < RFI \leq 1,00$	$0,90 \leq RFI \leq 0,95$	0,93

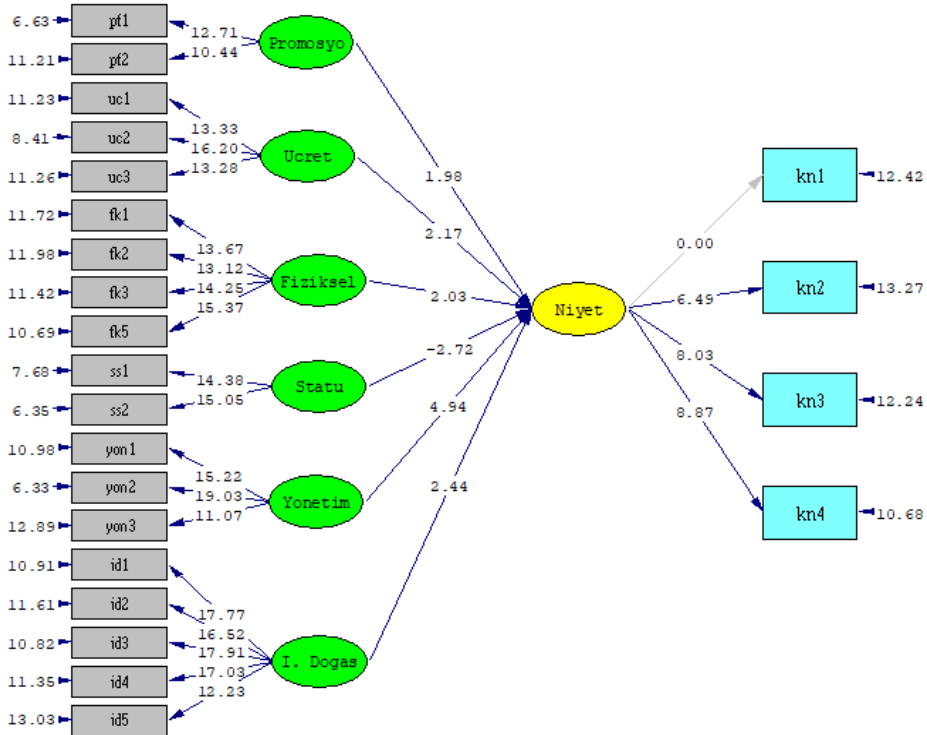
CFI	0,97 < CFI ≤ 1,00	0,95 ≤ CFI ≤ 0,97	0,97
GFI	0,95 < GFI ≤ 1,00	0,90 ≤ GFI ≤ 0,95	0,91
AGFI	0,90 < AGFI ≤ 1,00	0,85 ≤ AGFI ≤ 0,90	0,87

Tablo 4’te önerilen modelin literatürde yaygın olarak kullanılan on standart uyum ölçütü açısından değerlendirilmesi yer almaktadır (Çelik ve Yılmaz, 2016). Buna göre önerilen model için “x2/sd”, “RMSEA”, “SRMR”, “NNFI”, “RFI”, “CFI”, “GFI” VE “AGFI” değerleri kabul edilebilir uyum göstermektedir. Diğer taraftan “NFI” ve “IFI” değerlerinin ise iyi uyum gösterdiği görülmüştür.

4.4. Yapısal Eşitlik Modellemesi Bulguları

Doğrulayıcı faktör analizinin devamında araştırma modelinde yer alan faktörler arasındaki çoklu istatistiki ilişkilerin incelenmesi amacıyla yapısal eşitlik modellemesi yapılmıştır. Modelde “İşin Doğası”, “Fiziksel Çalışma Koşulları”, “Sosyal Statü”, “Ücret”, “Yöneticiler” ve “Promosyon Fırsatları” dışsal gizil değişken “Sektörde Kalma Niyeti” içsel gizil değişken olarak yer almaktadır (Şekil 3).

Şekil 3. Yapısal Eşitlik Modellemesi Bulguları (t-değerleri)

Chi-Square=608.76, df=209, P-value=0.00000, RMSEA=0.076

Şekil 3'te yer alan yapısal eşitlik modellemesi analizi sonucunda önerilen model kabul edilmiştir. Analizin devamında ise modelin yapı geçerliliği ve açıklanan varyans değerleri incelenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Yapı Geçerliliği ve Açıklanan Varyans

<i>Faktörler / Maddeler</i>	<i>Standart Yükler</i>	<i>t-değeri</i>	<i>R²</i>	<i>Yapı Güvenirliliği</i>	<i>Açıklanan Varyans (AVE)</i>
İşin Doğası (İD)	0,75	10,91***	0,5625	0,86	0,55
	0,78	11,61***	0,6084		
	0,59	10,82***	0,3481		
	0,76	11,35***	0,5776		
	0,79	13,03***	0,6241		
Fiziksel Çalışma Koşulları (FÇK)	0,69	11,72***	0,4761	0,77	0,46
	0,73	11,98***	0,5329		
	0,66	11,42***	0,4356		
	0,64	10,69***	0,4096		
Sosyal Statü (SS)	0,76	7,68***	0,5776	0,75	0,60
	0,79	6,35***	0,6241		
Ücret (ÜC)	0,66	11,23***	0,4356	0,74	0,49
	0,78	8,41***	0,6084		
	0,66	11,26***	0,4356		
Yöneticiler (YÖN)	0,72	10,98***	0,5184	0,76	0,52
	0,55	6,33***	0,3025		
	0,86	12,89***	0,7396		
Promosyon Fırsatları (PF)	0,58	6,63***	0,3364	0,66	0,50
	0,74	11,21***	0,5476		
Sektörde Kalma Niyeti (SKN)	0,56	12,42***	0,3136	0,72	0,40
	0,67	13,27***	0,4489		
	0,54	12,24***	0,2916		
	0,52	10,68***	0,2704		
<i>Hipotezler</i>				<i>Sonuç</i>	
<i>H₁: İD → SKN</i>	0,21	2,44**		<i>Desteklendi</i>	
<i>H₂: FÇK → SKN</i>	0,20	2,03**		<i>Desteklendi</i>	
<i>H₃: SS → SKN</i>	-0,24	-2,72***		<i>Desteklendi</i>	
<i>H₄: ÜC → SKN</i>	0,25	2,17**		<i>Desteklendi</i>	
<i>H₅: YÖN → SKN</i>	0,55	4,94***		<i>Desteklendi</i>	
<i>H₆: PF → SKN</i>	0,19	1,98**		<i>Desteklendi</i>	

*** $p < 0,010$ ($t > 2,58$), ** $p < 0,050$ ($t > 1,96$), * $p < 0,100$ ($t > 1,65$)

Tablo 5 incelendiğinde, araştırma kapsamında kurulan H₁, H₂, H₃, H₄, H₅ ve H₆ hipotezlerinin desteklendiği görülmektedir. Buna göre “İşin Doğası”, “Fiziksel Çalışma Koşulları”, “Sosyal Statü”, “Ücret”, “Yöneticiler” ve “Promosyon Fırsatları” dışsal gizil değişkenleri “Sektörde Kalma Niyeti” içsel gizil değişkenini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

Tablo 5’e göre, katılımcıların işin doğasına yönelik algılarındaki bir birimlik artış kariyer niyetinde 0,21 birim, fiziksel çalışma koşullarına yönelik algılarındaki bir birim artış sektörde kalma niyetinde 0,20 birim, ücrete yönelik algılarındaki bir birimlik artış sektörde kalma niyetinde 0,25 birim, yöneticilere yönelik algılarındaki bir birimlik artış sektörde kalma niyetinde 0,55 birim, promosyon fırsatlarına yönelik algılarındaki bir birimlik artış sektörde kalma niyetinde 0,19 birim artış sağlamaktadır. Diğer taraftan, katılımcıların sosyal statüye yönelik algılarındaki bir birimlik artış sektörde kalma niyetlerinde 0,24 birim azalışa neden olmaktadır.

5. Sonuç ve Öneriler

Emek yoğun bir sektör olarak kabul edilen turizmde hizmet kalitesi algısı yaratmak büyük bir önem teşkil etmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de sektörde istihdam edilen insan gücünün kalifiye olması gerekmektedir. Bu noktada da hizmet kalitesinin odak noktasını oluşturan tüketici beklentilerini karşılayacak kalifiye elemanların eğitimini üstlenen kurumlara önemli bir rol düşmektedir. Bu çalışmada da Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi’nde öğrenim gören öğrencilerin turizm sektörüne yönelik algılarının sektörde kalma niyetlerine etkisinin ve öğrencilerin sektörde kalma niyetlerini en çok etkileyen unsurların belirlenmesi amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda katılımcıların turizm sektörüne yönelik; işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler ve promosyon fırsatları algılarının sektörde kalma niyetleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiş ve kurulan 6 hipotez de desteklenmiştir. Bu yönüyle yapılan araştırma, literatürde yer alan diğer çalışmalarla da paralellik göstermektedir (Riegel ve Dallas, 1998; Kusluvan ve Kusluvan, 2000; Richardson, 2010; El-Houshy, 2014).

Araştırma bulguları incelendiğinde katılımcıların sektörde kalma niyetlerini en fazla etkileyen değişkenin yöneticilere yönelik algılar ($t=4,94^{***}$; $p<0,010$) olduğu görülmüştür. Buna göre katılımcıların yöneticilere yönelik algılarında yaşanan bir birimlik artış sektörde kalma niyetlerini 0,55 birim arttırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların yöneticileri ile kurdukları ilişkiler sektörde kalma niyetleri üzerinde büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca katılımcıların sektörde devam etme niyetlerinin işin doğası ($t=2,44^{**}$; $p<0,050$), ücret ($t=2,17^{**}$; $p<0,050$), fiziksel çalışma koşulları ($t=2,03^{**}$; $p<0,050$) ve promosyon fırsatlarına ($t=1,98^{**}$; $p<0,050$) yönelik algılarını da pozitif yönlü olarak etkilediği tespit edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bir diğer bulgu ise katılımcıların turizm sektörüne yönelik sosyal statü algılarının sektörde kalma niyeti üzerinde negatif yönlü bir etkisi olduğudur ($t=-2,72^{***}$; $p<0,010$). Buna göre katılımcıların turizm sektöründen algıladıkları sosyal statüdeki bir birimlik artış sektörde kalma niyetlerini 0,24 birim azaltmaktadır. Diğer bir ifadeyle, sosyal statüye yönelik algıları sektörde kalma niyetlerini olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Araştırmada sosyal statü; turizm sektörü prestij sahibi bir sektördür ve turizm sektöründe çalışmak toplumda saygı görmektedir ifadeleri ile ölçülmüştür. Bu ifadelerle sektörde kalma niyetinin negatif yönlü olması katılımcıların turizme yönelik sosyal statü algılarının sektörde kalmalarının önünde önemli bir engel olduğunu ortaya koymaktadır. Bu noktada da eğitim veren kurumlara ve turizm anlamında karar vericilere önemli görevler düşmektedir. Öğrencilere sektörün dinamiklerinin daha iyi anlatılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra sektörde kalifiye personellerin istihdamının az olmasının bir diğer nedeni de turizm mesleği ile ilgili bir meslek yasaasının bulunmamasıdır. Turizm meslek yasaasının çıkarılması ile sektörde kalifiye personel çalıştırma oranları artırılabilir böylece turizm ile ilgili fakülte/meslek okulları mezunlarının sektörde çalışma oranları yükseltilebilir. Bu gelişmeler sektörün ve turizm mesleklerinin prestijini ve itibarını artıracak ve toplum tarafından daha saygın bir meslek grubu olarak algılanmasına neden olacaktır.

Araştırma kapsamında incelenen diğer bir husus da işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları ve sektörde kalma niyeti faktörlerinin katılımcıların cinsiyet, yaş, öğrenim yılı ve sektör tecrübelerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğidir. Bu kapsamda ilgili faktörlerin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği t-testi aracılığıyla incelenmiştir. Yapılan t-testi sonucunda sektörde kalma niyetinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,050$). Buna göre erkek katılımcıların ($\bar{x} = 4,3368$) sektörde kalma niyetleri kadın katılımcılara ($\bar{x} = 4,0021$) göre daha yüksektir. Bu sonuç Chuang ve Dellmann-Jenkins (2010) çalışması ile benzerlik göstermektedir. Diğer değişkenler ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Araştırmanın devamında katılımcıların işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları ve sektörde kalma niyeti faktörlerine yönelik algılarında sektör tecrübelerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediği varyans analizi (one-way anova) aracılığıyla incelenmiştir. Analiz sonucunda ise katılımcıların işin doğası ($p=0,00$), promosyon fırsatları ($p=0,01$) ve yöneticilere ($p=0,42$) yönelik algının sektör tecrübelerine göre anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($p<0,050$). Farklılığın nereden kaynaklandığının tespit edilmesinde ise Tukey testinden yararlanılmıştır. İlgili farklılıkların ise üç faktörde de 1 yıldan az tecrübesi olanlar ile 4 yıldan fazla tecrübesi olanlardan kaynaklandığı görülmüştür. Bu bulgu, Roney ve Öztin (2007) tarafından yapılan araştırmayla da benzerlik göstermektedir.

Araştırma kapsamında incelenen diğer bir husus ise işin doğası, fiziksel çalışma koşulları, sosyal statü, ücret, yöneticiler, promosyon fırsatları ve sektörde kalma niyeti faktörlerine yönelik algıların katılımcıların yaşlarına ve öğrenim sürelerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğidir. Yapılan varyans analizi sonucunda ise ilgili değişkenler açısından anlamlı bir farklılık tespit edilememiştir ($p>0,050$).

İleride yapılacak olan araştırmalarda bu çalışma kapsamında kurulan modele farklı değişkenler eklenmesinin veya mevcut modelde yer alan değişkenler arasındaki aracılık rollerinin incelenmesinin de literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca ileride yapılacak olan araştırmalarda bu çalışmada kullanılan modelin farklı örneklemelere uygulanmasının da literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma verilerinin toplanmasında kullanılan anket formu için ESOĞÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Başkanlığı'ndan etik kurul onayı alınmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

1. Yazar (%35), 2. Yazar (%33) ve 3. Yazar (%32).

Çıkar Beyanı

Makalenin yazarları arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Baltacı, F., Üngüren, E., Avsallı, H. ve Demirel, H.N. (2012). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Eğitim Memnuniyetlerinin ve Geleceğe Yönelik Bakış Açılarının Belirlemesine Yönelik Bir Araştırma, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 17-25.
- Brown, J., Leeuwen, H. D. ve Mitch, D. (2004). *The History of the Modern Career: An Introduction*, Sidney: Ashgate Publishing Company.
- Burack E.H. (1988). *Career Management in Organizations: A Practical Human Resources Planning*, Lake Forest: Brace-Park Press.
- Cano, J.A., Tabares, A. ve Alvares, C. (2017). University Students' Career Choice Intentions: Guesss Colombia Study, *Espacios*, 38(5), 1-20.
- Chuang, N.K. ve Dellmann-Jenkins, M. (2010). Career Decision Making and Intention: A Study of Hospitality Undergraduate Students, *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 34, ss. 512-530. <https://doi.org/10.1177/1096348010370867>.
- Çelik, H.E. ve Yılmaz, V. (2016). *Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Çingir, H. (2009). *Örnekleme Kuramı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın ve Dağıtım.
- El-Houshy, S. (2014). *Hospitality Students Perceptions Towards Working in Hotels: A Case Study of the Faculty of Tourism and Hotels in Alexandria University*, *Tourism in a*

- Changing World: Opportunities & Challenges*, The 6th International Scientific Conference, 800-818, Alexandria, Mısır.
- Erbaş, A., Cankül, D. ve Temizkan, R. (2013). *Turizm Personeli Meslek Yasası Girişimi: Tiyader Örneği*, 14. Ulusal Turizm Kongresi, 1150-1162, Kayseri, Türkiye.
- Farmaki, A. (2018). Tourism and Hospitality Internships: A Prologue to Career Intentions?, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 23, 50-58.
- Greenhaus, J.H. ve Callanan, G.A. (2006). *Encyclopedia of Career Development*, New Delhi: A Sage Reference Publication.
- Gunawardena, L., Hemachandra, D. ve Kodithuwakku, S.S. (2018). Career Intention of Undergraduate Students: An Application of Theory of Planned Behavior, *IUP Journal of Entrepreneurship Development*, 15(1), 7-27.
- Hartzenberg, J.S. (2002). *The Implementation of Career Management Practices in the African Public Service*, 15 Şubat 2020 tarihinde Pretoria Üniversitesi: <https://repository.up.ac.za/bitstream/handle/2263/26928/00dissertation.pdf?sequence=1&isAllowed=y> adresinden alındı.
- Haven-Tang, C. ve Jones, E. (2008). Labour Market and Skills Needs of the Tourism and Related Sectors in Wales, *International Journal of Tourism Research*, 5(2), 13-35.
- Hayes, K.D. ve Ninemier, D.J. (2008). *Human Resources Management in the Hospitality Industry*, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Herr, E.L. (2001). Career Development and its Practice: A Historical Perspective, *The Career Development Quarterly*, 49, 196-211.
- Kozak, N., Akoğlan Kozak, M. ve Kozak, M. (2014). *Genel Turizm Bilgisi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köşker, H. ve Unur, K. (2017). Turizm Lisans Öğrencilerinin Turizm Sektöründe Çalışma Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 126-141.
- Kusluvan, S. ve Kusluvan, Z. (2000). Perceptions and Attitudes of Undergraduate Tourism Students Towards Working in the Tourism Industry in Turkey, *Tourism Management*, 21(3), 251-269.
- Patrick, H.A. ve Kumar, A. (2011). Career Management, Employee Development and Performance in Indian Information Technology Organizations, *Business Management Dynamics*, 1(5), 24-31.
- Richardson, S. (2010). Tourism and Hospitality Students' Perceptions of a Career in the Industry: A Comparison of Domestic (Australian) Students and International Students Studying in Australia, *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 17(1), 1-11.
- Riegel, C. Ve Dalllas, M. (1998). *Hospitality and Tourism Careers: A Blue Print for Success*, New Jersey: Prentice Hall.
- Roney, S. A. ve Öztin, P. (2007). Career Perceptions of Undergraduate Tourism Students: A Case Study in Turkey, *Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education*, 6(1), 4-17.

- Szivas, E., Riley, M. ve Airey, D. (2003). Labor Mobility into Tourism Attraction and Satisfaction, *Annals of Tourism Research*, 30(1), 64-76.
- Sullivan, S.E. ve Baruch, Y. (2009). Advances in Career Theory and Research: A Critical Review and Agenda for Future Exploration, *Journal of Management*, 35(6), 1542–1571.
- Şahin, İ. ve Fındık, T. (2008). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Eğitim: Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(3), 65-86.
- Şit, M. (2016). Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 101-117.
- Tavakol, M. ve Dennick, R. (2011). Making Sense of Cronbach’s Alpha, *International Journal of Medical Education*, 2, 53-55.
- Temizkan, S.P., Ceviz, Ç. ve Cankül, D. (2019). Turizm Eğitimi Lisans Mezunları ve İstihdam Durumları. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 3(3), 437-461.
- Turizm Akademisyenleri Derneği (2019) *YKS Turizm Yerleştirme İstatistikleri 1 Şubat 2020* tarihinde <https://tuader.org/2019/09/11/2019-yks-turizm-yerlestirme-istatistikleri/> adresinden alındı.
- Türker, N., Uçar, M. ve Ateş, M.A. (2016). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Turizm Sektörü Algıları: Karabük Üniversitesi Öğrencileri Üzerine bir Araştırma, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 311-333.
- Yıldız, D. ve Uzunsakal, E. (2018). Alan Araştırmalarında Güvenilirlik Testlerinin Karşılaştırılması ve Tarımsal Veriler Üzerine Bir Uygulama, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 14-28.
- Warshaw, P.R. ve Davis, F.D. (1985). Disentangling Behavioral Intention and Behavioral Expectation, *Journal of Experimental Social Psychology*, 21(3), 213–228.

The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty *

O. Can YILMAZDOĞAN, Cihan SEÇİLMİŞ**

The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty

Destinasyon Aidiyeti ve Öncüllerinin Destinasyon Sadakati Üzerindeki Etkisi

Abstract

The aim of the research was to investigate the relationship between destination attractiveness, satisfaction, attachment and destination loyalty from an integrated point of view. For this purpose, the relevant literature has been examined and a model has been developed. In order to test the developed model, domestic tourists who visited Eskişehir between April and May 2017 were reached by convenience sampling method and 389 questionnaires were evaluated. After the analysis, the developed model was tested and statistically significant and positive correlations were found between the variables of destination attractiveness, satisfaction, attachment and destination loyalty. This research defines the antecedents which have an important place in the formation of loyalty and attachment of tourists. Also, the direct and indirect effects of these antecedents on the formation of loyalty are revealed. A series of proposals are presented in the direction of these effects.

Keywords: Eskişehir, Destination Attractiveness, Satisfaction, Attachment, Destination Loyalty

Özet

Araştırma ile destinasyon çekiciliği, memnuniyet, aidiyet ve destinasyon sadakati arasındaki ilişkileri bütünlük bir bakış açısıyla araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilgili alanyazın incelenmiş ve alanyazındaki çalışmalardan hareketle bir model geliştirilmiştir. Geliştirilen modeli test edebilmek için Nisan - Mayıs 2017 tarihleri arasında Eskişehir'i ziyaret eden yerli turistlere kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılmış ve 389 anket formu değerlendirilmeye alınmıştır. Gerçekleştirilen analizler sonrasında geliştirilen model sınanmış ve destinasyon çekiciliği, memnuniyet, aidiyet ve destinasyon sadakati değişkenleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir. Bu araştırma ile turistlerin aidiyet ve devamında sadakat oluşumunda önemli yeri olan öncüller tanımlamakta, bu öncüllerin birbirleriyle ve sadakat ile olan ilişkileri ve sadakat oluşumu üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkileri ortaya koyulmaktadır. Bu etkiler doğrultusunda alanyazına ve uygulamaya yönelik bir dizi önerme sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Destinasyon Çekiciliği, Memnuniyet, Aidiyet, Destinasyon Sadakati

Paper Type: Research

Makale Türü: Araştırma

1. Introduction

Tourism, as a socio-economic activity, does not emerge by itself. Some destinations are more successful than other destinations in attracting tourists and interacting with destinations through

* This research has been produced from the doctoral dissertation titled "The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty" and has been implemented with the support provided from Eskişehir Osmangazi University BAP within the scope of project coded 2016-1132.

** O. Can YILMAZDOĞAN, Asst. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Tourism, cyilmazdogan@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0003-0642-5395, corresponding author. Cihan SEÇİLMİŞ, Assoc. Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Tourism, csecilmis@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0001-6781-0997.

tourist experience. In this context, the identification and analysis of current tourist resources are crucial in determining the potential for destination attractiveness. It is not possible for unattractive and unattainable tourism regions to be regarded as sustainable products (Kozak, Kozak and Kozak, 2009: 41). In this respect, touristic attractions are important determinants of marketing a region as a touristic product and making it a sustainable touristic attraction. However, the attractiveness of destinations affects not only preferences for destinations but also tourist behaviour in general. Considering that the attractiveness of a destination has an impact on tourist behaviour, it is possible to say that the destinations that include more attractive elements are more likely to be elected and revisited than other destinations.

The sources of attractiveness are not only dependent on the features that exist in themselves, but also on the perceptions of tourists about these attractions (Garbea, 2014). In this context, it can be said that while there may be a wide variety of attractiveness elements forming a destination, tourists will evaluate the attractiveness of the destination with a holistic view and accordingly evaluate their satisfaction level. It is very important for tourists to appreciate the pleasure of visiting and choosing destination and to understand the tourists' reaction in this context, to improve the products and services of the destination managers and make effective promotions for the target market for the tourists coming back to the destination for the first time or revisiting the destination (Yu and Goulden, 2006).

However, the satisfaction with the destination does not guarantee that the destination will be revisited. Although tourists are highly satisfied with the destination, tourists who are looking for new experiences can turn to different destinations (Croes et al., 2010). The desire to test the untested for these tourists looking for diversity and novelty is an important travel motivation. The desire to recognize new destinations and cultures, and pursue the delights of the unknown may motivate tourists to travel but this may restrict the revisit chance to the same destination and thus the destination loyalty is restricted accordingly (Alegre and Juaneda, 2006). Although satisfaction in this regard is one of the important antecedent of destination loyalty, it may be insufficient to establish loyalty alone.

However, it is stated that visitors who develop attachment to a destination are less likely to change their preferences despite the available alternatives (Yüksel, Yüksel and Bilim, 2010). In this respect, it is stated in recent research that loyalty to a tourism area can affect individual's behaviours including loyalty towards the destination (Brocato, 2006, Campón-Cerro, Alves and Hernández-Mogollón, 2015). In this context, destination attachment can affect the thoughts and feelings of visitors about the destination and increase the likelihood that people will make positive evaluations regarding destination and remain loyal to the destination. In line with all these evaluations, trying to understand the nature and scope of destination attachment will be helpful in destination planning and destination marketing.

While numerous studies on loyalty have examined the benefits and practices of loyalty, it may not be possible to say that the number of studies on destination loyalty and the relationship between destination loyalty with other elements is still in an insufficient level. Although there are studies dealing with different variables used in evaluating destination loyalty in the literature, it is seen that the relations between destination attractiveness, satisfaction, attachment and destination loyalty have not been examined adequately in the relevant literature. The purpose of the research in this context is; to examine the relationship between destination attractiveness, satisfaction, attachment and destination loyalty through an integrated point of view.

Investigation of the subject variables that are thought to be influential on destination loyalty, evaluation of destination loyalty from a holistic point of view and understanding of factors that affect the loyalty of visitors are all important with regards to their contributions to the development of the strategies for the continuation of new visits to the destination and repeated visits to the destination. From this point of view, the research contributes suggesting a new integrated model that can shed light on the relationship between related variables.

2. Literature Review

Um, Chon and Ro (2006) investigated the antecedents of revisit intentions for a destination. In this context, the researchers examined the relationship between perceived attractiveness, perceived service quality, perceived value and satisfaction with the revisit intention. Statistically significant and positive correlations were found between all the variables in the study. In the study conducted on the Hong Kong destination, the researchers stated that the variables related to the intention for a repeat visit were influential and that they were influenced more by the perceived attractiveness of the tourists than the satisfaction level of the tourists. In this respect, destination attractiveness according to the research is related to satisfaction and revisit intention. However, destination attractiveness is one of the most important indicators of revisit intention.

In the study conducted by Owusu-Frimpong et al. (2013), functional types of service quality and satisfaction with destination attractiveness were examined. Focusing on the various effects of destination characteristics and demographic variables in the study, it was searched how Ghana's service quality and potential attractiveness could be improved in the selection of destinations for tourists. It was found in the study that the perceived quality of service and attractiveness of the destination affected customer satisfaction and their repeat intentions.

In the study of Bezirgan and Koç (2014), the effect of local cuisine, which is stated as an important element of attractiveness, on the formation of attachment to the destination was investigated. According to the findings of the study conducted in Cunda Island; there is a statistically significant and positive correlation between the destination attachment and local cuisine. In another study, Cheng, Wu and Huang (2013) examined the relationships between the perceptions of tourists visiting the Penghu Island on destination attractiveness, destination attachment and the environment-responsible behaviour tendency. In the study, it was found out that the greater the attractiveness of the destination perceived by tourists visiting the island, the greater the attachment to the island.

Furthermore, perceived destination attractiveness and the attachment were found to have an influence on the responsible behaviour towards the environment.

Ramkisson, Smith and Kneebone (2014) examined the relationships between the satisfaction of visitors visiting the Bruce Peninsula National Park in Canada and their attachment to the park. Study findings indicate that visitor satisfaction has a direct influence on the formation of attachment to the national park. In this respect, as the satisfaction of visiting the national park increases, visitors' attachment to the national park also increases.

Eusébio and Vieira (2013) studied the local and foreign tourists in Portugal and examined the relationship between destination attraction, satisfaction and loyalty. Researchers have found a positive and strong relationship between the attractiveness of the destination and the satisfaction and loyalty to the destination.

Um, Chon and Ro (2006) questioned the mediating role of satisfaction between destination attractiveness and revisit intention. Researchers did not find out any significant mediator effect between satisfaction, destination attractiveness, and revisit intention. However, the study by Bigné, Andreu and Gnoth (2005) suggest that satisfaction was mediated by the relationship between positive emotions/evaluations and behavioural intentions. Accordingly, it was assumed that the positive experiences of tourists had a positive influence on the satisfaction evaluations and thus affected their intention to recommend others. In this context, it can be questioned that the relationship between positive perceptions of destination attractiveness and destination loyalty involving behavioural intentions may have mediating effects on satisfaction.

In the light of the findings in the aforementioned literature on the relationship between destination attractiveness and attachment and between the destination attractiveness and the destination loyalty, if the destination attraction causes to attachment and the attachment causes to the destination loyalty, it can be deduced that there is support for the mediation effect of attachment. However, George and George (2004) confirmed that there was a mediating role of the attachment in the relationship between the past visits and repeat visits to the destination.

The following research hypotheses were developed in the study based on the literature review:

H1: There is a statistically positive and significant correlation between destination attractiveness and satisfaction.

H2: There is a statistically positive and significant correlation between destination attractiveness and attachment.

H3: There is a statistically positive and meaningful correlation between satisfaction and attachment.

H4: There is a statistically positive and significant correlation between destination attractiveness and destination loyalty.

H5: There is a statistically positive and significant correlation between satisfaction and destination loyalty.

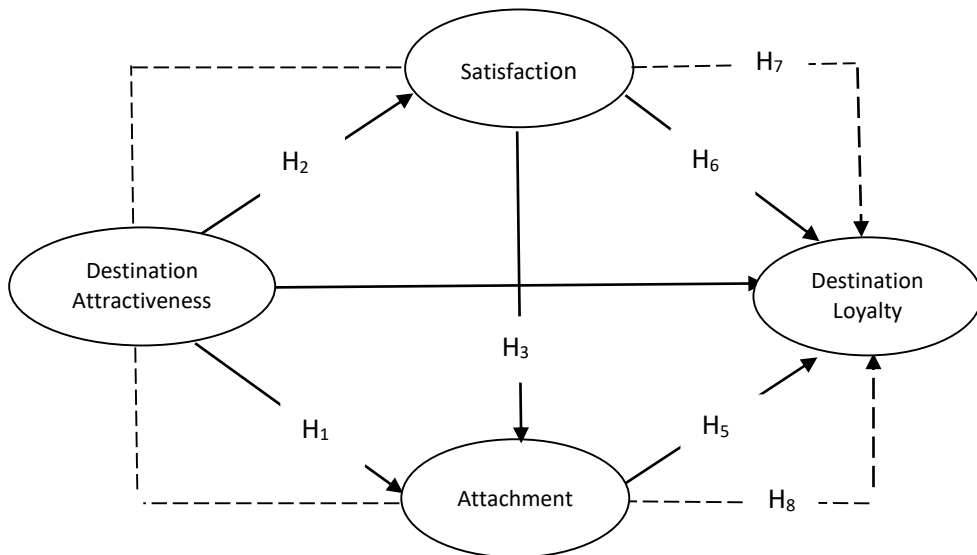
H6: There is a statistically positive and significant correlation between attachment and destination loyalty.

H7: Attachment has a mediating effect on the relationship between destination attractiveness and destination loyalty.

H8: Satisfaction has a mediating effect on the relationship between destination attractiveness and destination loyalty.

Taking into account all these studies mentioned in the literature, the model of the research was constructed as in Figure 1.

Figure 1. Proposed Research Model

After constructing a research model in the direction of the findings of the studies in the relevant literature, the process of creating the data collection tool was started to test the research model.

3. Methodology

3.1. Measurements

In order to determine the perceived attractiveness of the local tourists visiting Eskişehir destination, the scale of the destination attractiveness developed by Hou, Lin and Morais (2005) which proved its reliability and validity in a large number of researches was used in the research. At this scale, the perceived attractiveness of tourists for the destination was classified in 5 dimensions by 17 items. From these dimensions; there were 6 items for measuring "Tourism Services", 3 items for measuring "Cultural Attraction", 2 items for measuring "Events", 3 items for measuring "Interpretation", 3 items for measuring "Peripheral Attractions" form.

The survey utilized the items used by Yüksel, Yüksel and Bilim (2010) to measure the satisfaction with the destination in order to determine the satisfaction of the local tourists visiting Eskişehir. According to this, the satisfaction perceptions of tourists towards the destination were evaluated with 3 expressions under one dimension.

Destination attachment was measured by 12 items, which were found to have good internal consistency with previous studies and were generally accepted in the relevant literature. The two dimensions in which identity was often assessed are "Place Identity" and "Place Dependence". It was observed that some studies attempted to measure destination attachment by making different additions to these dimensions. However, in the measure of destination attachment, these two dimensions were considered as the basis. In this context, the research benefited from these two basic dimensions. The statements that Williams and Vaske (2003) used in their study were adapted to Eskişehir and the expressions were created in the form of 5-point Likert-type scaling (1: strongly disagree, 5: strongly agree).

In the study, the three-dimensional measurement model which was used by Yüksel, Yüksel and Bilim (2010) was used in measuring the destination loyalty. Out of these dimensions, "Cognitive Loyalty" includes 3 expressions and "Affective Loyalty" includes 3 expressions, and finally "Conative Loyalty" includes 2 expressions. The statements that Yüksel, Yüksel and Bilim (2010) used in their study and tested them in the case of Didim were adapted for the case of Eskişehir.

3.2. Sample and Data Collection

Approximately 92.5% of the tourists visiting Eskişehir were domestic tourists (Turkish Statistical Institute [TÜİK], 2017) and because Eskişehir was one of the main attractions of domestic tourism, the study focused on the local tourists who visited Eskişehir. In this context, the population of the research is all domestic tourists visiting Eskişehir. Since all the tourists visiting Eskişehir cannot be reached because of time and cost related constraints, the reachable research population whose time and place concepts were determined, constituted the domestic tourists visiting Eskişehir between April and May 2017.

The pre-test was conducted in order to test the comprehensibility of the expressions in the questionnaire form under real conditions and to obtain preliminary information about whether the expected results could be reached after the application of the questionnaire (Oppenheim, 1966). A pre-test was conducted in March 2017 with 100 people who visited Eskişehir and who were chosen by convenience sampling method. As a result of the pre-test, the Cronbach Alpha (α) coefficient was calculated as 0,926 for all Likert-type expressions in the questionnaire. Since there were no expressions which significantly increased the reliability with the removal of these scales, no changes were made in the statements and the questionnaire was finalized.

In the study, face-to-face questionnaire was applied to those who accepted to fill in the questionnaire form which was determined by convenience sampling method in Odunpazarı, Adalar regions and themed parks, which were mostly preferred by the group tourists and individual tourists who visited Eskişehir. Between April and May 2017, a total of 400 people were reached. 11 questionnaires that were found to be incomplete or incorrectly filled were not included in the analysis and 389 questionnaire forms were evaluated. The data collection process of the research was carried out before 2020. Ethics committee permit is not included for this reason.

In the study, a reliability analysis was performed through the SPSS 22.0 package program to test the consistency and reliability of the scale and measurement. Cronbach Alpha coefficient was examined by reliability analysis and the overall reliability of the measurement was found as 0.957. In addition, the Cronbach Alpha values of each scale used in the study are given in Table 1.

Table 1. Reliability Analysis Results

<i>Scale</i>	<i>Cronbach Alpha (α) Value</i>
Destination Attractiveness	0.875
Satisfaction	0.863
Attachment	0.944
Destination Loyalty	0.917

3. 3. Data Analysis

Data analysis was performed in three steps. First, SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 22.0 program was chosen for the analysis of the data set, the calculation of the frequency distributions for demographic information, and the mean of the factor dimensions and sub-dimensions for the relevant variables. In the next step, confirmatory factor analysis was performed to test the appropriateness of the measurement model and to determine the extent to which the structures in the model were represented by the measured variables. In the last step, LISREL 8.80 was used to test the structural equation modeling by testing the relationships between destination attractiveness, satisfaction, attachment and destination loyalty.

4. Results

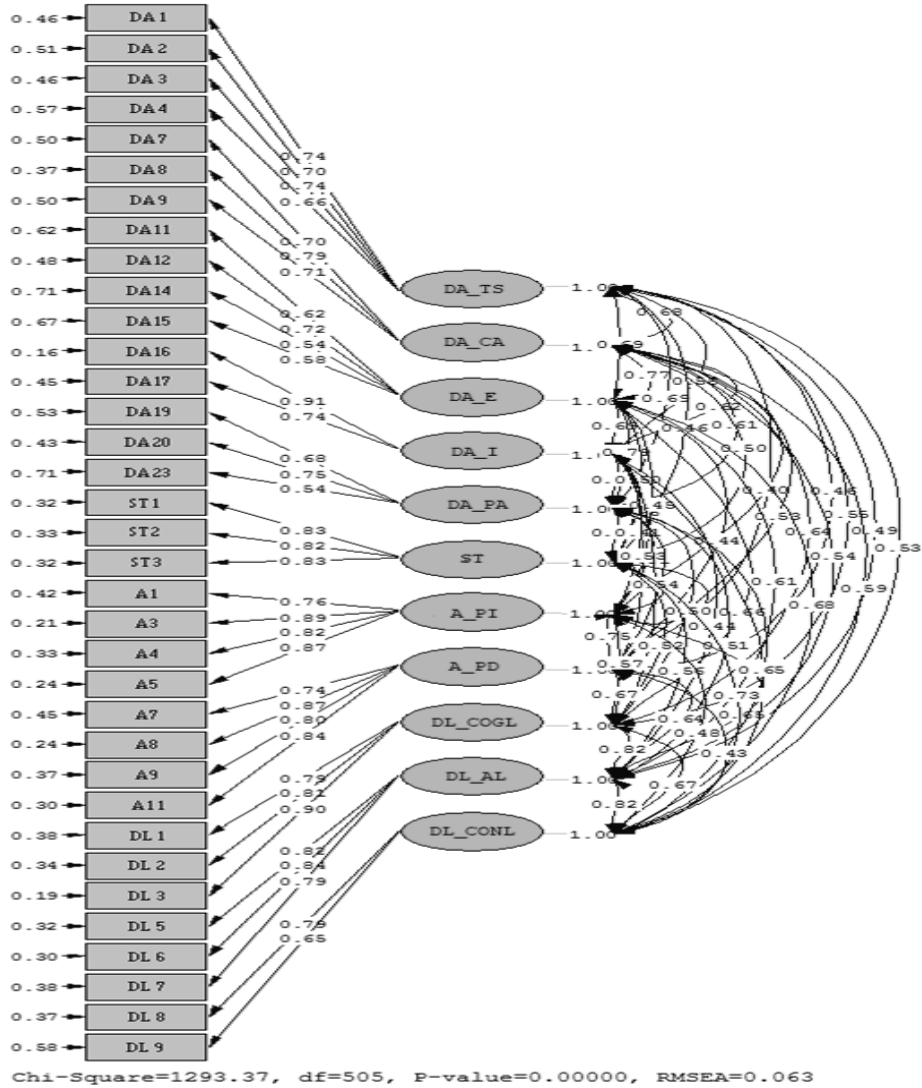
Most of the participants (59.1%) appear to be in the 16-34 age range. According to this; it can be said that a relatively young tourists visited Eskişehir more frequently. When the educational status of domestic tourists visiting Eskişehir was examined, it was understood that a large part of the participants (61.1%) are composed of people who have completed university education at various levels. In addition, considering the high proportion of young people among the visitors, it can be thought that there are those who continue their undergraduate education. In this respect, it can be said that the visits to Eskişehir are mostly composed of educated people. However, the gender rates of visitors; 51.2% female and 48.8% male are very close to each other.

When the frequencies of visitors to Eskişehir are examined, 118 people (30.3%) visited Eskişehir for the first time. It is understood that the remaining 69.7% have revisited Eskişehir. However, it is observed that the repeat visit rate of Eskişehir decreased after 2-4 visits. Visits are mostly (82.5%) accompanied by one or more persons.

When the accommodation frequencies and types of the participants were observed, it was understood that they mostly visited on a daily basis (30.4%) or stay for 1-2 nights (29.3%). According to these findings, the participants preferred to overnight in Eskişehir (69.6%). However, those staying overnight in Eskişehir were in great proportion (59.4%) preferred to stay at the family, relatives' or friend's house.

It is observed that those who do not stay in family, relatives or friends' homes usually prioritize 3-4 star hotels or pensions. The least preferred options during the stay were found to be camping (1.1%) and 2-star hotels (0.3%). It was also clear that those who visited Eskişehir did not reside in Eskişehir (83.5%) before and those who previously resided in Eskişehir (16.5%) prefer revisits to Eskişehir.

Figure 2. Confirmatory Factor Analysis and Standardized Analysis Values

Confirmatory factor analysis (CFA) is a natural extension of explanatory factor analysis, and it is used especially in assessing the relationships between latent variables and observed variables (Çelik and Yılmaz, 2016). It was examined whether multivariate normality was obtained before the analysis of the data. Multivariable normality was evaluated through LISREL and the result was that the

data were not normally distributed. In this regard, the "Robust Maximum Likelihood" parameter estimation method was utilized in the research. As a result of confirmatory factor analysis, some standardized analysis values and t-values were found not to be in the desired level should be extracted (Çelik and Yılmaz, 2016) and therefore, they were extracted in the analysis. Accordingly, on the scale of destination attractiveness, the DA10 under the cultural attractiveness factor and the DA20 item under the environmental attractiveness factor were removed. Satisfaction was measured by three expressions and one factor, and no problems were encountered with this measurement. On the other hand; in the attachment scale, the items A2 and A6 which are under the place identity and A10 under the dimension of place dependence were excluded in the study as they affected the standardized resolution values negatively. In the destination loyalty scale, the DL4 item under the cognitive loyalty dimension was excluded in the study and the measurement model was formed at an acceptable level. The measurement model obtained in line with these studies is shown in Figure 2 and the comparison of the proposed compliance values for the model and the standard compliance measures are given in Table 2.

Table 2. Compliance Values and Standard Compliance Criteria for Measurement

<i>Compliance Values</i>	<i>Good Fit*</i>	<i>Acceptable Fit**</i>	<i>Model</i>
RMSEA	$0 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$	$0.05 \leq \text{RMSEA} \leq 0.10$	0.063**
NFI	$0.95 \leq \text{NFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{NFI} \leq 0.95$	0.96*
NNFI	$0.97 \leq \text{NNFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{NNFI} \leq 0.97$	0.97*
IFI	$0.95 \leq \text{IFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{IFI} \leq 0.95$	0.98*
RFI	$0.95 \leq \text{RFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{RFI} \leq 0.95$	0.95*
CFI	$0.97 \leq \text{CFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{CFI} \leq 0.97$	0.97*
GFI	$0.95 \leq \text{GFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{GFI} \leq 0.95$	0.84
AGFI	$0.90 \leq \text{AGFI} \leq 1$	$0.85 \leq \text{AGFI} \leq 0.90$	0.80
$(\chi^2/s.d.)$	<2	<5	2.454**

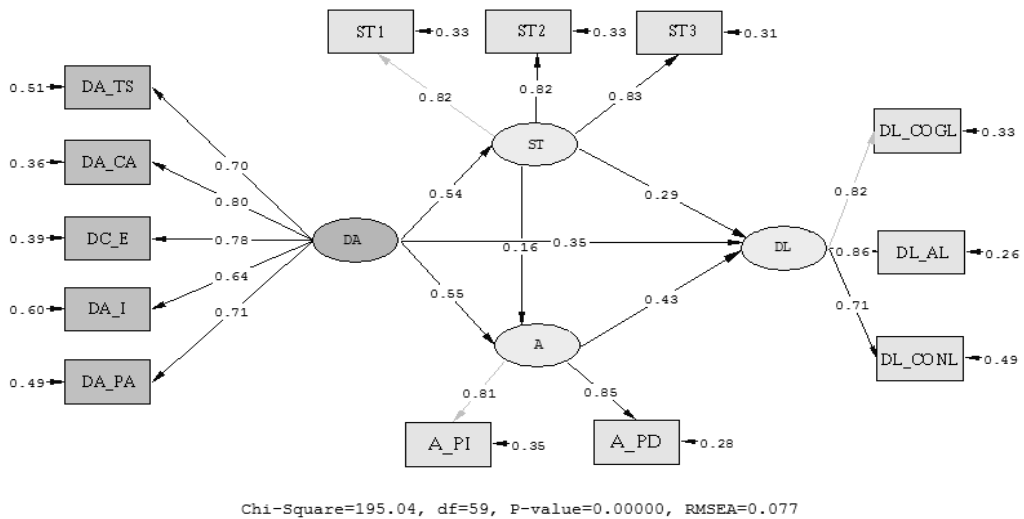
References: Jöreskog and Sörbom, 1996; Schermelleh-Engel, Moosbrugger and Müller, 2003; Schumacker and Lomax, 2004.

When the values of the measurement model and standard compliance fit measures in Table 16 were examined, the ratio of χ^2 to the degree of freedom was approximately 2.45, which indicates acceptable compliance adaptability. The RMSEA value is also 0.06 and has an acceptable value. NFI, NNFI, IFI, RFI and CFI values were found to be quite good. However, the GFI value was 0.84 and the AGFI value was 0.80 were found to be below the acceptable value. This can be justified by the sample size which is 389 people. Because GFI and AGFI have a structure that is likely to be influenced

by the sample size (Kline, 2011). It can be suggested that the goodness of fit index values is high, looking at the evaluation of the nine different goodness of fit indexes. Therefore, after these stages, the structural model was formed and the relations between the variables were tested.

The proposed SEM diagram of the model created by the LISREL program is seen in Figure 3. When the model was tested, it was understood that DA, which was an external variable, significantly predicted all internal variables. There is a significant (0.54) relationship between DA and ST in the positive direction. Significant and positive correlations were also found between DA and A (0.55) and DL (0.35).

Figure 3. Model's SEM Diagram (LISREL v8.80)

The ST internal variable had significant positive correlations with both the A internal variable (0.16) and the DL internal variable (0.29). However, there is a positive and significant (0.43) relationship between A internal variable and DL internal variable. The result of the analysis showed that all the variables in the model had meaningful relationships with each other and that all parameter values of the models in the model had values less than 1 and all the t-values appeared above the theoretical value of 1.96 and thus the relations suggested as research hypotheses can be accepted. The parameter values, t values and other adjustment statistics for the variables in the model are given in Table 3 and Table 4.

Table 3. SEM Results for Research Model

<i>Factors / Items</i>	<i>Standart Loads</i>	<i>t-value</i>	<i>R²</i>	<i>CR</i>	<i>AVE</i>	<i>α (CA)</i>
DA: Destination Attractiveness				0.85	0.53	0.838
<i>DA_F1</i> : Tourism Services	0.70	15.07***	0.49			
<i>DA_F2</i> : Cultural Attraction	0.80	18.16***	0.64			
<i>DA_F3</i> : Events	0.78	17.44***	0.61			
<i>DA_F4</i> : Interpretation	0.64	13.24***	0.41			
<i>DA_F5</i> : Peripheral Attractions	0.71	15.34***	0.50			
ST: Satisfaction				0.86	0.68	0.863
<i>ST_1</i> : I am happy about my decision to visit Eskisehir	0.82		0.67			
<i>ST_2</i> : I believe I did the right thing when I chose to make my visit to Eskisehir	0.82	17.14***	0.67			
<i>ST_3</i> : Overall, I am satisfied with decision to make my visit to Eskisehir.	0.83	17.38***	0.69			
A: Attachment				0.81	0.69	0.811
<i>A_F1</i> : Place Identity	0.81		0.66			
<i>A_F2</i> : Place Dependence	0.85	15.14***	0.72			
DL: Destination Loyalty				0.84	0.64	0.831
<i>DL_F1</i> : Cognitive Loyalty	0.82		0.67			
<i>DL_F2</i> : Affective Loyalty	0.86	18.99***	0.74			
<i>DL_F3</i> : Conative Loyalty	0.71	15.00***	0.50			
Hypotheses						Result
<i>H₁</i> : DA → ST	0.54	9.37***				Accepted
<i>H₂</i> : DA → A	0.55	8.01***				Accepted
<i>H₃</i> : ST → A	0.16	2.46**				Accepted
<i>H₄</i> : DA → DL	0.35	5.93***				Accepted
<i>H₅</i> : ST → DL	0.29	5.94***				Accepted
<i>H₆</i> : A → DL	0.43	7.34***				Accepted
ST = 0.54*DA, R ² = 0.29						
A = 0.16*ST + 0.55*DA, R ² = 0.42						
DL = 0.29*ST + 0.43*A + 0.35*DA, R ² = 0.81						

Destination attractiveness explains 29% of the satisfaction variable (R²: 0.29). Destination attractiveness and satisfaction variables account for 42% of the loyalty variable (R²: 0.42). Destination attractiveness, satisfaction and attachment variables together explained the 81% of the destination

loyalty (R^2 : 0.81). When the values of the model mentioned in Table 3 were examined, it was seen that all the values were within sufficient limits. According to this; six hypotheses were used to explain the relationship between the variables in the model and they were accepted according to the related values. The compliance values for the proposed model and the standard compliance measures are given in Table 4.

Table 4. Fit Values of Proposed Model and Standard Compliance Criteria Values

<i>Compliance Mesures</i>	<i>Good Fit*</i>	<i>Acceptable Fit**</i>	<i>Model</i>
RMSEA	$0 \leq \text{RMSEA} \leq 0.05$	$0,05 \leq \text{RMSEA} \leq 1$	0.077**
NFI	$0.95 \leq \text{NFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{NFI} \leq 0.95$	0.97*
NNFI	$0.97 \leq \text{NNFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{NNFI} \leq 0.97$	0.97*
IFI	$0.95 \leq \text{IFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{IFI} \leq 0.95$	0.98*
RFI	$0.95 \leq \text{RFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{RFI} \leq 0.95$	0.96*
CFI	$0.97 \leq \text{CFI} \leq 1$	$0.95 \leq \text{CFI} \leq 0.97$	0.98*
GFI	$0.95 \leq \text{GFI} \leq 1$	$0.90 \leq \text{GFI} \leq 0.95$	0.93**
AGFI	$0.90 \leq \text{AGFI} \leq 1$	$0.85 \leq \text{AGFI} \leq 0.90$	0.89**
$(\chi^2/s.d.)$	<2	<5	3.306**

When the fit values of the proposed model are examined, it can be suggested that it is a model that conforms to the standard compliance criteria values. When the values in Table 4 were examined, RMSEA, GFI, AGFI and $\chi^2/s.d.$ values appeared to be in the range of acceptable fit. However, it was understood that all other compliance measures apart from the mentioned compliance measures had a good fit. When all findings related to the research model were evaluated, it could be suggested that the theoretical model was a statistically significant model.

4. Evaluation of Mediating Effect

There are many statistical methods such as hierarchical regression (Baron and Kenny, 1986) and Structural Equation Modelling (SEM) which test mediation effect (Hair, et al., 2010). Ro (2012) stated that among the 572 peer-reviewed articles in the International Journal of Hospitality Management (IJHM), 75 percent of the mediation hypotheses were tested with SEM, and this was found to be a frequently used method. In this context, the mediation effects in the structural model were evaluated through the SEM. Accordingly, the following hypotheses will be tested by assessing the mediating effects:

H7: Attachment has a mediating effect on the relationship between destination attractiveness and destination loyalty.

H8: Satisfaction has a mediating effect on the relationship between destination attractiveness and destination loyalty.

In the research, firstly, the mediation role of satisfaction (ST) between Destination Attractiveness (DA) as an independent variable and Destination Loyalty (DL) as the dependent variable was evaluated. In the study, firstly the preconditions of relations between variables were evaluated and it was examined whether the paths in these conditions were meaningful. Accordingly, it was found out that there was a significant relationship between DA and DL at 0.78 level. It was then assessed whether DL predicted ST significantly. According to this evaluation; there was a significant relationship between DL and ST, and the level of this relationship was 0.54 (χ^2 : 44.48, df: 19, $p = 0.00081$, RMSEA = 0.059). Afterwards, a path analysis was performed to determine whether DA and ST were predictors and DL was a predictor variable. It was understood that the way drawn from DL to DA was meaningful, but with the inclusion of ST into the model, it was understood that the coefficient of correlation between DL and DA variables decreased from 0.78 to 0.58. Accordingly, the partial mediating effect of ST in the relationship between DA and DL can be mentioned. According to this determination, H7 was accepted.

After the determination of the partial mediation of the ST between the DA and the DL, the relationship between the DA and the DL was investigated through the A. Since the existence of significant relationships between DA and DL was accepted as a prerequisite, the relationship between DA and A was analysed. According to this; a significant correlation between DA and A was found at 0.64 level. Afterwards, a path analysis was performed to determine whether DA and A were predictors and DL was a predicted variable. It was seen that the path drawn from DA to DL was meaningful, with the inclusion of A into the model, it was seen that the correlation coefficient between DA and DL variables decreased from 0.78 to 0.48. Accordingly, the partial mediating effect of A on the relationship between DA and DL could be mentioned. According to this determination, H8 was accepted. The results of the study and suggestions were given based on the findings of the research.

5. Discussion and Conclusions

This research identifies the antecedents, which have an important role in the place attachment and loyalty formation of the tourists. It offers a series of propositions between each other and their relationship with loyalty and their direct and indirect effects on loyalty formation. According to this, in the relations between attachment and its antecedents, attachment to the destination is assumed to be one of the most effective elements (0.43) driving the loyalty of destination. Furthermore, satisfaction with destination (0.29) and perceived attractiveness (0.35) were found to have an impact on destination loyalty. In addition to these relationships, satisfaction and destination attachment directly and indirectly affect destination loyalty. One of the most significant theoretical contribution of this study is to propose a model in which empirical validation of these relations is handled in a single model by evaluating the antecedents and the relations between these antecedents in the formation of destination loyalty.

Similar to the findings of other studies carried out in different destinations, current, it is supported that attachment has a positive effect on loyalty (Alexandris, Kouthouris and Meligdis, 2006; Prayag and Ryan, 2012; Yüksel, Yüksel and Bilim, 2010). According to the findings of the study, significant correlations were found between destination attractiveness and attachment. In this respect, similar to previous studies, the findings of the current study support that visitors feel attachment to destinations through attractiveness. (Bezirgan and Koç, 2014; Cheng, Wu and Huang, 2013; Reitsamer, Brunner-Sperdin and Stokburger-Sauer, 2016). Therefore, these findings support the proposition of Stedman (2003); destination can retain its visitors with its attractiveness and strong emotional links with its visitors.

Literature suggest that the positive experiences of the tourists on the tourism products and the attractiveness of the destination affect the satisfaction positively (Chi and Qu, 2008; Hui, et al., 2007; Gallarza and Saura, 2006; Matzler, Füller and Faullant, 2007; Owusu-Frimpong et al., 2013; Um, Chon and Ro, 2006) For example, Um, Chon and Ro (2006), in their study on the Hong Kong destination, they stated that the revisit intention was more influenced by the perceived attractiveness than the satisfaction level. Similarly, in this study, it is observed that the attractiveness of the destination (0.35) is more effective on the loyalty of the destination which includes the revisit intention according to the satisfaction (0.29). In other words, it can be said that the loyalty of the destination can be determined by the elements that attract them rather than the ones that satisfy the tourists.

Similar to the relationship between attractiveness and satisfaction, the positive relationship between satisfaction and attachment is not surprising in view of the general acceptance, and this relationship shows that satisfactory experiences about the destination will contribute to attachment as highlighted in various studies in the literature (Bezirgan, 2015; Campón-Cerro, Alves and Hernández-Mogollón, 2015; Halpenny, 2006; Hwang, Lee and Chen, 2005; Prayag and Ryan, 2012; Ramkisson, Smith and Kneebone, 2014; Williams and Vaske, 2003; Yüksel, Yüksel and Bilim, 2010). In this respect; it shows that if tourists are more satisfied with the destination experience, they perceive the destination as more compatible with them and develop attachment to the destination.

The structural path between satisfaction and destination loyalty is consistent with the relevant literature (Chen and Tsai 2007; Chi and Qu 2008; Kozak, Bigné and Andreu, 2005; Kim, 2008; Prayag 2008; Yoon and Uysal, 2005). Therefore, as the level of satisfaction of tourists increases, loyalty towards the destination are increasing. In addition to the direct impacts of satisfaction loyalty in the research, there was also the mediating effect of satisfaction between destination attractiveness and loyalty. In other words, if visitors are happy to see the attractions of the destination, but they are pleased to visit these attractions, this satisfaction strengthens the formation of destination loyalty. In other words, if the visitors perceive the attraction of destination positively and are satisfied to visit these attractions, this satisfaction strengthens the formation of destination loyalty.

When the results of the research are evaluated generally in the direction of the research model, the tourist services offered by the destinations to the tourists, the cultural and environmental att-

ractiveness and the activities organized in the destination and the satisfaction with this attractiveness are the influential factors in the formation of attachment. All these variables together have a significant impact on destination loyalty and can be considered among the most important factors that can be used in the formation of destination loyalty.

Beyond the contribution of the structural relationships determined among these variables to the literature, these relations have some important administrative effects. The attractiveness and satisfaction of these attractiveness are important determinants of attachment as stated by Prayag and Ryan (2012). In this regard, investments in tourist services such as public transport, infrastructure and local restaurants are important for place attachment. In addition, it can be said that the efforts to protect and develop the environmental and cultural attractions and to diversify the activities will contribute to the development of attachment to the Eskişehir destination. In this respect, it is useful for decision-makers in Eskişehir destination to use strategies that stimulate, protect and enhance the attachment of the visitors in their destination management plans. However, among the sub-dimensions of destination attractiveness, those with the highest rate for Eskişehir destination are cultural attractions (0,80) and activities (0,78). In this respect, it can be said that destination managers need to protect, diversify and enhance the cultural attractions and activities that attract competitive advantage to Eskişehir.

According to the research findings, destination attractiveness is one of the factors influencing the destination loyalty. At this point, as Bezirgan and Koç (2014) stated; destinations should emphasize their attractiveness and carry out promotional activities necessary to reach the target market. However, the similarity of destinations with other destinations may decrease satisfaction (Yüksel, Yüksel & Bilim, 2010). In this respect, differentiating attractiveness from other destinations will provide a competitive advantage in terms of satisfaction and loyalty. At this point, as stated by Giritlioğlu and Avçıkurt (2010); while the tourist attractions are differentiated, the quality of all services offered to tourists should be increased.

In addition, destination loyalty that emerged through touristic experience is not only based on a certain attractiveness or service, but also because it has been influenced by many social interactions and chain of events. Research findings shows that by using these qualifications, Eskişehir can strengthen and improve its current position. Attachment is not a feeling that is developed solely for physical elements. Social elements are also important in the formation of attachment (Bezirgan and Koç, 2014). In this context, when physical attractiveness is supported by social elements, attachment will be strengthened.

Tourists evaluate the tourism experience as a whole. This situation shows that things that are evaluated in a holistic manner must be produced and managed in a holistic manner (Mendes et al., 2010; Weiermair, 2000). In other words, managers should consider the perceptions of tourists towards Eskişehir destination and follow all the factors that may affect these perceptions up-to-date.

Ethical Approval

The data collection process of the research was carried out before 2020. Ethics committee permit is not included for this reason.

Contribution Rates of Authors to the Article

1st author %80, 2nd author %20.

Funding Statement

This research has been produced from the doctoral dissertation titled "The Effect of Destination Attachment and It's Antecedents on Destination Loyalty" and has been implemented with the support provided from Eskişehir Osmangazi University BAP within the scope of project coded 2016-1132.

Conflicts of Interest

On behalf of all authors, the corresponding author states that there is no conflict of interest.

References

- Alegre, J. and Juaneda, C. (2006). Destination Loyalty: Consumers' Economic Behaviour, *Annals of Tourism Research*, 33, 684-706.
- Alexandris, K., Kouthouris, C. and Meligdis, A. (2006). Increasing Customers' Loyalty in a Skiing Resort: The Contribution of Place Attachment and Service Quality, *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 18(5), 414-425.
- Bezirgan, M. and Koç, F. (2014). Yerel Mutfakların Destinasyona Yönelik Aidiyet Oluşumuna Etkisi: Cunda Adası Örneği, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(34), 917-928.
- Bigné, J. E., Andreu, L. and Gnoth, J. (2005). The Theme Park Experience: An Analysis of Pleasure, Arousal and Satisfaction, *Tourism Management*, 26(6), 833-844.
- Brocato, E. D. (2006). Place Attachment: An Investigation of Environments and Outcomes in a Service Context, Texas University, Doctoral Thesis.
- Campón-Cerro, A. M., Alves, H. M. B. And Hernández-Mogollón, J. M. (2015). Attachment as a Factor in Generating Satisfaction with, and Loyalty to, Rural Tourism Destinations, *Tourism and Management Studies*, 11(1), 70-76.
- Cheng, T., Wu, H. C. and Huang, L. (2013). The Influence of Place Attachment on the Relationship Between Destination Attractiveness and Environmentally Responsible Behavior for Island Tourism in Penghu, Taiwan, *Journal of Sustainable Tourism*, 21(8), 1166-1187.
- Chi, C. G. and Qu, H. (2008). Examining the Structural Relationships of Destination Image, Tourist Satisfaction and Destination Loyalty: An Integrated Approach, *Tourism Management*, 29(4), 624-636.

- Croes, R., Shani, A. and Walls, A. (2010). The Value of Destination Loyalty: Myth or Reality?, *Journal of Hospitality Marketing*, 19(2), 115-136.
- Eusébio, C. and Vieira, A. L. (2013). Destination Attributes' Evaluation, Satisfaction and Behavioural Intentions: A Structural Modelling Approach, *International Journal of Tourism Research*, 15(1), 66-80.
- Garbea, R. V. (2014). Tourist Attractiveness of the Urban Environment in Moldavia, *Management and Marketing*, 12(1), 84-90.
- George, B. P. and George, B. P. (2004). Past Visits and the Intention to Revisit a Destination: Place Attachment as the Mediator and Novelty Seeking as the Moderator, *Journal of Tourism Studies*, 15(2), 51-66.
- Hou, J. S., Lin, C. H. and Morais, D. B. (2005). Antecedents of Attachment to a Cultural Tourism Destination: The Case of Hakka and Non-Hakka Taiwanese Visitors to Pei-Pu, Taiwan, *Journal of Travel Research*, 44(2), 221-233.
- Hui, T.K., Wan, D. and Ho, A. (2007). Tourists' Satisfaction, Recommendation and Revisiting Singapore, *Tourism Management*, 28(4), 965-975.
- Jöreskog, K. G. and Sörbom, D. (1996). *LISREL 8: User's Reference Guide*, Chicago: Scientific Software International.
- Kozak, N., Kozak, M. and Kozak, M. (2009). *Genel Turizm – İlkeler-Kavramlar*, Ankara: Detay Publishing.
- Mendes, J. C., Valle, P. O., Guerreiro, M. M. and Silva, J. A. (2010). The Tourist Experience: Exploring the Relationship Between Tourist Satisfaction and Destination Loyalty, *Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 58(2), 111-126.
- Oppenheim, A. N. (1966). *Questionnaire Design And Attitude Measurement*, New York: Basic Books.
- Owusu-Frimpong, N., Nwankwo, S., Blankson, C. and Tarnanidis, T. (2013). The Effect of Service Quality and Satisfaction on Destination Attractiveness of Sub-Saharan African Countries: The Case of Ghana, *Current Issues in Tourism*, 16(7-8), 627-646.
- Prayag, G. and Ryan, C. (2012). Antecedents of Tourists' Loyalty to Mauritius: The Role and Influence of Destination Image, Place Attachment, Personal Involvement, and Satisfaction, *Journal of Travel Research*, 51(3), 342-356.
- Ramkissoon, H., Smith, L. D. G. and Kneebone, S. (2014). Visitor Satisfaction and Place Attachment in National Parks, *Tourism Analysis*, 19(3), 287-300.

- Reitsamer, B. F., Brunner-Sperdin, A. and Stokburger-Sauer, N. E. (2016). Destination Attractiveness and Destination Attachment: The Mediating Role of Tourists' Attitude, *Tourism Management Perspectives*, 19, 93-101.
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H. and Müller, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures, *Methods of Psychological Research Online*, 8(2), 23-74.
- Schumacker R. E. and Lomax, R. G. (2004). *A Beginner's Guide to Structural Equation Modeling*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stedman, R. C. (2003). Is it Really Just a Social Construction? The Contribution of The Physical Environment to Sense of Place, *Society and Natural Resources*, 16(8), 671-85.
- Um, S., Chon, K. and Ro, Y. H. (2006). Antecedents of Revisit Intention, *Annals of Tourism Research*, 33(4), 1141-1158.
- Weiermair, K. (2000). Tourist's Perceptions Towards and Satisfaction with Service Quality in the Cross-Cultural Service Encounter: Implications for Hospitality and Tourism Management, *Managing Service Quality*, 10(6), 397-409.
- Williams, D. R. and Vaske, J. J. (2003). The Measurement of Place Attachment: Validity and Generalizability of a Psychometric Approach, *Forest Science*, 49(6), 830-840.
- Yu, L. and Goulden, M. (2006). A Comparative Analysis of International Tourists' Satisfaction in Mongolia. *Tourism Management*, 27(6), 1331-1342.
- Yüksel, A., Yüksel, F. and Bilim, Y. (2010). Destination Attachment: Effects on Customer Satisfaction and Cognitive, Affective and Conative Loyalty, *Tourism Management*, 31(2), 274-284.

İmleç İzleme Yöntemiyle Otel Web sitesi Ziyaretçilerinin Görsel İlgisinin Analizi*

Eniser ATABAY, Beykan ÇİZEL**

İmleç İzleme Yöntemiyle Otel Web sitesi Ziyaretçilerinin Görsel İlgisinin Analizi

Analysis of the Visual Attention of Hotel Website Visitors with Cursor Tracking Method

Özet

Bu çalışmanın amacı mouse (fare) imleciyle oluşturulan tıklamaları inceleyerek, konaklama işletmelerinin web sitelerini ziyaret edenlerin davranışlarını analiz etmektir. Bünyesinde 13 oteli barındıran ulusal bir otel grubuna ait web sitesinin ana sayfasını bir sene boyunca ziyaret eden ziyaretçilerin verileri değerlendirilmiştir. Böylelikle konaklama işletmeleri, web sitelerini ziyaret edenlerin davranışlarından anlamlı ve ilişkilendirilebilir enformasyon elde ederek hizmet üretim ve pazarlama süreçlerinde kullanabileceklerdir. İncelemeye dâhil edilen örneklem sayısı toplam 97891 kişiden oluşmaktadır. Bu durum çalışmasında veriler Yandex.Metrica aracılığıyla toplanmış ve oluşturulan tıklama haritaları segmentlere (ülke ve cinsiyet) ayrılmıştır. Böylece site ziyaretçilerinin segmentlere göre hangi davranışları sergilediği incelenmiştir. Türkçe ve Rusça ana sayfayı ziyaret edenlerin davranışlarının diğer dillere ait sayfaları ziyaret edenlerden daha çok birbirine benzerlik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Kullanıcı verileri üzerinden hareket edilerek yapılan bu saptama, turistik ürün ve hizmet üreten turizm arz unsurları açısından önemlidir. Araştırma sonuçları uygulamalara ve araştırmacılara turist davranışı ile ilgili bazı ipuçları sunmaktadır.

Abstract

The study aims to analyze the behavior of tourists visiting the websites of the accommodation establishments through clicks created with the mouse cursor within the scope of visual attention. The data of visitors who visited the website of a national hotel chain with 13 hotels over a year were evaluated. Thus, accommodation companies will be able to use meaningful and associative information from the behavior of visitors to websites and use them in service production and marketing processes. The number of samples included in the study consists of a total of 97891 visitors. In this case study, the data were collected through Yandex.Metrica and the click maps obtained using the same service were segmented and filtered. In this way, gender and nationalities were categorized. Thence, the behaviors of the site visitors according to the relevant variables were examined. Detections such as those obtained from users' data are important for tourism suppliers producing tourist products and services. As a result of the research, some tips were provided to researchers and sectoral stakeholders about online tourist behavior.

Anahtar Kelimeler: Görsel İlgi, Mouse İzleme, Online Turist Davranışı, Site Kullanılabilirliği, Göz İzleme

Keywords: Visual Attention, Mouse Tracking, Online Tourist Behavior, Site Availability, Eye Tracking

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

* Bu çalışma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği A.B.D. Yüksek Lisans programında yürütülen "Görsel İlgi Bağlamında Online Turist Davranış Analizi Üzerine Bir Durum Çalışması" adlı tez çalışmasından türetilmiştir.

** Eniser ATABAY, Öğr. Gör., Akdeniz Üniversitesi, İkrâm Hizmetleri Programı, eniseratabay@akdeniz.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-8481-1086; Beykan ÇİZEL, Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, beykan@akdeniz.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-0474-9222

Bir asırdan fazla süredir araştırmacılar görsel ilgiyi incelemek istemiş ve bunun için farklı yöntemler geliştirmiştir. İnsanların neyi, nasıl, ne zaman, ne kadar süreyle gördüğünü ve görsel ilgiye neyin layık olduğunu keşfetmek istemesi doğal bir arayıştır. İlk çalışmalar basit göz hareketi gözlemlerinden oluşsa da yıllar içerisinde psikofizik, bilişsel sinirbilim ve bilgisayar bilimleri gibi birçok farklı disiplinin ilgilendiği görsel dikkat ve göz hareketleri günümüzde teknolojinin de yardımı ile birçok araştırmacının konusu olmuştur (Duchowski, 2002: 455). 1960'lı yıllardan sonra görsel ilginin ele alınışı ve göz izleme tekniği giderek günümüzdeki haline benzemeye başlayıp, sosyoloji ve fizyoloji çalışmalarında tercih edilmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde bilgisayar ve insan etkileşimi üzerinde durulmaya başlanmıştır. Nihayet 1990'lı yıllardan itibaren multimedya teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak sosyoloji, psikoloji, fizyoloji, bilgisayar bilimleri, istatistik, pazarlama gibi birçok disiplini ilgilendiren bir alana dönüşmüştür (Duchowski, 2007).

Görsel ilgi, davranışı ön görmek üzere tasarlanan turizm araştırmalarına göre önemli bir konudur (Wang ve Sparks, 2016: 588). Turizm ürün ve hizmetlerinin tüketilmeden önce potansiyel alıcılar tarafından denenebilmesi için web siteleri, videolar, resimler gibi görsel öğeler önemli fırsatlar sunmaktadır. Ancak birçok pazarlama uyarısına maruz kalan insan beyninin bütün öğeleri işlemesi imkansızdır (Scott vd., 2017: 6). Bu araştırmanın temel amacı imleç hareketlerini temel olarak bir otel grubuna ait web sitesini ziyaret eden kullanıcıların davranışlarını incelemektir. Çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır.

1. Web sitesine yönelik kullanıcı görsel ilgisine dayalı davranışlar milliyetlere (coğrafi konum ya da tarayıcı dili üzerinden tespit edilen) göre nasıl örüntüler oluşturmaktadır?
2. Web sitesine yönelik kullanıcı görsel ilgisine dayalı davranışlar cinsiyete (sistem yordaması) göre nasıl örüntüler oluşturmaktadır?

Araştırma ekonomik ve/veya ücretsiz çözümlerle otel işletmecilerinin web sitelerine ait verileri görsel ilgi kapsamında nasıl değerlendirebileceği hakkında ilham olabilme potansiyeline sahiptir. Turizm amaçlı kullanılan web sitelerini inceleyen az sayıda çalışmaya rastlansa da bu çalışmayı özgünleştiren incelenen verinin büyüklüğüdür. Araştırma sonuçları web sitesi ziyaretçilerinin davranışları ile ilgili konaklama işletmeleri, diğer turistler ve turizm araştırmacılarına ipuçları sunmaktadır.

2. Literatür Taraması

2.1. Web Sitelerinde Görsel İlgi

Yapılan kültürel ve sosyal psikolojik çalışmalar, kültürün görsel ilgi ve bilişsel davranışı şekillendirdiğini göstermiştir (Chua vd., 2005; Kitayama vd., 2003; Masuda ve Nisbett, 2001; Morris ve Peng, 1994; Nisbett vd., 2001). Çalışmalarda genel olarak batı kültürü bağımsızlığı vurgularken, Doğu Asya kültürü karşılıklı bağımlılığı vurgulamaktadır (Aronson vd., 2005; Chiu, 1972). Dahası, batılı toplumlar görsel uyarılara daha analitik olarak bakma, nesnelere ve onların tekil bileşenleri üzerinde durma eğilimi gösterirken, Doğu Asya toplumları arka plan gibi bağlamsal bilgilere daha fazla önem vermek-

tedir (Aronson vd., 2005; Masuda ve Nisbett, 2001). Bazı çalışmalarda görsel ilgide batı ve doğu kültürleri arasında farklılıklar gösterilmiş olmasına rağmen, bazı çalışmalarda bu farklılıklara ait bulgular sunulmamıştır (Evans vd., 2009; Rayner vd., 2007). Söylenilenlere ek olarak, görsel ilgidaki kültürel farklılığı araştıran çalışmaların çoğu, görsel uyaran olarak sahne/bilgisayar ekranı, manzara, yiyecek içecek fotoğrafı vb. materyallerle (Boduroğlu vd., 2009; Nisbett ve Miyamoto, 2005; Zhang ve Seo, 2015) insan yüzlerini / bedenlerini (Masuda vd., 2012: 3) kullanmıştır.

Görsel öge ve genel web tasarımının göz hareketleri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara rastlamak mümkündür (Eraslan vd., 2015; Ehmke ve Wilson, 2007; Goldberg vd., 2002: 48; Pan vd., 2004; Scott ve Wichansky, 2002; Weichbroth vd., 2016). Pan ve diğerleri (2004: 152), yapmış oldukları araştırmada, göz hareketlerinin web sayfası tasarımının karmaşıklığından etkilendiğini öne sürmüş ve bir web sayfası tasarlarken, görsel öğeler ve görevler de dahil olmak üzere hangi değişkenlerin, kullanıcıların dikkatini ve web sayfalarında gezinme biçimlerini etkilediğini anlamının çok önemli olduğunu belirtmiştir. Michailidou (2005: 57), web sayfası tasarım öğelerinin web sayfası görsel karmaşıklığı ile nasıl ilişkilendirildiğini belirlemeyi denemiştir. Montero ve diğerleri (2003: 180) ise web tasarımıyla ilgili temel öğeler hakkında kullanılabilirlik çalışmaları yürütmüştür. Ayrıca Thorlacius (2009: 455) çalışmasında Jakobson'un (1960) iletişim modelini temel alarak web sitelerindeki akış ve etkileşimi ifade eden görsel bir modelleme yapmıştır. Web kullanılabilirliği üzerine yapılan bazı araştırmalarda kullanıcıların bir arayüzü nasıl görüntülediğini, arayıp bulduğunu ve bilişsel süreçlerde işlediğini anlamak için incelemeler yapılmıştır (Baccino ve Colombi, 2000: 127). Kotval ve Goldberg, (1998: 487) arayüz değerlendirmesinde kullanılabilirlik bir dizi objektif, göz hareketi ölçümünü sayısal olarak tanımlayan ve değerlendiren bir çalışma gerçekleştirmişlerdir. 2004 yılında, Stanford Üniversitesi'nde Poynter Enstitüsü, online haber okuma davranışını değerlendiren göz hareketi araştırması gerçekleştirmiş ve kullanıcıların görsel ilgilerinin soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru ilerlediğini gösteren bir harita tespit etmişlerdir (Outing ve Ruel, 2004). Göz izleme çalışmalarında tarama yolunun (scanpath) önemi ve sınırlamaları üzerine yapılan kimi çalışmalar kullanıcıların nasıl bir göz hareketi sergilediklerine odaklanmış ve bilişsel süreçleri incelemiştir (Eraslan vd., 2015: 3).

2.2. İmleç ve Göz Hareketi İlişkisi

Klavye veya farenin kullanımının "insan-makine etkileşimi" sayesinde gerçekleşmesi sebebiyle imleç hareketleri 2000'li yılların başından beri bazı araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Yapılan ilk çalışmalarda imleç hareketlerinin ölçümlenebilmesi için özel web arayıcıları geliştirilmiştir (Claypool vd., 2001; Goecks ve Shavlik, 2000). Hijikata (2004: 202), imleci kullanarak metin izleme ve işaretleme gibi eylemlerin web sayfasının ilginç bölgelerini belirlemek için önemli bir gösterge olduğunu savunmaktadır. Bazı akademik araştırmalarda imleç izleme çalışmaları web sayfalarına yüklenen kodlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir (Arroyo vd., 2006; Atterer, vd., 2006; Torres ve Hern, 2007). Ayrıca Yandex Metrica, Clicktale, Mouseflow, UserFly vb. özel şirketler fare hareketlerinin izlenip analiz edilmesine olanak tanıyan kodları sunup, kullanıcıların bu analizlere ulaşabileceği paneller geliştirmişlerdir. Bu paneller aracılığı ile ısı haritaları, imleç izleme özetleri, ziyaretçi akışına ait diğer sayısal verilere erişilebilmektedir.

Web siteleri özelinde göz hareketlerinin takip edildiği laboratuvar çalışmalarına sıkça rastlamak mümkündür. Zira izleme araştırmalarının birçoğu göz izleme çalışmalarından oluşmaktadır. Fakat göz izleme çalışmalarının genellikle daha maliyetli olması araştırmacıları imleç izleme araştırmalarına yöneltebilmektedir. Bu nedenle yapılan çalışmalarda, araştırmacılar göz ve imleç izleme arasında yüksek korelasyon olduğunu tespit etmişler (Chen vd., 2001; Cooke, 2006; Guo ve Agichtein, 2010; Rodden ve Fu, 2007; Rodden vd., 2008) böylece imleç hareketlerinin de web sitelerinin ilgi çeken bölümlerinin tespitinde başarılı bir araç olduğunu göstermişlerdir (Goecks ve Shavlik, 2000; Hijikata 2004). Chen ve diğerleri (2001: 282) yapmış olduğu çalışmada kullanıcıların gezdiği sayfada imleç ve bakış pozisyonları arasındaki mesafenin önemli ölçüde küçük olduğu gösterilmiştir. Kullanıcıların fare ile işaret ettikleri yere baktıklarını ve imlecin göz izleme için uygun bir alternatif olduğunu varsaymışlardır. Rodden ve Fu (2007: 31) imleç ve bakış pozisyonları arasında özellikle yatay düzlemde güçlü bir uyuma tespit etmişlerdir. İmleç hareketi izleme konusunda yapılmış artan sayıda araştırmaya rağmen, imleç izleme çalışmalarında standart bir tasarımdan söz etmenin zor olduğu anlaşılmaktadır (Grage vd., 2019).

2.4. Turizm Araştırmalarında Göz İzleme Yöntemi

Göz izleme çalışmaları birçok alanda olduğu gibi turizm araştırmalarında da araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Görece düşük sayılı araştırmayı kapsayan turizm çalışmalarına rastlanmaktadır. Turizm araştırmalarında göz izleme yönteminin, web sitesi kullanılabilirliği, kültürel farklılıklar, mimari öğeler, cinsiyet, pazarlama ve reklamcılık faaliyetleri, imaj, sürdürülebilir turizm, sanal gerçeklik, e-turizm gibi birçok alanda önemli sonuçları bizlere sunduğu anlaşılmaktadır. Yapılan çalışmalarda özellikle kültürel, sosyal ve demografik faktörlerin görsel ilgiye yönelik davranışı etkilediği tespitine yer verilmiştir. Örneğin, Chua, ve diğerleri (2005: 12631) ile Raptis ve diğerleri (2018: 75) kültürün görsel algı ve bilişsel davranışı şekillendirdiğini, Wang ve Sparks (2016: 589), farklı kültürlere sahip kişilerin daha farklı sürelerde fiksasyon sergileyebileceğini, Xu ve diğerleri (2017: 37) basılı reklamların görsel olarak algılanmasında kültürün önemli bir değişken olduğunu söylemektedirler. Cinsiyetin görsel ilgiyi etkilediğini tespit etmeye çalışan çalışmalar da mevcuttur. Pan ve diğerleri (2011: 353) ile Green ve diğerleri (2011: 257) demografik bir değişken olarak cinsiyeti ele almış ve erkek kullanıcıların basit arayüzleri kadın kullanıcılardan daha fazla tercih ettiğini tespit etmiştir. Hao ve diğerleri (2015: 612) ise demografik bir değişken olarak yaşı ele almış ve Y kuşağına mensup Çinlilerin büyük ana resimler ve küçük metinler içeren otel web sitelerini görsel olarak daha çekici bulduklarını tespit etmiştir.

Görsel ilgi bağlamında online turistik ürünlerin incelendiği çalışmaların ilk temsilcilerinden biri, Pan ve diğerlerinin (2004: 152) kullanıcılara ait göz hareketlerinin turistlere yönelik bir websitesindeki karmaşıklıktan etkilendiğini tespit ettiği çalışmadır. Pan ve diğerleri (2011: 353) online seyahat acentesi kullanıcı arama stratejisini tespit etmek, Green ve di-

ğerleri (2011: 257) ise olimpiyat websitesinde yer alan reklamın etkinliğini ölçmek için çalışmalarında bulunmuşlardır. İki çalışma da turistik ürün ve hizmetlere yönelik tasarlanmış websitelerine yönelik görsel ilginin, kadın ve erkeklerde farklılık gösterdiği tespitine yer vermiştir. Pan ve diğerleri (2013: 78) bir otelin diğer kriterler açısından yetersiz olduğunda, çekici ve ilginç görüntüler sunmasının turistlerin görsel ilgi kapsamında davranışlarını ve tercihlerini olumlu etkilediğini iddia etmiştir. Hernandez-Mendez ve Munoz-Leiva (2015: 623) ise turistlere yönelik websitelerinde yer alan fotoğrafların metinlerden daha kısa sürede fark edildiği sonucuna varmışlardır. Eğitim durumu (Marchiori ve Cantoni, 2015: 353), kuşaklar arası farklılıklar (Hao vd., 2015: 612) gibi sosyal olguların da görsel ilgi bağlamında online turist davranışını etkilediği düşünülmektedir.

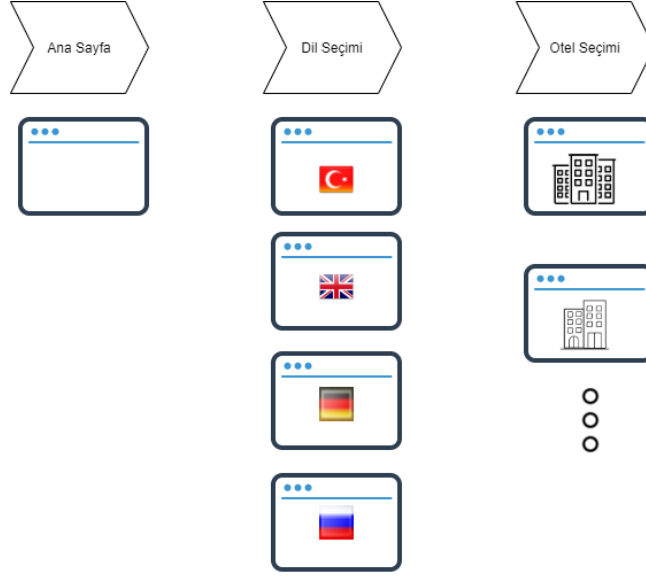
Turizm alanında yapılmış göz izleme çalışmalarının tespit edilebilen kısmının neredeyse tamamının göz izleme araçlarıyla yapıldığı ve göz izleme araçlarıyla yapılan incelemelerin doğası gereği az sayıda katılımcının yer aldığı çalışmalar olduğu anlaşılmıştır. Tarama sürecinde mouse hareketlerini inceleyen doğrudan turizm odaklı çalışmalara rastlanmasa da otistik bireylerin turistlere yönelik bir web sayfasındaki gezintilerini inceleyen bir çalışma (Dattolo vd., 2016: 145) mevcuttur. Bu araştırmada görsel ilgi kapsamında mouse (fare) imleciyle oluşturulan tıklamaları inceleyerek, konaklama işletmelerinin web sitelerini ziyaret eden kullanıcıların davranışları analiz edilmektedir.

3. Yöntem

Çalışmada bir otel grubuna ait web sitesine yönelik kullanıcıların görsel ilgileri durum çalışması kapsamında incelenerek değerlendirilmiştir. Durum çalışmasının değerlendirme araştırmalarında önemli bir yeri vardır (Aytaçlı, 2012: 3). Merriam ve Tisdell (2015: 37) durum çalışması için "Sınırlı bir sistemin derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesi" tanımını yapmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018: 289) göre ise "nasıl" ve "neden" sorularını temel alan durum çalışmaları, araştırmacıların kontrolü dışında gerçekleşen bir olay veya olguyu derinlemesine inceleyen araştırma yöntemine verilen addir.

Çalışmada incelenen web sitesini ziyaret eden kullanıcılar, yazarlar tarafından hiçbir manipülasyonla siteye yönlendirilmemiş, engellenmemiş veya etki altına alınmamıştır. Web sitesi ziyareti esnasında gerçekleşen ziyaretçi davranışlarına ait olaya dışarıdan bir etki yapılmadığı gibi, web sitesinin herhangi bir sayfası incelendiğimiz duruma özel bir tasarım barındırmamaktadır. Böylece çalışmada ziyaretçilerin web sitesindeki davranışları incelenerek görsel ilgilerinin nasıl ve neden gerçekleştiği araştırılmaktadır. Araştırma, bünyesinde Belek'te 4, Side'de 4, Kemer'de 3, Kapadokya'da 1, Bodrum'da 1 olmak üzere 13 oteli barındıran bir Türk otel grubuna ait web sitesinin ana sayfasını 06.10.2017 - 06.10.2018 tarihleri arası ziyaret eden 826.305 ziyaretçinin oluşturduğu 2.310.000 sayfa görüntülemesinden yola çıkmaktadır. Veriler 2020 yılından önce toplandığı için etik kurul izni aranmamıştır. Ayrıca ziyaretçi sayısı kümülatif olarak tüm segmentlerin toplamını göstermektedir. İncelemeye dahil edilen örneklem sayısı 56210 Türkçe ana sayfa ziyaretçisi, 12132 Rusça ana sayfa

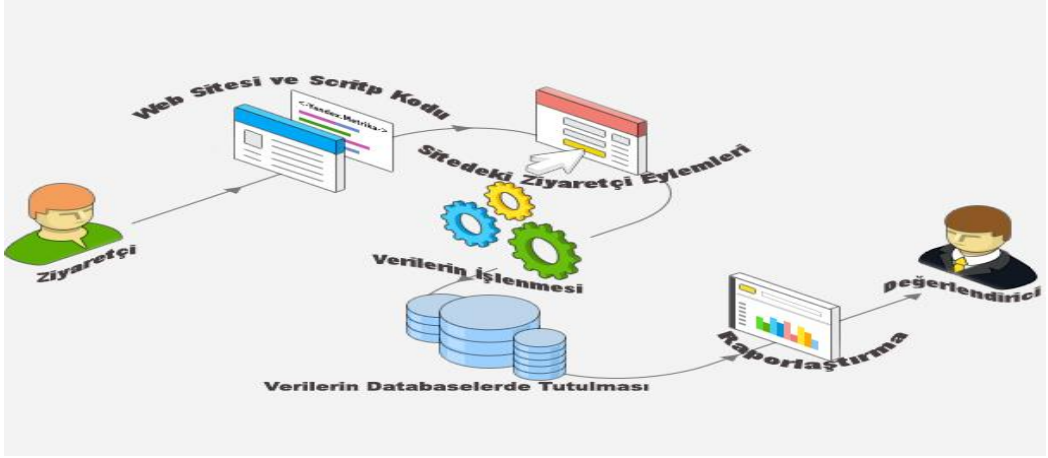
ziyaretçisi, 2603 Almanca ana sayfa ziyaretçisi, 26946 İngilizce ana sayfa ziyaretçisi olmak üzere toplam 97891 online ziyaretçiden oluşmaktadır. 13 otele ait 4 ana sayfaya bağlı Türkçe, Almanca, Rusça, İngilizce dillerinden oluşan web sitesi, her bir otel için ayrı bir alt sayfayı yine aynı sayfalar üzerinde barındırmaktadır. Ana sayfaya erişen site kullanıcısına ait veri yolu Şekil 1’te gösterilmiştir.

Şekil 1: Ana sayfa - alt sayfa ilişkisi

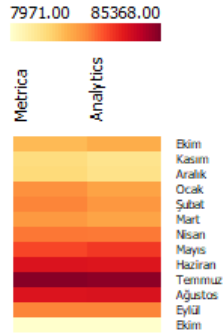
İncelenen otel web sitesinde Türkçe, Almanca ve Rusça ana sayfalar sırasıyla anadili Türkçe, Almanca ve Rusça olan ülkelerde açılmaktadır. Ancak sitede mevcut olan İngilizce dili diğer bütün ülkelerde ve ip aralığı belirsiz olan kullanıcılarda ortak dil olarak sunulmaktadır. Bu sebeple İngilizce sayfaya yönlenen kullanıcıların ülkeleri “diğer” olarak değerlendirilmiştir.

Veriler Yandex.Metrica aracılığı ile toplanmıştır. Yandex.Metrica kullanıcıların imleç hareketi ve tıklamalarını kaydedebilen bir script kodu içermektedir. Ayrıca site yöneticilerine bu script kodu vasıtasıyla elde edilen verilerin incelenip, raporlaştırılabildiği bir panel sunmaktadır. Yandex.Metrica'nın işleyişi Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2. Yandex Metrica'nın çalışma prensibi – Yandex.ru adresinden derlenmiştir.

Araştırmada kullanılan Yandex.Metrica analitik servisinin bir diğer analitik servis olan Google Analytics verileri ile karşılaştırılması sonucu elde edilen ısı haritası Şekil 3'te gösterilmiştir. Veri araçları arasında önemli ölçüde benzerlik olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Yandex Metrika ve Google Analytics sayısal verilerinin karşılaştırılması

Veriler Yandex.Metrica aracılığıyla Şekil 2'de gösterildiği gibi toplanmıştır. Web sitesine yerleştirilen script kodu sitenin aktif olarak yayında olduğu ve sitede ziyaretçi hareketliliği olduğu her an veri toplamaktadır. Bu noktada hatırlatılması gereken hangi verilerin süzülmesi gerektiğidir (YANDEX METRICA, 2018) Araştırmada sorulan problemlere cevap verebilecek veriler, Yandex.Metrica aracılığıyla elde edilmiştir. Böylece ihtiyaç duyulan nesne grupları segmentlere ayrılarak (milliyete, cinsiyete) veri analizi sürecine dâhil edilebilir.

Yandex.Metrica'nın yönetici paneli aracılığıyla sunmuş olduğu tıklama haritası, ziyaretçi metrikleri özellikleri veri analizinde kullanılmıştır. Cinsiyet segmentine ait kadın ve erkek grupları belirlenirken Crypta adı verilen bir makine öğrenme metodu kullanılmaktadır.

Crypta, Yandex'in kendi makine öğrenme metodu olan MatrixNet'i temel almaktadır. Crypta tipik temsilcilerin internet davranışlarını inceleyerek belirli bir kitle segmentini nasıl tanımlayacağını öğrenmektedir. Başarılı bir sonuç için, Crypta'nın en az 30.000 kullanıcının davranışını analiz etmesi gerekmektedir. Yapılan çalışmalar bu verilerin güvenilirliği için 30.000 sayısının yeterli olduğunu iddia etmektedir (Rodigin, 2017; Saricheva, 2016). Ayrıca elde edilen tıklama, görüntüleme gibi sayısal veriler Orange 3.16 data mining programı kullanılarak görselleştirilmiştir. Görselleştirilen veriler ziyaretçi ve görüntüleme sayılarından elde edilmiştir. Veriler analiz edilirken mahremiyet kuralları gereği hiçbir tekil kullanıcı bilgisi, cihaz, ip adresi vb. bilgi değerlendirmeye alınmamıştır. Hiçbir segment bu ve buna benzer verilerle ayrıştırılmamıştır. Tamamen anonim ve kümülatif veriler analiz işlemine dahil edilmiştir.

Araştırma soruları cevaplanırken, bölümlerin başında site ziyaretçilerine ve ilgili segmente ait sayısal veriler sunulmuş, ardından ısı haritaları görselleştirilmiş ve özet tablolarda gösterilmiştir. Araştırma sorularına ait sayısal veriler hangi segmentte "neyin" incelendiğinin cevabını vermektedir. Isı haritaları ise incelenen soruları anlamak ve kavramsallaştırmak için önemli bir araçtır. Ayrıca bu ısı haritaları tablolarda özetlenmiştir. Böylece karşılaştırma yapmak ve araştırmanın görgül yanını güçlendirmek mümkün olmaktadır. Isı haritaları vasıtasıyla elde edilen veriler, kullanıcıların görsel ilgisinin derecesini göstermek için "Düşük", "Orta", "Yüksek" olarak tablolarda sınıflandırılmıştır. Hatırlatılması gereken önemli bir husus, bu görsel ilgilerin derecesinin görgül gözlemlerden yola çıkılarak elde edildiğidir. Isı haritalarında yer alan sıcak renkler ziyaretçi yoğunluğunu, soğuk renkler daha az tıklama alan bölgeleri göstermektedir (YANDEX METRICA, 2018; Olevinskiy, 2014). Çalışmasında renklerin psikoloji üzerine etkisine değinen Sağocak (2005:78) sıcak renklerin (kırmızı, sarı, turuncu gibi), yakınlık, dinamizm, çokluk gibi kavramları; soğuk renklerinse (yeşil, mavi, mor gibi), donukluk, azlık, uzaklık gibi kavramları çağrıştırdığını ifade etmiştir. Yandex'in de uyguladığı ve renklerin psikolojik algıları üzerinden türetilmiş bu sistem (YANDEX METRICA, 2018; Olevinskiy, 2014), ısı haritalarına göre belirlenen görsel ilgi derecesi kapsamında, çalışmadaki karşılaştırmalar için kullanılmıştır.

4. Bulgular

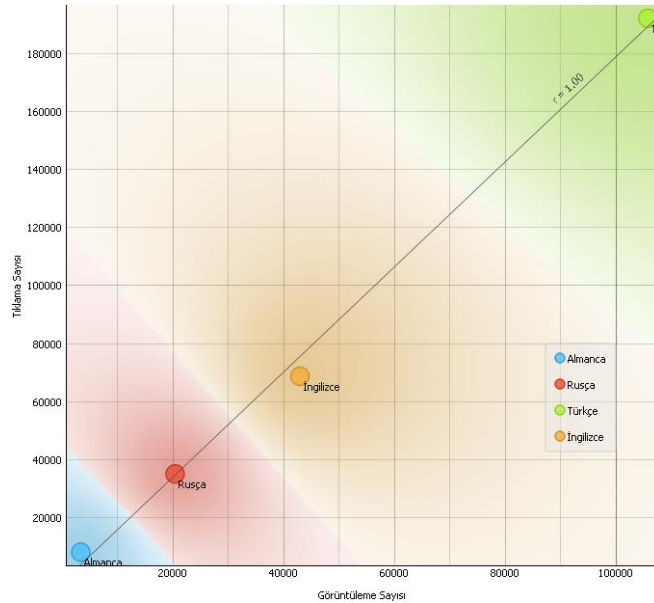
4.1. Ziyaretçi Verileri ile İlgili Genel Bulgular

Otel grubuna ait web sitesinin incelenmesi sonucu ele alınan verilere bakıldığında aylara göre siteyi (ana domain adresini) ziyaret eden ve incelemeye dahil edilen kişi sayısı Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Ziyaretçi Sayılarına İlişkin Bulgular

Ziyaretçi Dili	Ziyaretçi Sayısı	Ziyaretçi %
Türkçe	56210	57,42
Rusça	12132	12,39
Almanca	2603	2,66
İngilizce	26946	27,53
Toplam	97891	100

Ziyaretçilere ait hareketlerin oluşturduğu segmentlere yönelik veriler incelenirken iki önemli değişken karşımıza çıkmaktadır. Bunlar görüntüleme sayısı ve tıklama sayısı olarak sıralanabilir. Görüntüleme sayısı ziyaretçilerin gezindiği sayfa ve/veya sayfalar aracılığıyla elde edilmektedir. Ziyaretçinin ekranında otel web sitesini ziyaret ederken görüntülenen toplam sayfa sayısını ifade etmek için görüntüleme sayısı değişkeni kullanılacaktır. Görüntüleme sayısı farklı veya aynı sayfaların birden fazla defa ziyaret edilmesine paralel olarak artış göstermektedir. Tıklama sayısı ise ziyaretçiler tarafından fare üzerinde bulunan tuşlara toplam kaç defa basıldığını (çift veya tek, sağ veya sol) ve/veya basılı tutulduğunu gösteren değişkendir. Şekil 4 incelediğimiz web sitesi için tıklama ve görüntüleme sayısına ilişkin serpilme analizi sunulmuştur.

Şekil 4. Tıklama ve görüntüleme sayısına ilişkin serpilme analizi

4.2. Ülkelere Göre Ziyaretçiler

Site ziyaretçilerinin internet servis sağlayıcıları belirli ip aralıklarını kullanıcılarına tanımlarlar. Bu servis sağlayıcıları hizmet verdikleri ülkelerin belirlediği ip aralıklarına sahiptir. Ziyaretçiler özellikle başka bir ülkede bulunan VPN vb. maskemeler kullanmadığı müddetçe ziyaretçilerin ülkeleri ip aralıkları ile tespit edilebilir. İncelenen otel web sitesine ait yazılım bu tespiti yaparak kullanıcılarına sahip oldukları ip aralığına göre web sayfası görüntülemektedir. Şekil 4’de örneği gösterilen ana sayfa-alt sayfa ilişkisi İp aralığına göre ülkelerin belirlenmesini sağlamaktadır.

Tablo 2. Ülkelere Göre Elde Edilen Bulgular

Ziyaretçi Dili	Ziyaretçi %	Görüntüleme Sayısı	Tıklama Sayısı	Otel Bölgesi	RBT	AST	BDT
Türkçe	57,42	105787	192237	Belek	Yüksek	Yüksek	Yüksek
Rusça	12,39	20469	35032	Kemer	Yüksek	Yüksek	Orta
Almanca	2,66	3451	8017	Side	Düşük	Orta	Az
İngilizce	27,53	43010	68714	Belek	Orta	Orta	Yüksek
	%100	172717	304000				

*RBT: Rezervasyon Butonu Tıklama, AST: Alt sayfa Tıklama, BDT: Bağlantı Dışı Tıklama

Sitenin yapısal özelliği gereği her bir soru kendi içerisinde site diline göre 4 alt soruyu da beraberinde getirmiştir. Daha açık bir ifadeyle, cinsiyetlerine göre kullanıcı davranışları incelenirken hangi dil aracılığıyla siteye bağlandığı da ele alınmıştır. Türkçe, Almanca, Rusça, İngilizce sayfaları ziyaret eden kadın ve erkekler bağlandıkları ülkelere göre incelenmiştir.

4.3. Cinsiyetlerine Göre Ziyaretçiler

Ana sayfayı ziyaret eden tüm kullanıcıların 49,51’nin erkek %50,49’nun kadın olduğu tespit edilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde Rusça siteyi ziyaret eden kadınların sayısı, erkeklere oranla belirgin bir şekilde (%81,78) fazladır. Türkçe siteyi ziyaret eden erkekler, kadınlardan %19,01; Almanca siteyi ziyaret eden erkekler, kadınlardan 32,25 oranında fazla olduğu görülmektedir. İngilizce siteyi ziyaret eden kadınlar ve erkekler sayısal açıdan belirgin bir farklılık göstermemektedir.

Tablo 3. Ziyaretçilerin cinsiyetlerine göre elde edilen bulgular

Cinsiyet	Dil	%	Görüntüleme Sayısı	Tıklama Sayısı	Otel Bölgesi	RBT	AST	BDT
Kadın	Türkçe	25,66	24255	39873	Belek	Orta	Orta	Yüksek

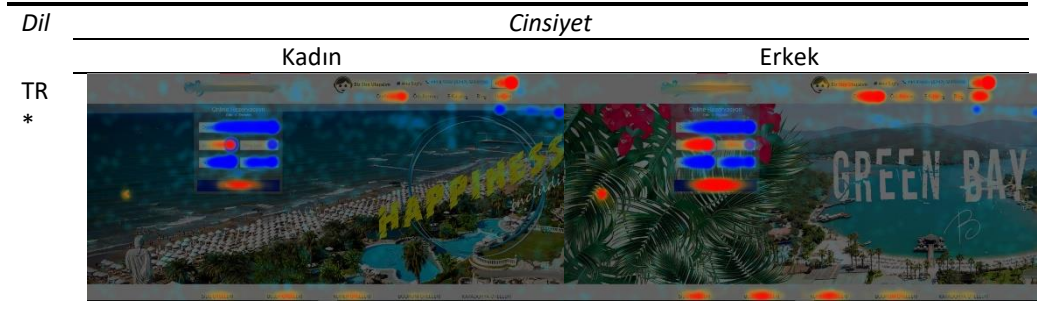

	Rusça	13,07	11088	16574	Kemer	Orta	Yüksek	Orta
	Almanca	0,31	230	437	Side	Düşük	Düşük	Düşük
	İngilizce	11,46	9009	13934	Kemer	Orta	Yüksek	Orta
		50,49	44583	70818				
Erkek	Türkçe	30,54	31647	62871	Kemer	Yüksek	Yüksek	Orta
	Rusça	7,19	6468	11591	Belek	Yüksek	Yüksek	Düşük
	Almanca	0,41	462	592	Kemer	Orta	Düşük	Düşük
	İngilizce	11,37	10164	15392	Belek	Orta	Orta	Orta
		49,51	48741	90446				

*RBT: Rezervasyon Butonu Tıklama, AST: Alt sayfa Tıklama, BDT: Bağlantı Dışı Tıklama

Tablo 4'te ziyaretçilerin cinsiyetlerine göre görsel ilgilerinden yola çıkarak oluşturulan ısı haritaları özetlenmiştir. Yüksek, orta ve düşük düzeylerde derecelendirilmiş seviyeler ziyaretçilerin görsel ilgilerini kavramsallaştırmaktadır. Genel olarak erkek ziyaretçilerin rezervasyon butonuna olan görsel ilgisinin kadın ziyaretçilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkçe siteyi ziyaret eden erkek kullanıcıların Kemer bölgesindeki otellere, kadın kullanıcıların ise Belek bölgesinde bulunan otellere olan görsel ilgisi daha yüksektir. Rusça siteyi ziyaret edenler için ise bunun tam tersine bir durum söz konusudur. Rus erkekler daha çok Belek bölgesine ilgi gösteriyorken, Rus kadınlar daha çok Kemer bölgesine ilgi göstermektedir.

Tablo 4. Cinsiyet ve ülkelere göre ısı haritaları

*TR: Türkçe sayfa, DE: Almanca sayfa, RU: Rusça sayfa, EN: İngilizce sayfa

5. Sonuç

Herhangi bir segment filtresine gerek kalmadan 4 dildeki siteyi ziyaret eden kullanıcıların genel görsel ilgi yönelimleri incelendiğinde Türkçe ve Rusça ana sayfayı ziyaret edenlerin davranışlarının diğer dillere ait sayfaları ziyaret edenlerden daha çok birbirine benzerlik gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı genel olarak Türkçe ve Rusça siteyi kullanan site ziyaretçilerinin motivasyonlarının birbiriyle daha çok benzeştiği önemli bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Türkçe ve Rusça ana sayfayı ziyaret eden kullanıcıların “rezervasyon butonu” ve “alt sayfalara” olan ilgisi daha yoğunken; Almanca ve İngilizce ana sayfayı ziyaret edenlerin görsel ilgisinin görece daha düşük olması Türk ve Rus kullanıcıların otel ürün ve hizmetlerini web sitesi aracılığıyla satın alma süreçlerine daha çok katılma eğiliminde olduğu ve aynı bölgeyi seçmelerinde ekonomik ve sosyolojik etkenlerin önemli olduğunu göstermektedir.

Araştırmada Türkçe ve Rusça ana sayfayı ziyaret edenlerin görsel ilgisinin diğer dillere ait sayfaları ziyaret edenlerden daha çok birbirine benzerlik gösterdiği sonucu ortaya çıkmıştır. Bu genel sonuca istinaden, web sayfası kullanılabilirlik çalışmaları yapılırken Türkçe ve Rusça sayfalara giriş

yapan ziyaretçilerin kültürel davranış kalıplarının benzerlik göstermesi göz önünde bulundurulmalıdır. Kültürün web sitesi kullanılabilirlik çalışmalarında önemli bir konumu mevcuttur (Marcos, Garcia-Gavilanes, Bataineh ve Pasarin, 2013). Ayrıca araştırma sonuçlarına göre Türk ve Rus kullanıcılar için satış odaklı web sitesi tasarımlarının ön plana çıkarılması tavsiye edilmektedir. Bu durum doğu kültürlerinin bağlama daha çok önem vermesini destekleyen bir bulgudur (Masuda, Gonzalez, Kwan ve Nisbett 2008; Lewis, Goto ve Kong, 2008). Cinsiyetin siteye yönelik görsel ilgiyi etkilediği araştırma bulguları arasında yer almaktadır. Yapılan birçok göz izleme çalışmasında cinsiyetin görsel ilgi üzerinde etkisinin önemli olduğu tespit edilmiştir (Banović, Chrysochou, Grunert, Rosa ve Gamito, 2016; Green vd. 2011; Hwang ve Lee, 2018; Pan vd. 2011; Papavlasopoulou, Sharma ve Giannakos, 2020). Bu bağlamda benzer ürün ve hizmetleri sunan turizm siteleri için arayüz tasarımlarının geliştirilmesine yardımcı olması adına cinsiyetin sorulduğu bir akış şeması tasarlanması önerilmektedir. Araştırmada rezervasyon sayfalarına daha çok erkeklerin yöneldiği bulgusu ön plana çıksa da satın alma kararını kimin verdiği ya da satın alma işleminin gerçekleşip gerçekleşmediği sorularının cevapları sorgulanmamıştır. Ancak eldeki bulgulara göre erkek kullanıcılar için satın alma süreçlerini hızlandıran, kadın kullanıcılar için de satın alma süreçlerini kolaylaştıran arayüz tasarımları düşünülebilir. Ayrıca ülkelere göre kadın ve erkek davranışları arasındaki farklılıklar da göz önüne alınması gereken önemli bir unsurdur. Örneğin, Rus kadınlar ve Türk erkekler ile Türk kadınlar ve Rus erkekler otel web sitesinde yer alan bölgelerine yönelik benzer imleç hareketleri sergilemişlerdir. Bu durum görsel ilgi bağlamında bahsi geçen grupların benzer özelliklere sahip olduklarını fikrini desteklemektedir. Arayüz tasarımlarında ön plana çıkartılacak görsellerin bu gibi eşleşmeler düşünülerek belirlenmesi önemlidir. Ayrıca Almanca, Türkçe sayfaları ziyaret eden kullanıcıların büyük çoğunluğu erkek, Rusça sayfaları ziyaret edenlerin büyük çoğunluğu kadındır. İngilizce sayfayı ziyaret eden kullanıcıların cinsiyetleri bakımından belirgin farklılıklar gözlemlenmemiştir. Bu durum Türk ve Alman kültürlerinde turistik ürünler hakkında bilgi edinmek için erkeklerin otel websitelerini daha yüksek oranda ziyaret ettiği düşüncesini desteklemektedir.

Bu araştırmada incelenen web sitesi kendi kategorisinde yüksek ziyaretçi oranına sahip olmasına rağmen konaklama sektörünün bütün aktörlerini temsil etme kapasitesi sınırlıdır. Bu durumda genellenebilir sonuçlar için daha sonra yapılacak araştırmaların benzer otel işletmelerini inceleyerek araştırma bulgularını genişletmesi tavsiye edilmektedir. Araştırmada kullanılan ısı haritaları görsel değerler sunmaktadır. Görsel öğeler durum çalışmalarında önemli birer unsur olmasına rağmen, kimi karşılaştırmalarda ısı haritalarının sayısal çıktıları daha belirgin yorumlar yapmaya yardımcı olmaktadır. Araştırmacılar daha sonraki araştırmalarda kendi script kodlarını kullanarak sayısallaştırılmış görsel veriler elde edebilirler. Bu çalışma sadece bir durum hakkında olay örüntüsünden bahsetmektedir. Otel işletmelerinde site ziyaretçilerinin görsel ilgisine yönelik bulgular sunan çalışma, otel işletmelerinin hangi alternatif çözümler geliştirmesi gerektiği ve hangi alternatiflerin daha efektif sonuçlar getirdiği konusuna değinmemiştir. Özellikle yapay zekâ uygulamalarının akıllı ve anlık çözümler sunmasına yönelik uzun soluklu çalışmalar hem akademi hem de işletmeler için faydalı olacaktır.

Bu araştırma gözleme dayalı bir çalışma olsa da deneysel bir çalışma değildir. Göz izleme çalışmalarının büyük bir çoğunluğu deneysel tasarıma sahiptir. Araştırma sonuçları deneysel çalışmalarla

desteklenebilir ya da araştırmaya yönelik eleştirel öneriler sunulabilir. Ayrıca araştırmada üçüncü taraf bir yazılımın sunduğu veriler kullanılmıştır. Bu da verilerin güvenliği, güvenilirliği ve geçerliliği açısından bazı soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Her ne kadar bu verilerin başka yazılımların sonuçları karşılaştırılarak geçerliliği kontrol edilse de araştırmacıların kendi yazılımlarını geliştirmesi veri güvenliği açısından önemli bir adım olacaktır. Çalışmada cinsiyetin yapay zekâ tarafından tahmin edilmesi önemli bir kısıttır. Özellikle yapay zekanın sunduğu demografik verilerin doğruluğunun test edilmesi için daha kapsamlı araştırmaların yapılması gerekmektedir. Bu da geniş katımlı deneysel çalışmaların yapılmasıyla mümkün olacaktır. Site dilinin kullanıcılara gösterilmesini sağlayan, İP aralığı bir ülkeye ait olsa da ilgili ülkede bulunan kullanıcıların hepsinin o kültürün bir parçası olduğu çıkarımı yapılamaz. Ancak hayatın akışı gereği kullanıcıların çok büyük bir çoğunluğu ilgili ülkenin vatanđasıdır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin veri toplama süreci 2020 yılından önce yapılmıştır ve bu nedenle etik kurul izni bulunmamaktadır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Birinci yazar Eniser Atabay, araştırma sürecinde verilerin toplanması, analiz edilmesi ve makalenin derlenmesinden sorumlu yazardır. İkinci yazar Beykan Çizel, araştırma stratejisi, araştırma deseninin belirlenmesi, hangi verilerin araştırmaya dahil edileceği ve bulguların yorumlanmasından sorumlu yazardır.

Çıkar Beyanı

Yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Arroyo, E., Selker, T. ve Wei, W. (2006, April). Usability tool for analysis of web designs using mouse tracks. In CHI'06 extended abstracts on Human factors in computing systems (pp. 484-489).
- Aronson, E., Wilson, T. ve Akert, R. (2005). *Social Psychology*, New Jersey, NY.
- Atterer, R., Wnuk, M. ve Schmidt, A. (2006, May). Knowing the user's every move: user activity tracking for website usability evaluation and implicit interaction. In Proceedings of the 15th international conference on World Wide Web (pp. 203-212).
- Aytaçlı, B. (2012). Durum çalışmasına ayrıntılı bir bakış. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(1), 1-9.
- Baccino, T. & Colombi, T. (2000). L'analyse des mouvements des yeux sur le Web, *Revue d'Intelligence Artificielle*, 14(1-2), 127-148.
- Banović, M., Chrysochou, P., Grunert, K. G., Rosa, P. J. Ve Gamito, P. (2016). The effect of fat content on visual attention and choice of red meat and differences across gender. *Food Quality and Preference*, 52, 42-51.

- Boduroğlu, A., Shah, P. ve Nisbett, R. E. (2009). Cultural differences in allocation of attention in visual information processing. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 349-360.
- Chen, M. C., Anderson, J. R. ve Sohn, M. H. (2001, March). What can a mouse cursor tell us more? Correlation of eye/mouse movements on web browsing. In CHI'01 extended abstracts on Human factors in computing systems (pp. 281-282).
- Chiu, L. H. (1972). A cross-cultural comparison of cognitive styles in Chinese and American children. *International Journal of Psychology*, 7(4), 235-242.
- Chua, H. F., Boland, J. E. ve Nisbett, R. E. (2005). Cultural variation in eye movements during scene perception. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 102(35), 12629-12633.
- Claypool, M., Le, P., Wased, M. Ve Brown, D. (2001, January). Implicit interest indicators. In Proceedings of the 6th international conference on Intelligent user interfaces (pp. 33-40).
- Cooke, L. (2006, May). Is the Mouse a "Poor Man's Eye Tracker"? In Annual Conference-Society for Technical Communication (Vol. 53, p. 252).
- Dattolo, A., Luccio, F. Ve Pirone, E. (2016). Webpage accessibility and usability for autistic users: a case study on a tourism website. In ACHI 2016: The 9th Int. Conference on Advances in Computer-Human Interactions (pp. 145-152).
- Duchowski, A. T. (2002). A breadth-first survey of eye-tracking applications. *Behavior Research Methods, Instruments ve Computers*, 34(4), 455-470.
- Duchowski, A. T. (2007). *Eye tracking methodology: Theory & practice*. London: Springer-Verlag.
- Ehmke, C. ve Wilson, S. (2007, September). Identifying web usability problems from eye-tracking data. In Proceedings of the 21st British HCI Group Annual Conference on People and Computers: HCI... but not as we know it-Volume 1 (pp. 119-128). British Computer Society.
- Eraslan S., Yesilada Y. ve Harper S. (2015). Eye tracking scanpath analysis techniques on web pages: A survey, evaluation and comparison. *Journal of Eye Movement Research*, 9, (1), 1-19.
- Evans, K., Rotello, C. M., Li, X. Ve Rayner, K. (2009). Scene perception and memory revealed by eye movements and receiver-operating characteristic analyses: Does a cultural difference truly exist?. *The Quarterly Journal of Experimental Psychology*, 62(2), 276-285.
- Goecks, J. ve Shavlik, J. (2000, January). Learning users' interests by unobtrusively observing their normal behavior. In *Proceedings of the 5th international conference on Intelligent user interfaces* (pp. 129-132).
- Goldberg, J. H., Stimson, M. J., Lewenstein, M., Scott, N. ve Wichansky, A. M. (2002, March). Eye tracking in web search tasks: design implications. In *Proceedings of the 2002 symposium on Eye tracking research & applications* (pp. 51-58).
- Grage, T., Schoemann, M., Kieslich, P. J. ve Scherbaum, S. (2019). Lost to translation: How design factors of the mouse-tracking procedure impact the inference from action to cognition. *Attention, Perception ve Psychophysics*, 81(7), 2538-2557.
- Green, B. C., Murray, N. ve Warner, S. (2011). Understanding website useability: An eye-tracking study of the Vancouver 2010 Olympic Games website. *International Journal of Sport Management and Marketing*, 10(3-4), 257-271.

- Guo, Q. ve Agichtein, E. (2010). Towards predicting web searcher gaze position from mouse movements. In *CHI'10 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems* (pp. 3601-3606).
- Hao, J. X., Tang, R., Yu, Y., Li, N. ve Law, R. (2015). Visual appeal of hotel websites: An exploratory eye tracking study on Chinese generation Y. In *Information and communication technologies in tourism 2015* (pp. 607-620). Springer, Cham.
- Hwang, Y. M. ve Lee, K. C. (2018). Using an eye-tracking approach to explore gender differences in visual attention and shopping attitudes in an online shopping environment. *International Journal of Human-Computer Interaction*, 34(1), 15-24.
- Hernandez-Mendez, J. ve Munoz-Leiva, F. (2015). What type of online advertising is most effective for eTourism 2.0? An eye tracking study based on the characteristics of tourists. *Computers in Human Behavior*, 50, 618-625.
- Hijkata, Y. (2004, January). Implicit user profiling for on demand relevance feedback. In *Proceedings of the 9th international conference on Intelligent user interfaces* (pp. 198-205).
- Jakobson, R. (1960). "*Linguistics and Poetics*" in *Style in Language*. Mit Press.
- Josephson, S. ve Holmes, M. E. (2002, March). Visual attention to repeated internet images: testing the scanpath theory on the world wide web. In *Proceedings of the 2002 symposium on Eye tracking research & applications* (pp. 43-49).
- Kitayama, S., Duffy, S., Kawamura, T. ve Larsen, J. T. (2003). Perceiving an object and its context in different cultures: A cultural look at new look. *Psychological Science*, 14(3), 201-206.
- Kotval, X. P. Ve Goldberg, J. H. (1998, October). Eye movements and interface component grouping: An evaluation method. In *Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting* (Vol. 42, No. 5, pp. 486-490). Sage CA: Los Angeles, CA: SAGE Publications.
- Lewis, R. S., Goto, S. G. ve Kong, L. L. (2008). Culture and context: East Asian American and European American differences in P3 event-related potentials and self-construal. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(5), 623-634.
- Marchiori, E. ve Cantoni, L. (2015). Studying online contents navigation: A comparison between Eye-tracking technique and self-reported investigation. In *Information and communication technologies in tourism 2015* (pp. 349-359). Springer, Cham.
- Marcos, M. C., Garcia-Gavilanes, R. O., Bataineh, E. Ve Pasarin, L. (2013, May). Cultural differences on seeking information: An eye tracking study. In: *CIH'13: Workshop Many People, Many Eyes*.
- Masuda, T., Gonzalez, R., Kwan, L. ve Nisbett, R. E. (2008). Culture and aesthetic preference: Comparing the attention to context of East Asians and Americans. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(9), 1260-1275.
- Masuda, T. ve Nisbett, R. E. (2001). Attending holistically versus analytically: comparing the context sensitivity of Japanese and Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81(5), 922-934.
- Masuda, T., Wang, H., Ishii, K. ve Ito, K. (2012). Do surrounding figures' emotions affect judgment of the target figure's emotion? Comparing the eye-movement patterns of European Canadians,

- Asian Canadians, Asian international students, and Japanese. *Frontiers in Integrative Neuroscience*, 6, 72-80.
- Merriam, S. B. ve Tisdell, E. J. (2015). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. John Wiley & Sons.
- Michailidou, E. (2005). Metrics of Visual Complexity. Master Thesis. School of Computer Science, Faculty of Science and Engineering, University of Manchester, Manchester, UK.
- Montero, S., Díaz, P. ve Aedo, I. (2003, May). Formalization of web design patterns using ontologies. In International Atlantic Web Intelligence Conference (pp. 179-188). Springer, Berlin, Heidelberg.
- Morris, M. W. Ve Peng, K. (1994). Culture and cause: American and Chinese attributions for social and physical events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(6), 949.
- Nisbett, R. E., Peng, K., Choi, I. ve Norenzayan, A. (2001). Culture and systems of thought: Holistic vs. Analytic cognition. *Psychological Review*, 108, 291–310.
- Nisbett, R. E. ve Miyamoto, Y. (2005). The influence of culture: holistic versus analytic perception. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(10), 467-473.
- Olevinskiy, M. A. (2015). Веб аналитика. Сравнение систем веб аналитики. *In Situ*, (4), 2-3.
- Outing, S. (2004). Eyetrack III: What news websites look like through readers' eyes. Poynter Institute, 1 Aralık 2019 tarihinde. <https://www.poynter.org/news/eyetrack-iii-what-news-websites-look-through-readers-eyes> adresinden alındı.
- Pan, B., Hembrooke, H. A., Gay, G. K., Granka, L. A., Feusner, M. K. ve Newman, J. K. (2004, March). The determinants of web page viewing behavior: an eye-tracking study. In Proceedings of the 2004 symposium on Eye tracking research & applications (pp. 147-154).
- Pan, B., Zhang, L. ve Smith, K. (2011). A mixed-method study of user behavior and usability on an online travel agency. *Information Technology & Tourism*, 13(4), 353-364.
- Pan, B., Zhang, L. ve Law, R. (2013). The complex matter of online hotel choice. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54(1), 74-83.
- Papavlasopoulou, S., Sharma, K. Ve Giannakos, M. N. (2020). Coding activities for children: Coupling eye-tracking with qualitative data to investigate gender differences. *Computers in Human Behavior*, 105, 105939.
- Raptis, G. E., Fidas, C. ve Avouris, N. (2018). Effects of mixed-reality on players' behaviour and immersion in a cultural tourism game: A cognitive processing perspective. *International Journal of Human-Computer Studies*, 114, 69-79.
- Rayner, K., Li, X., Williams, C. C., Cave, K. R. ve Well, A. D. (2007). Eye movements during information processing tasks: Individual differences and cultural effects. *Vision Research*, 47(21), 2714-2726.
- Rodden, K. ve Fu, X. (2007, July). Exploring how mouse movements relate to eye movements on web search results pages. In *SIGIR Workshop on Web Information Seeking and Interaction*.
- Rodden, K., Fu, X., Aula, A. ve Spiro, I. (2008, April). Eye-mouse coordination patterns on web search results pages. In CHI'08 extended abstracts on Human factors in computing systems (pp. 2997-3002).

- Rodigin, L. A. (2017). Онлайн-модели для бизнес-тренингов в туризме и гостеприимстве: анализ интересов посетителей сайта. *Вестник РМАТ*, (1), 104-109.
- Sağocak, M. D. (2005). Ergonomik tasarımda renk. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 6(1), 77-83.
- Saricheva, A. A. (2016). *Особенности и возможности рекламной коммуникации в контекстно-медийных сетях*. Master Thesis., St Petersburg University. St. Petersburg, Rusya.
- Scott, N., Zhang, R., Le, D. ve Moyle, B. (2019). A review of eye-tracking research in tourism. *Current Issues in Tourism*, 22(10), 1244-1261.
- Thorlacius, L. (2009). *Visual communication in web design—analyzing visual communication in web design*. In International handbook of internet research (pp. 455-476). Springer, Dordrecht.
- Torres, L. A. L. ve Hern, R. V. (2007). (smt) Real time mouse tracking registration and visualization tool for usability evaluation. in *Proceedings of IADIS WWW/Internet*. (pp. 187-192).
- Wang, Y. ve Sparks, B. (2016). An Eye-Tracking Study of Tourism Photo Stimuli: Image Characteristics and Ethnicity. *Journal of Travel Research*, 55(5), 588–602.
- Weichbroth, P., Redlarski, K. ve Garnik, I. (2016), September). Eye-tracking web usability research. In 2016 Federated Conference on Computer Science and Information Systems (FedCSIS) (pp. 1681-1684). IEEE.
- Xu, X., Scott, N. ve Gao, J. (2017). Cultural influences on viewing tourism advertising: An eye-tracking study comparing Chinese and Australian tourists. *Journal of Tourism & Services*, 8(14).
- Yandex.Metrica, (2019). Ziyaretçi Davranış Analizi 14.10.2018 tarihinde Yandex sitesi: <https://metrica.yandex.com.tr/about/info/behavior#clickheatmaps> adresinden alındı.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Zhang, B. ve Seo, H. S. (2015). Visual attention toward food-item images can vary as a function of background saliency and culture: An eye-tracking study. *Food Quality and Preference*, 41, 172-179.

Öz Yeterliğin Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısına Etkisi*

Gizem YILDIRIM, Gaye ATİLLA**

Öz Yeterliğin Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısına Etkisi

The Effect Of Self-Efficacy On Mindfulness and Self-Esteem

Özet

Bu çalışmada üniversite öğrencilerin öz yeterliklerinin bilinçli farkındalık ve benlik saygıları üzerindeki etkisini araştırmak hedeflenmiştir. Araştırma Süleyman Demirel Üniversitesi "Örgütsel Davranış" dersini alan öğrencileri kapsamaktadır. Araştırma 124 öğrencinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı kavramları ilgili literatür çerçevesinde araştırılmış, ardından ilişkilere yönelik hipotezler geliştirilmiştir. Bu değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için yapılan korelasyon analiz sonuçlarına göre; bilinçli farkındalık ile öz yeterlik arasında zayıf ve negatif bir korelasyon, benlik saygısı ile orta şiddette negatif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Öz yeterlik ile benlik saygısı arasında zayıf ve pozitif bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini saptamak için yapılan regresyon analizi sonucunda öz yeterliğin, benlik saygısı ve bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilinçli Farkındalık, Öz Yeterlik, Benlik Saygısı.

Abstract

In this study, it was aimed to investigate the effect of university students' self-efficacy on mindfulness and self-esteem. The research includes students who taking the "Organizational Behavior" course at Süleyman Demirel University. The research was carried out with the participation of 124 students. In the study, the concepts of mindfulness, self-efficacy and self-esteem were researched within the framework of the related literature, and then hypotheses were developed for relationships. According to the correlation analysis results made to determine the relationship between these variables; a weak and negative correlation between mindfulness and self-efficacy, a negative correlation with self-esteem and moderate severity. A weak and positive correlation was found between self-efficacy and self-esteem. As a result of regression analysis to determine the effect of self-efficacy on mindfulness and self-esteem, it has been observed that self-efficacy has a significant effect on self-esteem and mindfulness.

Keywords: Mindfulness, Self-Efficacy, Self-Esteem.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Farkındalık, dikkatin anlık yaşantılara odaklanmasını ve içsel tecrübelerin gözlemlenmesini içeren bir zihin ve beden pratiğidir. Farkındalık çok eski bir Budist uygulamasıdır ve kim olduğumuzu incelemektedir. Dünyayı ve dünyadaki yerimizi nasıl gördüğümüzü sorgulamaktır. Bilinçli farkındalık hem farkındalık hem de bilinçliliği içeren, kabul, yargısızlık ve şimdiki ana odaklanmayı temel alan

* Bu çalışma, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı İşletme Yüksek Lisansı programında yürütülen "Öz Yeterlik Algısının Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısı Düzeylerine Etkisi" adlı tez çalışmasından adapte edilerek hazırlanmıştır.

** Gizem YILDIRIM, Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme ABD, yldrmgizeem@gmail.com, orcid.org / 0000-0002-0601-7036, Gaye ATİLLA, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İşletme, gayeatilla@sdu.edu.tr, orcid.org / 0000-0003-1421-917X.

derin bir farkındalık halidir. Bilinçli farkındalık halinde birey dikkatinin nereye yöneldiğinin ve zihninin ne ile meşgul olduğunun farkındadır (Cengiz vd., 2016: 1321).

Öz yeterlik, “bireyin kendisinden beklenen durumları yönetmesini sağlayacak yeteneklere olan inancı” olarak tanımlanmaktadır (Bandura, 1997: 2). Bu bağlamda bireylerin yeterlilik beklentilerine dair algılamaları, yani öz yeterlikleri, onların eyleme geçmelerini ve sorunlarla mücadele gayretlerini etkilemektedir (Basım vd., 2008:122). Öz yeterlik inancını belirleyen dört temel kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar; kişilerin kendi öğrenme tecrübeleri ile elde ettiği bilgiler, başka kişilerin başarılı ya da başarısız uygulamalarına ilişkin gözlemler, başarabileceğine ya da başaramayacağına dair toplumun etkisi ve görevi başarma ya da başarısız olma beklentisine ilişkin psikolojik durumdur (Bandura, 1994: 71).

Benlik kavramı, bireyin kendi kişiliğine dair algılayabildiği tarafını, yani kişinin bilinçli bir biçimde kabiliyetleri, sınırları, gayeleri, değer yargıları, kimliği, fiziksel görünüşü gibi kendi var oluşu olarak nitelendirebildikleri hakkındaki görüşlerinin, tutumlarının ve inançlarının hepsini içermektedir. Yani kişinin kendisini tanıma ve değerlendirme tarzıdır. Benlik saygısı ise, kendini kabullenme, kendine değer verme, onaylama, saygı duyma; kendi değerine dair değerlendirmesidir (Yıldız ve Çapar, 2010: 105).

Bu araştırmanın amacı öğrencilerin öz yeterliklerinin benlik saygısı ve bilinçli farkındalıkları üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda öncelikle bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı kavramları açıklanarak aralarındaki ilişkiler kurgulanmış, daha sonra ise Süleyman Demirel Üniversitesi’nde öğrenim gören ve Örgütsel Davranış dersini alan öğrencilerden seçilen uygun bir örneklem üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma ile faktörler arasındaki ilişkilerin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Örgütsel davranışın amacı; örgütsel etkililiği sağlamak, bireylerin edimlerini yükseltmek, işten ve çevreden alacağı doyumu arttıracak davranışsal önermeler geliştirmektir. Bu amaca ulaşmak için bireylerin bilişsel, devinimsel ve duygusal davranışlarını, örgüte uyumu sağlamalarının yollarını, takım içindeki çalışmalarını, bireylerin davranışlarını etkileyen unsurları araştırmaktadır. Örgütsel Davranış dersini alan öğrencilere bu yönde eğitimler verilmektedir. Bu sayede öğrencilerin davranış ve tutumlarının pozitif anlamda gelişmesi ve değişmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle ele alınan değişkenler arasındaki ilişkiyi açıklayabilmek adına örneklem, bu dersi alan öğrencilerden oluşmaktadır.

Yapılan literatür çalışması ve incelemeler sonucunda bilinçli farkındalık ile öz yeterlik ve öz yeterlik ile benlik saygısı arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışan birçok çalışma mevcuttur. Ancak Türkçe literatürde, öz yeterliğin bu iki değişken üzerindeki etkilerini inceleyen bir çalışmaya rastlanmadığından, bu çalışmanın öğrencilerin öz yeterlik davranışları konusuna farklı bir bakış açısı kazandırması ve elde edilecek sonuçların konuya ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

2. Bilinçli Farkındalık

Farkındalık bireyin kendi düşünce, his ve fiziksel bedenini inceleyerek, “Şu anda ne yaşıyorum?” sorusunu kendisine sorarak cevaplamasıdır. Bu bağlamda farkındalık, şu anda ne düşünülüp olduğu, ne hissedildiği, duyu organlarıyla ne algılandığı ve bedende nerelerin ne kadar fark edildiğine odaklanılması aracılığıyla dikkatin “o an”da olması anlamına gelmektedir (Yelkenci, 2019: 18). Bilinçli farkındalık teriminin kökeni 2500 yıl öncesinin Budist psikoloji dili olan Pali dilindeki “*Sati*” kelimesidir. Sati farkındalığı, dikkati ve hatırlamayı ifade etmekte (Germer, 2004: 25) ve bu kavramları bünyesinde barındırmaktadır. Dikkat ve bilinçlilik yaşanan ana, hatırlama ise yaşanan anda dikkat ve bilinçliliğin hatırlanmasına ilişkindir. Bu nedenle bilinçli farkındalık anda gerçekleşen duygusal, bilişsel ve fiziksel deneyimlerin dikkatle bilincinde olmak ve bunu unutmamak şeklinde açıklanmaktadır (Siegel vd. 2009: 2). Brown ve Ryan’a (2003: 822) göre bilinçli farkındalık, içinde yaşanan zaman diliminde oluşan olayların farkında olma durumu ve dikkatlilik. Acıyı azaltan bütün tecrübelerle ilişkide olmanın ve olumlu kişisel dönüşüm için adım atmanın basit bir yolu olan (Siegel vd. 2009: 10) ve duyguları düzenlemede etkili olan bu kavram, kişilerin kendilerinin ve başkalarının duygularını düzgün bir şekilde algılamalarına ve düzenlemelerine yardımcı olmaktadır. Bilinçli farkındalığın bünyesinde kendini düzenleme, duygusal zekânın duyguları yönetmesi de bulunmaktadır (Schutte ve Malouff, 2011: 1117).

Bilinçli farkındalığa sahip olan kişi mutlu, rahat, hazır ve uyanıktır. Zihni algılayabilmenin ve düşünceleri dinginleştirmenin yolu hislerin ve algıların farkında olmayı tecrübe etmekten geçmektedir. Mühim olan bir düşüncede takılı kalmak ya da onu göz ardı etmek değil, o düşüncenin bilincinde olmaktır. Bilinçli farkındalık sayesinde bireyin ustalaşarak kendisini düzeltmesi ve geliştirmesi mümkün olmaktadır. Günlük yaşamın içinde dağılan zihni aydınlatmak ve tekrar toparlayarak yaşanan her anı fark etmek için bütünlüğü sağlamak, bilinçli farkındalığın bir mucizesidir. Bilinçli farkındalığa sahip olan kişi mutlu, rahat, hazır ve uyanıktır. Zihni algılayabilmenin ve düşünceleri dinginleştirmenin yolu hislerin ve algıların farkında olmayı tecrübe etmekten geçmektedir. Mühim olan bir düşüncede takılı kalmak ya da onu göz ardı etmek değil, o düşüncenin bilincinde olmaktır. Bilinçli farkındalık sayesinde bireyin ustalaşarak kendisini düzeltmesi ve geliştirmesi mümkün olmaktadır. Günlük yaşamın içinde dağılan zihni aydınlatmak ve tekrar toparlayarak yaşanan her anı fark etmek için bütünlüğü sağlamak, bilinçli farkındalığın bir mucizesidir (Hanh, 1987: 60).

Germer’e (2005: 9) göre, bilinçli farkındalık anlarının ortak özellikleri bulunmaktadır; *kavramsal değildir*; bilinçli farkındalık somutlaştırılmıştır, sezgisel farkındalık ve düşünce süreçlerinden uzaklaştırılmıştır. *Âna odaklıdır*; farkındalık her zaman şimdiki zamandadır. *Yargılayıcı değildir*; yaşananlar sevilmese farkındalık özgürce gerçekleşemez. *Amaçlıdır, katılımcı gözlemine gerektirir*; bilinçli farkındalık, şahit olmaktan bağımsız değildir. *Sözel değildir*; bilinçli farkındalık tecrübesi kelimelerle yakalanamaz, çünkü farkındalık zihinlerde ortaya çıkmadan önce gerçekleşmektedir. *Keşfe dayalıdır, özgürleştiricidir*; bilinçli farkındalığın her anı, şartlara bağlı gerçekleşen dertlerin özgürlüğü ve rahatlığı etrafında boşluk sağlar.

3. Öz Yeterlik

Öz yeterlik, bireylerin hayatlarını etkileyen olaylar üzerinde etkili olabilecek performansı oluşturmaları için gereken davranışı başlatıp, bir sonuç alana kadar devam edebileceklerine olan inançları şeklinde tanımlanmaktadır (Bandura, 1994: 2). Vardarlı (2005: 2)'ya göre öz yeterlik, benlik sisteminin durgun bir özelliği ya da belirleyicisi olmayıp, kişinin işi yapabilme yeterliğinin gerçekleştirdiği işlerdeki başarılarının, güdülerinin ve öz düzenlenme mekanizmaları gibi benlik sistemini oluşturan diğer öğelerin bileşkesinden oluşan dinamik bir yönü olmaktadır.

Schwarzer (1994) de bireyin yeni durumları aktif bir biçimde yönetmesine ve sayısız alandaki olumsuzluklarla yüz yüze geldiğinde çaba sarf etmesine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır (Aşık, 2019: 12). Öz yeterlik, kişilerin hayatlarındaki olayları kontrol edebilmek için gerekli olan bilişsel, güdüsel, davranışsal kaynaklara ve gerektiğinde bu kaynakları harekete geçirebilecek kapasiteye sahip olduklarına dair inançlarıdır. Bu bağlamda; başlangıçta durum ya da görev bağımlı bir kapasiteye ilişkin iç inanca gösterge olarak kullanılan öz yeterlik kavramı; daha sonra kişilerin hayatındaki olayların üstesinden gelebilecek kapasiteye sahip oldukları yolundaki genellenmiş bir inanç olarak ifade edilmeye de başlanmıştır (Demir, 2013: 90).

Öz yeterlik bireyin sadece ne yapması gerektiğini bilmesi ve yapması için motive olması anlamına gelmemektedir. Dahası öz yeterlik beklentisi, kişinin davranış birikiminde sahip olduğu veya olmadığı sabit bir beceri ve tek başına davranışın belirleyicisi de değildir. Eğer kişilerin üst düzey becerileri eksikse, beklenti tek başına beklenen başarımın oluşmasında yeterli değildir. Bununla beraber, elverişli yetenekler ve yeterli teşvikler olduğunda, öz yeterlik beklentisi, kişilerin ne kadar gayret sarf edeceklerini, stres faktörleriyle başa çıkma çabalarını ve faaliyet tercihlerini ne denli sürdüreceklerini belirleyen önemli bir unsurdur. Özetle öz yeterlik, bireyin sahip olduğu yetenek sayısı değil, çeşitli koşullar altında sahip olduğu şeylerle neler yapabileceğine olan inancıyla alakalıdır (Bandura, 1997: 138).

Öz yeterlik algısı yüksek olan bireyler daha açık görüşlüdür ve sorunlara farklı alternatifleri düşünerek yaklaşarak çözüme daha rahat ulaşabilmektedirler. Öz yeterliği düşük olan kişiler kendilerini kaygılandırıcı etkinliklere katılmaktan kaçınmakta veya yalnızca başarılı olacaklarını düşündükleri etkinlikleri seçmektedirler. Diğer açıdan bakıldığında ise öz yeterliği yüksek olan bireyler etkinliklere daha istekli katılmakta ve daha iyi çalışabilmektedirler (Atalay vd., 2017a: 1805).

Düşük öz yeterlik inancına sahip bireyler, kişisel tehdit olarak algıladıkları zorlu görevlerden kaçma eğiliminde olmaktadır. Bu bireylerin daha küçük amaçları vardır ve bu amaçlara duydukları bağlılıkları zayıftır. Zorlu görevlerle karşılaşan bireyler, nasıl başarılı bir performans sergilemeleri gerektiğine yoğunlaşmaktan ziyade, kişisel eksikliklerine, karşılaşacakları engellere ve diğer tüm olumsuz sonuçlara odaklanmaktadır (Bandura, 1994: 2). Dolayısıyla öz yeterliği düşük olan bireyler, zorlu görevleri genellikle korku merceği aracılığıyla görmektedirler. Düşük öz yeterlik bir döngü haline gel-

mekte ve beceriye dair inanç eksikliği, eylem eksikliğini yaratmaktadır. Eylem eksikliği, bireyin kendisinden şüphe duymasına sebep olmaktadır. Kendi becerilerinden şüphe duyanlar da stres ve sıkıntıyı daha üst seviyede yaşamaktadırlar (Singh ve Udainiya, 2009: 228).

4. Benlik Saygısı

Benlik, kişinin kendine dair farkında olduğu algılamalarının örgütlenmiş bir biçimi olarak tanımlanmaktadır. Birey, çevresiyle etkileşim içinde donanımlarının farkına varmakta, olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerle amaç ve hedefler geliştirmektedir. Dolayısıyla benlik, kişinin yaşantıları aracılığıyla elde ettiği ve farkına vardığı özelliklerinin algısal bir şeması olmaktadır (Rogers, 1951: 47). Cooley (1902) benliği, farklı bir yaklaşımla ele almakta, ona göre bireyler gelişim süreci içinde diğerlerinin onları nasıl gördüklerine dair bir bilinç geliştirmektedirler. Zamanla diğer bireylerin kendileri hakkındaki görüşlerini zihinlerinde canlandırmaya başlamaktadırlar. Cooley'in "ayna benlik metaforu", benlik kavramını, sosyal etkileşimin bir unsuru olarak ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Bu metafora göre benlik kavramı, diğer bireylerin tepkilerinin bir yansıması olarak oluşmaktadır. Bireyler, çevresindeki kişilerin görünümünü ve davranışlarını değerlendirirken, aslında başkalarının sahip olduğu yargıların hayali bir yansımasını görmektedir. Bireyin benlik algısı da söz konusu yargılara dair küçük düşme veya gurur gibi hisleri ile oluşmaktadır (Soğukpınar, 2014: 14).

Benlik saygısı, bireyin sahip olduğu yetenek ve kapasiteleri kabullenmesi ve kendine değer vermesine dair bir değerlendirmeyi içermektedir (Mckay ve Fanning, 2000: 1-2). Rosenberg (1965: 6) bu kavramı kişinin kendisine karşı pozitif ya da negatif tutumu şeklinde açıklamakta ve bu kavramın yüksek ve düşük benlik saygısı olarak iki boyutunu olduğunu ifade etmektedir. Yüksek benlik saygısına sahip kişiler, kendilerini saygıdeğer ve değerli hissetmekte, fakat bu kendini üstün görme anlamına gelmemektedir. Düşük benlik saygısına sahip kişiler ise kendilerinden memnun olmayıp, kendilerini reddetmektedirler.

Benlik saygısı sosyal toplumda önemli bir ihtiyaçtır. Ebeveyn ve çocuk arasında, işçiler ve işverenler arasında, öğretmen ve öğrenci arasında, şehirlerarasında, kısacası her yerde bireyler benlik saygısını korumak için çaba sarf etmektedir. Sayısız kişi, toplumda her düzeyde yetersizlik duygusunu telafi edebilmek adına hayali ya da gerçek olarak gayret göstermektedir. Seçkin psikologlardan biri olan Abraham Maslow, ihtiyaçlar hiyerarşisini ileri sürmüştür. Hiyerarşinin alt kısımlarında kişisel ihtiyaçlar yer alırken, hiyerarşinin üst kısımlarında daha entelektüel ve sosyal ihtiyaçlar yer almaktadır. İnsanların temel fizyolojik ihtiyaçları karşılanmadıkça benlik saygısı gibi sosyal ihtiyaçların karşılanması beklenemez. Üzücü bir gerçek şudur ki, kişiler yetersizlik duygularını tamamen kabul etmektedir. Bireyler kendilerini yetersiz görmekte ve diğerleri kadar değerli olmadıklarına karar vermektedirler. Okuryazarlık yeteneği gerektirmeyen işlerde çalışmayı tercih etmektedirler ve bu genellikle bireyin akademik eğilimli olmamasıyla alakalı olmamaktadır. Birey eğer üst düzey bir zekâ seviyesine sahip ise kabul konusunda sıkıntı yaşamakta ve onun için yaptığı iş sıkıcı ve belki de bayağı olduğu düşüncesiyle katlanılmaz olabilmektedir (Lawrence, 2000: 5-6).

Yüksek benlik saygısına sahip bireyler, sağlıklı bir görünümün olmamasını görmezden gelmektedir. Bireyin gerçekçi benlik eksikliklerini fark etmesini kapsamakta, fakat bunları sert bir biçimde

eleştirmemektedir. Benlik saygısı, bireyin kendisini olumlu şekilde değerlendirmesi ve kendisinin güçlü yönleri hakkında iyi hissetmesidir. Bu noktada, bireyin herhangi bir biçimde farklı olma gibi bir isteği bulunmamaktadır. Aksine, kendisini bağışlayan, kendine güvenen ve kendini iyileştirmeye çalışan bir görünümde dir. Benlik saygısı düşük bireyler ise, genellikle yapay olumlu bir benlik tavrı göstermeye gayret etmektedir. Kendisini diğer bireylere kanıtlamak için umutsuz bir gaye içinde bulunmakta ya da reddedileceği düşüncesi ile korkmaktadır. Başka insanlarla temas etmekten endişe etmekte ve kendi içine çekilebilmekte ve kendisiyle de az gurur duymaktadır (Pope vd., 1988: 2).

5. Bilinçli Farkındalık, Öz Yeterlik ve Benlik Saygısı İle İlgili Çalışmalar

Araştırmanın bu bölümünde bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı ile ilgili çalışma örnekleri sunulmuştur.

5.1. Bilinçli Farkındalık İle İlgili Çalışmalar

Brown ve Ryan (2003) bilinçli farkındalık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkiyi incelemek için 327 lisans öğrencisi üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonucunda araştırmaya katılan öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeyleri ile duygusal düzensizlik, kaygı, depresyon düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki, yaşam doyumu, benlik saygısı, iyimserlik, kendini gerçekleştirme, özerklik ve yeterlilik düzeyleri arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuşlardır.

Palmer ve Rodger (2009) 135 üniversite öğrencisi üzerinde bilinçli farkındalık ile algılanan stres ve baş etme stillerinin ilişkisi üzerine bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda katılımcıların bilinçli farkındalık düzeylerinin mantıksal baş etme ile pozitif yönlü bir ilişkiye, algılanan stres, duygusal ve kaçınmacı baş etme ile de negatif yönlü bir ilişkiye sahip olduğu bildirilmiştir.

Rasmussen ve Pidgeon (2010) 205 üniversite öğrencisi üzerinde bilinçli farkındalık, benlik saygısı ve sosyal kaygı arasındaki ilişki konulu bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Araştırma sonucunda bilinçli farkındalığın benlik saygısı ile pozitif, sosyal kaygıyla ise negatif yönlü ilişkiye sahip olduğu bildirilmiştir.

Rice vd. (2013) Amerikan ordusunda görev yapan 30 asker üzerinde bilinçli farkındalık ve psikolojik dayanıklılık ilişkisi konulu bir araştırma gerçekleştirmiştir. Sonuç olarak katılımcıların bilinçli farkındalık düzeyleri ve psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı gözlemlenmiştir.

Çelik ve Çetin (2014) 321 üniversite öğrencisi üzerinde çatışma çözme yaklaşımlarında bilinçli farkındalık ve öz bilincin rolü konulu bir araştırma yapmışlardır. Araştırma sonucunda bilinçli farkındalığın yapıcı ve olumlu çatışma çözme süreçleri üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir.

Verilen çalışma örneklerinden de görüldüğü üzere bilinçli farkındalığın benlik saygısı, yaşam doyumu, kendini geliştirme, yeterlilik, empati, mantıksal baş etme, psikolojik dayanıklılık gibi değişkenlerle pozitif bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda bilinçli farkındalığı yüksek bireylerin

kendilerini daha iyi geliştirebildiği, benlik saygısı seviyelerinin daha yüksek olduğu ve yaşamdan aldıkları doyumun daha üst seviyede olduğu yorumu yapılabilmektedir.

5.2. Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmalar

Joo vd. (2000) tarafından Seul'de ortaokul ikinci sınıfta karma eğitim veren 152 eğitimci üzerinde yapılan çalışmada akademik öz yeterlikle akademik başarı arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışma sonuçlarına göre standardize edilmiş başarı testi ile akademik öz yeterlik arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmakta ve standardize edilmiş başarı testi öğrencilerin akademik öz-yeterliklerinin yordadığı da tespit edilmiştir.

Tang vd.'nin (2004) çalışmasında psikolojik danışman adaylarının psikolojik danışma öz yeterliği ile mesleki deneyimleri ve alınan psikolojik danışma kurs sayısı arasında pozitif yönde anlamlı ilişki bulunmuştur.

Acat vd. (2011) ilköğretim okul müdürlerinin mevzuatta belirtilen görevlere dair öz yeterliklerini belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Araştırmaya Ordu ilinde görev yapan 180 ilköğretim müdürü katılmıştır. Araştırma sonucunda, okul müdürlerinin mevzuat görevlerini oluşturan okul işletmesi, eğitim-öğretim işleri, öğrenci işleri ve personel işleri boyutlarında öz yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu ve kıdem arttıkça öz yeterlik düzeyinin arttığı saptanmıştır.

Ünlü (2014) ilişkisel tarama modelinde 1010 ortaokul öğrencisi ile yürüttüğü çalışmada ortaokul öğrencilerinin öz yeterlik düzeyleri ile Türkçe dersine yönelik tutumları arasında pozitif yönde bir ilişki bulunduğunu gözlemlemiştir.

Taşgın (2015) çalışmasında Türkçe öğretmeni adaylarının dinleme, konuşma, okuma ve yazma öz yeterlikleri ile öğrenme stillerini incelemeyi amaçlamış ve araştırma sonuçlarına göre cinsiyet ve öğrenim gördükleri sınıf derecesi değişkenlerine dinleme, konuşma, okuma ve yazma öz yeterlikleri arasında anlamlı fark yarattığı saptanmıştır. Öğrenim gördükleri lise değişkenine göre dinleme, konuşma, okuma ve yazma öz yeterlikleri arasında anlamlı fark yaratmadığı tespit edilmiştir.

Öz yeterlik ile ilgili verilmiş olan örnek çalışmalarda, öz yeterlik algısının akademik başarı, kendini düzenleme, iyimserlik, öğrenci başarısı, azim, motivasyon, kendini geliştirme gibi değişkenlerle pozitif bir ilişkisini olduğu gözlemlenmiştir. Elde edilen bu ilişkiler doğrultusunda öz yeterliği yüksek olan bireylerin başarı seviyesinin, kendini geliştirebilme duygusunun yüksek olduğu sonuçlarına ulaşılabilmektedir.

5.3. Benlik Saygısı İle İlgili Çalışmalar

Brennan (1985) öğrenci aktivitelerine katılmanın ergenlerin benlik saygısına etkisini saptamak için 202 üniversite öğrencisi ile yürüttüğü çalışmasında, aktivitelere yoğun katılımın öğrencilerin benlik saygılarını yükselttiğini tespit etmiştir.

Long (1986) araştırmasında, aile yapısının ve anne babanın anlaşmazlığının üniversite birinci sınıfta öğrenim gören kız öğrencilerin benlik saygısı üzerindeki etkilerini çalışmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, anne-babaların mutluluğu ile gençlerin benlik saygıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüş, fakat aile yapısı ile ilişkili olmadığı tespit edilmiştir.

Maşrabacı (1994) çalışmasında 347 üniversite öğrencisinin kişisel, psikolojik, sosyal ve ailesel bazı değişkenlerle benlik saygıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, aylık gelirin yeterli bulunması, depresyon düzeyinde azalma, fiziki görünümünden hoşnut olmak, eleştiriye duyarlılığın azalması durumunda benlik saygısının yükseldiği görülmüştür.

Şahin (1994) yetiştirme yurtlarında kalan 15-18 yaş arası 223 kız ve erkek öğrencinin benlik saygılarını incelemiştir. Çalışma bulgularına göre, okuyan öğrencilerin benlik saygıları sanat öğrenenlere göre, arkadaş edinme güçlüğü olmayan gençlerin benlik saygıları diğerlerine göre, okulda ve iş yerinde kendini başarılı olarak algılayan öğrencilerin benlik saygıları, başarısız olarak algılayanlara göre daha yüksek bulunmuştur.

Erbil ve Bostan (2004)'in 65 ebe ve 109 hemşire olmak üzere toplam 174 katılımcı üzerinde gerçekleştirdikleri çalışmanın amacı; ebe ve hemşirelerde iş doyumunu ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Yapılan analizlerde, iş doyumunun alt boyutları ile benlik saygısı arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, içsel doyum ve genel iş doyumunu ile benlik saygısı arasında pozitif ilişki bulunmuştur.

Kahrıman'ın (2005) Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu'nda öğrenim gören 441 öğrencinin benlik saygıları ile atılganlık düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemeyi amaçlayan çalışmasında; benlik saygısı ile atılganlık düzeyi arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğu, benlik saygısı düzeyi yükseldikçe, atılganlık düzeyinin de yükseldiği belirlenmiştir.

Yukarıda benlik saygısı ile ilgili sunulmuş örnek çalışmalarda, benlik saygısının problem çözme becerisi, içsel doyum, karar verme, atılganlık düzeyi ve yaşam tatmini gibi değişkenlerle pozitif bir ilişkisinin olduğu görülmüştür. Sonuç itibarıyla benlik saygısı yüksek olan bireylerde içsel doyumun yüksek olduğu, daha kolay karar verebildiği, herhangi bir problemle karşılaştığında kolayca çözüme ulaşabildiği tespit edilmiştir.

5.4. Bilinçli Farkındalık ve Öz Yeterlik İle İlgili Çalışmalar

Luberto vd. (2014) 180 lisans öğrencisinin, öz yeterlik, bilinçli farkındalık ve duygu düzenleme durumları zorlukları arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, bilinçli farkındalık ile hareket etmenin öz yeterlik ile ilişkili olduğunu ve duygu düzenleme zorlukları arasındaki ilişkiye kısmen aracılık ettiğini gözlemlemiştir.

Hanley vd. (2015) 243 üniversite öğrencisinin farkındalık, olumlu yeniden değerlendirme ve öz yeterlik inançları arasındaki ilişkileri ele almıştır. Elde edilen sonuçlara göre, farkındalık ve olumlu yeniden değerlendirme arasında bir ilişki olduğu görülmüş ve farkındalığın yanı sıra olumlu yeniden değerlendirmenin, öz yeterlikle olumlu bir şekilde ilişkili olduğu saptanmıştır.

Fallah (2016) 295 İran İngilizcesi öğrenen öğrencinin, öz yeterlik, bilinçli farkındalık ve yaşadığı yabancı dil kaygısı arasındaki ilişkiyi saptamaya çalışmıştır. Öz yeterliğin, bilinçli farkındalık ve dil kaygısı arasındaki ilişkide aracılık etme kapasitesini incelemiştir. Analiz sonuçları, bilinçli farkındalığı yüksek olanların öz yeterliklerinin yüksek olduğunu ve dil kaygılarının düşük seviyede olduğunu göstermiştir. Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve dil öğrenme kaygısı arasında kısmen aracılık edebileceği saptanmıştır.

Atalay vd. (2017b) 11-13 yaş aralığındaki beşinci, altıncı ve yedinci sınıf öğrencilerinin matematik kaygılarını azaltmak, öz yeterliklerini artırmak ve matematik dersine karşı olan tutumlarını olumlu yönde geliştirmek amacıyla hazırlanmış olan bilinçli-farkındalık temelli psiko-eğitim programının etkililiğini test etmek amacıyla 713 katılımcı üzerinden bir çalışma yürütmüştür. Yapılan ön test-son test karşılaştırmaları sonucunda, deney grubunun bilinçli farkındalık düzeylerinin arttığı bilinçli farkındalık-temelli öz yeterlik düzeylerinin ise hafif düzeyde arttığı tespit edilmiştir. Son test puanları açısından değerlendirildiğinde, deney grubunun matematik kaygı düzeyinin azaldığı, matematiğe yönelik olumlu tutum düzeylerinin arttığı, kontrol ve plasebo gruplarının ise matematik kaygı düzeylerinde çarpıcı bir değişim olmazken matematiğe yönelik olumlu tutum düzeylerinin arttığı tespit edilmiştir.

Bakioğlu'nun (2017) "Psikolojik Danışman Adaylarının Özyeterlikleri İle Kültüre Duyarlılıkları, Cinsiyet Roller ve Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi" adlı doktora tezinde 667 psikolojik danışman adayının psikolojik danışma öz yeterlikleri psikolojik danışma uygulaması öncesi aldıkları mesleki derslere ve psikolojik danışma uygulamalarına ilişkin değerlendirmelerine göre farklılaşmaktadır. Kültüre duyarlı psikolojik danışma dersi almış olanların psikolojik danışma öz yeterlikleri, dersi almayanlarınkinden anlamlı düzeyde yüksek bulunmuştur. Psikolojik danışman adaylarının cinsiyet rolleri ve bilinçli farkındalıklarının kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri aracılığıyla psikolojik danışma öz yeterliğini yordamasındaki dolaylı etkilerin anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Özkan vd.'nin (2018) çalışmasında 9-11 yaş arasında toplam 284 öğrencinin bilinçli farkındalık temelli öz yeterlik puanları cinsiyet değişkenine göre incelenmiş ve kız öğrenciler ile erkek öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Öğrencilerin bilinçli farkındalık temelli öz yeterlik puanları okul türü değişkenine göre incelenmiş ve özel okulda öğrenim gören öğrenciler ile devlet okulunda öğrenim gören öğrenciler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Bilinçli farkındalık ile öz yeterliğe dair verilen çalışma örneklerinde, öz yeterlik arttıkça bilinçli farkındalığın arttığı gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak, ele alınan konular doğrultusunda, birinci hipotez oluşturulmuştur:

H₁: Öz yeterliğin bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

5.5. Öz Yeterlik ve Benlik Saygısı İle İlgili Çalışmalar

D'Amico ve Cardaci (2003) yaş ortalaması 13 olan 151 katılımcının öz yeterlik ve benlik saygısı boyutlarının skolastik başarı ile olan ilişkisini saptamaya çalışmıştır. Araştırma bulgularına göre, öz yeterlik ve benlik saygısı boyutları bazı ortak yönleri paylaşmakta ve özellikle benlik saygısı öz yeterlik inançlarıyla farklı büyüklüklerde ilişki göstermektedir.

Sung-Ja (2006) 172 hemşirelik öğrencisinin klinik stres, öz yeterlik ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi tanımlama çalışmaktadır. Öz yeterlik ve benlik saygısı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı fakat düşük pozitif korelasyon gösterdiği sonucuna varılmıştır.

Altun ve Yazıcı'nın (2012) "Üstün Yetenekli Öğrencilerin Benlik Kavramları ve Akademik Öz-Yeterlik İnançları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma"sında 385 üstün yetenekli öğrencinin benlik kavramı ve akademik öz yeterlik puanları üstün olmayan her iki gruptan daha yüksek çıkmıştır.

Diseth vd. (2014) 2062 adet 6. ve 8. sınıf Norveçli öğrencinin benlik saygısı, öz yeterlik ve örtük zeka kuramları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Sonuçlar benlik saygısı, öz-yeterlik ve örtük zekâ kuramları arasında pozitif ilişkiler ve varlık ile örtük zeka kuramları arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir, ancak bu ikinci ilişki 8. sınıflar arasında anlamlı olarak daha güçlüdür. 8. sınıf kızları arasında daha iyi akademik başarıya rağmen, erkeklerden daha düşük benlik saygısı, öz yeterlik ve örtük zekâ tespit edilmiştir.

Türedi'nin (2015) doktora tezinde 385 öğretmenin öz yeterlik ortalama puanları düzeylerinde kadın öğretmenler ve erkek öğretmenler açısından anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Bu farklılık, kadın öğretmenlerin öz yeterlik düzeylerinin, erkek öğretmenlerine göre daha yüksek olmasından kaynaklandığı tespit edilmiştir.

Yiğit'in (2018) 200 kişinin katıldığı yüksek lisans tezinde cinsel öz yeterlilik ve benlik saygısı ile bilişsel çarpıtma arasında düşük düzeyli fakat istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Nebioğulları'nın (2019) yüksek lisans tezinde 200 ortaokul öğrencisinin benlik saygılarının, cinsiyet, annelerinin çalışma durumu ve eğitim düzeylerinden etkilenmediği ortaya konmuştur. Çocukların annelerinin sahip olduğu tepkisellik anne tutumundan (tepkisellik anne tutumu; annelerin ebeveynliklerine yönelik öz yeterlilikleri ve çocuklarına sevgi, şefkat ve tutarlı disiplin ile yaklaşımları anlamına gelmektedir) büyük oranda etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

Öz yeterlik ile benlik saygısına dair verilen çalışma örneklerinde, öz yeterlik arttıkça benlik saygısının arttığı gözlemlenmiştir. Buradan yola çıkarak, ele alınan konular doğrultusunda ikinci hipotez oluşturulmuştur:

H₂: Öz yeterliğin benlik saygısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisi vardır.

6. Araştırmanın Yöntemi

6.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, üniversite öğrencilerinin öz yeterlik algısının bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini belirlemektir. Yapılan literatür çalışması ve incelemeler sonucunda bilinçli farkındalık ile öz yeterlik ve öz yeterlik ile benlik saygısı arasındaki ilişkileri belirlemeye çalışan birçok çalışma mevcuttur. Ancak öz yeterliğin bu iki değişken üzerindeki etkileri inceleyen bir çalışma bulunmadığından, bu çalışmanın öğrencilerin öz yeterlik davranışları konusuna farklı bir bakış açısı kazandırması ve elde edilecek sonuçların konuya ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Örgütsel davranışın bu değişkenlerle olan ilişkisine bakıldığında, öz yeterlik ile örgütsel davranış uygulamalarında verilen eğitim programları kişisel tecrübenin geliştirilmesi ve yeterlik kazanılması bakımından fayda sağlamakta ve öz yeterlik algısını geliştirmektedir (Robbins ve Judge, 2015: 217). Bilinçli farkındalıkta kişi sadece o andadır ve şartlanma çerçevesinin dışına çıkarak olan biteni anında görmektedir (Germer, 2004: 5). Örgütsel davranış uygulamalarında bilinçli farkındalık seviyesi olumsuz duygularla başa çıkmada (Deniz vd., 2017: 18), ciddi problemlerle karşılaşıldığında probleme odaklanmak yerine problemi fark edip çözüm üretmeyi sağlamaktadır (Deniz ve Sümer 2010: 119). Benlik saygısının örgütsel davranış uygulamalarındaki etkisi ise bireylerin güç ve yetilerinin iyi bir şekilde değerlendirmesinin yapılabilmesidir (Çevik Demir, 2013: 19). Kişinin örgüt içerisinde benlik saygısını oluşturması, bireyi stres ve benzeri olumsuz duygu durumlarına karşı koruyucu kılmaktadır (Leary vd. 1995: 518). Örneklem açısından bakıldığında ise, bilinçli farkındalık ile öz yeterlik ve öz yeterlik ile benlik saygısı arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalarda genel olarak ortaöğretim öğrencileri, öğretmenler, üstün yetenekli öğrenciler ve psikolojik danışman adayları gibi katılımcılar yer alırken bu çalışmada üniversite öğrencileri yer almaktadır. Yukarıda isimleri geçen üç konu ile ilgili ilişkiyi saptamaya çalışan Türkçe literatürde başka bir çalışmaya da rastlanamamıştır. Bu çalışmanın üniversite öğrencilerinin öz yeterlik algısının bilinçli farkındalık ve benlik saygısı davranışları üzerindeki etkisini araştıran ilk çalışma olmasının çalışmayı önemli kılacağı düşünülmektedir.

6.2. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini 2019-2020 güz döneminde Süleyman Demirel Üniversitesi, Örgütsel Davranış dersini alan 170 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise %95 güven aralığında 119 öğrenci oluşturmaktadır. Örgütsel Davranış dersini alan öğrencilere, duygu ve duygu durumları, kişilik ve değerler, algılama ve bireysel karar alma, motivasyon temelleri gibi örgütün verimliliğini arttırmak yanında bireylerin davranışlarının da ele alındığı bir eğitim verilmektedir.

Örgütsel davranış alanına katkısı bulunan bir takım disiplinler bulunmaktadır; psikoloji, sosyal psikoloji, sosyoloji ve antropoloji gibi. Bu disiplinlerden psikoloji bireysel veya mikro düzeydedir, diğerleri ise grup ve örgüt gibi makro düzeydedir. Tüm bunların temelinde yine insan ve davranışları yatmaktadır. Psikoloji, insanların davranışlarını ölçen, açıklayan bir disiplindir. Öğrenme, algı, kişilik, duygular gibi etmenlerin anlamlandırılmasıyla örgütsel davranışa katkı sağlamaktadır. Sosyal psikoloji, insanların birbirleri üzerindeki etkilerini inceler. Grup davranışları, güç ve çatışma gibi konuları açıklayarak örgütsel davranışa katkı vermektedir. Sosyoloji, insanların çevreleri ve kültürleriyle olan ilişkilerini ele alır. Örgüt içindeki grup davranışlarını işleyerek örgütsel davranışa katkıda bulunur. Antropoloji, toplumları işleyen disiplindir ve evrensel olarak farklı kültürlerdeki örgütleri inceleyerek örgütsel davranışa katkılar sunmaktadır (Robbins ve Judge, 2015: 12-14). Tüm bu bilgiler ışığında örgütsel davranışın, bireylerin hem kişisel hem de yer aldığı grup ve örgüt içerisinde gösterdiği davranış ve eylemleri ile alakalı olduğu yorumu yapılabilir. Bu nedenle ele alınmış olan değişkenlerin de (öz yeterlik, bilinçli farkındalık ve benlik saygısı) bireylerin davranışlarını ve çevrelerini etkileyen unsurlar olabileceği ileri sürülebilir. Bu bağlamda verilen bu eğitim sayesinde öğrencilerin bireysel, grup ve örgüt kapsamında davranış ve tutumlarının olumlu yönde gelişmesi ve değişmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle ele alınan kavramların ilişkisini açıklayabilmek için örneklem, Örgütsel Davranış dersini alan öğrencilerden alınmıştır. Kolayda örneklem yönteminin kullanıldığı bu çalışma da, örneklem çerçevesinde öğrencilerden gönüllülük esasında anketleri doldurmaları istenmiş, anketleri doldurarak teslim eden öğrenci sayısı 125 olmuştur. Çalışmada uç değer incelemesi sonucunda 1 anket değerlendirme dışı bırakılmış ve örneklem 124 öğrenci tarafından doldurulan anketlerden oluşmuştur.

6.3. Veri Toplama Aracı

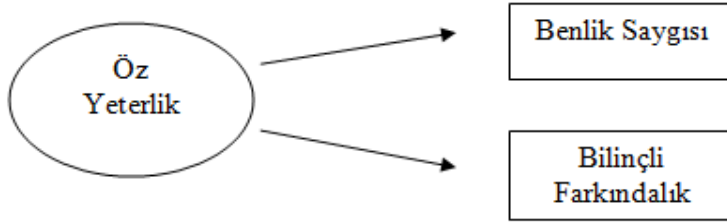
Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu; demografik verilere ilişkin sorular, bilinçli farkındalık, benlik saygısı ve öz yeterlik ölçeklerini kapsayacak şekilde iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmada benlik saygısını ölçmek amacıyla; Rosenberg (1965) tarafından geliştirilen, Çuhadaroğlu (1986) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan 10 ifade ve tek boyuttan oluşan "Rosenberg Self-Esteem Scale (Rosenberg Genel Benlik Saygısı)" ölçeği kullanılmıştır. Öz yeterliği ölçmek için; Jerusalem ve Schwarzer (1981) tarafından geliştirilen "General Self-Efficacy (GSE) Scale (Genel Öz Yeterlik Ölçeği)", Aypay (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan toplam 10 ifade ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Bilinçli farkındalığı ölçmek amacıyla; Brown ve Ryan (2003) tarafından geliştirilen "The Mindful Attention Awareness (MAAS) Scale (Bilinçli Farkındalık Ölçeği)", Özyeşil vd. (2011) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılan toplam 15 ifade ve tek boyuttan oluşan ölçek kullanılmıştır. Katılımcılardan her bir ifadeyi 5'li Likert ölçeği kullanarak derecelendirmeleri istenmiştir. Buna göre "5=Kesinlikle Katılıyorum"; "4=Katılıyorum"; "3=Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum"; "2=Katılmıyorum"; "1=Kesinlikle Katılmıyorum" u ifade etmektedir. Bu makalenin veri toplama süreci 2020 yılından önce yapılmış olması nedeniyle etik kurul izni bulunmamaktadır.

6.4. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın modeli literatür çalışmasından elde edilen bilgiler doğrultusunda yapılandırılmıştır.

Bağımlı değişken çalışmanın birincil değişkenidir. Diğer değişkenlerden etkilendiği düşünülen değişkendir. Bağımsız değişken ise bağımlı değişken üzerine etkisi araştırılan değişkendir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Araştırma modelinde üç tür değişken dikkate alınmış ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler incelemeye çalışılmıştır. Bağımlı değişken olarak Bilinçli Farkındalık ve Benlik Saygısı, bağımsız değişken olarak Öz Yeterlik ele alınmıştır. Bu bağlamda, katılımcıların öz yeterliklerinin bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisi Şekil 1’de yer alan model üzerinden araştırılacaktır.

7. Araştırmaya İlişkin Bulgular

7.1. Güvenirlilik Analizleri

Güvenirlilik analizi ölçmede kullanılan testlerin, anketlerin ya da ölçeklerin özelliklerini ve güvenirliklerini değerlendirmek üzere geliştirilmiş bir yöntemdir.

Alfa katsayısına bağlı olarak ölçeğin güvenirliği aşağıdaki gibi yorumlanmaktadır:

$0.00 \leq \alpha < 0.40$ güvenirlik değildir,

$0.40 \leq \alpha < 0.60$ güvenirliği düşük,

$0.60 \leq \alpha < 0.80$ ölçek oldukça güvenirlik,

$0.80 \leq \alpha < 1.00$ ölçek yüksek derecede güvenirlik bir ölçektir (Kalaycı, 2018: 403, 405).

Bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı ifade sayısı, ortalaması ve standart sapması Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1. Bilinçli Farkındalık, Öz Yeterlik ve Benlik Saygısı Psikometrik Özellikleri

Boyut	İfade Sayısı	Cronbach α	Ort.	Ss.
Bilinçli Farkındalık	10	0.735	2.597	0.533
Öz Yeterlik	10	0.902	4.001	0.704

Benlik Saygısı	9	0.790	3.247	0.374
----------------	---	-------	-------	-------

Tablo 1’de görüldüğü üzere bilinçli farkındalık Cronbach Alfa değeri 0.735 olarak bulunmuştur. Ölçek oldukça güvenilir aralığında yer almaktadır. Öz yeterlik Cronbach Alfa değeri 0.902 olarak bulunmuştur. Ölçek yüksek derecede güvenilir aralığında yer almaktadır. Benlik saygısına yapılan ilk analiz sonucunda Cronbach Alfa değeri güvenilir değil aralığında çıkmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini artırmak için bir madde analizden çıkartılarak tekrar test edilmiştir. Benlik saygısı Cronbach Alfa değeri 0.790 olarak değişmiştir. Ölçeğin oldukça güvenilir aralığında yer aldığı görülmüştür.

7.2. Normallik Analizleri

Bağımsız değişken olan öz yeterliğin, bağımlı değişkenler olan bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için hangi tür testlerin uygun olacağına karar vermek amacıyla öncelikle bilinçli farkındalık, benlik saygısı ve öz yeterlik değişkenlerine normallik testleri uygulanmıştır. Normallik testi için veri sayısı 29 ve 29’ dan fazla ise Kolmogrov-Smirnov, 29’ dan az ise Shapiro-Wilk testi kullanılmaktadır. Verilerin SPSS programı ile analiz edilerek, Shapiro-Wilk veya Kolmogrov-Smirnov testleri için elde edilen anlamlılık (Sg. p) değeri 0.005 değerinden büyükse veriler normal dağılmış, anlamlılık (Sig. p) değeri 0.005 değerinden küçükse veriler normal dağılmamış demektir (Karagöz, 2017: 104).

Bu araştırmadaki n (Öğrenci)=125 olduğundan Kolmogrov-Smirnov testinin sonuçlarının dikkate alınması gerekmektedir. Analiz sonuçları Tablo 2’deki gibidir.

Tablo 2. Bilinçli Farkındalık, Öz Yeterlik ve Benlik Saygısı Normallik Analizi Sonucu

Boyut	Çarpıklık (Skewness)	Basıklık (Kurtosis)	Kolmogrov-Smirnov		
			Statistic	Df	Sig. (p)
Bilinçli Farkındalık	-0.120	-0.343	0.059	125	0.200
Öz Yeterlik	-1.015	1.727	0.110	125	0.001
Öz Yeterlik	-0.766	0.821	0.095	124	0.008
Benlik Saygısı	-0.394	0.667	0.112	124	0.001
Benlik Saygısı	0.240	0.569	0.103	123	0.003

Tablo 2’de görüldüğü üzere bilinçli farkındalık p değeri 0.005’den büyük çıkmıştır.

Bu durumda bağımsız değişken olan öz yeterliğin bağımlı değişken olan bilinçli farkındalık üzerindeki etkisini ölçmek için parametrik testler kullanılmıştır. Öz yeterliğin p değeri 0.005’den büyük çıkmamıştır. Bu, dağılımın normal dağılmadığının göstergesidir. Bu doğrultuda yapılması gereken öz yeterliğin normal dağılıma dönüştürülmeye çalışılmasıdır.

Uç değerler, ortalama civarında dağılan verilerden oldukça büyük veya küçük değerlerdir. Bir veri grubunda bulunan uç değerler; veri grubunun içindeki aşırı değer ya da verilerin analizlerinden

elde edilen çıktılarının yorumlanmasında önemli bir etkiye sahip olan, çeşitli değişkenlerin olağandışı/aykırı kombinasyonları biçiminde olabilirler. Uç değerlerin ortaya çıkış sebepleri olarak veri sürecinde oluşan hatalar, cevaplayanın kasıtlı cevaplar vermesi, örnekleme, uygulama ve ölçme hataları, dağılıma ait yanlış varsayımda bulunulması, verilerin alındığı ana kütlelin yapısı, soruların yanlış anlaşılmasından kaynaklı hatalar sayılabilir. Uç değerleri belirleme; tek değişkenli ve çok değişkenli olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Tek değişkenli uç değerler, SPSS programında bulunan outliers kullanılarak yapılabilmektedir (Karagöz, 2017: 106,110-111). Çalışmada kullanılan ölçek tek değişkenli olduğundan uç değer incelemesi outliers analizi ile gerçekleştirilmiştir. Dönüşüm sonrası normallik testi sonucu Tablo 2’de gösterilmiştir. p değeri 0.005’den büyüktür. Dönüşüm işlemi veri setinin normalliğini sağladığından parametrik testler kullanılmıştır. Uç noktadaki verilerin tespit edilmesinden sonra, uç noktada bulunan 1 anket verisi analizden çıkartılarak verilerin normal dağılıma uygunluğu sağlanmıştır. 125 öğrenciden oluşan örneklem sayısı bu nedenle 124’e düşmüştür.

Benlik saygısının p değeri 0.005’den büyük çıkmamıştır. Bu, dağılımın normal dağılmadığının göstergesidir. Bu doğrultuda yapılması gereken benlik saygısının normal dağılıma dönüştürülmeye çalışılmasıdır. Çalışmada kullanılan ölçek tek değişkenli olduğundan uç değer incelemesi outliers analizi ile gerçekleştirilmiştir. Dönüşüm sonrası normallik testi sonucu Tablo 2’de gösterilmiştir. p değeri dönüşüm işlemi sonrasında hala 0.005’den büyük çıkmamıştır. Dönüşüm işlemleri veri setinin normalliğini sağlayamadığından bağımsız değişkenin benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için parametrik olmayan (non-parametrik) testler kullanılmıştır.

7.3. Öğrencilere İlişkin Demografik ve Diğer Bulgular

Öğrencilerin demografik değişkenlere göre dağılımı aşağıda Tablo 3’de gösterilmektedir.

Tablo 3. Öğrencilere İlişkin Demografik Bulgular

<i>Değişkenler</i>	<i>N</i>	<i>Yüzde (%)</i>	<i>Değişkenler</i>	<i>N</i>	<i>Yüzde (%)</i>
Cinsiyet			Genel Not Ortalamasından		
Kadın	56	45,2	Memnunum	33	26,6
Erkek	68	54,8	Memnun Değilim	91	73,4
Yaş			Okul Hayatında Kendimi		
18-20	63	50,8	Başarısız Buluyorum	16	12,9
21-23	47	37,9	Biraz Başarılı Buluyorum	70	56,5
24-28	14	11,3	Başarılı Buluyorum	35	28,2
Sınıf			Çok Başarılı Buluyorum		
3. Sınıf	124	100.0		3	2,4
Bölüm			Aylık Geliri Karşılama Durumu		
İşletme	124	100.0	Aile	70	56,5
Genel Not Ortalaması			Burs	12	9,7
			Kredi	33	26,6

1.17-1.85 arası	38	30,6	Çalışarak	9	7,3
1.87-2.24 arası	36	29,1			
2.25-3.50 arası	50	40,3	Toplam	124	100,0

Katılımcıların %54.8'si erkek, %45.2'si kadındır. Yaşları %50.8 oranla 18-20, %37.9 oranla 21-23 ve %11.3 oranla 24-28 arasında dağılım göstermektedir. Tamamı üçüncü sınıf ve işletme bölümünde öğrenim gören öğrencilerin, %40.3'lük bir kısmı 2.25-3.50 arasında not ortalamasına, %30.6'sı 1.17-1.85 arasında not ortalamasına, %29'u 1.87-2.24 arasında not ortalamasına sahiptir. Öğrencilere yöneltilen "Genel not ortalamanızdan memnun musunuz?" sorusuna %73.4'ü "Hayır", %26.6'sı "Evet" cevabını vermiştir. "Okul hayatınızda kendinizi nasıl buluyorsunuz?" sorusuna %56.5'i "Biraz başarılı buluyorum", %28.2'si "Başarılı buluyorum", %12.9'u "Başarısız buluyorum", %2.4'ü ise "Çok başarılı buluyorum" cevabını vermiştir. "Aylık gelirinizi nasıl karşılıyorsunuz?" sorusuna ise %56.5'i "Aile", %26.6'sı "KYK-Kredis", %9.7'si "KYK-Bursu" ve son olarak %7.3'ü "Çalışarak" cevabını vermiştir.

7.4. Korelasyon Analizi

Bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Öğrencilerin bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygıları arasında bir ilişki olup olmadığı Spearman Korelasyon Analizi ile incelenmiştir. Korelasyon analizi yapılırken Spearman Korelasyon analizinin kullanmasının nedeni, ele alınan değişkenlerden bilinçli farkındalık ve öz yeterlik normal dağılıma uygunluk gösterirken, benlik saygısı normal dağılıma uygunluk göstermemiştir. Değişkenlerin dağılımının normallikten uzak olduğu durumlarda Spearman sıra koleksiyonu kullanılmaktadır (Kalaycı, 2018: 117).

Tablo 4. Korelasyon Analizi

	Öz Yeterlik	Bilinçli Farkındalık	Benlik Saygısı
Öz Yeterlik	1		
Bilinçli Farkındalık	r=-0,342** p=0,000	1	
Benlik Saygısı	r=0,346** p=0,000	r=-0,049 p=0,590	1
n=124 için	** İlişki 0.01 düzeyinde anlamlı (2-tailed)		
	* İlişki 0.05 düzeyinde anlamlı (2-tailed)		

Bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı boyutları arasındaki ilişki Tablo 4'de gösterilmiştir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre öz yeterlik ile bilinçli farkındalık arasında (-0.342) zayıf ve negatif

bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu durumda bilinçli farkındalık arttıkça öz yeterlik azalmaktadır. Öz yeterlik ile benlik saygısı arasında (0.346) zayıf ve pozitif bir korelasyon olduğu görülmektedir. Bu durumda benlik saygısı arttıkça öz yeterlik de artmaktadır.

7.5. Regresyon Analizi

Regresyon analizi; bir veya daha fazla bağımsız değişkenin değerlerine dayanarak, bağımlı değişkenin ortalama değerlerini tahmin eder. Başka bir deyişle regresyon, bağımsız değişkenin değerlerine dayanarak, bağımlı değişkenin ortalama değerlerinin elde edilebildiği denklemi verir (Karagöz, 2017: 362).

Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçmek için Linear Regresyon analizi yapılmıştır. Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçen analiz sonuçları Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken Bilinçli Farkındalık		
	β	t	Sig (p)
Öz Yeterlik	-0,273	-4,021	0,000
Sabit (Constant)	3,689	13,317	0,000
F=16,168 R ² =0,342 Adj. R ² =0,110			

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken Benlik Saygısı		
	β	t	Sig (p)
Öz Yeterlik	0,208	4,073	0,000
Sabit (Constant)	2,552	12,254	0,000
F=16,593 R ² =0,346 Adj. R ² =0,113			

Öz yeterlik boyutunun bilinçli farkındalık üzerindeki etkisini açıklamak amacıyla oluşturulan regresyon modelinin F değeri 16.168, anlamlılık düzeyi ise $p < 0.001$ ’dir. Öz yeterlik boyutunun benlik saygısı üzerindeki etkisini ölçen regresyon analizinde F değeri 16.593 ve anlamlılık düzeyi $p < 0.001$ ’dir. Öz yeterlik boyutu bilinçli farkındalık ve benlik saygısını %34 oranında açıklamaktadır. Diğer bir ifade ile öz yeterliğin %34’ü bilinçli farkındalık ve benlik saygısına bağlıdır. Analiz sonuçlarına göre bilinçli farkındalık ($\beta = -0.273$, $p < 0.001$) öz yeterlik düzeyini azaltmakta ve benlik saygısı ($\beta =$

0.208, $p < 0.001$) öz yeterlik düzeyini artırmaktadır. Bilinçli farkındalıktaki bir birimlik artış öz yeterliği -0.273 birim azaltmakta, benlik saygısındaki bir birimlik artış öz yeterliği 0.208 birim artırmaktadır. Öz yeterliğin bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı ve negatif, benlik saygısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu saptanmıştır. Sonuç itibarıyla belirlenen hipotezlerden H_1 reddedilirken, H_2 'nin ise kabul edildiği görülmüştür.

8.Sonuç

Öz yeterlilik, bireyin bir işe başlamadan önce onu başarabileceğine dair oluşturduğu inanç ve kendine olan güvenidir. Kişi bu inanç ve güvene göre yapacaklarına ve hatta yapmak isteyeceklerine karar vermektedir (Bandura, 1994: 8).

Benlik, bireyin kendisinde var olan bütün özelliklerinin bilincinde olması, bunlar ile elde edebileceği maddi ve manevi başarıları inanmasını temsil etmektedir. Rogers (1959) tarafından geliştirilen bu kavrama göre; kişiler durumlar karşısında bir takım davranışlar sergilemektedirler. Birey, kendi benliğine uygun olmayan bir davranışı yaparken zorlanmakta, hatta yaşamını da benliğine göre düzenlemektedir (Yiğit, 2018: 59).

Kişinin benlik algısı kendi öz yeterlilik algısı üzerinde de şüphesiz etki sahibidir. Benlik olgusu gelişmiş bir birey, hangi konularda başarılı olacağını da bilincinde olmaktadır. Dolayısıyla benlik algısını geliştiren unsurların öz yeterlilik algısını da etkilemesi beklenmektedir. Bu durumun tersi biçimde herhangi bir açıdan öz yeterlilik algısını güçlendiren bir bireyin benlik algısı da güçlenecektir (Bandura, 1997: 80).

Bilinçli farkındalık, bilerek ve sürekli, var olunan an içinde, yargılamadan dikkat verilerek gerçekleştirilmektedir. Bilinçli farkındalıkta sistematik şekilde enerji ve dikkat düzenlemesi yapılmaktadır ki bu sayede deneyimlerinin niteliklerini etkileme ve dönüştürmesi mümkün olabilmektedir. Bu dönüşümün amacı ise insanlığın, diğerleriyle ve dünya ile olan ilişkisinin, bütüncül biçimde farkına varmaktır (Yılmam, 2019: 64).

Öz yeterlik inancın bir şeklidir. İnanç ve öz yeterliğin her ikisi de daha iyi olmak için çabalamayı sürdürdüğümüzde daha kolay bir şekilde gerçekleşir. Bilinçli farkındalık bireye dikkat, enerji ve hatırlama olgularını aşıl原因 olarak bireyi öz yeterliğe götürür. Bilinçli farkındalığı yüksek kişilerin öz yeterlikleri üzerindeki olumlu etkisi sonucu kişiler, kendilerine karşı da inançla yaklaşma eğiliminde olacaktırlar.

Bu çalışmada, öz yeterliğin benlik saygısı ve bilinçli farkındalık kavramlarına olan ilişkileri kuramsal olarak tartışılmış ve üniversite öğrencilerinden seçilen bir örnekleme yapılan bir araştırma ile öğrenciler üzerine öz yeterlik duygusunun açıklanmasında, benlik saygısı ve bilinçli farkındalık etkilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Araştırmanın bulgularını ise şu şekilde özetlemek mümkündür;

Katılımcıların büyük çoğunluğu erkek öğrencilerden oluşmaktadır. Yaş dağılımı 18-20 arası olan katılımcılar, işletme bölümü örgütsel davranış dersini alan ve üçüncü sınıfta öğrenim gören öğrencilerdir. Öğrencilerin yarısına yaklaşık bir kısmı 2.25-3.50 aralığında not ortalamasına sahiptir. Öğrencilere yöneltilen “Genel not ortalamanızdan memnun musunuz?” sorusuna büyük çoğunluğu “Hayır” cevabını vermiştir. “Okul hayatınızda kendinizi nasıl buluyorsunuz?” sorusuna öğrencilerin yarısı “Biraz başarılı buluyorum” cevabını vermiştir. Öğrencilerin yarısından fazlası ise ailesinden gelen bütçe ile geçimini sağlamaktadır.

Yapılan korelasyon analizi sonucunda öz yeterlik ile bilinçli farkındalık arasında negatif bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Öz yeterlik ile benlik saygısı arasında ise pozitif bir korelasyon olduğu saptanmıştır. Bu durumda bilinçli farkındalık arttıkça öz yeterliğin azaldığı, benlik saygısı arttıkça öz yeterliğin de arttığı yorumu yapılabilir. Öz yeterliğin bilinçli farkındalık ve benlik saygısı üzerindeki etkisini tespit etmek yapılan regresyon analiz sonuçlarına göre; bilinçli farkındalık öz yeterlik düzeyini azaltırken, benlik saygısı öz yeterlik düzeyini artırmaktadır. Bu bağlamda, öz yeterliğin bilinçli farkındalık üzerinde anlamlı ve negatif, benlik saygısı üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Yapılan analizler sonucunda öz yeterlik algısı ile benlik saygısı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu bulguya göre benlik saygısı düzeyi arttıkça öz yeterliğin de artması beklenmektedir. Çalışmanın bu bulgusu ile tutarlı olarak, alan yazında Yiğit’in (2018) çalışmasında öz yeterlik ve benlik saygısı arasında düşük düzeyli fakat istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur. Altun ve Yazıcı’nın (2012) öğrenci örnekleminde oluşmuş çalışmasında, öz yeterlik ile benlik saygısı arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Buluş ve Öztürk Samur’un (2017) ebeveyn örnekleminde benlik saygısı ve öz yeterlik arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. D’Amico ve Cardaci’nin (2003) araştırma bulgularına göre, öz yeterlik ve benlik saygısının ilişkide olduğu sunulmuştur. Diseth vd. (2014) ortaöğretim öğrencilerinin öz yeterlik ve benlik saygısı düzeylerinin istatistiksel olarak anlamlı ancak düşük pozitif korelasyon gösterdiği sonucuna varmıştır.

Alan yazındaki birçok çalışma öz yeterlik ve bilinçli farkındalık arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu yönündedir. Atalay vd.’nin (2017b) ortaöğretim öğrencilerinin oluşturduğu bir çalışmada, bilinçli farkındalık düzeyi arttıkça öz yeterlik düzeyinin hafif de olsa arttığı görülmüştür. Bakioglu’nun (2017) çalışmasında katılımcıların bilinçli farkındalıklarının kültüre duyarlı psikolojik danışma yeterlikleri aracılığıyla öz yeterliklerini yordamasında dolaylı etkilerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Brown ve Ryan’ın (2003) çalışmasında öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeyleri ile öz yeterlik arasında pozitif bir ilişki olduğu yönündedir. Luberto vd.’nin (2014) çalışmasında bilinçli farkındalık ile hareket etmenin öz yeterlik ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Fallah (2016) bilinçli farkındalığı yüksek olanların öz yeterliklerinin yüksek olduğunu ve dil kaygılarının düşük seviyede olduğunu tespit etmiştir. Araştırmada etkisi incelenen öz yeterliğin bilinçli farkındalık ile negatif yönde anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur. Bu bulgular alan yazındaki araştırmalar ile benzerlik göstermemektedir. Yapılan araştırmada bu konudaki çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmesinin nedeni olarak, katılım gösteren öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeylerinin düşük çıkması, seçilen örneklem grubunun sosyal ve kültürel özellik-

lerinin sonuçta etkili olduğu düşünülmektedir. Literatürde de öz yeterlik ile bilinçli farkındalık ve benlik saygısı arasında çok net ilişkiler kurabilen çalışmalara rastlanmamış olması da elde edilen verilerle, öz yeterliğin etkilerinin bilinçli farkındalık düzeyini düşüreceği gibi belirgin bir önermede bulunmak söz konusu değildir. Ancak, bu sonuçlar araştırmanın yapıldığı örnekleme bağlantılı olarak düşünülmeli, bütün öğrenciler için genellenmemelidir.

Örgütsel davranışın amaçları arasında insan davranışlarını anlamak ve örgüt içindeki çalışanı daha etkin ve başarılı kılmak, bireylerin bilişsel, devinimsel ve duygusal davranışlarını, örgüte uyumu sağlamalarının yollarını, takım içindeki çalışmalarını, bireylerin davranışlarını etkileyen unsurları araştırmak bulunmaktadır. Bireyler örgütün olmazsa olmaz unsurlarıdır. Bireyin davranış ve yaklaşımları da örgütün yararına olacak ana kaynak olarak nitelendirilmekte, örgütün geçmişini ve geleceğini şekillendirerek amaçlarına ulaşması için katkı sunmaktadır. Diğer bir deyişle, bireyler örgüt için veya örgüt adına atılan her adımın kilit karakteri olduklarından bir örgütün en faydalandığı unsurlar olacaklardır (Güven, 2017).

Bu bağlamda, örgütsel davranış dersini alan öğrencilere de bu yönde eğitimler verilmekte ve öğrencilerin davranış ve tutumlarının pozitif anlamda gelişmesi ve değişmesi amaçlanmaktadır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, elde edilen bulgular ışığında öz yeterlik, benlik saygısı ve bilinçli farkındalık bireysel ve örgütsel açıdan sıklıkla karşılaşılabilecek kavramlar olup hem bireysel hem de örgüt düzeyinde üzerinde durulması gereken önemli konular olabilmektedir. Erken dönemlerde gerekli özenin gösterilmesi ve öğrencilere bu davranış düzeyleri açısından eğitimlerin verilmesi, onların gerek şahsi gerekse iş hayatlarında olumlu bir biçimde ilerlemesine kaynaklık edebilecektir.

Bulguların genelleştirilmesi ve araştırmacıların aynı konulardaki araştırmalarını daha geniş kapsamlı ve çok yönlü ele alabilmesi için, araştırma farklı bölümlerde öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılabilir ve daha geniş bir örnekleme uygulanabilir. Bu sayede farklı fakültelerde ve bölümlerde öğrenim gören öğrenci grupları ve örneklemlerle yürütülecek çalışmalar, elde edilebilecek sonuçları artıracaktır. Ele alınan değişkenlerin etkisinin karşılaştırılabilmesi için daha sonraki araştırmaların benzer özellikler göstermeyen örneklemlerde yapılması daha iyi olabilir. Diğer yandan öğrenci örnekleme bazında yapılmış olan bu çalışmanın, özel sektörde veya kamu sektöründe yapılabilecek benzer çalışmalar ile farklı bulgular elde edilmesi sağlanabilir. Benzer çalışmalar daha büyük ve farklı özellikteki çalışma grupları ile yürütülebilir.

Öz yeterlik seviyesi yüksek olan kişiler, belirli bir hedefe ulaşmada ya da sorunlarıyla başa çıkma çabalarında kararlı ve istikrarlı olmaktadır. Yüksek yeterlik inancı, bireyde kişisel doyumunu ve başarıyı arttırmaktadır. Kendini olduğu gibi gören bireylerin, benlik saygıları yüksektir. Gördüğü gibi kabullenen ve kendine güvenen kişiler, kendini değerli ve saygıya değer hisseder ve hayattaki sorunlarla başa çıkabileceğine inanır. Mutlu, rahat ve uyanık olan bireylerin bilinçli farkındalıkları yüksek olmaktadır. Farkındalığı yüksek olan kişiler, önemli problemlerle karşılaştıklarında probleme odaklanmak yerine, o sorunun farkına varıp kendilerini olumsuz yargılamamakta ve kendilerini anlamayı tercih etmektedirler. Görüldüğü üzere öz yeterlik, benlik saygısı ve bilinçli farkındalık düzeyleri yüksek olan

bireyler başarılı, özgüvenli ve huzurlu olmaktadır. Bu duygulara sahip bireylerin gerek sosyal gerek kişisel gerekse eğitim hayatında daha iyi yerlerde olması beklenmektedir.

Bireylerin bilinçli farkındalık, öz yeterlik ve benlik saygısı düzeylerini geliştirmek için bu konularla ilgili eğitimler çocukluk çağından itibaren önemsenmeli ve okullarda ve üniversitelerde de bu yönde eğitimler verilmelidir. Kişilere bilinçli farkındalık yönünde eğitimler verilerek hoşlanmadıkları özelliklerini bilinçli ve açık bir şekilde kabul etmeleri ve içinde buldukları durumlara olumlu yaklaşımları sağlanabilir. Verilecek öz yeterlik eğitimleri ile kendilerine olan inanç duygularını güçlendirerek, yapmak istedikleri herhangi bir şeyi başarabilme düşüncesi aşılanabilir. Son olarak ise benlik saygısı eğitimleri verilerek, sahip olduğu yetenek ve kapasitesinin farkına varması sağlanabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin veri toplama süreci 2020 yılından önce yapılmış olması nedeniyle etik kurul izni bulunmamaktadır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu çalışma iki yazarlı bir makale olduğundan yazarların katkı oranı birbirine eşittir.

Çıkar Beyanı

Çıkar Beyanı: Yok.

Kaynaklar

- Acat, M. B., Özyurt, O. ve Karadağ, E. (2011), İlköğretim Okul Müdürlerinin Mevzuat Görevleri Öz Yeterlilik Düzeylerinin Değerlendirilmesi, *NWSA: Education Sciences*, 6(1), 605-620.
- Altun, F. ve Yazıcı, H. (2012), Üstün Yetenekli Öğrencilerin Benlik Kavramları ve Akademik Öz-Yeterlilik İnançları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(23), 319-334.
- Aşık, M. (2019), Üniversite Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Düzeylerinin Öz Anlayış Ve Ebeveyn Kabul-Reddine İlişkin Algıları Çerçevesinde İncelenmesi, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-91.
- Atalay, Z., Aydın, U., Bulgan, G., Taylan, R. D. ve Özgülük, S. B. (2017a), Bilinçli-Farkındalık Temelli Öz Yeterlilik Ölçeği-Yenilenmiş (BFÖÖ-Y): Türkiye Uyarlama Çalışması, *Elementary Education Online*, 16(4), 1803-1815.
- Atalay, Z., , U., Bulgan, G., Taylan, R. D. ve Özgülük, S. B. (2017b), Bilinçli-Farkındalık (Mindfulness) Temelli Psiko-Eğitim Programının Öğrencilerin Matematik Kaygısı, Tutumları Ve Öz Yeterlilikleri Üzerindeki Etkisi, *TÜBİTAK Projesi*, Program Kodu: 1001, Proje No: 115K450, İstanbul.

- Aypay, A. (2010), Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-131.
- Bakioğlu, F. (2017), Psikolojik Danışman Adaylarının Özyeterlikleri İle Kültüre Duyarlılıkları, Cinsiyet Roller ve Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi, *Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi*, 1-124.
- Bandura, A. (1994), Self-Efficacy, In V. S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia Of Human Behavior*, (4), 71-81.
- Bandura, A. (1997), Self-Efficacy in Changing Societies, *Cambridge: Cambridge University Press, Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, 18(4), 280-334.
- Basım, N., Korkmazıyürek, H. ve Tokat, A. O. (2008), Çalışanların Öz Yeterlik Algılamasının Yenilikçilik ve Risk Alma Üzerine Etkisi: Kamu Sektöründe Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 101-119.
- Brown, K. W. ve Ryan, R. M. (2003), The Benefits of Being Present: Mindfulness and Its Role in Psychological Well-Being, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822-848.
- Buluş, M. ve Öztürk Samur, A. (2017), Beş-Altı Yaş Çocuklarının Sosyal Duygusal Uyumunu Yordamada Ebeveyn Benlik Saygısı, Temel İhtiyaçları ve Öz Yeterliğin Rolü, *PAU Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 105-119.
- Cengiz, R., Serdar, E. ve Donuk, B. (2016), Üniversite Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık ve Girişimcilik Düzeylerinin İncelenmesi, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1321-1328.
- Çelik, D. A. ve Çetin, F. (2014), The Role Mindfulness and Self-Consciousness on Interpersonal Conflict Resolution Approaches, *Research Journal of Business and Management*, 1(1), 29-38.
- Çevik Demir, Ş. (2013), Ergenlerde Benlik Saygısı Ve Dini Başa Çıkma, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı, Doktora Tezi*, 1-235.
- Çuhadaroğlu, F. (1986), Adolesanlarda Benlik Saygısı, Uzmanlık Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi*, 1-50.
- D'amico, A., ve Cardaci, M. (2003), Relations among Perceived Self-Efficacy, Self-Esteem, and School Achievement, *Sage Journals*, 92(3).

- Demir, T. (2013), İlköğretim Öğrencilerinin Yaratıcı Yazma Becerileri İle Yazma Özyeterlik Algısı İlişkisi Üzerine Bir Çalışma, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 2(1), 84-114.
- Deniz M. E., ve Sümer, A. S. (2010), Farklı Özanelayış Düzeylerine Sahip Üniversite Öğrencilerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresin Değerlendirilmesi, *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(158), 116-127.
- Deniz, M. E., Erus, S. M. ve Büyükcebeci, A. (2017), Bilinçli Farkındalık İle Psikolojik İyi Oluş İlişkisinde Duygusal Zekanın Aracılık Rolü, *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(47), 17-31.
- Diseth, A., Meland, E. ve Bredablik, H. J. (2014), Self-Beliefs Among Students: Grade Level And Gender Differences In Self-Esteem, Self-Efficacy And Implicit Theories Of Intelligence, *Learning and Individual Differences*, 35, 1-8.
- Erbil, N. ve Bostan. Ö. (2004), Ebe ve Hemşirelerde İşdoymu, Benlik Saygısı ve Etkileyen Faktörler, *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7(3), 56-66.
- Fallah, N. (2016), Mindfulness, Coping Self-Efficacy And Foreign Language Anxiety: A Mediation Analysis, *Journal Educational Psychology*, 6(37), 745-756.
- Germer, C. K. (2004), What Is Mindfulness?, *Insight Journal, Fall 2004*, 24-29.
- Germer, C. K. (2005), Mindfulness What Is It? What Does It Matter?, *Mindfulness And Psychotherapy* New York, NY, US: Guilford Press, 3-27.
- Güven, E. (2017), *Örgütsel Davranış Konuları; Çalışanlar ve Örgüt Açısından Önemi*, 24 Mayıs 2020 tarihinde <https://engingvn.wordpress.com/2017/12/12/orgutsel-davranis-konulari-calisanlar-ve-orgut-acisindan-onemi/> adresinden alındı.
- Hanh, T. N. (1987), *The Miracle Of Mindfulness: An Introduction To The Practice Of Meditation*, Boston: Beacon Press.
- Hanley, A. W., Palejwala, M. H., Hanley, R. T., Canto, A. I. ve Garland, E. L. (2015), A Failure In Mind: Dispositional Mindfulness And Positive Reappraisal As Predictors Of Academic Self-Efficacy Following Failure, *Personality and Individual Differences*, 86, 332-337.
- Joo, Y. J., Bong, M. ve Choi, H. (2000), Self-Efficacy for Self-Regulated Learning, Academic Self-Efficacy, and Internet Self-Efficacy in Web-Based Instruction, *Educational Technology Research and Development*, 48, 5-17.
- Kahrıman, İ. (2005), Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Atılganlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi, *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 9(1), 24-32.

- Kalaycı, Ş. (2018), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Ankara: *Dinamik Akademi Yayıncılık*.
- Karagöz, Y. (2017), *SPSS ve AMOS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri ve Yayın Etiği*, Sivas: *Nobel Akademik Yayıncılık*.
- Lawrence, D. (2000), *Building self-esteem with adult learners*, (First edition), London: *Paul Chapman Publishing*.
- Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K. ve Downs, D. L. (1995). Self-Esteem as an Interpersonal Monitor: The Sociometer Hypothesis, *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), 518-530.
- Long, B. H. (1986), Parental Discord Vs. Family Structure: Effects Or Diverce On The Self-Esteem Of Daughters, *Journal Of Youth And Adolescence*,1(15), 19-27.
- Luberto, C. M., Cotton, S., Mcleish, A. C., Mingione, C. J. ve O'bryan, E. M. (2014), Mindfulness Skills and Emotion Regulation: The Mediating Role of Coping Self-Efficacy, *SpringerLink*, (5), 373-380.
- Maşrabacı, T. S. (1994), Hacettepe Üniversitesi Birinci Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygısı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Mckay, M. ve Patrick, F. (2000), *Self-Esteem*, New Harbinger Publications, U.S.A.
- Nebioğulları, B. (2019), Çalışan/Çalışmayan Annelerin Ebeveynlik Özyeterlilik Algıları İle 11-13 Yaş Çocuklarının Algıladığı Anne Tutumu ve Benlik Saygısı Arasındaki İlişki, *Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikolojik Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-74.
- Özkan, Ö., Karataş, H. ve Ergin, A. (2018), İlkokul Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalık Temelli Öz-Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi, *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 12(26), 503-525.
- Özyeşil, Z., Arslan, C., Kesici, Ş. ve Deniz, M. E. (2011), Bilinçli Farkındalık Ölçeği'ni Türkçeye Uyarlama Çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 36(60), 225-235.
- Palmer, A. ve Rodger, S. (2009), Mindfulness, Stress, and Coping Among University Students, *Canadian Journal of Counselling*, 43(3), 198-212.
- Pope, A. W., Mchale, S. M. ve Craighead, W. E. (1988), *Self-Esteem Enhancement With Children And Adolescents*, (First Edition), Boston: *Psychology Practitioner Guidebook Series*.

- Rasmussen, M. K., ve Pidgeon, A. M. (2011), The Direct and Indirect Benefits of Dispositional Mindfulness on Self-Esteem and Social Anxiety, *Anxiety, Stress & Coping*, 24(2), 227-233.
- Rice, V., Boykin, G., Jeter, A. ve Villarreal, J. (2013), The Relationship Between Mindfulness and Resiliency Among Active Duty Service Members and Military Veterans, *In Proceedings of the Human Factors and Ergonomics Society Annual Meeting*, 5(1), 1387-1391.
- Rogers, C.R. (1951), *Client-Centered Therapy*, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Robbins, S. P. Ve Judge, T. A. (2015), *Organizational Behavior (Örgütsel Davranış)*, Çeviri Editörü: Prof. Dr. İnci Erdem, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Rogers, C. R. (1959), A Theory Of Therapy, Personality, And Interpersonal Relationships, As Developed In The Client-Centered Framework. In S. Koch (Ed.), *Psychology: A Study Of A Science*, New York: McGraw-Hill,3, 184-256.
- Rosenberg, M. (1965), *Society And The Adolescent: Self-Image*, Princeton: Princeton University Press.
- Schutte, N.S. ve Malouff, J.M. (2011), Emotional Intelligence Mediates The Relationship Between Mindfulness and Subjective Well-Being, *Personality and Individual Differences*, 50, 1116-1119.
- Schwarzer, R. (1994), Optimism, Vulnerability, And Self-Beliefs As Health-Related Cognitions: A Systematic Overview, *Psychology & Health*, 9(3), 161-180.
- Siegel, R. D., Germer, C. K. ve Olendzki, A. (2009), Mindfulness: What Is It? Where Did It Come From?, *Clinical Handbook of Mindfulness*, 17-35.
- Singh, B. ve Udainiya, R. (2009), Self-Efficacy And Well-Being Of Adolescents, *Journal of the Indian Academy of Applied Psychology*, 35(2), 227-232.
- Soğukpınar, E. (2014), Rehber Öğretmenlerin Benlik Saygısı İle Mesleki Benlik Saygısı Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-109.
- Sung-Ja, W. (2006), The Relationship between Clinical Stress, Self-Efficacy, and Self-Esteem of Nursing College Students, *The Journal of Korean Academic Society of Nursing Education*, 12(2), 205-213.
- Şahin, F. (1994), Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençlerin Benlik Saygıları Üzerine Bir İnceleme, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*.

- Tang, M., Addison, K. D., Bryant, D.L., Norman, R., O'connell, W., Joseph, A. ve Sicking S. (2004), Factors That Influence Self-Efficacy of Counselling Students: An Exploratory Study, *Counselor Education & Supervision*, 44(1), 70-80.
- Türedi, E. (2015), Özyeterlik, Benlik Saygısı ve Atılganlık Düzeyi İlişkisi-Cinsiyet Ve Deneyim Süresi Açısından Resmi Okul Ve Özel Okul Öğretmenleri Üzerine Bir Araştırma-, *Toros Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-58.
- Ünlü, S. (2014), Ortaokul Öğrencilerinin Türkçe Dersine Yönelik Tutumları Ve Öz Yeterlikleri Arasındaki İlişki, *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.
- Vardarlı, G. (2005), İlköğretim II. Kademe Öğrencilerinin Genel Özyeterlik Düzeylerinin Yordanması, *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-162.
- Yelkenci, Y. (2019), Aikido Yapan Ve Yapmayan Üniversite Öğrencilerinin Bilinçli Farkındalıkları, Kaygı Düzeyleri Ve Psikolojik Dayanıklılıklarının İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi*, 1-126.
- Yıldız, M. ve Çapar, B. (2010), Orta Öğretim Öğrencilerinde Benlik Saygısı İle Dindarlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10(1), 103-131.
- Yılmam, B. (2019), Bilinçli Farkındalık Ve Öz-Duyarlılığın Öznel İyi Oluş Üzerindeki Etkisi, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-98.
- Yiğit, M. C. (2018), Bireylerde Benlik Saygısı Ve Cinsel Özyeterlilik İlişkisinde Bilişsel Çarpıtmaların Rolü, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi*, 1-90.

Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri

İsmail Alperen BİÇER*

Beyefendi ve Şair: İbnülemin Mahmut Kemal İnal'da Benmerkezciliğin İzleri

Gentleman and Poet: Signs of Egocentrism in the Life of İbnulemin Mahmut Kemal İnal and His Works

Özet

Modern anlamda edebiyat tarihçiliğinin temellerinin atıldığı ve örneklerinin verildiği dönemde tezkire geleneğini sürdürmeyi tercih eden İbnülemin Mahmut Kemal İnal, şairlerin ve sadrazamların yanı sıra hattatların, musikînasların ve ilim adamlarının biyografilerini kaleme almıştır. Eserlerinin pek çoğuna ise 'Kemâl' kelimesiyle kurduğu bir terkihi isim olarak vermiştir. İbnülemin'in, eserlerini isimlendirme usulüyle kendisini gösteren egosantrik/benmerkezci yönü eserlerinin içeriğinde de hâkim bir unsurdur. Gerçekten de o, kaleme aldığı biyografik metinlerde zaman zaman sözü bir şekilde kendisine getirmiş; biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetini ve bu münasebetin mahiyetini *hürmet* başta olmak üzere *meveddet*, *muhabbet* ve *riayet* kavramlarına vurgu yaparak okuyucuyla paylaşmıştır. Öte yandan muhtelif yönleriyle kendisine benzeyen bazı isimlerle arasında doğan rekabet hissi, İbnülemin'in değerlendirmelerini tarafsızlık ilkesinin oldukça uzağına düşürmüştür. Biyografik yöntemle metin tahlili yönteminin kullanıldığı bu makale, İbnülemin'in *Kendime Dair* başlıklı otobiyografisi, kaleme aldığı biyografileri ve dostlarının hatıralarından hareketle onun hem hususi hem de yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezci yönünü incelemeyi amaçlamaktadır.

Abstract

İbnulemin Mahmut Kemal İnal, who preferred to continue the tradition of tezkire (collections of biographies) in the period when the foundations of literary historiography were laid in the modern sense and the examples were given, wrote the biographies of calligraphers, musicians and scholars, as well as poets and grand viziers. He titled many of his works with a phrase he formed with the word 'Kemâl'. His egocentric aspect, which manifests itself through the method of naming his works, is also a dominant element in the contents of his works. Indeed, he sometimes brought the word to himself in the biographical texts he wrote; shared the relationship between the biographical subject and the nature of this relationship with the reader, emphasizing the concepts of *respect*, *affection* and *compliance* especially *reverence*. On the other hand, the sense of competition arising from some names similar to him in various aspects has made the evaluation of İbnulemin far away from the principle of impartiality. This article, in which text analysis method with biographical method were used, aims to examine the egocentric aspect of İbnülemin in his private and literary life by considering his autobiography titled *Kendime Dair (About Myself)*, his biographies and the memories of his friends.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, biyografi, benmerkezcilik, İbnülemin Mahmut Kemal İnal.

Keywords: Tezkire, biography, egocentrism, İbnulemin Mahmut Kemal İnal.

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Dünyayı ve hayatı toplumsal yönleriyle incelemeyi amaçlayan sosyal bilimlerin araştırma konusu, en genel ifadeyle insandır. Bu yönüyle insan, sosyal bilimlerin birer şubesi olan edebiyat ile psikolojinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Bir birey olarak sanatkârın içinde bulunduğu ruh hâlini,

* İsmail Alperen BİÇER, Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türkçe Öğretimi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, iabicer@ogu.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0002-2207-1083

eserlerini yaratma sürecini ve eserlerindeki kişilerin psikolojilerini açıklama düşüncesi, edebiyat ve psikoloji arasında bir ilişki doğurmuştur. “Yaratmanın bilinçaltı kaynaklarını açıklama iddiası” esasında sanat felsefesinin araştırma sahasındadır; ancak söz konusu bu iddia, psikanalitik eleştiri yönteminin de temelini oluşturmaktadır (Moran, 1994: 134). Psikanalitik eleştiri yönteminde ilgi ve dikkat büyük ölçüde edebî figürün davranışlarına ve ruh hâline yöneliktir; fakat psikolojinin sunduğu imkânla edebî eserin yaratıcısı konumundaki sanatkâra yaklaşılmış ve onun ruhsal durumunu anlama ve açıklama uğraşı kendini göstermiştir. Sanatkârın içinde bulunduğu ruh hâlini anlama ve açıklama arzusu/uğraşı, XIX. yüzyılda gelişen pozitivism düşüncesiyle edebiyat arasında “yeniden bir bağ kurulmasını” sağlamıştır (Aytaç, 2009: 172). Kurulan bu ‘bağ’ kuşkusuz sanatkârın kimliğini, nasıl bir aileye ve sosyal arka plana sahip olduğunu, hangi okullarda okuduğunu, ne işle meşgul olduğunu, kimleri okuduğunu ve kimlerden etkilendiğini bilme ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Buna göre, bir edebiyat eserinin anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için sanatçının yaşam öyküsü bilinmelidir. Sanatçının bir birey olarak kimliğini tespit edebilmek için sadece hayat öyküsünü bilmek kuşkusuz yeterli değildir. Edebî şahsiyeti tam manasıyla tanıyabilmek, anlayabilmek ve kavrayabilmek için onun mizacını ve manevi cephesini de bilmek gerekir.

Edebî kişiliğin benliğine ve psikobiyoğrafisine yönelik yapılan araştırma ve incelemeler onu tanıyıp kavramımıza imkân sağlayan çalışmalardır. Kişinin “kendisine karşı bakış açısı, kendisini zihninde temsil ediş biçimi” olarak tanımlanması mümkün olan benlik kavramı, kişinin kendisiyle ilgili “genel kanaati”dir (Aydın, 1996: 41-42). Her kişinin benlik kavramı, bünyesinde kendine has ve oldukça ilginç birtakım yönler barındırır. Kişinin mizacını oluşturan ve şahsiyetini belirgin hâle getiren, böylece onu diğer insanlardan farklı bir birey kılan özellikler vardır. Bu özelliklerden biri benmerkezciliktir. Türkçede ‘beniçincilik’ kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılan ‘benmerkezcilik’ kavramı, İngilizce ‘egocentrism’ sözcüğünün karşılığıdır; ‘ben’i merkeze almak suretiyle her şeye bu açıdan yaklaşmayı benimseyen görüş olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram bir felsefe terimi olarak ise “kendi dünyasını dünyanın tümü olarak gören, kendi değerlerini bütün dünya için geçerli sayan dünya görüşü” anlamında kullanılmaktadır (Akarsu, 1975: 28).

Türk edebiyatında edebî kişiliğin benlik psikolojisi yahut benmerkezci tavrı ağırlıklı olarak klasik şiirde müşahhas bir biçimde kendini gösterir. Divan şairinin “yaratma vehmi” ile edebî esere yansıyan benlik psikolojisi ve benmerkezci tavrı, özellikle fahiye türündeki şiirlerde hâkim bir özellik olarak göze çarpar (Kalkışım, 2010: 149). Fahriye türündeki şiirlerin yanı sıra divan şairlerinin mizaçları ve benmerkezci tavırları da tezkire yazarlarının dikkatini çekmiştir. Genellikle şairlerin sanattaki kudretlerinin ve şairlik konusundaki yeteneklerinin değerlendirildiği kısımlarda değinilen ve “hodbin, gururlu, mağrur, mütekebbir vb.” ifadelerle tavsif edilen mizaçları ve ruh hâlleri, tezkire yazarı tarafından hoş karşılanmaz. Bu durumun “insana fayda değil, zarar getirdiği” ifade edilir (Tolasa, 2002: 153).

Edebiyat âlemine şiirle intisap etmiş, sonrasında hikâye, roman, fıkra, makale gibi farklı edebî türlerde eserler kaleme almış olmasına rağmen tezkireleriyle dikkatleri üzerine çeken İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın hususi hayatının yanı sıra edebî hayatında da benlik psikolojisini hissetmek,

benmerkezci tavrını fark etmek mümkündür. Edebî zevki klasik şiirde bulan; şahsiyeti, tavırları, zevkleri ve alışkanlıklarıyla 'orijinal' bir edebî kişilik olan İbnülemin, onu tanıyanların ifadesiyle 'nevi şahsına münhasır' bir insandır. Kaleme aldığı eserler kadar hususi hayatıyla da ilgi odağı olan İbnülemin'in mizacında ve şahsiyetinde öne çıkan unsur benmerkezciliğidir. Gerçekten de o, eserlerini isimlendirme usulüyle; kaleme aldığı biyografilerde biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetinden bahsedişyle ve sözü bir şekilde kendisine getirişyle dikkat çeken 'egosantrik' bir kişiliktir. Bir biyografi yazarı olarak İbnülemin ileride daha açık görüleceği gibi, kaleme aldığı şair biyografilerinde edebî kişilik ve eser karşısındaki tavrıyla benmerkezci yönünü okuyucusuna hissettirir. Edebî kişiliğin şairlik kudretini ve edebî eserin güzelliğini tartışırken metni ilmî manada tahlil etmez; değerlendirmelerinin merkezine kendi şiir zevkini koymak suretiyle sanatçıya dönük eleştiriler yapar ve eser hakkındaki kanaatlerini dile getirir. Edebî kişiliğin portresini soyut hatlarla çizen bu değerlendirme biçimi, benmerkezci düşüncenin de etkisiyle biyografi metinlerinde zaman zaman 'yadsıma' ve 'yüceltme' unsurlarının öne çıkmasına neden olur. Kuşkusuz modern biyografi anlayışıyla ve eleştiri yöntemleriyle bağdaşmayan bu sübjektif tavır, yazarın benmerkezci yönünün metne yansımış hâlidir.

Biyografik yöntemle metin tahlili yönteminin kullanıldığı bu makale, İbnülemin'in *Kendime Dair*¹ başlıklı otobiyografisi, kaleme aldığı biyografileri ve dostlarının hatıralarından hareketle onun hem hususi hem de yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezci yönünü incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma boyunca cevap aranan başlıca sorular ise şunlardır: İbnülemin'in içinde bulunduğu sosyal ve edebî muhitteki konumu nedir? Onun benmerkezci yönü çevresindeki kişilerle olan münasebetini nasıl etkilemiştir? Şiirlerinde ve biyografi metinlerinde benmerkezci tavrının izleri nelerdir?

2. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Hususi Hayatında Benmerkezciliğin İzleri

Kişinin benmerkezci oluşu kuşkusuz onun yaradılışıyla/mizacıyla ilgilidir; ancak mensup olduğu aile, içinde yaşadığı çevre ve dönem onun bu yönünü/tavrını etkileyen yahut belirginleştiren unsurlardır. Bu yüzden hususi hayatındaki benmerkezci tavrının izini sürmezden evvel İbnülemin'in mensup olduğu aile ile yetiştiği sosyokültürel çevreyi tanımak ve içinde bulunduğu dönemin öne çıkan özelliklerini bilmek gerekir. İbnülemin, asırlar boyu süren siyasi iktidarın merkezi olan İstanbul'da doğmuş ve hayatını bu şehirde sürdürmüştür. Tanzimat'la birlikte düne ait pek çok şeyin değişmeye/dönüşmeye başladığı bir dönemde dünyaya gelen İbnülemin (d. 1871), Yusuf Kâmil Paşa'nın yirmi yedi yıl mühürdarlığını yapan Mehmet Emin Paşa'nın oğludur. Devlet adamı olan babasıyla birlikte onun yakınında bulunan insanlar ve ders aldığı hocalar İbnülemin'in yetişmesinde önemli rol oynamışlardır. Çocukluğundan itibaren devletin üst kademesindeki yöneticilerin yanı sıra ilim ve edebiyat adamlarıyla bir arada bulunma fırsatı, onun şahsiyetinin teşekkülünde büyük paya

¹ İbnülemin, *Kendime Dair* başlıklı otobiyografisine *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda yer vermiştir. Eser, ilk olarak 1930-1942 yılları arasında Türk Tarih Encümeni tarafından 12 cüz hâlinde yayımlanmıştır. 1970 yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ikinci baskısı yapılan eser, 1988 yılında Dergâh Yayınları tarafından 4 cilt hâlinde, 1999-2013 yılları arasında da Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından 5 cilt hâlinde yayımlanmıştır. Bu çalışmada esas alınan ve kaynakçada gösterilen baskı Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığına aittir.

sahiptir. İbnülemin, diğer pek çok çocuktan farklı olarak babasının kendisine sunduğu imkânla hususi öğrenimine devam ederken aynı zamanda dönemin önde gelen isimleriyle tanışmış ve onların sohbet toplantılarında bulunmuştur. Onun hususi hayatının yanı sıra yazı/edebiyat hayatında da söz konusu bu sosyal arka planın gücü ve kültürel birikimi kendisini hissettirmektedir.

İbnülemin'in resmî biyografisine, mizacına ve şahsiyetine yönelik muteber bir kaynak kuşkusuz onun kaleminden çıkan *Kendime Dair* başlıklı metindir. Yazar, bu otobiyografiye *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserin sonunda, eserin tertip tarzına uygun olarak birkaç şiiirle birlikte yer vermiştir. Bu otobiyografide doğumu, aile üyeleri, öğrenimi ve çalışma hayatına dair bilgileri ayrıntılarıyla paylaşan İbnülemin, kişilik özellikleri ve mizacını da şu şekilde aktarmıştır: “Mizacım asabî, tessürüm şedid, kalbim rakîk, intikal ve infîlîm seri [...]” (İnal, 2013: 2625). Onun içinde bulunduğu sosyokültürel muhiti tanıması ile “içsel gerçeklerinden haberdar olması” kendi seçimlerini yapabilmesinin yanı sıra çevresinde etkin bir kişilik olmasını sağlamıştır. İfade etmek gerekir ki o; zamanın, çevrenin ve kültürün değişmesine mukabil “kendini yaşayan” bir insandır (Geçtan, 2019: 162).

Dostlarının ‘Beyefendi’ veya ‘Efendi Hazretleri’ (Kut, 2000: 73) diye hitap ettiği İbnülemin, bizzat kendisinin etrafında teşekkül eden sosyal ve edebî muhitin başkişisidir. Onun bu yönünü, babasından kendisine intikal eden ve Süleyman Nazif’in ifadesiyle ‘Dârü’l-Kemâl’ olarak anılan konaktaki sohbet toplantıları görünür kılmaktadır. Geleneği devam ettirme arzusunun bir neticesi olarak ‘pazartesî’ günleri konakta düzenlenen sohbet toplantıları ve bu toplantılara katılan kişilerin hatıraları onun şahsiyetine ve bilhassa ‘benmerkezci’ yönüne dair ipuçları vermektedir. Yıllarca süren bu sohbet toplantılarına katılanların gözünde konak adeta bir ‘üniversite’, İbnülemin de o üniversitenin ‘rektörü’dür (Kesler, 2000: 199). Konağın müdavimleri, edebiyat ve musikinin yanı sıra güncel birtakım meselelerin de konuşulduğu bu toplantılarda İbnülemin’in “tek hatip” olduğunu ifade ederler (Kut, 2000: 76; Toros, 1998: 92). Günün konusuna giriş yapma ve sohbetin seyrini belirleme görevi ise Mükrimin Halil Yınanç ile Osman Nuri’ye aittir ve bu iki isim daima İbnülemin’in karşısında oturur. Zira onu konuşurmanın da bir yolu ve “ustalığı” vardır (Kut, 2000: 78). Onun çevresindeki insanlarla olan ilişkisi “abese kadar giden bir protokolla” belirlenmiş gibidir (Tanpınar, 1977: 399). Konaktaki sohbet toplantılarında müdavimlerin yerleri belli olduğu için herkes bir protokole göre oturur. İbnülemin tarafından yapılan bu oturma düzeninde kişilerin yerleri “rütbelerine” göre belirlenmiştir (Ortaç, 1960: 184). Bu oturma düzenine göre, sevdiği kişiler daima yakınında ve karşısında otururken sevmediği yahut pek hoşlanmadığı kişiler ise “mavi bir çini sobanın” arkasında oturur (Kut, 2000: 77).

İbnülemin sadece konağında değil, sosyal hayatında da etkin bir şahsiyettir. Onu tanıyanlar kaleme aldıkları hatıralarında, hemen her gün ziyaret ettiği Sahafklar Çarşısında “telaşla yerlerinden kalkan” insanların “olağanüstü saygı duruşuna mukabil” onun sağ elini hafifçe alına götürerek “selam alma lütfunda bulunduğunu” anlatırlar (Ortaç, 1960: 183; Okay, 2013: 229). Ancak İbnülemin’in tıpkı bir ‘kibir’ göstergesi sayılabilecek bu tavrı gibi, “alınanlığı, sertliği, tok sözlülüğü, gururu, ene’si” onu tanıyan, daha doğrusu ona ‘alışan’ insanlar tarafından hoş karşılanır (İz, 2019:

214). Zira İbnülemin'in yakınında bulunan 'makbul insanlar' onun sevgisini, güvenini ve dostluğunu kazanmış; onu olduğu gibi kabul etmiş kimselerdir.

Yakınındaki bu 'makbul insanların' yanı sıra onun pek hoşlanmadığı, sevmediği ve hatta her ne kadar sebebi ve mahiyeti tam olarak bilinmese de husumetinin olduğu kimseler de vardır. Bu isimler Ali Emîrî Efendi, Adanalı Hayret Efendi, Babanzâde Nâim Bey, Mehmet Akif, Muallim Cevdet, Mehmet Zeki Pakalın, Abdülkadir Erdoğan'dır (İz, 2019: 208; Kut, 2000: 78). İbnülemin, adı geçen kişilere karşı beslediği duygu ve düşünceleri çevresindekilerle paylaşmaktan çekinmez; her fırsatta onların kusurlarını ve zaafalarını dile getirir. Ayrıca kaleme aldığı biyografilerde de bu fevkalade şahsi tavrını okuyucusuna hissettirir.

Anlaşıyor ki İbnülemin, özel yaşamında ve sosyal hayatında etkin bir kişiliktir. Ancak onu olduğu gibi kabul eden ve ona 'hürmet' gösteren kişiler onunla dost olabilir. Ayrıca çevresindeki kişilerle olan münasebetinde kuralları koyan ve ilişkinin mahiyetini belirleyen de bizzat kendisidir. Herkesten "tazim" bekleyen İbnülemin'in çevresindekilerle olan münasebetini tayin eden anlayış "Ya beni olduğu gibi kabul edersiniz yahut sizin için yokum" şeklindedir (Kut, 2000: 83; Tanpınar, 1977: 399).

İbnülemin'in mesai arkadaşları başta olmak üzere çevresindeki kişilerle olan münasebeti ve benmerkezci yönü Carter V. Findley'in de dikkatini çekmiştir. *Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi* adlı eserinde Findley (1996: 255), İbnülemin'in benmerkezci tavırlarını "narsisizm" ile ilişkilendirir ve bu yönüyle onu, "yeteneklerine son derece büyük değer veren, pek az kişiyi kendisiyle eşit gören ve bu tutumunun meslektaşlarıyla ilişkilerini nasıl güçleştirdiğini hiçbir zaman anlamayan bir insan" olarak tavsif eder. Ayrıca Findley (1996: 254), İbnülemin'in otobiyografisinin *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda, fotoğrafının ise Osmanlı Devrinde *Son Sadrazamlar* adlı eserinin sonunda yer almasını da benmerkezçilikle ilişkilendirir ve bu tercihin bizzat İbnülemin'e ait olabileceğini dile getirir. Buna mukabil Fatih M. Şeker (2012: 21), İbnülemin ve dönemin devlet adamlarının "kendilerinden emin tavırlarını" kibir ve narsisizm olarak niteleyen Findley'in bir "Batılı" olarak 'hürmet' kavramına yapılan "vurguyu" anlamadığını ifade eder; bu görüşünü de Tanpınar'dan (1977: 92) yaptığı alıntıyla destekler: "Bir millet, her şeyden evvel kendi kendisini ciddiye almak mecburiyetindedir. Kendi kendimizden bahsetmeğe alışalım. Büyük meselelerimizi bulalım."

İbnülemin'in benmerkezci tavırlarının Findley tarafından narsisizm olarak yorumlanması, onun bencil/egoist bir kişi olup olmadığı sorusunu akıllara getirir. Zira narsisizm, benmerkezçiliğin yanı sıra bencilliği de içine alan daha kapsamlı bir ifadedir. Ancak belirtmek gerekir ki benmerkezci tavırlarıyla dikkat çeken İbnülemin, kelimenin bilinen manasıyla bencil değildir. Bencilliğin ihtiva ettiği 'şahsi menfaatini düşünme durumu' ile geleceğe dair tek beklentisi "hayırla yâd edilmek" (İnal, 1999: 22) olan yazarın, inancı, fikirleri ve dünya görüşü arasında belirgin bir tezat söz konusudur.

3. İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Yazı/Edebiyat Hayatında Benmerkezçiliğin İzleri

İbnülemin'in yazı/edebiyat hayatındaki benmerkezçiliğini yahut egosantrik yönünü açık bir biçimde gösteren şey kuşkusuz eserlerinin isimleridir. Tezkire türünün 'son temsilcisi' olarak kaleme aldığı biyografi eserlerine verdiği isimler 'Kemâl' kelimesini ihtiva etmektedir: *Kemâlû's-Südûr*

[Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar], *Kemâlî's-Şuarâ* [Son Asır Türk Şairleri], *Kemâlî'l-Hikmet*, *Kemâlî'l-İsmet*, *Kemâlî's-Savfet*, *Kemâlî'l-Kâmil*, *Nûrî'l-Kemâl*, *İzzî'l-Kemâl*... Tanpınar'a göre (1977: 402) İbnülemin'in edebiyat hayatında bu benmerkezciliği doğuran şey "bir yığın anlaşmazlık ve muhit intibaksızlığı"dır. Maziye ve maziye ait olan her şeye sınıksız bağlı olan yazar, hayatı boyunca geçmiş ile gelecek arasında şahsiyeti ve eserleriyle bir bağ/köprü oluşturmaya gayret etmiştir. Tanzimat ve Cumhuriyet'le birlikte değişen her şeye karşı dünün dünyasını savunan İbnülemin, yine Tanpınar'ın ifadesiyle (1977: 397) "aramızda yaşayan bir mazi"dir.

İbnülemin'i edebiyat tarihinde görünür kılan yönü hiç şüphesiz ki tezkire/biyografi yazarlığıdır. Ancak o çoğu edebî şahsiyet gibi edebiyat âlemine şiiirle intisap etmiştir. Onun şiiirlerinde de benmerkezci tavrı hâkimdir. *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin sonunda yer verdiği otobiyografinin son satırlarında kendisinin bir "aceze" olarak eser kaleme almasını "cüret-i câhilâne" olarak değerlendirir. Buna mukabil tercümeihâlinin sonunda yer alan, kendisine ait beyitte ise irfan ehli bir kimsenin cahilliğini ancak âlim olunca anlayacağını dile getirir:

"İlmine hükmettiren insana fart-ı cehlidir
Ehl-i irfân cehlini âlim olunca anlıyor" (İnal, 2013: 2659).

Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı günlerde bir "cuma sabahı" konağının, Fransız askerleri tarafından işgal edilmesi üzerine İbnülemin'in kaleme aldığı dörtlük de onun benmerkezci tavrına işaret etmektedir. Bu dörtlüğünde o, konağını cennete; kendisini de Hz. Âdem'e benzetir:

"Dârimızdan dûr edüb berbâd ü tarâc ettiler
Hazret-i Âdem gibi cennetten ihrac ettiler
Zevk bahşâ beyt-i Firdevs'de eylerken karar
Bir temelsiz külb-i ahzâne muhtâc ettiler" (İnal, 2013: 2640).

İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserine yazdığı mukaddimede, eserini kaleme alırken ne gibi zorluklarla karşılaştığını ve bütün bu zorluklara rağmen eserini tamamladığını dile getirir. Kimi şairler hakkında hiçbir kayıt bulunmaması, bazı şairlerin tercümeihâl talebine cevap vermemesi ve pek çok eserin yangınlar ve ilgisizlik yüzünden kaybolması yazarın karşılaştığı "enva-i mezâhim ve müşkilat"tan bir kısmıdır (İnal, 1999: 22). Bütün bu zorluklara rağmen eserini tamamlayabilmenin huzurunu yaşayan İbnülemin, yaptığı işin bir 'himmet' değil, 'hizmet' olduğunu ifade eder; eserinin ise "faideden hâli olmadığını" belirtir (İnal, 1999: 21-22).

İbnülemin'in benmerkezci tavrı şiiirlerinin yanı sıra kaleme aldığı biyografilerde de öne çıkan bir özelliktir. Onun biyografi metinleri, edebî kişiliğin bir birey olarak biyografik varlığının doğum, ölüm, fiziksel ve kişisel özellikler, öğrenim ve mesleki durum gibi unsurlarla tespit edilmesinin dışında iki ana başlık hâlinde incelenebilir. Bu başlıklardan ilki edebî kişiliğe dair değerlendirmeleri, ikincisi ise edebî esere dair değerlendirmeleri ihtiva eder. *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserde, gerek edebî kişiliğe gerekse edebî esere yönelik yapılan değerlendirmeler, yazarının benmerkezci yönünü görünür kılar. Bu değerlendirmelerde İbnülemin'in şair ve şiiir karşısındaki şahsi izlenimleri, kanaatleri ve sübjektif

tavri oldukça belirgindir. Zira o, edebî kişiliği ve eseri, benmerkezci düşüncenin etkisindeki bir bakış açısıyla, analitik düşünceden uzak basmakalıp ifadelerle ele alır. Şairi başarılı yahut başarısız, eseri de güzel yahut güzel değil şeklinde değerlendirir. Ancak bu değerlendirmelerini sebepleriyle ve gerekçeleriyle temellendirmez; takdiri okuyucunun edebî zevk ve anlayışına bırakır.

Edebî kişiliğe yönelik değerlendirmelerinde tezkire geleneğinin dilini, üslubunu ve terminolojisini kullanan İbnülemin, şahsiyetin sanattaki kudretini *şair, tâb, fıtrat, muktedir, kemâl-i sürat ve suhulet sahibi, mümtaz, sühan-perdâz, sühan-şinâs, ser-âmedan* gibi daha çok birer 'takdir' ifadesi olan sıfatlarla değerlendirir. Ayrıca şahsiyetlerin şairlik kabiliyetleri ve sanattaki güçlerini, 'meçhul' bir muhatapla mukayese ederek öne çıkarır. Bu 'meçhul muhataplar' kendisini şair zannedenler, yani müteşairlerdir. Söz gelimi hayatını 'turşuculuk' yaparak kazanan Atıf Ölmez'in şair geçinenlerle mukayesesi şu şekilde yapılır:

"Üç senelik mesai neticesinde kusursuz manzumeler yazabilmesi şayan-ı dikkattir. Her 'turşucu' değil her şair geçinen, böyle düzgün sözler söyleyebilseydi, edebiyat sahasında tatsız sözlere tesadüf olunmaz ve okuyucular çehrelerini ekşitmezlerdi" (İnal, 1999: 186).

Ayrıca İbnülemin, Ali Ekrem'in "şairim diyenlerin pek çoğuna meydan okuyacak" (İnal, 1999: 434) kabiliyete ve kudrete sahip olduğunu; Hatice Nakıyye'nin ise "merd-i sühen geçinen nice namerd-i müteşairden" daha düzgün sözler söylediğini ifade eder (İnal, 2000b: 1504). Görülüyor ki, İbnülemin'in bu değerlendirmeleri, tıpkı kendisinden önce kaleme alınan tezkirelerde olduğu gibi son derece olumludur. Ancak onun oldukça cömert bir biçimde kullandığı olumlu sıfatları içeren değerlendirmelerinin yanı sıra olumsuz birtakım değerlendirmeleri de vardır. Düşüncelerini açıkça ifade etmekten çekinmeyen yazarın olumsuz değerlendirmelerinin odağında "şairiyetten nasibdâr olmayan"lar yer alır. Söz gelimi divanlar dolusu şiiri olduğu hâlde 'şair' olmayan kimselerden biri Mehmet Behçet Efendi'dir. İbnülemin'e göre Mehmet Behçet Efendi şairlik kudretine sahip olmadığını adeta bir beyitle "itiraf" etmektedir:

"Şâiriyetten eser yok bende ancak Behçetâ
Şî'r u inşâ mahz-ı mütâd-ı tabiattır bana" (İnal, 1999: 268)

Son Asır Türk Şairleri adlı eserde tıpkı edebî kişiliğe yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler olduğu gibi, edebî esere yönelik değerlendirmeler de vardır. İbnülemin kendi edebî zevk ve anlayışına göre güzel bulduğu ve daha ziyade 'tarz-ı kadîm' ile yazılmış şiirleri *mutasavvifâne, hakîmâne, üstâdâne, zarîf, belîğ, metîn, latîf, rengîn, dil-rübâ, bedâyi, münakkah, tannân, müfîd* gibi ifadelerle değerlendirir. Buna mukabil biçim ve içerik özellikleri bakımından kusurlu bulduğu şiirleri ise *tuhaf, garîb, acîb, nâhoş, beyt-i bârid, âdî, tatsız, mide bulandırıcı* gibi ifadelerle değerlendirir. Ayrıca kimi şairlerin eserlerini "şiir addolunmayacak sözler" yahut "şiir değil, alelade nazım" olarak tavsif eder ki bu ifadeler, *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserdeki en ağır eleştiri ifadeleridir. Örneğin İbnülemin'e göre, *Hâtimetül-üş'âr* adlı tezkiresiyle tanınan Fatîn Efendi şiir denilebilecek şeyler söylememiştir. Beytinde ifade ettiği gibi "şair-i mahir" de değildir:

“Ben her ne kadar şair-i mahir de değilsem
Akranıma nisbetle benim de hünerlerim var” (İnal,1999: 568)

İbnülemin’e göre eserleri şiir addolunmayacak sözlerden ibaret olan bir diğer şair de Nihat Bey’dir. Onun bir beytini biyografi metnine örnek olarak alan İbnülemin, bu beytin şaire ait bir “iddia-yı mücerred” olduğunu ifade eder:

“Cüz-i eşarımla makbul-i sühandanım Nihad
Nazm-ı divan-ı hünerde mısra-ı bercesteyim” (İnal, 2000b: 1639)

Son Asır Türk Şairleri adlı eserde yazarın adeta biyografik özne olan şairle konuşuyormuş gibi bir tavır takındığını ve örnek olarak verdiği eserleri kendince yorumladığını söylemek de mümkündür. Bu tarz bir değerlendirme biçimi İbrahim Raşit Efendi, Mehmet Refet Efendi, Şeyh Mehmet Vehbi Efendi ve Süleyman Vehbi Efendi’nin biyografilerinde görülür. İbnülemin, İbrahim Raşit Efendi’nin biyografisinin hemen ilk satırında şairin kendi doğum gününe bir tarih düşürdüğünü söyler ve bu tarih beytini dipnot olarak kaydeder. Ancak ona göre, şair tarih düşürme konusunda oldukça başarısızdır. İbnülemin, şaire cevap niteliğinde bir beyit söyler ve bu beyte aynı dipnotta “Biz de deriz ki” vurgusuyla yer verir. İbrahim Raşit Efendi’ye ve İbnülemin’e ait beyitler sırasıyla şunlardır:

“Mevlidim vakt-i sabâvette pederden sordum
Söyledim ben sana Râşid ‘cici târîh’ dedi” (İnal, 2002: 1803)

“Söyledüp böyle ‘kaka târîh’i
Ne kazandın a efendi, söyle” (İnal, 2002: 1803)

Mehmet Refet Efendi’nin şiirlerini ‘garip’ bulan İbnülemin, bu düşüncesini birkaç örnek şiirle desteklemeye gayret eder. Şairin biyografisinin sonunda ise şiir diye ortaya konan bu “garip sözler” karşısında aşağıdaki beyti söylemeye “mecbur” olduğunu dile getirir:

“Böyle bir şive-i agreble şiir söylenmez
Söylenirse dilini hayye sokar insanın” (İnal, 2002: 1840)

Şeyh Mehmet Vehbi Efendi’nin şiirini değerlendirirken İbnülemin, kelime oyunu yapar; şiirin bazı kelimelerini değiştirerek yorumlar. Yaptığı bu yorumla şiiri beğenmediğini hissettirir ve şiirin söylendiği dönemde neden şöhret kazanmadığını bildirir. Şeyh Mehmet Efendi’nin beyti ve İbnülemin’in yorumu şu şekildedir:

“Ger revaç-ı kâle-i eş’ar olaydı Vehbiyâ
Şi’r-i renginim bulurdu şüphesiz ol demde şan”

“Kâle-i eş’arın revacı olduğu içindir ki şi’r-i renginiz ol demde şan bulmadı” (İnal, 2013: 2443).

Tüm bu anlatımlardan sonra eklemek gerekir ki İbnülemin, her ne kadar *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinin mukaddime bölümünde her güzel şeyin şiir; her güzel şeyi hissedenin şair olduğunu ifade etse de şair ve nâzım arasındaki farka dikkat çeker. Ona göre her şair nâzımdır, ancak her nâzım

şair değildir. Böyle düşünmesine rağmen o, tezkiresine dâhil ettiği edebî şahsiyetlerin şair mi yoksa nâzım mı olduklarını belirtmeyi uygun görmez. Ona göre, şairden ve şairden anlayan kimselerin kendisinin vereceği hükme ihtiyaçları yoktur. Çünkü şair, kişinin zevkine göre “tahakkuk ve tahallûf” eder (İnal, 1999: 19). İbnülemin’in edebî tenkit düşüncesi ve değerlendirme tarzı, sübjektif tavrını hissettiren bu söylemlerinin etkisindedir. Zira o, ele aldığı biyografik öznenin şairliğini ve şiirlerini kendi zevk ve anlayışına göre değerlendirirken objektiflikten uzak yorumlar yapar; birtakım kelime oyunları ile şiiri tenkit eder; zaman zaman da şairle konuşuyormuşçasına bir tavır takınarak alaycı/müstehzi bir anlatım şeklini benimser.

İbnülemin’in edebî kişilik ve eser karşısında, kendi zevk ve duyuş tarzını ölçü kabul eden benmerkezci tutumu, bir birey olarak şairin kişisel özelliklerini anlattığı kısımlarda, biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetini ve kendisine gösterdiği hürmetin derecesini anlattığı satırlarda daha da belirginleşir. Zira İbnülemin’in biyografisini kaleme aldığı şahsiyete dair değerlendirme ölçütlerinden biri kendisine ve ailesine karşı gösterilen sadakat ve hürmettir. Gerçekten de o, biyografik eserlerinde değerlendirmelerini yaparken mikyasını kendi dünya görüşü, inancı ve hayat tarzı üzerine kurar; biyografik özneyi anlatırken aslında ‘kendisini’ anlatır. Bu yönüyle onun kaleminden çıkan biyografiler, otobiyografik nitelik taşıyan satırlarla doludur.

Kaleme aldığı biyografi metinlerinde onun benmerkezci yönünü açık bir biçimde gösteren şey, bir değerlendirme ölçütü olarak ‘hürmet’tir. O, biyografisini kaleme aldığı şahsiyetin kişilik özelliklerini *terbiyeli, nazik, ârif, erbâb-ı dâniş, nüktedân, zarîf, edîb, namuslu vb.* şeklinde sıralarken aynı zamanda şairin, kendisine karşı tavrından da bahseder. Biyografik öznenin kendisiyle olan münasebetine değinirken hürmet, hürmet-i mahsusa, meveddet, muhabbet ve riayet kelimelerini kullanır. İfade etmek gerekir ki bir değerlendirme kriteri olarak ‘hürmet’ onun biyografilerinde sadece ‘saygı’ kelimesine karşılık gelmez. Zira sıklıkla kullandığı bu kelime, bünyesinde saygı göstermenin yanı sıra ölçülü davranmayı, çekinmeyi, dikkat ve itina göstermeyi de barındırır (Ayverdi, 2010: 524). Ayrıca biyografik öznenin ‘hürmetkâr’ tavrını sadece kendisine karşı değil, babasına karşı gösterip göstermediğini de dile getirir. İbnülemin’in değerlendirme kriteri olan ‘hürmet’in *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserdeki görünüşleri şu şekildedir:

“[Recaizade Mahmut Ekrem] Pederimi ‘nüsha-i nâdire-i fezâil’ nâmiyle yâd ve tevkîr eden o nüshâ-i nâdire-i fezâil benim hakkımda da lutfen ibraz-ı meveddet ve hürmet ederdi” (İnal, 1999: 423).

“[Hakkı Bey] O bize hürmet-i mahsûsada bulunurdu” (İnal, 2000a: 755).

“[Abdülhak Hâmid Tarhan] Ailelerimiz arasında bir asırlık hukuk ve meveddet olduğundan öteden beri hakkımda hürmet ve muhabbet gösterirdi” (İnal, 2000: 842)

“[Ahmet Muhtar Efendi] Adimülkemâl olan bu abd-i âcizi, -gençliğime ve aczime rağmen- ehl-i kemâl zan ile ibraz-ı hürmet ederdi” (İnal, 2000b: 1369).

“Filorinalı Nâzım namile edebiyat âleminde maruf olan bu zat, vefakârlık, büyüklere hürmetkârlık ve kadirşinaslık gibi meziyetleriyle de mümtaz olan bir şâirdir” (İnal, 2000b: 566).

“[Halil Nihat Boztepe] Hakka hamdederim ki ben, memleketimde kanaat ve rahat ile yaşayan ve herkesin hürmetine nail olan bir âdemim” (İnal, 2000b: 1648).

“[Mustafa Samih Bey] Hakkımda her zaman hürmet gösterirdi” (İnal, 2002: 2128).

“[Neyzen Tevfik] Tevfik, o zamandan beri hâlden hâle girdi. Fakat bana karşı gösterdiği riâyete hiçbir hâlienden hâle gelmedi. Birkaç sene evvel Bayezid’da tesadüf ettiğimde –mutâdı veçhile-ibrâz-ı hürmet ve muhabbet ettikten sonra [...]” (İnal, 2013: 2411).

“[Hüseyn Vassaf] Hakkımda son derece hürmet ve meveddet gösterirdi” (İnal, 2013: 2431).

“[Ziya Gökalp] Hakkımda hürmet-i mahsûsa gösterdi” (İnal, 2013: 2538).

Yukarıdaki örneklerde adı geçen edebî şahsiyetlerin müşterek özellikleri, İbnülemin ile aralarındaki fiziki ve manevi yakınlık ile dostluklarıdır. Görülüyor ki İbnülemin aralarında ‘hukuk-ı kadime’ bulunan bu kişilerin biyografilerinde onları daima olumlu değerlendirmelerle okuyucularına takdim etmiştir. Ancak onun hoşlanmadığı ve pek sevmediği bazı kimseler de vardır; yakından tanıdığı bu isimlerle arasında bazı ortak yönlerin olduğunu ifade etmek gerekir. Söz gelimi Mehmet Akif, onun çocukluk arkadaşıdır; Adanalı Hayret Efendi özel ders aldığı hocalardandır; kitap tutkusu ve biyografi merakı Ali Emîrî ile onun ortak özelliğidir. Hemen her yönüyle yakından tanıdığı bu isimlerin biyografilerinde İbnülemin, kendisini merkeze koyarak şahsi fikirlerini dile getirmekten çekinmez; onları kusurlarıyla ve zaaflarıyla anlatır.

İbnülemin’e göre çocukluğundan beri tanıdığı Ali Emîrî, “mağrur, hodbin ve hod-pesend” bir kimsedir ve “nefsine fevkalade itimadı vardır” (İnal, 1999: 459). “Ehemmiyetsiz bir meseleden dolayı” İbnülemin’in aleyhinde yazılar kaleme alan Ali Emîrî, onun Divân-ı Hümâyun Beylikçiliğine atanmasının ardından “hiçbir şey olmamış gibi” ziyaret etmiş, sevgi ve hürmet göstermiştir (İnal, 1999: 459). Ayrıca ifade etmek gerekir ki İbnülemin, Ali Emîrî’nin her ne kadar “bin velvele ile” de olsa kitaplarını bağışlayarak “irfan-ı memlekete hizmet” ettiğini belirtir ve onun bu davranışını “şayan-ı takdir ve teşekkür” olarak nitelendirir (İnal, 1999: 460). Ali Emîrî’nin hakkını teslim eden İbnülemin, yakından tanıdığı çocukluk arkadaşı Mehmet Akif’in biyografisinde ise sessiz kalmayı tercih etmiştir. Mehmet Akif’in sadece resmî biyografisini kaydetmekle yetinen İbnülemin, onun kişilik özelliklerine, şairlik kudretine ve şiirlerinin mahiyetine dair söz söylememiştir. Ancak özel ders aldığı hocası ve aynı zamanda Mehmet Akif’in babası olan İpekli Mehmet Tahir Efendi ve eşi hakkında tafsilatlı bilgileri dipnotta paylaşmayı uygun görmüştür (İnal, 1999: 131). Özel ders aldığı hocalarından Adanalı Hayret Efendi’nin biyografisinde ise “senelerce devam eden münasebetin” kendisine “söz söyleme hakkını” verdiğini ifade etmiş; Hayret Efendi’nin “gayet haşin, hodbin ve mütekebbir” olduğunu söylemiştir. İbnülemin’e göre Hayret Efendi, çoğu zaman karşısındaki kişiyi tanımazlıktan gelir; “tanıdığını açıktan açığa inbâ edemezdi, tevâzuan(!) îmâ edebilirdi”² (İnal, 2000a:

² İbnülemin’in pek hoşlanmadığı kişilerle arasındaki benzerlik, onu yakından tanıyanların hatıralarında kendisini açık bir biçimde gösterir. Söz gelimi Adanalı Hayret Efendi’nin çoğu zaman karşısındaki kişiyi tanımazlıktan geldiğini ve tevazu(!) sahibi bir kimse olarak tanıdığını ancak ima ettiğini dile getiren İbnülemin’in de zaman zaman aynı tavrı sergilediği

880). Ayrıca Hayret Efendi “kendinden başkasını adam yerine koymamak isterdi. Herkesi takdir etmeğe nefsinde hak ve salâhiyet farzederdi” (İnal, 2000a: 883).

Anlaşıyor ki İbnülemin, biyografisini kaleme aldığı kimi şahsiyetler hakkında ‘söz söylemeye hakkı’ olduğu düşüncesinden hareketle onları birtakım yönleriyle değerlendiriyor. Tarafsızlık ilkesinin çok uzağında olan bu satırlarında, çok eskiden beri tanıdığı şahsiyetlerin kusurlarını ve zaafalarını öne çıkarıyor. Ancak ifade etmek gerekir ki yukarıda adı geçen şahsiyetlerin ortak özellikleri, pek çok yönleriyle İbnülemin’e benzemeleridir. İbnülemin ile mizaçları, dünya görüşleri, edebî ilgileri bakımından ona benzeyen kimseler arasındaki münasebet esasında “benzerliklerin tezadı gibidir” (Özgül, 2018: 42). Birbirlerini ‘rakip’ olarak görmeleri ve buna bağlı olarak aralarında baş gösteren ‘rekabet’ hissi onların çekişmelerine/çatışmalarına sebep olmuştur.

Kaleme aldığı biyografilerde benmerkezci tavırlarıyla şahsiyetini hissettiren İbnülemin’in kişilik özellikleri bakımından beğendiği, edebî kudretleri bakımından da kendisine ‘üstat’ kabul ettiği isimler de vardır: Hersekli Arif Hikmet ve Namık Kemal. “Üdebâ ve hükemâ içinde Ârif Bey gibi câmiü’l-fezâil bir merd-i kâmil” (İnal, 1327: 5) görmediğini ifade eden İbnülemin, hem *Son Asır Türk Şairleri* adlı eserinde yer verdiği biyografide hem de şaire dair kaleme aldığı *Kemâlî’l-Hikmet* adlı müstakil eserinde onu tüm yönleriyle tanıtır. Hersekli Arif Hikmet’in kişilik özelliklerinin oldukça uzun bir biçimde anlatıldığı satırların dikkate değer yönü, kuşkusuz şair ile İbnülemin arasındaki benzerliği gözler önüne sermesidir.

İbnülemin’in otobiyografisinde kendisine dair söyledikleriyle birlikte dostlarının onun hakkında söyledikleri bütüncül bir bakış açısıyla incelendiğinde İbnülemin’in kendisini Hersekli Arif Hikmet ile özdeşleştirdiği görülecektir. O kadar ki bir biyografi yazarı olarak İbnülemin, biyografik özne ile kendisini özdeşleştirmiş, onu kişilik özellikleri bakımından kendisine yakın görmüş ve ‘üstat’ kabul etmiştir. Buna bağlı olarak da biyografi metninde onu daima olumlayan bir tavır sergilemiştir. Biyografi yazarının biyografik özne ile kendisini özdeşleştirmesi yahut ona hayranlık duyması aralarındaki ilişkinin mahiyetini de belirleyen bir unsurdur. Buna benzer bir durumu, eserleriyle kendisine ‘hocalık’ yaptığını belirttiği Namık Kemal’in biyografisinde de görmek mümkündür (İnal, 2000a: 1176).

Hususi hayatı ile yazı hayatındaki benmerkezçiliğini incelemeye çalıştığımız İbnülemin’in, Hersekli Arif Hikmet ile Namık Kemal’i ‘üstat’ ve ‘hoca’ kabul ederek onları daima olumlayan tavır sergilemesi ilk bakışta bir çelişki olarak yorumlanabilir. İbnülemin, her iki edebî kişiliğe dair son derece olumlu değerlendirmeler yapmış ve onları tüm yönleriyle tanıtmaya çalışmıştır. Ancak ifade etmek gerekir ki, biyografik özneyle kendisini özdeşleştirmiş bir biyograf olarak İbnülemin, bu satırlarda adeta kendisini anlatır gibidir. Hersekli Arif Hikmet’in önemli ve ciddi sözler söylemesi,

---

dostları tarafından anlatılmaktadır. İbnülemin’in bayram sabahları kendisini ziyarete gelenleri nasıl karşıladığını Turgut Kut’un (2000: 79-80) kaleminden okuyoruz: “Fahri Celal Bey son zamanlarda ancak bayramların birinci günü ziyarete geliyorlardı. Yavaşça odaya girer, konuşur bir haldeyken elini öpmeye eğilirdi. Beyefendi önce tanımaz (genellikle böyle davranırdı) sonra tanıyınca aman, aman Efendim diye feryad ederler; çok dua etmişimdir, şöyle bir zat-ı âliyi memlekete bağışla Rabbim diye.”

özgür düşünceli biri olarak kimseden korkmaması, bulunduğu mecliste daima 'baş aktör' olması (İnal, 2000a: 954) esasında İbnülemin'in taşıdığı hasletlerden bazılarıdır. Benzer bir şekilde "vatanın en mühim edîbi" (İnal, 2000a: 1172) olarak gördüğü Namık Kemal'i manevi anlamda hocası kabul eden İbnülemin, onun şahsiyetinin ve fikirlerinin yanı sıra edebiyattaki kudretini takdir etmektedir. O kadar ki gençlik yıllarına ait kalem tecrübelerinde Namık Kemal'in yoğun bir etkisi vardır; *Sabih* isimli romanını da ona öykünerek yazdığını kendisi dile getirmektedir. Kaleme aldığı biyografilerde benmerkezci tavırlarıyla öne çıkan İbnülemin'in, Hersekli Arif Hikmet ile Namık Kemal'i olumlamasının ve onları daima takdir etmesinin sebebi hiç şüphe yok ki bu isimlerin sanattaki kudretleridir. Ancak onun şahsiyetinin belirginleştiği ve edebî çalışmalarının istikamet kazandığı dönemde her iki şairin de hayata veda ettikleri unutulmamalıdır.³ Zira İbnülemin, kütüphanesinin zengin muhtevası, biyografi ve tarihe olan derin vukufu, güçlü hafızası ve hitabet kabiliyeti konularında 'rekabetten' hoşlanmayan ve dahası 'rakip' tanımayan bir kişiliktir. Hayatı boyunca yıldızının barışmadığı ve pek hoşlanmadığı kişilerle yaşadığı huzursuzluğun ve çatışmanın temelinde yatan belirgin saik de onun bu özelliğidir.

4. Sonuç

Tarihî çalışmalarının yanı sıra biyografi sahasındaki eserleriyle tanınan İbnülemin, eserleri kadar şahsiyeti, fikirleri ve hususi hayatıyla da ilgi odağı olmuştur. Onu tanıyanların ifadesiyle 'nevi şahsına münhasır' bir kimse olan İbnülemin'in öne çıkan yönü, içsel gerçeklerinin farkında olarak hadiseler ve şahıslar karşısında sergilediği benmerkezci tutumudur. İbnülemin, kendisini çok iyi tanıyan ve hatta kendisine alışan 'makbul insanların' dışında kimsenin dostluğuna ihtiyaç duymamış; hayatını bizzat kendisinin etrafında teşekkül eden sosyal muhitin başkışısı olarak sürdürmüştür. Çevresindeki kişilerle olan ilişkilerini bizzat kendisinin koyduğu kurallara ve bir 'protokole' göre düzenleyen İbnülemin'in benmerkezci tutumu, ifade etmek gerekir ki narsisizmin kapsadığı kibir ve bencilliğin uzağında bir davranış biçimidir. Zira mizacı, inancı, hayat tarzı ve fikir dünyası bakımından geçmişe her şeyiyle bağlı olan İbnülemin'in gelecekte beklediği hayırla yâd edilmekten başka bir şey değildir.

İbnülemin'in benmerkezci yönü eserlerine de yansımıştır. Tezkire geleneğinin son temsilcisi olarak kaleme aldığı eserlerini isimlendirme biçimiyle, edebî kişiliğe ve esere yaklaşırken sergilediği sübjektif tavırla dikkat çeken yazar, edebî tenkit ve değerlendirmelerinde şahsi zevklerini, görüş ve fikirlerini temel hareket noktası olarak belirlemiştir. Buna göre İbnülemin, edebî kişiliğin biyografik varlığını sahil bir biçimde ortaya koyarken onun şairliği ve şiirleri karşısında tarafsızlık ilkesine bağlı kalmamıştır. Böylece edebî değerlendirmelerinde kimi şairleri yadsıyan kimi şairleri ise yücelten bir bakış açısı hâkim olmuştur.

---

³ Namık Kemal'in ölüm tarihi 2 Aralık 1888; Hersekli Arif Hikmet'in ölüm tarihi ise 10 Mayıs 1903'tür. Buna göre İbnülemin, Namık Kemal vefat ettiğinde on yedi; Hersekli Arif Hikmet vefat ettiğinde ise otuz iki yaşındadır.

Tezkire geleneğinin dilini, üslubunu ve terminolojisini kullanarak yaptığı sübjektif değerlendirmelerinin yanı sıra İbnülemin, biyografisini kaleme aldığı edebî şahsiyetin kendisiyle ve ailesiyle olan münasebetine dair düşüncelerini paylaşmasıyla ve biyografik metinlerinde sıklıkla kendisinden bahsetmesiyle de öne çıkan egosantrik bir kişiliktir. Onun biyografik özneyle arasındaki münasebetin temel ilkesi hürmettir. Kaleme aldığı biyografilerde edebî şahsiyetin kişilik özelliklerini sıralarken bir değerlendirme ölçütü olarak 'hürmet' kavramına sıklıkla atıf yapar. Biyografik öznenin kendisine ve babası başta olmak üzere ailesine karşı gösterdiği sadakat ve hürmet, onun biyografilerinde başat bir değerlendirme kriteridir. Söz konusu bu temel ilkeye riayet etmeyen kimseler ise çekişme ve çatışmanın tarafı olarak İbnülemin'in karşısında yer almışlardır. Şahsiyetleri ve ilgileri bakımından İbnülemin'e benzeyen bu isimler, onun 'tanımadığı' rakiplerdir. Zira İbnülemin'e göre, onun sıklıkla kullandığı, yetkin olma durumu anlamına gelen 'kemâl' sıfatının zengin kütüphane, güçlü hafıza, derin tarih ve biyografi bilgisi konularındaki biricik sahibi kendisidir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin niteliği gereği araştırma ve yayın etiği beyanına gerek görülmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Tek yazarlı olan bu makale, Dr. İsmail Alperen Biçer tarafından kaleme alınmıştır.

Kaynaklar

- Akarsu, B. (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, B. (1996). Benlik Kavramı ve Ben Şemaları. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 8, 41 -47.
- Aytaç, G. (2009). Genel Edebiyat Bilimi. 2. Baskı. İstanbul: Say Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2010). Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 1. Baskı. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Findley, C. V. (1996). Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi. (çev. Gül Çağalı Güven). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Geçtan, E. (2019). İnsan Olmak. 18. Baskı. İstanbul: Metis Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1327). Kemâlü'l-Hikmet, Dersaadet: Tercüman-ı Hakikat Matbaası.
- İnal, İ. M. K. (1958). Hoş Sadâ Son Asır Türk Musikînasları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (1999). Son Asır Türk Şairleri Cilt I. (haz. Müjgân Cunbur). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2000a). Son Asır Türk Şairleri Cilt II. (haz. M. Kayahan Özgül). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2000b). Son Asır Türk Şairleri Cilt III. (haz. Hidayet Özcan). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- İnal, İ. M. K. (2002). Son Asır Türk Şairleri Cilt IV. (haz. İbrahim Baştuğ). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnal, İ. M. K. (2013). Son Asır Türk Şairleri Cilt V. (haz. Ayşegül Celepoğlu). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İz, M. (2019). Yılların İzi. 7. Baskı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kalkışım, M. M. (2010). Klasik Şâirde "Benlik" Psikolojisi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(15), 138-150.
- Kesler, S. (2000). Darülkemat. Müteferrika, 17, 197-201.
- Kut, T. (2000). İbnülemin Mahmut Kemal İnal "Beyefendi" den Anılar. Müteferrika, 17, 73-83.
- Moran, B. (1994). Edebiyat Kuramları ve Eleştirisi. 9. Baskı. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Okay, M. O. (2013). Silik Fotoğraflar. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ortaç, Y. Z. (1960). Bir Varmış Bir Yokmuş Portreler. İstanbul: Yeni Matbaa.
- Özgül, M. K. (2018). Kemâlü'ş-Şuarâ Yahut Öter İse İyi Düdük. Türk Dili, 68(799), 32-44.
- Şeker, F. M. (2012). İbnülemin İçin Bir Entelektüel Portre Denemesi: Osmanlı ile Cumhuriyet Arasında Sahih Bir Köprü. Kemâlü'l-Kemâl, İstanbul: Dergâh Yayınları, 15-66.
- Şeker, Ş. (2009). İbnülemin Mahmut Kemal İnal'ın Tarihî Romanı: Sabih, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Şeker, Ş. (2012). İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın Romanları Üzerine Bazı Dikkatler. Türkiyat Mecmuası, 22, 193-222.
- Tanpınar, A. H. (1977). Edebiyat Üzerine Makaleler. (haz. Zeynep Kerman). 2. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tolasa, H. (2002). Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16. Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Toros, T. (1998). Türk Edebiyatından Altı Renkli Portre. İstanbul: İsis Yayıncılık.

Seçimlerde Komşusundan Ayırksılaşan İlçeler ve Ayırksılaşmayı Sağlayan Dinamikler

Suat TUYSUZ, Recep GÜLMEZ, Kader MUTLU*

Seçimlerde Komşusundan Ayırksılaşan İlçeler ve Ayırksılaşmayı Sağlayan Dinamikler

Anomalous Districts in Elections and Their Dynamics Promoting Anomaly

Özet

Bu araştırma birbiriyle ilişkili üç amacı gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. İlk amaç, ilçe ölçeğinde komşularıyla benzer özellik gösteren ilçelerin istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde kümelendikleri bölgeleri ortaya çıkarmaktır. İkincisi ve daha da önemlisi söz konusu anlamlı kümelenelemlerin olduğu bölgelere komşu olup ancak komşularından farklı düşünen ayrıksı ilçeleri ortaya çıkarmaktır. Sonucunu ise ayrıksı ilçelerin komşularıyla farklılaşma nedenlerinin demografik, kültürel ve ekonomik dinamiklerle herhangi bir ilişki içinde olup olmadığını anlamaya yöneliktir. Bir başka ifadeyle ayrıksılaşmayı yaratan dinamiği ortaya çıkarmaktır. İlk ve ikinci amacı gerçekleştirebilmek için partilerin oy oranları hesaplanmış ve elde edilen oransal veri Anselin Lokal Moran's I (LISA) analizine alınmıştır. Bu analizle ilk ve ikinci amaca yönelik olacak şekilde hem sınır komşuluğuna göre anlamlı olarak kümelenelemlen hem de komşusundan ayrıksılaşan ilçeler tespit edilmiştir. Ardından yapılan Mann-Whitney U testiyle ise tespit edilen ayrıksı ilçelerin demografik, kültürel ve ekonomik dinamikler açısından komşularından farklılaşıp farklılaşmadığı ortaya konulmuştur. Bulgular, ayrıksı ilçelerin komşularından anlamlı bir biçimde farklılaştığını, yalnızca eğitim durumunun ayrıksılaşmayı yaratan dinamik olduğunu göstermektedir.

Abstract

This research aims to achieve three interrelated goals. The first aim is to reveal the regions where the districts which have similar characteristics with their neighbors are clustered in a statistically significant way. Secondly, and more importantly, it is to reveal anomalous districts that are neighboring regions with such significant clusters but which are distinguished from their neighbors. Finally, it is aimed to examine whether the reasons of differentiation of anomalous districts with their neighbors are in any relation with demographic, cultural and economic dynamics. In other words, it is to reveal the dynamics that create anomaly. In order to achieve the first and second aim, the voting rates of the parties were calculated and the proportional data obtained were analyzed by the Anselin Local Moran I (LISA). With this analysis, districts that are both clustered according to their neighborhood and separated from their neighbors are determined in accordance with the first and second goals of the research. The Mann-Whitney U test revealed whether the different districts identified are distinguished from their neighbors in terms of demographic, cultural and economic dynamics. The findings show that anomalous districts differ significantly from their neighbors and only the educational situation is a dynamic, which creates differentiation.

Anahtar kelimeler: Seçimler, komşuluk etkisi, kümeleneleme, Anselin Lokal Moran's I

Keywords: Elections, neighborhood effect, cluster, Anselin Local Moran's I

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

*Suat TUYSUZ, Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, FEF Coğrafya Bölümü, suattuysuz@gmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-6598-0746 Recep GÜLMEZ, Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, rgulmez@erzincan.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0002-5073-5051, Kader MUTLU, Yüksek Lisans Öğrencisi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya ABD kademtl24@gmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-4711-3048

Dünyada demokratik seçimlerin yapıldığı hemen her ülkede görülen siyasi rekabet ve siyasi kutuplaşmalar beraberinde mekânsal kutuplaşmaları da getirmektedir. Öyle ki 2000 yılındaki ABD seçimlerinde medya tarafından cumhuriyetçilerin kazandığı bölgeler için kırmızı eyaletler, demokratların kazandığı bölgeler için ise mavi eyaletler şeklindeki bir tanımlama yalnızca Amerikan toplumundaki muhafazakar ve liberallerin haritalandırılmasını değil aynı zamanda bir kültür bölgesinin mekânsallığını da ifade etmektedir (Domosh vd., 2010). Bahsi geçen haritaya bakıldığında kırmızı ve mavi renklerin birbirine karışmayacak biçimde homojen bir mekânsal örüntü yarattığı dikkat çekmektedir (Domosh vd., 2010: 187). Böylesi bir mekânsal örüntünün belirginleştiği ülkelerden biri de kuşkusuz Türkiye'dir. Türkiye'nin dinamik olan toplumsal yapısı esas alındığında bu örüntünün dönemsel olarak farklı tanımlandığı belirtilebilir. Bu çerçevede Türkiye'deki siyasi desen ve onun bir sonucu olarak oluşan mekânsal desen Özözen-Kahraman ve Gültay'ın (2019: 95-96) ifadeleriyle söylenecek olursa cumhuriyetin ilk yıllarında merkez-çevre, 1950'lerden sonra sağ-sol, 1980'lerden sonra küresel-ulusal [liberal-muhafazakar], 1990'ların ortalarından itibaren dindar-laik, 2000'lerden sonra ise vatandaşlık-kimlik ekseninde şekillenen dinamik bir yapı göstermektedir.

Yukarıda anlatılanlar bağlamında Türkiye'de seçimler ve onun mekânsal boyutuna ilişkin yapılan çalışmalarda dikkat çeken husus daha çok partilerin veya siyasi görüşlerin/ideolojilerin kemikleştiği bölgelerin tespitine yönelik araştırmalar ve siyasi partiler ile seçmen profili arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar şeklinde kendini göstermektedir. Bu bağlamda siyasi görüşlerin yerleşik hale geldiği bölgeleri tespit eden önemli çalışmalardan biri Işık ve Pınarcıoğlu (2006) tarafından yapılandır. Söz konusu araştırmada siyasi görüşlerin; merkez sol, merkez sağ, milliyetçi sağ, İslamcı sağ ve bölgesel sol şeklinde sınıflandırıldığı, ideolojilerin birbiriyle komşuluk ilişkilerinin değerlendirildiği ve hangi bölgelerde hangi siyasi eğilimlerin yerleşik ideoloji haline geldiği tespit edilmektedir. Buradan hareketle bahsi geçen araştırma yenice kurulmuş bir oluşum olarak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) hangi ideolojilerin kemikleştiği bölgelerden oy aldığına veya hangi ideolojilerin yerleşik olduğu bölgelerde kendine zemin bulamadığına odaklanmaktadır. Benzer şekilde Kaya, Toroğlu, ve Adıgüzel (2015) tarafından yapılan bir çalışmada da ilçe ölçeğinde siyasi partilerin aldığı oy miktarına göre nerelerde anlamlı kümelenmeler gerçekleştirdiği tespit edilerek siyasi partilerin etki sahaları haritalanmıştır. Farklı yöntemler kullanılsa da hem Işık ve Pınarcıoğlu (2006) hem de Kaya ve ark. (2015) tarafından yapılan çalışmalardaki analizler belli siyasal ideolojilerin kümelendikleri bölgeleri ortaya çıkarmaya yönelik çalışmalar olarak dikkatleri çekmektedir. Özözen-Kahraman'ın (2007) çalışması ise siyasi partilerin bir bölgeden aldığı oy miktarı ile seçmen profili arasındaki ilişkiyi ortaya koyan türdendir.

Türkiye'deki seçim ve seçmenlerle ilgili yapılan bahsi geçen çalışmalar mekana yaptıkları vurguyla dikkat çeker. Öyle ki bu durum sosyal bilimlerin çeşitli alanlarında mekânsal dönüş şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Bu çerçevede mekânın siyaset, toplum ve iktisadi faaliyetlerdeki rolünü anlamaya yönelik eğilimlerde artış yaşandığı belirtilebilir. Bu durum yeni kavram setlerinin ve analiz yöntemlerinin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Bu minvalde geliştirilen kavramlardan biri de mekânsal bağımlılık kavramıdır. Mekansal bağımlılık olarak adlandırılan kavramın dayanak noktası, mekanda birbirine yakın olan olguların birbiriyle daha çok etkileşim içinde olmasını ifade etmektedir.

Bu da coğrafyada Tobler'in birinci yasaı olarak bilinen 'her şey birbiriyle ilişki içindedir, ama mekânsal olarak birbirine yakın olan olay ve süreçler birbirini daha çok etkiler' şeklindeki önermesine dayalıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006). Bu bağlamda vurgulandığı üzere gerek Işık ve Pınarcıoğlu (2006) gerekse de Kaya ve ark. (2015) tarafından yapılan çalışmalar mekânsal bağımlılığı ve kümelenmeleri analiz eden bir yaklaşıma sahiptir. Bahsi geçen çalışmalardan ilki 1990'lar ve 2002'deki seçimleri ele almakta, ikincisi ise 2011 yılındaki seçimlere odaklanmaktadır. Benzer şekilde Gündem (2017) de seçimlerde mekânsal etkiyi analiz eden bir yaklaşımla çalışmasını yürütmüştür. Özözen-Kahraman ve Gültay'ın (2019) çalışması ise 2007 ve 2015 seçim sonuçlarına göre ilçelerin oy rengini tespit ederek ortalamadan belirgin bir biçimde sapsmış olanların sıradışı ilçe olarak tanımlanmasına yöneliktir. Ancak belirtmek gerekir ki burada sıradışı olarak tanımlanma durumu ilçelerin Türkiye genelindeki ortalamalardan farklılaşmasına göre belirlenmektedir.

Bu noktada bu araştırmada her ne kadar farklı seçim dönemindeki veriler kullanılmış olsa da yukarıda bahsedilen çalışmalarla benzeşen ve ayrışan taraflarının olduğunu vurgulamak gerekir. Farklı seçim verisi kullanılmış olsa da partilerin anlamlı olarak kümelendikleri bölgelerin tespitinde yöntemsel açıdan bir benzerlik söz konusudur. Ancak bu çalışma ayrıksı ilçelerin tespiti noktasında literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaşmaktadır. Bu çerçevede örneğin Özözen-Kahraman ve Gültay'ın (2019) çalışmasında sıradan ilçelerin tespiti Türkiye ortalamaları esas alınarak gerçekleştirilmişken bizim çalışmamızda bu durum tamamen komşuluk ilişkisine dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Buradan hareketle komşusundan farklılaşan ilçeler ayrıksı ilçeler olarak tanımlanmıştır ki bu da çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan yönüne işaret etmektedir. Ayrıca, ayrıksı ilçelerin komşularından farklılaşmasının ardında herhangi bir düzenlilik ya da düzensizlik olup olmadığını anlamaya yönelik bir çerçeveye sahip olması da bu çalışmayı diğerlerinden ayırmaktadır.

Çalışma komşuluk etkisini dikkate alarak bir seçim bölgesinin sınır komşusundan farklılaşmasını Anselin Lokal Moran I (LISA) testiyle; farklılaşan ilçelerin komşularından ayrışma nedenini ise Man-Whitney U testiyle analiz etmektedir. Bu yönüyle Özözen-Kahraman ve Gültay (2019), Gündem (2017), Kaya ve diğerleri (2015), Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2006) çalışmalarından farklılaşmaktadır. Bu çerçevede ayrıksı ilçelerin belirlenmesinde belli bir düzen ya da düzensizliğin ortaya konulması gibi bir hedef; demografik, kültürel ve ekonomik olarak sınıflandırılan değişkenler üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

2. Teorik Arka Plan

Komşuluk etkisi olarak tanımlanabilecek olan mekansal yasa, Tobler'in (1970: 236) coğrafyanın birinci kuralı olarak ifade ettiği 'her şey her şeyle ilgilidir, fakat yakındakiler uzaktakilerden daha fazla ilişkilidir', mantığına dayanmaktadır. Komşuluk etkisini ele alan çalışmaların tarihi oldukça eskilere gitmektedir. Bu konuda Cox'un (1969a, 1969b, 1969c) farklı kentlerde yaptığı araştırmalar öncü çalışmalar olarak kabul edilebilir. Komşuluk etkisi olarak kavramsallaştırılan bu durum, mekansal yakınlığı esas almak kaydıyla bireylerin birbirinden etkilendiğini ifade eden bir çerçeveye sahiptir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2006). Söz konusu çerçeve birbirine mekansal olarak yakın olan bireylerin veya toplumların birbirinden etkilenecek kararlarını şekillendirdiğini belirtmektedir (Bølstad ve Dinas, 2017;

Pattie ve Johnston, 1999, 2000). Buradan hareketle birbirine yakın bölgelerde yaşayan bireylerin/seçmenlerin birbirleri üzerinde homojenleştirici bir etkide bulunarak birbirlerine benzemeye başladıkları görülmektedir. Özellikle yakın çevre ve akrabaların oy verme davranışları birbirlerine fiziksel yakınlıklarından dolayı etkilenmektedir (Ochoa-Espejo, 2016). Gerçekten de coğrafi yakınlığın seçmenlerin siyasal davranışlarını şekillendiren unsurlardan biri olduğu vurgulanmaktadır (Deutschmann vd., 2018). Dolayısıyla fiziksel yakınlık, siyasal karar mekanizmalarında önemli bir dinamik olarak belirmektedir.

Seçmen davranışı açısından bakıldığında Johnston ve diğerleri (2004), Walks (2005), Walks'un (2006) yaptığı analizler benzer niteliklere sahip kişilerin farklı mekanlarda farklı bir davranış kalıbı geliştirdiğini ortaya koymaktadır. Benzer niteliklere sahip seçmenlerin farklı mekanlarda farklı davranış biçimi geliştirmeleri ne ilişkin örnekler komşuluk etkisi olarak tanımlanan çerçeveye açıklanabilmektedir. Mikesova (2019: 431) tarafından yapılan bir araştırma bu davranış kalıbının seçimlere katılım noktasında olabildiği gibi parti tercihleri noktasında da farklılaşabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla hem seçimlere katılım durumunun hem de parti tercihlerinin yerel bağlamdan etkilenen bir yapıda olduğu ortaya konulmuştur. Bir diğer ifadeyle seçimlerin yapıldığı yerel ortamın seçmen davranışını doğrudan etkilediğine ilişkin çalışmalar mekana yaptıkları vurguyla dikkatleri çekmektedir. Özü değiştiren bu durum, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2006) ifadesiyle mekansal bağımlılık olarak tanımlanmaktadır. Mekanda cereyan eden bu dönüşüm, mekanın dönüştürücü etkisi olarak da kavramsallaştırılabilir. Mekansal yakınlıktan kaynaklanarak gerçekleşen böylesi bir homojenliğin üst ölçekten bakıldığında mekansal kutuplaşmalara da dayanak oluşturduğu görülmektedir (Johnston vd., 2004). Bir başka ifadeyle birbirinden etkilenerek benzer davranış örüntüsü geliştiren toplumların homojenleştirici bölgeler oluşturması mekansal açıdan birbirine benzeyen ve ayrışan bölgelerin oluşumuna da zemin hazırlamaktadır (Walks, 2005, 2006).

Benzer yapıdaki bireylerin farklı mekanlarda farklı bir davranış örüntüsü geliştirdiğine ilişkin yapılan vurgular her ne kadar komşuluk etkisinin varlığına işaret etse de kuşkusuz seçmen davranışı yalnızca bu türden bir mekansal fetişizme de indirgenemez. Mekansal bir fetişizmden uzaklaşıldığında çok farklı dinamiklerin de seçmen davranışını şekillendirdiği görülmektedir. Örneğin, seçmenlerin gelir durumunun seçmen davranışını şekillendirebilecek bir özellik olabileceği dikkat ortaya konulmuştur. Bu çerçevede yüksek işsizlik oranlarının olduğu veya muhalif partinin seçmen kitlesinin yoğunlaştığı bölgelerde seçmenlerin seçime katılmama gibi bir davranış örüntüsü geliştirdikleri ifade edilmektedir (Del Monte vd., 2019). Yukarıda anlatılanlarla paralel olarak mekanın dönüştürücü etkisine tekrar dönüldüğünde burada ölçek hususunun da dönüştürücü bir unsur olarak devreye girdiği dikkatleri çekmektedir. Bu minvalde özellikle ilçe ya da belde gibi küçük ölçekli seçim bölgelerinde yerel faktörlerin seçmen davranışını etkilediği belirtilmektedir. Coğrafi kutuplaşmaya da dayanak oluşturan bu durumun partizan kutuplaşmasına dönüşebildiği vurgulanmaktadır (Kinsella vd., 2015). Bireyin işyeri, mahallesi, ait olduğu dini grup, üyesi olduğu dernek veya arkadaş çevresi gibi

belli bir topluluğa aidiyetini gösteren hususlar da seçim davranışını şekillendirebilmektedir (Anderson, 2009). Nitekim, Almond ve Verba (2015) Amerika'da seçim davranışı ve siyasi kültürün sosyal çevreden etkilendiğini belirtmektedir.

Öte yandan demografik özelliklerin de seçmen davranışını şekillendirebileceği belirtilmektedir. Örneğin, Almanya gibi yaşlı nüfusa sahip olan ülkelerde kimi partilerin gençlere ve yaşlılara yönelik olmak üzere ayrışmaları, partilerin oy depolarının yaş gruplarına göre farklılaştığını göstermesi açısından çarpıcıdır. Özellikle yaşlı haklarına yönelen siyasi partilerin doğal olarak bu grupların oyunu aldığı ortaya konulmaktadır. Öyle ki demografik özelliklere göre şekillenebilen bu durum emeklilik demokrasisi (pensioner democracy) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır (Bergmann vd., 2012: 374). Böyle bir gösterge, yaş faktörünün parti tercihinde rol oynayan bir faktör olabileceğini göstermektedir.

Siyaset psikolojisi açısından bakıldığında da bireylerin kendilerini daha rahat hissettikleri kişilerle iç grup oluşturma eğilimi gösterdiği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, Cottam ve diğerlerine göre (2004: 68) bireyler; tutumlar, inançlar, sosyo-ekonomik statü ve fiziksel görünüş açısından kendilerine benzer olanlarla iç grup olarak birlikte zaman geçirme isteği duyarlar. Festinger ve diğerlerinin (1963: 33) bu konuda yaptığı vurgu ise bireylerin mekânsal olarak yakındaki kişilerle daha fazla ilişki kurma eğiliminde olmasına yöneliktir. Öyle ki komşu, sınıf arkadaşı veya iş arkadaşı olanlar daha fazla etkileşim kurarlar. Bireyler arası çekim açısından benzer ideolojiyi, siyasal ideolojiyi paylaşan, aynı dili konuşan, aynı etnik kökenden gelenler birbirleriyle daha fazla yakınlaşma göstermektedirler. Kuşkusuz bu durumun doğal bir sonucu olarak mekânsal bir kümelenme de baş gösterir. Bu husus mekânsal olarak etkileşim sahası içindeki toplulukların birbirinden etkilendiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Komşuluk etkisi olarak kavramsallaştırılan bu durum, söz konusu etkiden ötürü bir partinin aldığı oyun bir bölgede daha fazla kümelenmesine yol açmaktadır (Johnston, 1986: 41). Bu durum özellikle bir bölgedeki hakim parti lehine daha fazla gerçekleşmektedir. Gerçekten de belli bir partinin oy oranının yüksek olduğu bölgeler aksi yönde düşünen siyasal eğilime sahip seçmenlerin kararlarını da hakim parti lehine olacak şekilde dönüştürebilmektedir. Zira bu durum daha önceki satırlarda da vurgulandığı üzere komşuluk etkisinin işlerliğini göstermektedir.

Öz itibarıyla yereldeki dinamikler seçmenlerin parti tercihlerinin anlaşılmasında önemli rol oynar (Johnson vd., 2002: 222). Belirtmek gerekir ki ne cinsiyet ve mesleki statü gibi nedenler ne de yaş, eğitim durumu veya komşuluk etkisi gibi faktörler tek başına seçmenlerin siyasal parti tercihlerinin şekillenmesinde rol oynamazlar. Ancak şunu da vurgulamak gerekir ki bulunulan yer veya komşuluk, seçmenlerin siyasal tercihlerin arkasında yatan dinamikleri anlamada dikkate alınması gereken önemli bir faktör olarak belirmektedir. Öyle ki seçmenler komşularının siyasal davranışından belirgin bir biçimde etkilenmektedirler (Flint, 1996: 148).

3. Veri

Çalışmanın yukarıda belirtilen amacını gerçekleştirebilmek için TÜİK'ten ve SGK'dan alınan ilçe düzeyindeki veriler kullanılmıştır. Elde edilen verilerin hepsi ilçedeki seçmen çağındaki nüfusa oranlanarak analizlere alınmıştır. İlçe ölçeğinde verinin bulunabilirliği çerçevesinde kültürel yapıyı ölçmek

için nüfusun eğitim durumu; demografik yapının ölçümü için nüfusun yaş yapısı; ekonomik durumu ölçmek için ise istihdamı işaret eden sigortalı sayıları esas alınmıştır (Tablo 1).

Verilerin detayına bakıldığında eğitim durumu aşağıdaki şekilde dört kategoriye ayrılarak analizlere alınmıştır. Bunlar: a) okuma yazma bilmeyen ve bir okul bitirmeyenlerin oranı, b) ilköğretim mezunu nüfusun oranı, c) ortaöğretim mezunu nüfusun oranı, d) üniversite mezunu nüfusunun oranı şeklindedir. Yaş grupları da aşağıdaki gibi dört kategoriye ayrılmıştır. Bunlar: a) 20-34 yaş grubu, b) 35-49 yaş grubu, c) 50-64 yaş grubu, d) 65 ve üzeri şeklindedir. İşgücüne katılım durumunu göstermesi açısından kullanılan sigortalı sayıları ise SSK, Bağkur ve Emekli Sandığı'na kayıtlı kişilerin toplamını kapsamaktadır.

Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Veriler, Verilerin Tanımlanması ve Veriye Uygulanan Analiz

<i>Veri</i>	<i>Ölçek</i>	<i>Uygulanan analiz</i>	<i>Veri kaynağı</i>
Partilerin aldıkları oy oranı	İlçe	Anselin Lokal Moran's I	TÜİK
Seçmen nüfusun eğitim durumuna göre oranı	İlçe		TÜİK
Seçmen nüfusun yaş gruplarına göre oranı	İlçe	Mann-Whitney U testi	TÜİK
Sigortalı sayılarının nüfusa oranı (SSK, Bağkur, Emekli sandığı)	İlçe		SGK

4. Yöntem

4. 1. Ayrık İlçelerin Tespiti

İlk aşamada partilerin istatistiksel olarak düşük ve yüksek olarak kümelendikleri bölgeleri tespit edebilmek için ArcGIS programında yer alan mekânsal otokorelasyon yöntemlerinden Anselin Lokal Moran's I istatistiği (LISA) kullanılmıştır. Bilindiği üzere mekânsal otokorelasyon; global mekânsal otokorelasyon ve lokal mekânsal otokorelasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. Global mekânsal otokorelasyonda yalnızca belli kümelenmenin olup olmadığı ve anlamlılık gösterip göstermediği tespit edilebilirken, lokal mekânsal otokorelasyonda kümelenmelerin nerede gerçekleştiği veyahut nerede anlamlı olup olmadığı gibi hususlar tespit edilebilmektedir. Dolayısıyla mekansal otokorelasyonu ölçen Anselin Lokal Moran's I istatistiği Tobler'in yukarıda da bahsedilen 'Her şey her şeyle ilişkilidir, ancak yakın olan şeyler uzaktakilerden daha fazla ilişkilidir' şeklinde tanımladığı coğrafi mantık temeline oturur. Anselin tarafından geliştirilen bu analiz Moran's I istatistiğinin mekansallaşmış versiyonu olarak ifade edilebilir (Gündem, 2017; Işık ve Pınarcıoğlu, 2006; Kaya vd., 2015). Bir diğer ifadeyle bu analiz komşularıyla benzer değer gösteren bölgelerin istatistiksel açıdan anlamlı olarak kümelendiği

bölgeleri ortaya çıkarmaktadır. Bu yönüyle Moran's I istatistiğinden ayrılır[†]. Mekânsal oto-korelasyon analizlerinde vurgulanması gereken husus analizlerin komşularla ilişki esasına dayanmasıdır (Aydın vd., 2018).

Analiz neticesinde birbirine komşu olup aynı zamanda yüksek değerlerin görüldüğü bölgeler yüksek-yüksek küme (Y-Y küme), birbirine komşu olup aynı zamanda düşük değerlerin görüldüğü bölgeler ise düşük-düşük (D-D küme) kümelenmelerin olduğu bölgeleri göstermektedir. Ortaya çıkan her iki kümelenme de komşularıyla benzer özellik gösteren bölgeleri ortaya koymaktadır. İstatistiksel olarak anlamsız olarak gösterilen bölgeler ise oy oranlarının yüksekliği veya düşüklüğüne göre mekânsal bir kümelenmenin olmadığını ifade etmektedir. Bir başka ifadeyle bu bölgeler komşularıyla ne yüksek oranlı ne de düşük oranlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir birliktelik oluşturmamaktadır. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle LISA'nın sınır komşuluğuna göre istatistiksel olarak anlamlı biçimde birbirine benzeyen ve birbirinden farklılaşan bölgeleri ortaya koyan bir analiz olduğu belirtilebilir ki bu durum coğrafyacıların komşuluk etkisi olarak adlandırdığı çerçeveye oturmaktadır. Öz itibarıyla global Moran's I istatistiği genel olarak bir mekânsal otokorelasyonun olup olmadığını anlamaya imkan sağlarken, Anselin Lokal Moran's I istatistiği yakın ya da komşular arasındaki mekânsal ilişkinin anlamlılığını test eder (Gündem, 2017).

Yüksek ve düşük olarak anlamlı kümelenmelerin olduğu bölgeye komşu olmasına rağmen bu bölgelerden istatistiksel olarak farklılaşan bölgeler ise yüksek-düşük ayrık (Y-D ayrık) ve düşük-yüksek ayrık (D-Y ayrık) ayrık bölgeler olarak gösterilmektedir ki bu bölgeler *bu araştırmanın asıl odak noktasını* oluşturmaktadır. Bu çerçevede ayrık olarak belirlenen ilçeler 1, ayrık olarak tespit edilen ilçelere komşu olup ondan farklı özellik gösteren komşuları ise 2 olarak kodlanmıştır. Oluşturulan bu iki grubun (yani ayrık olarak tespit edilen bölgeler ile ayrık bölgelerden anlamlı farklılık gösteren komşuları) birbirinden ayrışmasının ardında yatan nedenin demografik, kültürel ve ekonomik dinamiklere göre şekillenebileceği teorik arka plan kısmında anlatılanlardan hareketle a priori olarak bilinmektedir. Nitekim hem uluslararası (Clarke vd., 2004; Lipset, 1960; Mansley ve Demersar, 2015) hem de ulusal (Ataç ve Işık, 2013; Erder ve Tüzün, 2004; Gündem, 2017; Kardam ve Tüzün, 1998; Özözen-Kahraman, 2007; Turan, 2004; Tuysuz ve Gülmez, 2019) bağlamda yapılan çalışmalardan bazıları farklılaşmaların bahsedilen değişkenlere göre şekillenebileceğine dair bir bakış açısı sunmaktadır.

[†] Bilindiği üzere Moran I istatistiğiyle elde edilen katsayı mekanda birbirine benzeyen yerlerin anlamlı bir kümelenme gösterip göstermediğini ortaya koymaktadır. Ancak bu kümelenmelerin nerede olduğu sorusunu yanıtlayamamaktadır. Anselin tarafından geliştirilen ve Anselin Local Moran's I veya LISA olarak da bilinen teknik ise söz konusu benzerliklerin *nerede* gerçekleştiğine yanıt vermektedir (Gündem, 2017; Işık ve Pınarçioğlu, 2006). İlkinde anlamlı kümelenmeler haritalanamazken LISA testi aracılığıyla bu kümelenmelerin nerelerde gerçekleştiği haritalanabilmektedir.

4. 1. Ayrık İlçelerin Komşularından Farklılaşmasını Sağlayan Dinamiklerin Tespiti

Yukarıda bahsedilen yöntemle ayrık ilçeler tespit edildikten sonra ayrık ilçelerin kültürel, demografik ve ekonomik açıdan komşularıyla anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini anlamak için ise Mann-Whitney U testi uygulanmıştır. Bilindiği üzere Mann-Whitney U testi farklılaşmayı ortaya çıkaran T testinin parametrik olmayan alternatifidir. Bu analiz sayesinde yukarıda bahsedilen ayrık ilçelerin kendi komşusuyla demografik, kültürel ve ekonomik açıdan istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini ortaya konulmuş olacaktır.

5. Bulgular

5. 1. Ayrık İlçelere İlişkin Bulgular

2018 yılında gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinde en çok oyu alan dört siyasi parti sırasıyla; Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Halkların Demokratik Partisi (HDP) ve Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) şeklindedir. Ancak bu partilerin Türkiye'nin her bölgesinde benzer bir oy potansiyeline sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Araştırmanın bulguları; AKP, CHP ve MHP'nin hem yüksek hem de düşük oy aldığı ilçelerin yani birbirine benzer eğilimde olan komşu ilçelerin istatistiksel anlamlılık düzeyinde mekânsal olarak kümelendiğini, HDP'nin ise yalnızca yüksek oy aldığı ilçelerin istatistiksel olarak anlamlı bir kümeleneleme sahip olduğunu göstermektedir. Söz konusu bu kümeleneleme komşuluk etkisinin işlediğini göstermesi açısından önemlidir. Ancak sayıları az olsa da aşağıda bahsedilen ve bizim ayrık olarak tanımladığımız ilçeler ise komşuluk ilişkisinin homojenleştirici bir etki yaratmadığını göstermesi açısından çarpıcıdır.

Buradan hareketle komşularında oy oranı yüksek iken kendisi düşük oy veren (düşük-yüksek ayrık [D-Y ayrık]) ve komşularında oy oranı düşük iken kendisi yüksek oy veren (yüksek- düşük ayrık [Y-D ayrık]) ayrık ilçeler yalnızca AKP'de görülmektedir. Bir başka ifadeyle sınırlı da olsa komşuluk etkisinin işlemediği ilçeler yalnızca söz konusu partide gözlenmiştir. Bunlardan Posof (Ardahan), Altınözü (Hatay) ve Yayladağı (Hatay) gibi ilçeler AKP'ye yüksek oranda oy verirken, komşuları anlamlı biçimde AKP'ye düşük oranda oy veren ayrık ilçeler olarak tespit edilmiştir (Tablo 2, Şekil 1).

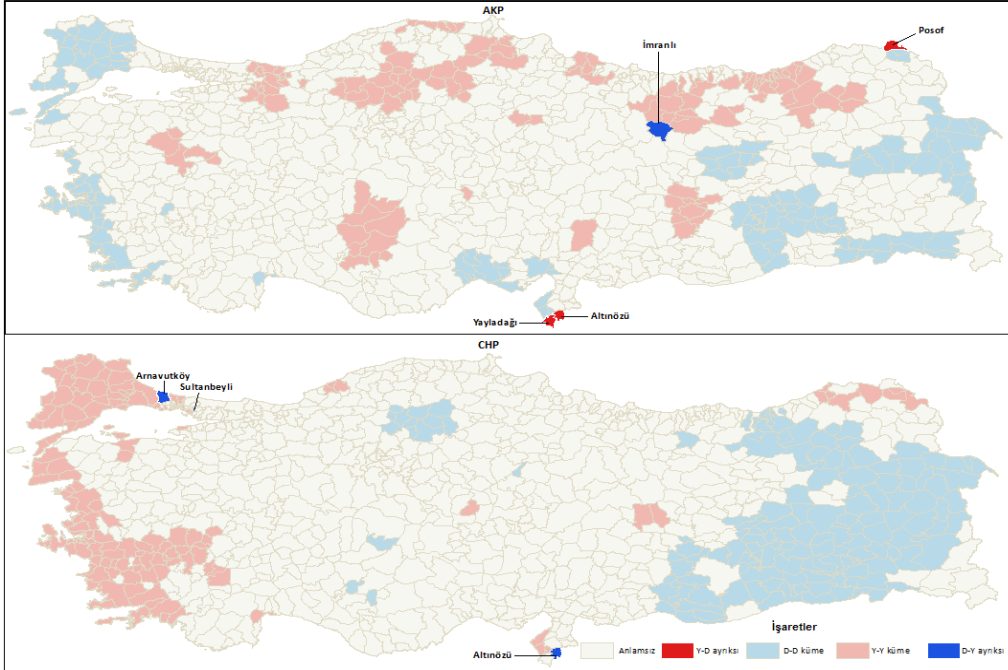
Komşusundaki oy oranı anlamlı bir biçimde yüksek iken CHP'nin düşük oy oranına sahip olduğu ayrık olanlar ise Arnavutköy (İstanbul), Sultanbeyli (İstanbul) ve Altınözü (Hatay) ilçeleridir (Tablo 2, Şekil 1). MHP'de ise ayrık ilçeler Doğubayazıt (Ağrı) ve İslahiye (Gaziantep) ilçelerinde görülmektedir. Bir başka ifadeyle Doğubayazıt ve İslahiye'nin komşuları anlamlı olarak MHP'nin yüksek oranda kümelendiği bölgeler iken söz konusu ilçeler anlamlı olarak bu ilçelerden ayrılmaktadır (Tablo 2, Şekil 2). HDP'de ise istatistiksel olarak ayrık herhangi bir ilçe gözlenmemektedir. Bir diğer ifadeyle kendisi yüksek oranda oy verip komşusu düşük oranda oy veren veya tam tersi bir durum HDP'de gözlenmemektedir (Tablo 2, Şekil 2). Dolayısıyla HDP'ye oy veren ilçelerin komşusundan farklı düşünmemesi söz konusu siyasi partinin homojen bir mekansal örüntü oluşturduğunu ve komşuluk etkisinin yüksek düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

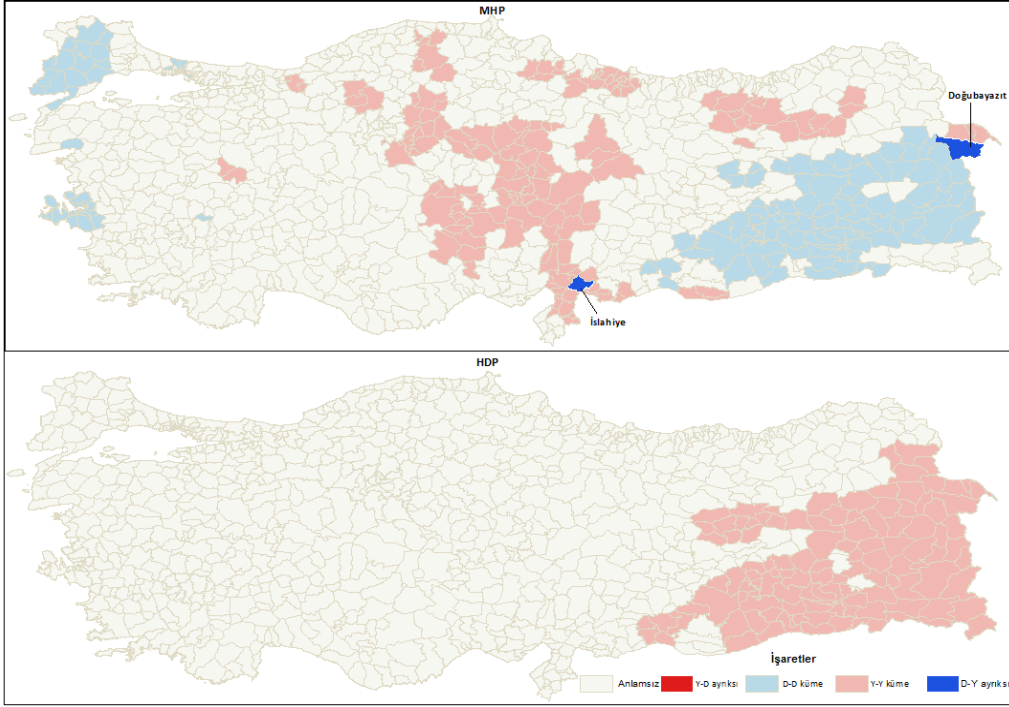
Tablo 2: Tespit Edilen Ayrık İlçeler ve Komşuları

	<i>AKP</i>	<i>CHP</i>	<i>MHP</i>
Sütündeki partiye göre komşusundan anlamlı olarak farklılaşan ayrık ilçe	İmranlı	Altınözü	Doğubayazıt
Ayrık ilçenin komşuları	Akincılar Refahiye Su- şehri	Defne	Aralık İğdır merkez Karakoyunlu
Sütündeki partiye göre komşusundan anlamlı olarak farklılaşan ayrık ilçe	Altınözü	Arnavutköy	İslahiye
Ayrık ilçenin komşuları	Defne	Büyükçekmece Çatalca Eyüpsultan	Bahçe Dört Yol Hasanbeyli Hassa Kilis merkez, Musabeyli Nurdağı Osmaniye merkez
Sütündeki partiye göre komşusundan anlamlı olarak farklılaşan ayrık ilçe	Posof	Sultanbeyli	
Ayrık ilçenin komşuları	Damal, Hanak	Kartal	
Sütündeki partiye göre komşusundan anlamlı olarak farklılaşan ayrık ilçe	Yayladağı		
Ayrık ilçenin komşuları	Defne Samandağ		

Şekil 1: AKP ve CHP'nin Oy Oranlarına Göre Kümelenen ve Ayrıklaşan İlçeler.

Şekil 2: MHP ve HDP'nin Oy Oranlarına Göre Kümelenen ve Ayrıklaşan İlçeler

5. 1. Ayrık İlçelerin Farklaşmasını Sağlayan Faktörlere İlişkin Bulgular

Ayrık olarak belirlenen ilçeleri komşularından ayırıştıran dinamiklerin belli bir düzene ya da düzensizliğe göre şekillenip şekillenmediğini tespit etmek için uygulanan Mann-Whitney U testi sonuçları, ayrık ilçelerin bazı değişkenler açısından komşularından farklılaştığını göstermektedir. Analize alınan demografik (yaş grupları), ekonomik (istihdam) ve kültürel (eğitim durumu) değişkenlerden yalnızca kültürel değişken olarak tanımlanan eğitim düzeyinde farklılaşmanın gerçekleştiği görülmektedir. Yani ayrık ilçeler; ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite mezunları açısından komşularından anlamlı şekilde bir farklılaşmaktadır. Elde edilen Mann-Whitney U testi değerleri ilköğretim mezunu nüfus için ($U=59,000$, $p=0,048$), ortaöğretim mezunu nüfus için ($U=52,000$, $p=0,024$) ve üniversite mezunu nüfus için ise ($U=49,000$, $p=0,017$) şeklindedir (Tablo 3).

Yukarıda bahsedilen demografik ve ekonomik değişkenler açısından ise ayrık ilçelerle komşuları arasında anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir.

Tablo 3: Mann-Whitney U Testi Sonuçları.

	Mann-Whitney U Test Statistics ^a								
	<i>Sigortalı nüfusun ilçe nüfusuna oranı</i>	<i>Seçim çağındaki nüfusun yaş gruplarına Oranı</i>				<i>Seçim çağındaki nüfusun eğitim durumuna göre oranı</i>			
	Sigortalı oranı	20-34	35-49	50-64	65 ve üzeri	Okul bitirme-yen ve okuma yazma bilme-yen	İlköğretim	Ortaöğretim	Üniversite
Mann-Whitney U	98,000	64,000	83,000	68,000	108,000	77,000	59,000	52,000	49,000
Wilcoxon W	143,000	364,000	128,000	113,000	408,000	377,000	359,000	97,000	94,000
Z	-,404	-1,779	-1,011	-1,618	0,000	-1,254	-1,982	-2,265	-2,386
Asymp. Sig. (2-tailed)	,686	,075	,312	,106	1,000	,210	,048*	,024*	,017*
Exact Sig. [2*(1-tailed Sig.)]	,706 ^b	,079 ^b	,328 ^b	,111 ^b	1,000 ^b	,222 ^b	,049 ^b	,023 ^b	,016 ^b

a. Grouping Variable: Ayrıkçı ilçeler ve komşuları
b. Not corrected for ties

6. Tartışma

Bu çalışmanın asıl odağı olan ayrıkçı ilçelere geçmeden önce komşuluk ilişkisine göre birbiriyle benzeşen ilçelere bakıldığında bunun üretilen haritada oldukça fazla bir alan kapladığı görülmektedir. Ayrıkçı ilçelerin ise çok daha sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Ayrıklaşılan ilçelerden yalnızca Hataş'ın Yayladağı ve Altınözü ilçeleri ayrıkçı birliktelik oluşturan ilçeler olarak belirginleşmiştir.

Çalışmanın asıl odağı olan ilçelerin kimi yerlerde Özözen-Kahraman ve Gültay'ın (2019) tespit ettiği sıradışı ilçelerden farklılaştığı kimi yerlerde ise benzerlik gösterdiği görülmektedir. Kuşkusuz bu komşuluk ilişkisini esas alarak ayrıkçı ilçelerin tespitine yönelik yöntemsel bir farklılaşmadan kaynaklanmaktadır. Özözen-Kahraman ve Gültay (2019) araştırmasına benzer şekilde bu çalışmada da ayrıkçı olarak tespit edilen ilçelerin kimilerinin benzeşmesi; benzeşen ilçelerin siyasal tercihlerinde kararlı bir şekilde hem komşularından hem de Türkiye genelinden farklı bir tutum sergilediklerini göstermektedir. Üst üste farklı seçim dönemlerinde farklılaşan ilçelerin siyasal tercihlerindeki kemikleşme belli bir siyasal ideolojinin mekânsallaşması olarak tanımlanabilir.

Bu noktada dikkat çeken ilçeler şöyledir: Sınır komşuluğu olup ancak istatistiksel anlamlılık açısından birbirinden ayrılan Çatalca, Damal, Defne, Doğubayazıt, Dörtöyl Hanak, Hasanbeyli, Iğdır merkez, İmranlı, Karakoyunlu, Osmaniye merkez ve Samandağ gibi ilçelerin siyasi eğilimleri Özözen-Kahraman ve Gültay (2019) tespit ettiği sıradışı ilçelerle aynıdır. Bu durum farklı yöntemlerle yapılmış olsa bile söz konusu ilçelerin siyasal eğilimlerinin tekrar eden şekilde farklılaşan bir nitelik kazandığını göstermesi bakımından önemlidir. Bizim araştırmamızda komşularına göre anlamlı olarak farklılaşan Akıncılar, Refahiye Suşehri, Sultanbeyli, Kartal, Büyükçekmece, Arnavutköy, Eyüpsultan, Musabeyli, Hassa, Kilis merkez, Nurdağı, İslahiye, Aralık, Yayladağı gibi ilçeler ise Özözen-Kahraman ve Gültay'ın (2019) çalışmalarında tespit edilenlerden farklılık göstermektedir. Bir kez daha vurgulamak gerekir ki bu durum mevcut araştırmadaki ayrıksılığın komşuluk ilişkisine göre tespit edilmesinden kaynaklanabileceği gibi seçim yılının farklılaşmasından da kaynaklanabilir.

Ayrıksılaşan ilçelerin komşularından farklılaşma nedenini anlamaya yönelik olan yapılan analiz sonuçları mekânsal yakınlığın her durumda homojenlik yaratmayacağını göstermektedir. Nitekim ayrıksılaşan ilçelerin eğitim faktörü açısından farklılaşması seçmen tercihlerinin kimi durumlarda komşuluk ilişkisine göre şekillenmediğini göstermesi bakımından önemlidir. Farklılaşma testinde ön plana çıkan eğitim faktörü, seçimlerde en fazla dikkate alınan sosyo-demografik özelliklerden biridir. Bu açıdan, yapılan çalışmalarda olduğu gibi bizim çalışmamızda da eğitim ön plana çıkmıştır. Örneğin, Balcı ve diğerleri (2019) 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu'nda seçmenlerin eğitim durumlarını incelemiş ve eğitim düzeyi arttıkça siyasal davranışlarında bir değişiklik olduğunu bulmuştur. Balcı ve diğerleri (2019) ise okur yazarlık oranı arttıkça seçmenlerin yazılı ve görsel medyadan etkilenmesinin azaldığını ortaya koymuştur. Diğer yandan, seçmenlerin parti tercihi ve kararlılığı ile ilgili yapılan çalışmada da Çavuşoğlu ve Pekkaya (2016) parti adayının seçiminde seçmenin okur yazarlık düzeyinin anlamlı bir rol oynadığını; ayrıca adayın eğitim düzeyinin de seçmenin tercihinde önemli bir belirleyici olduğunu göstermektedir. Öte yandan eğitimin, siyasal rejim değişikliklerinde daha itirici bir güç olabileceği belirtilmektedir (Eyidiker, 2019).

7. Sonuç

Eski Atina şehir devletlerinden itibaren uygulanagelen seçimler; siyaset bilimi, coğrafya, sosyoloji ve iktisat gibi sayıları daha da artırılabilir birçok disiplinin ilgi alanına giren bir çerçeveye sahiptir. Bu araştırmada ele alındığı üzere siyaset biliminin faaliyet alanına giren seçimlerin mekân tarafından şekillendirici rolüne odaklanılmıştır ki bu da coğrafya ve siyaset biliminin etkileşimini ortaya koymaktadır. Bu araştırma, komşuluk etkisine göre partilerin kümelendikleri bölgeleri Anselin Lokal Moran's I istatistiği kullanarak tespit etmenin yanı sıra yine aynı istatistik yöntemle komşuluk etkisinin aksine işlediği bölgeleri de tespit eden bir yaklaşıma sahiptir. Çalışma, özellikle Tobler'in 'her şey birbiriyle ilişki içindedir, ama mekânsal olarak birbirine yakın olan olay ve süreçler birbirini daha çok etkiler' şeklindeki yasaının işlemediği bölgelere odaklanması açısından literatüre orijinal katkı sunmayı hedeflemektedir. Kuşkusuz buradan komşuluk etkisinin olmadığı gibi bir anlam çıkarılamaz ancak sayıları az olsa da ayrıksı olarak tanımladığımız ilçelerde komşuluğun her durumda homojenleştirici bir etki yaratmadığını belirtmek gerekir. Bu çerçevede sınır komşusu olmasına rağmen komşu-

sundan istatistiksel olarak anlamlı bir biçimde farklılaşan ilçelerin komşularından farklılaşmasını sağlayan dinamikler kültürel, demografik ve ekonomik değişkenler üzerinden tespit edilmeye çalışılmıştır. Mann-Whitney U testi uygulanarak elde edilen sonuçlar; ayrıksı olarak tespit edilen ilçelerin eğitim durumu açısından anlamlı biçimde komşularından farklılaştığını ortaya koymaktadır. Kuşkusuz farklılaşmayı yarattığı tespit edilen dinamikler ancak verinin ilçe bazında temin edilebilirliği ölçüsünde gerçekleştirilebilmiştir. Bu durum ilçe ölçeğinde yapılan çalışmalar için en büyük sınırlılığı oluşturmaktadır. Dolayısıyla ilçe ölçeğinde daha geniş bir veri setinin üretilmesi bu ve benzeri çalışmalar için daha geniş bir değerlendirme yapmaya imkân tanıyacaktır. Ayrıca gelecek çalışmalarda yalnızca ayrıksı ilçelere odaklanılarak yapılacak nitel araştırmalar ayrıksılaşmayı yaratan dinamikleri anlamaya yönelik bulguların zenginleşmesini sağlayacaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bütün yazarlar araştırmanın oluşum aşamasında rol almış, tamamını okumuş, onaylamış ve makalenin orijinal olduğunu beyan etmiştir. Araştırmada anket, mülakat, gözlem, deney vb. gibi etik kurul izni gerektiren bir durum yoktur.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Araştırmaya ilk yazar %50, ikinci yazar %35, üçüncü yazar ise %15 oranında katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarların herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Almond, G. A. ve Verba, S. (2015), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton: Princeton University Press.
- Anderson, M. R. (2009), Beyond membership: A sense of community and political behavior, *Political Behavior*, 31(4), 603-627.
- Ataç, E. ve Işık, O. (2013), 'Büyük dönüşüm' öncesi Türkiye kentlerinde ayrışma ve siyaset, *Toplum ve Bilim*, 127, 229-241.
- Aydın, O., Aslantaş-Bostan, P. ve Özgür, E. M. (2018), Mekânsal veri analizi teknikleriyle Türkiye'de toplam doğurganlık hızının dağılımı ve modellenmesi, *Coğrafya Dergisi*, 37, 27-45.
- Balcı, Ş., Tanacı, F., Dağlı, A. N. ve Bayrak, E. (2019), 16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Referandumu sürecinde siyasal bilgilendirme ve medya: Eğitim düzeyine göre bir karşılaştırma, *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 1-16.
- Bergmann, M., Konzelmann, L. ve Rattinger, H. (2012), Is Germany on the path to a "pensioner democracy"? An empirical investigation of age-specific differences in political attitudes and

their relevance for electoral behavior based on a recent survey, *Politische Vierteljahresschrift*, 53(3), 371-393.

Bølstad, J. ve Dinas, E. (2017), A categorization theory of spatial voting: How the center divides the political space, *British Journal of Political Science*, 47(4), 829-850.

Clarke, H. D., Sanders, D., Stewart, M. C. ve Whiteley, P. (2004), *Political Choice in Britain*, Oxford: Oxford University Press.

Cottam, M. L., Dietz, B., Mastors, E. ve Preston, T. (2004), *Introduction to Political Psychology*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc.

Cox, K. R. (1969a), The spatial structuring of information flows and partisan attitudes, *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences*, 157-186.

Cox, K. R. (1969b), The voting decision in a spatial context, *Progress in Geography*, 1, 81-117.

Cox, K. R. (1969c), Voting in the London suburbs: a factor analysis and a causal model, *Quantitative Ecological Analysis in the Social Sciences*, 343-370.

Çavuşoğlu, H. ve Pekkaya, M. (2016), Yerel seçimlerde genç seçmenlerin siyasal davranışlarına ilişkin bir inceleme: Bülent Ecevit Üniversitesi örneği, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(29), 17-40.

Del Monte, A., Moccia, S., Pennacchio, L. (2019), Turnout and voting behaviour in constitutional referendums: A regional analysis of the Italian case, *Regional Studies Regional Science*, 6(1), 557-573.

Deutschmann, E., Delhey, J., Verbaelyte, M. ve Aplowski, A. (2018), The power of contact: Europe as a network of transnational attachment, *European Journal of Political Research*, 57(4), 963-988.

Domosh, M., Neumann, R. P., Price, P. L., Jordan-Bychkov, T. G. (2010), *The Human Mosaic: A Cultural Approach to Human Geography* (12th ed.), New York: W. H. Freeman and Company.

Erder, N. ve Tüzün, S. (2004), *Türkiye’de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)*, İstanbul: Tüses Yayınları.

Eyidiker, U. (2019), Siyasal davranış: Siyasal katılıma giden yol, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 5(18), 704-719.

Festinger, L., Schachter, S. ve Back, K. (1963), *Social Pressures in Informal Groups: A Study of Human Factors in Housing*, Standford: Stanford University Press.

Flint, C. (1996), Whither the Individual, Whither the Context?, *Political Geography*, 15(2), 147-151.

Gündem, F. (2017), Türkiye’de Seçmen Davranışlarının Belirleyenleri: Mekansal Ekonometrik Bir Yaklaşım, K. Temurçin, M. A. Dulupçu içinde, *Türkiye’de Mekansal ve Bölgesel Dönüşümler* (s. 15-30), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları.

- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2006), Bölgesel siyasi tercihler ve AKP, *Toplum ve Bilim*, 107, 66-86.
- Johnson, M., Shively, W. P. ve Stein, R. M. (2002), Contextual data and the study of elections and voting behavior: Connecting individuals to environments, *Electoral Studies*, 21(2), 219-233.
- Johnston, R., Jones, K., Sarker, R., Propper, C., Burgess, S. ve Bolster, A. (2004), Party support and the neighbourhood effect: Spatial polarisation of the British electorate, 1991–2001, *Political Geography*, 23(4), 367-402.
- Johnston, R. J. (1986), The neighbourhood effect revisited: Spatial science or political regionalism?, *Environment and Planning D: Society and Space*, 4(1), 41-55.
- Kardam, A., Tüzün, S. (1998), *Türkiye’de Siyasi Kutuplaşmalar ve Seçmen Davranışları*, Ankara: Veri Araştırma.
- Kaya, Ö., Toroğlu, E. ve Adıgüzel, F. (2015), 2011 Genel seçimlerinde partilerin aldığı oy oranlarının ilçeler ölçeğinde mekânsal analizi, *Coğrafya Dergisi*, (31), 1-13.
- Kinsella, C., Mctague, C. ve Raleigh, K. N. (2015), Unmasking geographic polarization and clustering: A micro-scalar analysis of partisan voting behavior, *Applied Geography*, 62, 404-419.
- Lipset, S. M. (1960), *Political Man: The Social Bases of Politics*, Garden City, NY: Double Day and Company Inc.
- Mansley, E. ve Demser, U. (2015), Space matters: Geographic variability of electoral turnout determinants in the 2012 London mayoral election, *Electoral Studies*, 40, 322-334.
- Mikesova, R. (2019), Influence of the Local context on voting behavior in Czechia, *Geografie*, 124(4), 411-432.
- Ochoa-Espejo, P. (2016), Taking place seriously: Territorial presence and the rights of immigrants, *Journal of Political Philosophy*, 24(1), 67-87.
- Özözen-Kahraman, S., Gültay, B. (2019), Türkiye’de parti tercihlerinde sıradışı içelerin belirlenmesi (2007-2015), *Amme İdaresi Dergisi*, 52(3), 95-122.
- Özözen-Kahraman, S. (2007), *Seçimlerin Mekânsal Analizi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Pattie, C. ve Johnston, R. (1999), Context, conversation and conviction: Social networks and voting at the 1992 British General Election, *Political Studies*, 47(5), 877-889.
- Pattie, C. ve Johnston, R. (2000), ‘People who talk together vote together’: An exploration of contextual effects in Great Britain, *Annals of the Association of American Geographers*, 90(1), 41-66.
- Turan, A. E. (2004), *Türkiye’de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Tuysuz, S. ve Gülmez, R. (2019), Instrumentalisation of gerrymandering in recentralization in Turkey: The case of Ankara, *International Journal of Geography and Geography Education*, (40), 139-150.
- Walks, R. A. (2005), City–suburban electoral polarization in Great Britain, 1950–2001, *Transactions of the Institute of British Geographers*, 30(4), 500-517.
- Walks, R. A. (2006), The causes of city-suburban political polarization? A Canadian case study, *Annals of the Association of American Geographers*, 96(2), 390-414.

Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı

Murat TINAS*

Yemen İç Savaşı'nda Husiler: Vekâlet İlişkisinin Karmaşık Yapısı

Houthis in Yemeni Civil War: The Complex Nature of the Proxy Relation

Özet

Abstract

Uluslararası ilişkilerin gerçek aktörü olarak devletleri gören geleneksel kuramların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü, Yemen İç Savaşı'nda bölgesel güçteki devletleri merkeze alıp Yemenli aktörlerin hareket kabiliyetini çok sınırlı görmektedir. Şüphesiz haklılık payı olan bu yaklaşımdan hareketle müvekkil – vekil ilişkisini sadece tek taraflı ilerleyen şekilde varsaymak ne kadar doğrudur? Yemen, tarihi boyunca dış müdahalelere açık olmuş ve bu olgu 2015 sonrası dönemde daha görünür bir hal almıştır. Bu dönemde güçlenen İran – Husiler ilişkisi, genellikle bölgesel nüfuz mücadelesi çerçevesinde İran'ın merkezde olduğu analizlerle ele alınmaktadır. Ancak bu çalışma, İran'ın Husilere olan desteği üzerinden Husileri salt etkisiz bir vekil olarak gören literatürü eleştirmekte olup vekâlet ilişkisinin çok yönlü, çok taraflı ve çok boyutlu olduğunu değerlendirmektedir. Sonuçta devlet-dışı aktörlerin devletleri, bölgesel sistemi ve bu sistemdeki güç dengesini şekillendirme kapasitelerini göz önüne alarak Husilerin konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini bölgeselleştirerek İran'ı savaşın içine çekip kendi güçlerini arttırdıklarını, aynı zamanda İran'la ilişkilerinde geniş bir manevra alanı oluşturabildiklerini savunmaktadır.

Previous studies on proxy wars, which are generally under the influence of mainstream theories that consider states as the real actors of international relations, focus on regional states and ignore the potential role of non-state actors in Yemeni Civil War. Based on this partially accurate assumption, how justifiable is it to assume that the proxy-agent relationship proceeds only one-sided? Yemen has always been open to foreign interventions and this phenomenon became more visible after 2015. Most of the studies on this period analyze Iran – Houthi relation by concentrating on the Iranian regional influence. However, this study criticizes the literature which takes Houthis as purely proxy under the control of Iran and evaluates proxy relationship as multi-dimensional. In summary, having took into consideration of the capacity of non-state actors in shaping states, regional system, and the balance of power in this system; this study argues that Houthis took advantage of the current regional developments and regionalized their struggle in Yemen to increase their leverage by maintaining Iranian support and they were able to assure a considerable maneuver area in their relations with Iran.

Anahtar Kelimeler: Husi, Ensarullah, İran, Yemen, Vekâlet Savaşları

Keywords: Houthi, Ansar Allah, Iran, Yemen, Proxy Wars

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Arap Yarımadası'nın en fakir ülkesi olan Yemen'in kuzeyinde bulunan Şii Husi hareketi Eylül 2014'te başlattığı ayaklanma neticesinde Arap Ayaklanmaları döneminde devrilen eski Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih'e bağlı birliklerin de desteğini alarak kısa sürede ülkenin neredeyse tamamını ele geçirmiştir. Bahse konu ayaklanma giderek büyüyerek 2014 sonlarına gelindiğinde başkent Sana'ya kadar ulaşmıştır. Başkenti ele geçiren Husiler, Cumhurbaşkanı Abdurrahman Mansur Hadi'yi

* Murat TINAS, Dr. Öğretim Üyesi, Polis Akademisi, Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, Uluslararası Güvenlik ABD, muratinas@gmail.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-5844-0808

görevden aldıklarını ve parlamentoyu fesih ettiklerini ilan ederek kendi kontrollerinde olan 'Devrim Komitesi'ni kurmuşlardır. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Hadi, Suudi Arabistan'a sığınmıştır.

Yemen'in kuzey bölgesinde bulunan, nüfusun yaklaşık %35-40'ını oluşturan (Ardemagni, 2017: 2) ve Şii mezhebinin Zeydi kolundan olan Husiler, merkezi otoriteyle daha önceleri de sürekli sorun yaşamış ve defalarca çatışma yaşanmıştır. Hüseyin Bedrettin El Husi liderliğindeki örgüt üyeleri 2004'te Cumhurbaşkanı Salih'e karşı ayaklanmışlar ve o dönemde gerçekleştirilen operasyonlarla bastırılan isyan neticesinde Hüseyin Bedrettin El Husi öldürülmüş, yerine kardeşi Abdül Malik El Husi geçmiştir (Finn, 2015). Arap Ayaklanmalarına kadar daha çok ülke içi bir iç çatışma şeklinde seyreden Husi – Yemen merkezi idaresi çatışmaları, 2011 sonrası dönemde gerek bölgesel gerek uluslararası gündemin önemli maddelerinden olmuştur. Aynı dönemde zaten hâlihazırda zayıf olan merkezi idarenin çökmesiyle güneydeki aşiretler silahlanarak savaşa dâhil olmuş, ülkenin iç kesimlerinde ise El Kaide (Arap Yarımadası'ndaki El Kaide) ve Deaş gibi terör örgütleri taban bulmuşlardır. Böylelikle Yemen'deki çatışmalar çok taraflı bir hal alırken ülkedeki istikrar tamamen ortadan kalkmış ve süregiden çatışmada bölgesel ve küresel aktörler kendilerine müdahil olabilecekleri uygun zemini de bulmuşlardır.

ABD'nin Irak'ı işgali sonrası yaşanan güç boşluğu Ortadoğu'nun iki önemli sıklet merkezi Tahran ve Riyad arasındaki bölgesel nüfuz mücadelesini derinleştirmiştir. Bahse konu bölgesel jeopolitikte Yemen, 2000'lerle başlayan ve ilerleyen yıllarda Irak dışında bölge geneline yaygınlaşan bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmıştır. Her ne kadar İran resmi kanallarda reddetse de Husi hareketi İran'dan ve bölgedeki İran'a bağlı örgütlerden destek almaktadır. Karşı tarafta yer alan Suudi Arabistan ise Hadi Hükümeti'ni desteklediğini açıkça ilan ederken Husilere yönelik askeri operasyonlar da yürütmektedir. Yemen'deki gerilim ve çatışmanın temel itici güçleri, esasında uzun yıllara dayanan tarihe sahip yerel kaynaklı unsurlardır. Yemen'de çok taraflı ve çok katmanlı süregiden çatışma, hâlihazırda yerel unsurlar üzerinden şekillense de bahse konu bölgesel jeopolitikten bağımsız kalamamış ve bölgesel aktörlerin ülkede sıklıkla abartılan rolleri, Yemenli aktörlerin hesaplarını ve stratejilerini etkilemeye ve şekillendirmeye başlamıştır. Diğer bir ifadeyle, bölgesel jeopolitik veya bir başka deyişle sistemsel faktörler hem yerel hem bölgesel aktörleri içine çekmiştir.

Uluslararası ilişkilerin geleneksel kuramlarına bakıldığında devleti merkeze aldıkları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, 20. Yüzyılın başlarından itibaren inşa edilen disiplindeki bakış uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen gerçek aktör olarak devletleri ele almaktadır. Bu durum özellikle savaş çalışmalarına gelindiğinde çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır ki savaşın tek meşru aktörünün devlet olduğu kanaati uzun yıllar hiç sorgulanmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilere ve bir alt dalı olarak güvenlik çalışmalarına hem eleştirel hem daha bütüncül yaklaşımların güç kazandığı son on yıllarda bahse konu geleneksel bakışın açıklayıcı kapasitesinin zayıflığı daha görünür bir hal almıştır. Bahse konu geleneksel bakış, Avrupa'daki siyasal tecrübeden farklı bir geçmişçi olan ve devletlerin sürekli olarak meşruiyetleri sorgulanan ve sosyal tabanlarıyla bağları zor-itaat üzerinden kurulan devletlerden müteşekkil Ortadoğu'yu açıklamada zorluklar yaşamıştır. Bu kriz du-

rumu, 2003 sonrası Ortadoğu'da yaşanan süreçte devletlerin birer birer başarısız devletlere dönüşmesi ve devlet dışı aktörlerin en az devletler kadar etkili olmaya başlamasıyla daha da derinleşmiştir. Geline aşamada Birleşmiş Milletler (BM) Uzmanlar Paneli (BM Uzmanlar Paneli, 2018: 8), "Yemen Hükümeti'nin yetkisi öylesine aşınmıştır ki Yemen'i tekrar bir ülke olarak bir araya getirip getiremeyeceği şüphelidir" tespitinde bulunmuştur. Yemen'deki çatışma geleneksel anlamda bilinen iki devlet arasındaki tek bir çatışma olmaktan ziyade hem yakın geçmiş hem de tarihsel olaylardan kaynaklı çok yönlü yerel, bölgesel ve uluslararası bir güç mücadelesinin mozaik haline gelmiştir (Baron, 2019). Bu anlamda da Yemen İç Savaşı, Türkçe literatürdeki devlet merkezli açıklamalara dayanan yaygın kanaatin aksine müvekkillerin bölgesel veya küresel güçteki devletler, vekillerin ise Yemenli yerel güçler olarak ele alındığı klasik bir vekâlet savaşı anlatısından daha karmaşık yapıdadır.

İran – Suudi Arabistan bölgesel rekabetinin tüm bölgeyi yeniden inşa eden ve bölgedeki tüm aktörlerin algılarını ve davranışlarını şekillendiren önemli unsurlardan birisi olduğu açıktır. Bununla birlikte bölgesel rekabet çerçevesinde İran ve Suudi Arabistan'ın Yemenli devlet altı aktörleri kendi bölgesel hegemonik çıkarları doğrultusunda mutlak bir şekilde yönlendirebildiklerini varsaymak ne kadar doğrudur? Bu sorudan hareketle bu çalışmada vekâlet ilişkisinde ele alınan aktörlerden devlet dışı aktörlerin; devletleri, uluslararası veya bölgesel sistemi ve bu sistemlerdeki güç dengesini nasıl şekillendirebileceği sorusuna odaklanılmaktadır. Diğer bir ifadeyle bu çalışma, vekâlet savaşları anlatısında yaygın olan müvekkil – vekil ilişkisinin sadece tek taraflı ilerleyen emir veren – itaat eden yapıda olmayabileceğini iddia etmekte olup bu iddiayı Yemen İç Savaşı'nın en önemli aktörlerinden olan Husiler ve son dönemde boyutu giderek genişleyen ve derinleşen İran'la ilişkileri üzerinden tartışmaktadır. Bu amaçla ilk bölümde Yemen tarihi üzerinde kısaca durulup Husilerin yerel bir güç olarak örgütlenmesi ile merkezi idareyle yaşadıkları ve ağırlıklı yerel bir özellik arz eden çatışmalar ele alınmıştır. Devamında Husi – merkezi idare çatışmasının bölgesel jeopolitikte bir anlam kazandığı 2011 sonrası dönem ele alınmıştır. Son bölümde ise Husiler – İran ilişkisinin yapısı, niteliği ve evrimi incelenmekte olup bahse konu süreçte vekâlet ilişkisinin yapısı tartışılmakta daha özeldede Husilerin, Yemen'deki mücadelelerini bölgesel çerçeveye yerleştirerek bölgesel rekabeti ve İran Dış Politikasını kendi çıkarları çerçevesinde nasıl şekillendirebildikleri üzerinde durulmaktadır. Söz konusu araştırma esnasında birincil ve ikincil kaynaklara başvurulmuş olup işbu makale kaynakları açısından etik izni gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

2. Modern Yemen Tarihi ve Husiler

Arap toplumlarının en eski tarihi yurdunu oluşturan Yemen, modern tarihte istikrara bir türlü kavuşmamıştır. Bugün Arap Yarımadası'nda yaşayan pek çok Arap kabilesinin kökeninin dayandığı bu coğrafya hâlihazırda halen kabile toplumu olarak sayılabilir. Bu anlamda Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ortadoğu'da temelleri atılan modern devletler sisteminin en zayıf örneklerinden biri olarak da nitelendirilebilir. Bugün bütün Yemen ülkesinde yer yer farklılıklar olsa da kabilevi kimlikler ile organizasyonların hüküm sürdüğü feodal bir yönetimin etkin olduğu söyleyebilir. Zekeriya Kurşun'un (2015a) da ifade ettiği gibi Yemen, kuruluş aşamasından çıkamayan ülke olarak tanımlanmaktadır. Yemen, yaklaşık 28 milyon nüfusa sahiptir. Yemen toplumu dini bakımdan Sünni ve Şii mezhe-

bine mensup Müslümanlardan oluşmaktadır. Bölgedeki diğer ülkelerin aksine yer altı kaynakları kısıtlı olmakla birlikte geniş ziraat imkânlarına sahiptir. Buna karşın gerek ülkede yaşanan su sıkıntısı gerek kabile ve mezhep çatışmaları ziraat imkânlarından istifade edilmesini engellemektedir.

Bugünkü Yemen Cumhuriyeti, 1990 yılındaki birleşmeye kadar kuzey ve güney olarak iki ayrı devlet şeklindeydi. Kuzey olarak bilinen bölge, Zeydi imamlar tarafından yönetilmekteydi. 1962'de gerçekleşen devrimden sonra yaşanan iç savaşta Suudi Arabistan'ın da desteklediği İmamlığı savunanlarla Mısır'ın desteklediği cumhuriyetçi devrim taraftarları arasındaki mücadeleyi cumhuriyetçiler kazanmış ve Zeydi dini liderler Yemen Arap Cumhuriyeti'ni tanımışlardır. 1970'lerle birlikte Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır'ın yolundan giden Sana'daki merkezi idare, kuzeyde belirli bir idari ve iktisadi özerkliğe sahip geleneksel aşiret yapısı içerisinde ayrıcalıklara sahip olan kabilevi ve dini liderlerle mücadele etmeye başlamıştır. 1978'de iktidara gelen Ali Abdullah Salih de benzer stratejiyle özel olarak Zeydiliğe karşı olmamakla birlikte bir ulus ve devlet inşası sürecinde farklılıkları cumhuriyet değerleriyle ortak bir paydada birleştirmek adına asimilasyonist politikalara başvurmuştur. Bu dönemde Zeydilik ile Sünnilik arasındaki benzerlikler üzerinden Sünnileştirme çalışmaları yürütülmekle kalmamış Zeydilerin esas coğrafyası olan kuzeyde Suudi finansman desteğiyle Selefi medreselerin açılmasına izin verilmiştir (Ardemagni, 2017: 3-4). Aynı dönemde bugünkü Yemen'in güney ve doğusunu oluşturan bölgede ise 19. Yüzyılın ortalarından itibaren devam eden İngiliz etkisi, 1967 sonlarında Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir. Güney Yemen, önemli geçiş güzergâhlarında bulunması sebebiyle kuzeye oranla daha çok gelişme imkânı bulmuştur. 22 Mayıs 1990'da kuzey ve güney birleşerek bugünkü Yemen Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (Kurşun, 2015a). Gerek birleşme öncesi gerek sonrasında modern devlet yapıları Yemen'de kurumlaşmamıştır. Bu düzende geleneksel mezhebi ve kabilevi yapılar güçlerini sürdürmeye devam etmişler ve hatta devlet kurumları bahse konu geleneksel yapılara dayanmak mecburiyetinde kalmıştır (Kurşun, 2015b).

Husiler, İslam dininin Şii mezhebinde Zeydilik (Beşçiler) olarak bilinen kola mensupturlar. Yemen'in kuzeyi gerek Sünni gerek diğer Şii gruplar arasında tutunamayan Zeydiler için kadim yurt olmuştur. İslam'ın ilk yıllarındaki siyasi ayrışmada liderliğin Hz. Ali üzerinden ilerlemesini savunan Zeydiler, dördüncü imamdan sonra imametini Hz. Ali'nin torunlarından Zeyd'e geçtiğini savunarak diğer Şii gruplardan ayrılırlar. Ayrıca dini ritüelleri ve itikadî prensipleri açısından Sünniliğe en yakın Şii anlayıştır (Yemen Cumhuriyeti Vaşington Büyükelçiliği, 2018: 18; Öztürk, 2019: 90-94). Bu nedenle bugünkü İran'da benimsenen On İki İmam Şiiliği veya İsmailiye Şiiliği (Yedi İmam Şiiliği)'nden farklı olarak Zeydiler ile Sünniler arasında yaşanan siyasi ayrışmaların dışında itikadî olarak yakınlıktan söz edilebilir. Siyasi rekabetin temelinde ise bugünkü Yemen sahillerini ve merkezini kontrol eden idareler ile kuzeyde varlık gösteren Zeydiler arasındaki iktidar savaşı yer almıştır (Peterson, 2008: 1; Kurşun, 2015b).

Esasen 1962 yılına kadar Kuzey Yemen, Zeydiler tarafından yönetiliyordu. Kuzey Yemen İmamlığının son İmamı Muhammed El Bedr, 1962 yılında cumhuriyetçilerin darbesiyle devrilinece kuzeye sığınmış ve Sana'ya karşı mücadelesi için buradaki kabilelerden destek almıştır. Bu süreçte El Husi

ailesinden Hasan El Husi de Zeydi İmam El Bedr'e destek olanlar arasındadır. Cumhuriyet döneminde kendi dini öğretilerinin baskı altında olduğunu iddia eden Husiler, 1986'da 'Gençler Birliği' adı altında Bedreddin El Husi'nin öğretisine dayalı eğitim kurumları kurmuşlardır. Bedreddin El Husi, Suudi kontrolündeki Vehabi etkisine karşı Zeydi hareketini yeniden canlandırmıştır. 1994-1997 yılları arasında İran/Kum'da eğitim gören Bedreddin El Husi, Zeydiliği On İki İmam Şiiliği'ne yakınlaştıran ve daha da önemlisi Ayetullah Humeyni tarafından geliştirilen Velayet-i Fakih teorisini kabul eden bir formda yorumlamıştır (Yousefpour vd., 2017: 259). Bu anlamda yakın dönemde Bedreddin El Husi'nin de etkisiyle Yemen Zeydilerinin On İki İmam Şiiliğinde bulunan bazı ritüel ve gelenekleri uygulamaya başladıkları da görülmektedir (Ardemagni, 2017: 5). Oğlu Hüseyin Bedreddin El Husi ise aynı teolojik formasyonu benimsemekle birlikte hareketin siyasi yapısıyla daha çok ilgilenmiş ve grubunu merkezi idareye karşı çatışmacı bir yapıya dönüştürmüştür. Bu süreçte Gençler Birliği, siyasi yaşama da girmiş ve 1990'larda 'Hak Partisi'nin kuruluşunda yer almıştır (Kursun, 2015a). Kısa sürede hareket, bazı dini içtihatlar konusundaki farklı görüşler nedeniyle parçalanmıştır. Bu süreçte Hüseyin Bedrettin El Husi, 1992'de Sade'de 'Mümin Gençlik' adı ile yeni bir hareket başlatmış ve 1997'de partiden ayrılmıştır (Koch, 2018: 3). Esasen cumhuriyet döneminde bazı özerkliklerini yitirmelerine ve Zeydilerin Sünnileştirilmesi faaliyetlerine tepki olarak ortaya çıkan hareketin kuruluşunda ılımlı bir söylem üzerinden Yemen'de farklı kültürler arasında hoşgörüyü savunan bir altyapıyı benimsediği iddia edilmektedir (Batati, 2015). İlk yıllarda genel olarak okul kulüpleri ve yaz kampları faaliyetlerinde bulunan hareketin yaz kamplarında 1994-1995 yıllarına gelindiğinde yaklaşık 10-15.000 öğrencisi olduğu da belirtilmektedir (Salmoni vd., 2010: 99). Ancak burada vurgulanması gereken nokta, bu okullarda yetişen ve bugün itibarıyla hareketin özellikle lider çevresinde yer alan kişilerin, o yıllarda yeniden formüle edilen ve İran Devrimi söylemlerinden esinlenen ilkelere bağlı olduğu ve bazı tanınmış Husilerin dini eğitim için İran'a gittikleri ve On İki İmam Şiiliğine geçtikleridir (Neriah, 2014; Salisbury, 2015: 1-6).

2000'li yılların başlarından itibaren daha radikal bir söylem benimseyen ve liderliğini pekiştiren Hüseyin El Husi, başkent Sana ve müttetikleriyle daha çatışmacı bir dil ve eylem stratejisi geliştirmiştir. Örneğin 2002'de ilk kez grubunun hedeflerini, 1979 İran Devrimi'ni açıkça hatırlatan şekilde "Allah yücedir, Amerika'ya ölüm, İsrail'e ölüm, Yahudilere Lanet, İslam'a Zafer!" sloganıyla formüle ettiğini bildirmiştir (Salmoni vd., 2010: 119). Ayrıca, bu süreçte doktrinisel olarak da Zeydiliği daha dar bir çerçevede yorumlayarak Sünnilerle diyalogu da sınırlandırmıştır. Hüseyin El Husi, aynı zamanda ailesi gibi dini liderlik vasfı olan Seyyid ailelerle ve kuzeydeki diğer aşiret reisleri arasında evlilik bağıyla güçlü ittifaklar kurarak Husi ailesinin geleneksel sınırlarını da genişletmiş ve hareketini daha geniş bir tabanda kuvvetlendirmiştir (Ardemagni, 2017: 5). Bugünkü Yemen İç Savaşı'nın önemli bir tarafı olan Husiler olarak adlandırılan grup ile El Husi Ailesi arasındaki nüansa da dikkat çekmek gerekmektedir. Esasında grubun hem Husiler olarak adlandırılması hem de dini-kabilevi bir birlikten çok Yemen siyaset sahnesinde aktif bir örgüt olarak yer alması Hüseyin El Husi'nin öne çıkmasıyla birlikte gerçek-

leşmiştir (Peterson, 2008: 1). Sade kökenli El Husi Ailesi'nin peygamber soyundan geldiğine inanılmaktadır. Bu aile, Seyyid unvanıyla¹ 1962 Devrimi'ne kadar Kuzey Yemen'de hem dini hem siyasi anlamda önemli bir aile olmuştur. Hüseyin El Husi siyasi grubunu tek bir aile veya aşiretin ötesine geçirmeyi başarmış ve kuzeydeki aşiretlerin birçoğundan destek almayı başarmıştır. 2004'teki ölümünden sonra bahse konu daha geniş tabanlı hareket, Husiler olarak anılmaya başlanmıştır. Bu nedenle bugün kullanılan anlamıyla Husiler kendi başlarına tek bir kabile veya aşiret değil, genellikle Zeydiliğe mensup aşiretlerden oluşan bir grup olarak düşünülmelidir.

Literatürde halen çoğunlukla Husiler olarak anılsalar da kendilerini Ensarullah (Allah Taraftarları) şeklinde adlandırmaktadırlar. Husiler, 2011 sonrası dünya gündeminde daha çok yer almaya başlasalar da esasen Ali Abdullah Salih yönetimine karşı aktif muhalefetleri 2000'li yılların başına dayanır. Kendi amaçlarını Yemen'deki ekonomik ve siyasi adaletsizlikleri ortadan kaldırmak, yolsuzlukla mücadele ve Zeydilerin yoğunlukla bulunduğu bölgelerde daha fazla otonomi talebi olarak ilan etmişlerdir. Bu çerçevede hareket, başlangıçta Yemen Hükümeti'nin otoriter politikaları ile kuzey bölgelerini sosyal, ekonomik ve siyasi manada ihmaline karşı çıkararak tabanını genişletmiştir (Zimmerman, 2019: 6). Bu nedenle Husi hareketini sadece mezhepçi bir yönle okumak resmin tamamının anlaşılmasına engeldir (Feierstein, 2019: 10). Buna ek olarak ayrıca ülkede yayılan Selefilik ve Zeydilere yönelik ayrımcılıkla da mücadele ettiklerini bildirmektedirler (Arrabyee, 2005; Almeida, 2014; Öztürk, 2019: 100-101). Mezhebi kimlik üzerinden oluşan bu ayrışma ilerleyen yıllarda çatışmanın hem derinleşmesine hem de bölgesel nüfuz mücadelesinin bir parçası olarak algılanmasına sebep olmuştur.

Eylül 2004'te Hüseyin El Husi, tutuklanmasına yönelik baskına karşı direnirken hayatını kaybetmiş ve kardeşleri liderliği üstlenmişlerdir. Ancak pratikte diğerleri arasında Abdülmelik El Husi, en etkin lider olarak görülebilir (Yousefpour vd., 2017: 261). Hüseyin El Husi'nin öldürülmesinden sonra başlayan ayaklanma ve çatışmalar 2010'daki ateşkes kadar devam etmiştir. Husilerle olan mücadelesinde Suudilerden de yardım alan Cumhurbaşkanı Salih, merkezi idareyi kuzeyde tesis etmeyi başaramamıştır (Riedel, 2017). Geçen süreçte Husiler giderek güçlenmiş ve tek bir merkezi komutaya sahip olmayan örgütte, 2005 yıllarındaki savaşçı sayısının 1-3.000 arasında olduğu (Philips, 2005), 2009'da yaklaşık 7-8.000'e yükseldiği (Economist, 2009), 2010'a gelindiğinde ise yaklaşık 100.000 silahlı militan ve sivil destekçisinin bulunduğu (Almasmari, 2010a; Almasmari, 2010b) iddia edilmektedir. Arap Ayaklanmalarının hemen öncesindeki ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında, Husilerin kontrol ettikleri bölgelerde kendi cezaevlerini ve mahkemelerini tesis ettikleri, yerel halktan vergi topladıkları ve bölgedeki aşiretler arasında arabuluculuk yaparak göreceli bir istikrar ve otorite sağladıkları rapor edilmektedir (ABD Dışişleri Bakanlığı, 2009).

---

¹ Genel olarak Şiiilikte olduğu gibi Zeydilik mezhebinde de Hz. Muhammed'in soyundan gelen Seyyid unvanlı kişilerin imameti önemlidir. Bu açıdan El Husi ailesi Hz Muhammed ve Hz. Ali soyundan gelen Seyyid ailesi olarak kabul edilir ki inananlar nezdinde meşruiyetleri yüksektir.

Sonuç olarak, Husilerle merkezi otorite arasındaki ilişki tarihsel olarak çatışmalı bir yapıda olsa da 2004-2010 arasında gerçekleşen ve literatürde Sade Savaşları veya Altı Savaş olarak bilinen mücadele, Husilerin bir grup kimliği geliştirerek bölgede tabanını genişletmesine sebep olmuştur. Ayrıca özellikle El Kaide bağlantılı yabancı terörist grupların bu çatışmalarda Husilere karşı saldırılar gerçekleştirmesi mezhepçilik bilincini de pekiştirmiştir. Bu nedenle Ardemagni'nin (2017: 9) ifade ettiği gibi, 2000'li yıllarda Yemen'de uygun siyasi ortam oluştuğunda mezhebi farklılıkların siyasi emeller için mobilize edilebileceği görülmüş olup mezhepçiliğin çatışmanın bir sebebi kadar sonucu da olabileceği anlaşılmıştır. Nihayetinde ne uluslaşma ne devletleşme süreçlerini tamamlayabilmiş Yemen, etkinliği sınırlı modern devlet kurumlarıyla geleneksel otorite yapılarının bir arada bulunduğu parçalı bir yapıda dış müdahalelere açık bir şekilde tüm Ortadoğu'yu derinden sarsan Arap Ayaklanmaları sürecine hazırlıksız ve zayıf bir halde yakalanmıştır.

3. Yemen'de Bir Başka Devrim ve Yine Bir İç Savaş

Tunus'ta başlayan halk hareketleri birer birer tüm bölge ülkelerine yayılırken 2011'in başlarında Yemenli göstericiler büyükşehirlerde dönemin Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih aleyhine gösterilere başladılar. 30 yılı aşkın baskıcı iktidar gerek yolsuzluklarla gerek iç çatışmalarla zaten aşınmış olsa da Salih'in iktidardan ayrılmasını sağlayacak süreç bu şekilde başlamıştır. Cumhurbaşkanı Salih, muhalefeti zayıflatmak amacıyla bir yandan iktisadi ve siyasi reform vaatlerinde bulunurken aynı zamanda gösterileri bastırmak için sıkı güvenlik tedbirleri de uygulamıştır. 18 Mart 2011'de Salih'e bağlı sivil güçlerin Sana'da yürüyüş yapan göstericilere ateş açması neticesinde 45 muhalifin hayatını kaybetmesi bu süreçte bir kırılma noktası olmuştur (Arraf, 2017: 2; Ardemagni, 2017: 11-12). Bunun üzerine kuzey batı askeri bölgeden sorumlu Birinci Zırhlı Tümen Komutanı General Ali Muhsin El Ahmer, muhalefete desteğini ve göstericileri koruyacağını açıklamıştır. Bu açıklama ordudan ayrılmaları tetiklediyse de güvenlik bürokrasisinin esas kuvvetli yapıları olan Cumhurbaşkanlığı Muhafız ve Merkezi Güvenlik Güçleri rejime sadık kalmaya devam etmişlerdir. Cumhurbaşkanı Salih, öncelikle iktidarda kalmak için dirense de 23 Kasım 2011'de Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi (Körfez İşbirliği Konseyi, KİK)'nin girişimiyle hazırlanan yol planını kabul ederek iktidardan çekilmeye rıza göstermek zorunda kalmıştır.

Geçiş süreci uzlaşısına göre Salih, kendisine sağlanacak dokunulmazlıklar karşısında iktidarı Cumhurbaşkanı Yardımcısı Abdurabbu Mansur Hadi'ye devretmeyi kabul etmiştir. BM gözetiminde planlanan geçiş döneminde ise ülkenin temel siyasi problemlerine çözüm bulmak amacıyla ulusal diyalog konferanslarının tertip edilmesi, yeni bir anayasa hazırlanması, ülkedeki silahlı birliklerin tek bir komuta altında toplanması gibi hususlar yer almaktaydı.² Esasen bu geçiş süreci, ülkede fiilen tam etki sahibi Suudi Arabistan tarafından formüle edilmiş, iktidarda kalması mümkün görünmeyen Salih'in yerine Suudi karşıtı bir alternatifin gelmesini önlemek amacıyla Riyad'a yakın Hadi'ye iktidarın

---

² Geçiş süreci planına ilişkin anlaşmanın tam metni için bakınız: "Agreement on the implementation mechanism for the transition process in Yemen in accordance with the initiative of the Gulf Cooperation Council" 5 Aralık 2011, Sayı: 5074.11, <https://peacemaker.un.org/yemen-transition-mechanism2011>

devri tasarlanmıştır (Kürşun, 2015a). KİK'in girişimiyle başlatılan geçiş süreci, Yemen'de istikrarın tesisi açısından başarılı bir sınav verememiştir. Tam aksine birçok Yemenli grup tarafından bu süreç, yerel dinamiklerin göz ardı edilerek bölgesel güç dengeleri çerçevesinde edinilen dış destekle Yemenli liderlerin ülkedeki güç paylaşımı olarak algılanmıştır (Arraf, 2017: 3). Yeni kurulması planlanan düzende dışlandığını hisseden ve geçiş sürecinde oluşan güç boşluğu nedeniyle kendisine manevra alanı bulan gruplar, Sana'ya karşı ayaklanmaya başlamışlardır (Selvik, 2015: 1). El Hırak³ gibi yerel aşiret ve kabilelerin ayaklanmalarının yanı sıra bu süreçte El Kaide (Arap Yarımadası'ndaki El Kaide) de kendisine Yemen'in güneyindeki bazı bölgelerde yaşam alanı bulabilmiştir (Arraf, 2017: 3). Aynı zamanda iktidardan ayrılrsa da siyasi faaliyetlerine Genel Halk Kongresi (GHK) isimli partinin lideri olarak devam eden Ali Abdullah Salih, ordu içerisinde ve Yemenli aşiretler arasındaki gücünü korumuştur. Bahse konu siyasi çekişmeler ve güvensizlik ortamında Yemen'i istikrara götüreceği bir geçiş sürecini yönetmek mümkün olamamıştır. Bu çerçevede ülke, El Kaide ve Deaş saldırıları, Salih'e sadık olan grupların isyanları, güneydeki aşiretlerin ayrılıkçı girişimleri ve kuzeydeki Husilerin ayaklanmaları gibi sebeplerle istikrarsızlık ve çatışma sarmalına girerek modern tarihin en kanlı iç savaşlarından birisine sahne olmuştur.

2011 başlarında başlayan siyasi olaylarda Husiler, gerek sokak gösterileri gerek diğer muhalif gruplarla koordineli faaliyetleriyle Cumhurbaşkanı Salih'in görevden ayrılmasıyla sonlanan siyasi süreçte aktif olarak katılmışlardır. Ayrıca, KİK'in girişimiyle başlatılan Ulusal Diyalog Konferansı'na da iştirak etmişlerdir. Mart 2013'te faaliyetlerine başlayan Ulusal Diyalog Konferansı, 25 Ocak 2014'te yeni bir anayasanın ilkelerini ortaya koyan bir uzlaşma belgesiyle son bulsa da Husiler, bahse konu anlaşmayı yönetimde gerçek bir reform getirmedeği ve Husilerin yaşadığı bölgeleri farklı eyaletlere bölerek grubu zayıflatmayı hedeflediği gerekçesiyle reddetmişlerdir.

Salih'in iktidardan ayrılmasından sonraki dönemde Husiler, ülkenin kuzeyinde güçlenmeye devam etmişler ve sırasıyla Sade, El Cavf, Hacca, Amran eyaletlerinde kontrolü ele geçirerek başkent Sana'yı kuşatmışlardır. Buna ek olarak, geçiş döneminde dışlandıklarını düşünen Husiler, eski Cumhurbaşkanı Salih'le ittifak da kurdular. Haziran 2014'te Cumhurbaşkanı Hadi'nin petrole yönelik devlet desteğinin kesileceğini açıklaması üzerine ülkede protesto gösterileri başlamış ve bu ortamda Husilerin lideri Abdülmelik El Husi, Ali Abdullah Salih'in de desteğiyle yönetime başkaldırmıştır. Eylül 2014'ün ortalarında başkentten önemli bir bölümünde hâkimiyet kuran Husiler, 21 Eylül'de rejime bağlı birliklerin geri çekilmesiyle başkentte tüm kontrolü sağlamışlardır. Aynı gün BM girişimiyle taraflar arasında yeni bir hükümetin kurulması, cumhurbaşkanına Husileri ve El Hırak'ı temsilen birer danışman atanması ile siyasi ve ekonomik reformların yapılması yönünde uzlaşma varılmıştır.⁴

---

³ Güney Hareketi, Ayrılıkçı Güney Hareketi veya Güney Yemen Hareketi olarak adlandırılan ve Arapça adından esinlenerek kısaca El Hırak adıyla anılan grup, Yemen'de para-militer siyasi bir organizasyon olup Yemen Cumhuriyeti'nden ayrılmayı ve daha önceden var olan güneyde ayrı bir Yemen devletinin kurulmasını talep eder.

⁴ Uzlaşma metni için bakınız: "The Peace and National Partnership Agreement", 21 Eylül 2014, <https://peacemaker.un.org/yemen-national-partnership-2014>

Uzlaşma sonrasında kısa süreli göreceli sakinlik dönemine girilse de 17 Ocak 2015'te Hadi'nin ülkeyi altı eyalete bölen anayasa önerisinden sonra Husiler, kontrollerindeki alanların parçalanarak kendilerinin zayıflatılmaya çalışıldığı iddiasıyla Salih'e sadık ordu güçleriyle cumhurbaşkanlığı sarayını işgal etmişlerdir. 22 Ocak'ta Cumhurbaşkanı Hadi, ev hapsine alınmış ve kabinesiyle birlikte istifa etmiştir. 6 Şubat'ta yayınlanan bildiriyle Husiler, parlamentoyu fesih ettiklerini ve ülkeyi yönetmek ve yeni parlamentoyu oluşturmak üzere 'Yüksek Devrim Komitesi'nin kurulduğunu ilan etmişlerdir. Bu sırada Hadi, 21 Şubat'ta Aden'e kaçmayı başarmış ve meşru cumhurbaşkanının kendisi olduğunu ilan etmiştir (Almasmari, 2015). Bunun üzerine Salih'e bağlı birlikler ile Hadi'ye bağlı birlikler arasındaki çatışmalar yayılarak artmıştır. 20 Mart 2015'te Başkent Sana'da sonrasında Deaş'ın üstlendiği iki Zeydi camiine yapılan saldırılar neticesinde Husilerin lideri Abdülmelik El Husi, El Kaide, Deaş ve aralarında Cumhurbaşkanı Hadi'yi de saydığı El Kaide ile iltisaklı gruplara karşı güney Yemen'de operasyonlar başlatmıştır.

Husiler ve Salih ittifakı kontrolündeki birlikler güneye doğru hızla ilerlemişler ve 24 Mart'ta Aden'in dış mahallelerine ulaşmışlardır. Aynı gün KİK üyelerini askeri müdahaleye davet eden Hadi, 25 Mart'ta Suudi Arabistan'a sığınarak hükümetini Riyad'a taşımıştır. 25 Mart 2015'te Hadi Hükümeti'ni destekleyen Suudi Arabistan liderliğinde dokuz Arap ülkesinin katıldığı koalisyon (Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Kuveyt, Katar, Mısır, Ürdün, Fas ve Sudan) oluşturulmuştur. Suudiler önderliğindeki operasyonun amacı esasen Yemen'deki meşru hükümetin daveti üzerine onu desteklemek olarak açıklansa da Yemen'in istikrarı ve refahından bağımsız siyasi, sosyal ve ekonomik çıkarları gözetmektedir. Yemen, bulunduğu konum itibarıyla hem Körfez bölgesi hem dünya enerji güvenliği hem de dünya ticaret yolları açısından küresel jeopolitik önemi haizdir. Bahse konu yapısal faktörlere ek olarak konjonktürel gelişmeler çerçevesinde İran'ın Yemen'e kadar uzanan nüfuz ihtimali ve terörist grupların ortaya çıkarabileceği kargaşa da koalisyonun operasyonlarına başlamasına ve batılı ülkelerin de bunu desteklenmesine sebep olmuştur (Sobrinho ve Neris, 2019: 3) Koalisyon güçleri başta Sana ve Sade olmak üzere Husiler ile Salih'in kontrolündeki tüm Yemen'e hava saldırısı düzenlemiş; ayrıca güney Yemen'e asker çıkartmış ve ülkeye hava ve deniz blokajı uygulamıştır (Khaled, 2015). Göreceli kazanımlara karşın açıklanan birçok resmi rapor, Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyonun elinde bulunan üstün askeri üstünlüğüne karşın beklenen başarıyı yakalamaktan uzak kaldığını belirtmektedir (Lynch, 2017).

Taraflar arası savaşta ilk dönemde ciddi bir gelişme kaydedilemezken savaş nedeniyle oluşan güç boşluğunda Yemen El Kaidesi, kendisine doğuda alan bulmuş ve Yemen'in en büyük beşinci ve aynı zamanda bir liman şehri olan Mukalla'yı ele geçirmiştir. El Kaide'nin güçlenmesi Yemen'i, daha önemli bir gündem maddesi olarak başta batılı ülkeler olmak üzere uluslararası siyasetin gündemine taşımıştır. 14 Nisan 2015'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK), Hadi Hükümeti'nin meşruyetini bir kez daha tanıyan ve Husilere geri çekilme çağrısında bulunan bir karar almıştır.⁵ Nisan

---

⁵ BMGK Kararı için bakınız: "Resolution 2216", S/RES/2216, 14 Nisan 2015, [https://www.un-docs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.un-docs.org/S/RES/2216%20(2015))

2016'ya geldiğinde KİK koalisyonunun da desteğiyle Hadi'ye bağlı birlikler Husilere karşı Aden'de, Yemen El Kaidesi'ne karşı da Mukalla'da başarılar kaydetmiştir.

2016 ortalarında BM himayesinde Yemenli grupların liderleri Kuveyt'te bir araya getirilerek bir uzlaşya varılmasına çalışılmış ancak üzerinde anlaşmaya varılan ateşkeslerin ihlali neticesinde çatışmalar artınca görüşmeler de Ağustos 2016'da kesilmiştir. Aynı dönemde Husi - Salih ittifakında da bazı kırılmalar başlamıştır. İki taraf Temmuz 2016'da Yüksek Devrim Komitesi'nin yerini alacak ve iki tarafın da eşit üyeye temsil edildiği Yüksek Siyasi Konsey'in kuruluşunda anlaşmış olsalar da siyasi anlamdaki bu uzlaşlar, askeri birlikler arasındaki ayrı hiyerarşileri yakınlaştırmaktan uzak kalmıştır. 2017 ortalarına geldiğinde ayrışma belirginleşmiş ve taraflar arasında Sana'da bazı çatışmalar baş göstermiştir. Bu iç ayrışmaya ek olarak, 2017 yılında ABD öncülüğünde bazı askeri operasyonlar düzenlenerek Husi – Salih ittifakına karşı ülkenin çeşitli bölgelerinde operasyonel üstünlükler sağlanmıştır.

Kasım 2017'ye geldiğinde zaten hâlihazırda kırılğan bir zeminde güçlkle devam eden Husiler – Salih ittifakı, Husilerin Salih'in Yemen'de askeri müdahaleye öncülük eden Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri ile iletişimde olduğunu iddia etmesi ve sonrasında 2 Aralık'ta Salih'in anılan ülkelerle diyaloga açık olduğunu açıklamasıyla tamamen ortadan kalkmıştır. Bunun üzerine iki grup arasında başkent Sana'da yaşanan çatışmalar, Salih'in 4 Aralık 2017'de öldürülmesi ve Husilerin Salih'in güçlerine üstünlük sağlaması ile sonuçlanmıştır (Salisbury, 2017: 11).

Sonrasında alan kontrolü açısından Yemen'deki iç savaş göreceli olarak statik bir seyir izlemiş ve Aralık 2018'den itibaren tarafların kontrol ettiği bölgelerde minimal düzeyde değişim yaşanmıştır. Ancak bu durum çatışmaların durduğu veya devam etmekte olan insani dramın düzeldiği anlamına gelmemektedir. Sivil kayıplar açısından modern tarihin en kanlı iç savaşlarından birisi halen devam etmekte olup Yemen, önce yerel gruplar, sonrasında bölgesel güçler ve sonrasında da ülkenin jeopolitik önemi nedeniyle küresel güçlerin rekabetinin sahnesine dönüşmüştür. Hâlihazırda iç savaş esas olarak Husiler öncülüğündeki ittifak ile Hadi'ye bağlı güçler arasında sürmekte olup ülke fiilen bu güçler arasında bölünmüştür. Bunların dışında özellikle güneyde ayrılıkçı aşiretlerin hâkim olduğu bölgeler ile daha iç kesimlerde Yemen El Kaidesi'nin etkin olduğu bölgeler de iki tarafın da etkin hâkimiyeti dışında bulunmaktadır. Süregiden iç savaş neticesinde halihazırda Yemen, bir kaos durumu içerisinde ve merkezi idare ülkenin büyük bir kesiminde ya tamamen çökmüş ya da kontrolü yitirmiştir. Oluşan güç boşluğunda çeşitli gruplar, kendi alanlarında de-facto idare kurmakta, gerek kendi içlerinde gerek diğer quasi-otorite gruplarıyla çatışmakta ve ülke içinde üstünlük sağlamak amacıyla dış aktörlerle karmaşık ilişkiler ve ittifaklar tesis etmektedirler (Salisbury, 2017: 2).

4. İran – Husiler İlişkisi: Vekâletin Karmaşık Yapısı

20. Yüzyılın başlarından itibaren inşa edilen Uluslararası İlişkiler Disiplininin geleneksel kuramları, uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen tek ve biricik gerçek aktör olarak devletleri ele almaktadır. Bu duruş özellikle savaş çalışmalarında çok daha belirgin bir şekilde ortaya çık-

maktadır ki çatışma ve savaşın tek meşru aktörünün devlet olduğu ön kabulü uzun yıllar hiç sorgulanmamıştır. Ancak uluslararası ilişkilere ve bir alt dalı olarak güvenlik çalışmalarına hem eleştirel hem daha bütüncül yaklaşımların güç kazandığı son on yıllarda bahse konu geleneksel bakışın uluslararası ilişkileri açıklama gücü sorgulanmıştır. Bu açıdan bakıldığında Avrupa’da yüzyıllardır süregelen tarihsel deneyimin bir ürünü olarak meydana gelen bir siyasal sistemi yine Avrupa merkezli kavram ve kuramlarla açıklamaya çalışan ve bunları evrensel doğrular olarak genelleştiren sosyal bilimler, Ortadoğu gibi daha farklı bir tarihsel tecrübenin ürünü olan siyasal bölgeyi açıklamada ve anlamlandırmada hep zorluklar yaşamışlardır. Bu kriz durumu, 2003 sonrası Ortadoğu’da yaşanan süreçte zaten meşruiyeti sorgulanan ve sosyal tabanlarıyla bağları sadece zor-itaat şeklinde kurulan devletlerin birer birer başarısız devletlere dönüşmesi ve devlet dışı aktörlerin en az devletler kadar etkili olmaya başlamasıyla daha da derinleşmiştir.

Geleneksel yaklaşımların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü devleti merkeze alma ve tesis edilen ilişkide yönlendiren tarafı yine devlet olarak tasavvur etme eğilimindedir. Benzer şekilde Yemen İç Savaşı’na yönelik literatürde yer alan açıklamalar genellikle süreci bir vekâlet savaşı olarak ele almakta olup müvekkileri bölgesel veya küresel güçteki devletler, vekilleri ise Yemenli yerel güçler olarak varsaymakta ve Yemenli aktörlerin hareket kabiliyetini sınırlı görmektedir. Bu varsayım hiç şüphesiz ki doğruluk payı olan bir yaklaşımdır çünkü özellikle 2003 sonrası dönemde Suudi Arabistan ve İran’ın bölgesel nüfuz mücadelesi bölgenin çeşitli ülkelerinde yoğun yansımalarıyla yerel aktörleri ciddi bir şekilde etkileyen ve sınırlayan boyutlara gelmiştir. Ancak bahse konu bu varsayımdan hareketle müvekkil – vekil ilişkisini, sadece tek taraflı ilerleyen ve bu ilişkide bölgesel güçlerin Yemenli devlet dışı aktörleri kendi bölgesel hegemonik çıkarları doğrultusunda tamamen istedikleri şekilde yönlendirdikleri bir yapıda varsaymak ne kadar doğrudur? Bu sorudan hareketle makalenin son bölümünde devlet dışı aktörlerin devletleri, uluslararası veya bölgesel sistemi ve bu sistemlerdeki güç dengesini nasıl şekillendirebileceği sorusuna Husilerin, İran dış politikasını ve bölgesel rekabeti kendi çıkarları doğrultusunda nasıl şekillendirebildikleri üzerinden değinilmektedir.

Yemen ne uluslaşma ne de devletleşme süreçlerini tamamlayabilmiş bir ülkedir. Bu anlamda etkisi sınırlı modern devlet kurumlarıyla geleneksel otorite yapılarının bir arada bulunduğu parçalı Yemen, tarihi boyunca dış müdahalelere açık olmuş; bu olgu 2011 sonrası dönemde daha görünür bir hal almıştır. Tarihsel olarak bakıldığında Suudi Arabistan’ın aksine İran’ın Yemen’e siyaseten aktif ve yoğun müdahil olma geleneğinden bahsetmek zordur. Bununla birlikte Şiiliğin önemli eğitim merkezlerinin İran’da veya kontrolündeki havzalarda bulunması nedeniyle normatif bir etki sahasından bahsetmek mümkündür. Esasında Zeydiliğin, yukarıda da bahsedildiği gibi, İran’da kabul gören On İki İmam Şiiliğinden epey farklılık göstermesi sebebiyle bu normatif etki de geçmişte sınırlı kalmıştır. Ancak Husi hareketinin kurucularının 1990’lı yıllarda İran’da eğitim görmeleri, bu doğrultuda İran Devrimi’nden etkilenecek görüşlerini yeniden formüle etmeleri ve bugünkü bazı Husi liderlerin On İki İmam Şiiliğini benimsemeleri geçmişteki bahse konu kanaati değiştirmiştir (Chatham House, 2015: 3). Bu çerçevede Hüseyin El Husi’nin verdiği derslerde İran ve Hizbullah’a sıklıkla değindiği, görüşlerinde İran Devrimi lideri Humeyni’ye referans verdiği, İran’ı Müslüman dünyasında örnek bir

güç olarak gösterdiği, Hizbullah'ı İslam dünyasının koruyucularının başı olarak nitelendirdiği belirtilmektedir (Salmoni vd., 2010: 120; Tamer, 2017: 33; Öztürk, 2019: 101). Benzer şekilde gençlere yönelik yaz kamplarındaki eğitimlerde, yine İran'la bağlantılı Lübnanlı Şii din âlimi Muhammed Hüseyin Fadlallah ile Hizbullah'ın mevcut genel sekreteri Hasan Nasrallah'ın ders notlarının kullanılması kayda değerdir. Ancak yine de Hüseyin El Husi'nin bu referanslarının itikadî bir biattan ziyade ABD karşıtı söylemlerinin onaylanması kapsamında siyaseten bir onay olarak değerlendirilmesi daha doğru bir yaklaşımdır (Salmoni vd., 2010: 121 ve 303).

İran, 1979 Devrimi'nden sonra tüm bölgede kendi nüfuz alanını genişletmek amacıyla çeşitli gruplarla iletişime geçerken Husiler de bu süreçte yer almıştır (Kuşun, 2015b). Husiler geleneksel Zeydi anlayışa sahipken, ülkede yaşanan iç çatışmalar ve bazı zamanlarda uygulanan izolasyon politikaları bu grubu, merkezi otoriteyle yaşadığı mücadelede destek arayışıyla dış güçlerin kendi bölgesel rekabetinde rol verebilecekleri bir yapı haline dönüştürmüştür. Ancak uzun yıllar boyunca bu ilişki, Lübnan Hizbullahı örneğinin aksine, bazı Zeydi din adamlarının İran merkezli havzalarda eğitim almaları boyutuyla sınırlı kalmıştır. İran'ın Husileri siyaseten aktif olarak desteklediği ve bir vekâlet ilişkisinin başladığına dair iddialar özellikle 2004-2010 yılları arasındaki Sade Savaşları sırasında dile getirilmiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Salih, Sade Savaşları sırasında İran'ın Husileri aktif olarak desteklediğini defaten iddia etse de iddialarını güçlüce destekleyecek çok fazla kanıtı mevcut değildir (Feierstein, 2019: 21). Salih'in bahse konu iddiaları, Irak'taki istikrarsızlık sonrası bölgesel rekabetin arttığı bir dönemde İran tarafından güneyden de çevrelenmek istemeyen Suudi Arabistan'ın merkezi idareyi desteklemesi için yeterli sebebi oluşturmuştur. Esasında büyük oranda yerel bir husu- metin sonucu olan Husiler – merkezi otorite çatışmasının, Cumhurbaşkanı Salih tarafından bölgesel düzeyde bir rekabetin yansıması ve İran'ın Suudi Arabistan'ı kuşatma girişiminin bir parçası olarak tasvir edilmesi makalenin konusu olan vekâlet ilişkisi açısından anlamlıdır. Husiler, Cumhurbaşkanı Salih karşısında üstünlükler elde ederek onu çatışmayı bölgeselleştirmeye itmişler ve dolaylı olarak bölgesel rekabetin bir tarafı olan İran'ı Yemen'le ilgilenmeye ve ülkeye yönelik daha aktif bir siyasete yönlendirmişlerdir. Husilerin Zeydilik kanalıyla bir Şii direnişi olarak tanımlanması, grubu yerel bağla- mının ötesinde bölgesel düzeydeki mücadelenin doğal bir parçası haline getirmiş ve hem İran hem Hizbullah'ın Yemen'e olan ilgisini arttırmıştır.

2010 yılının sonlarında Tunus'ta başlayan ve kısa sürede civar ülkelere yayılan halk gösterileri Ortadoğu'nun kaderini derinden etkileyen olaylar zincirine dönüşmüş, bu ortamda devletlerin birer birer başarısız devlete dönüştüğü ülkelerde bölgesel ve küresel aktörlerin doğrudan veya dolaylı mü- dahil olduğu nüfuz mücadeleleri başlamıştır. Böylesi bir bölgesel jeopolitikte Yemen de hem Suudi Arabistan'ın hem İran'ın daha aktif müdahil olduğu bir iç savaşa sürüklenmiştir. 2010'ların ilk yarısında büyük ölçüde kapasite oluşturma ve Husi komutanlara danışmanlıkla sınırlı İran desteği, bu dönemde giderek artmıştır. İran'ın Husilere yardımının ve etkisinin 2014'den itibaren arttığı buna rağmen Suudilere kıyasla çok sınırlı olan İran müdahalesinin çok daha büyük etkiler doğurduğu be- lirtilmektedir. Bu çerçevede 2015'ten bu yana İran veya Hizbullah'ın Husilere balistik füze, karadan

karaya füze, İHA ve denizdeki saldırılarda kullanılan uzaktan kumandalı tekne temin ettiği ve kullanımını konusunda danışmanlık verdiği iddia edilmektedir (Salisbury, 2017: 32-33; Zimmerman, 2019: 5-6). Bahse konu yardımların da daha çok Hizbullah kanalıyla iletildiği iddia edilmektedir (Riedel, 2017). Salisbury bahse konu destek iddialarının haklı olduğunu belirtmekle beraber Yemen'in İran için Suudilere oranla daha az öncelikli konu olduğunu ve İran'ın Yemen'deki angajmanının Riyad'ın kapasitesi ile ABD'nin Suudi Arabistan'a desteğinin ölçüğünü test edebileceği bir laboratuvarın ötesinde olmadığını vurgulamaktadır (Salisbury, 2017: 33).

Yemen konusundaki uzmanların neredeyse tamamının üzerinde uzlaştığı gibi İran – Husiler arasında Şiilik üzerinden sınırlı bir iletişimin olduğu, ancak itikadî bu ilişkinin tarihte organik bir bağa dönüşmediği, 2000'li yıllarla birlikte bölge siyasetinin mezhep söylemi üzerinden kamplaşmasıyla birlikte ilişkinin yoğunlaştığı söylenebilir. Bununla birlikte, 2000'li yıllarda giderek güçlense de bu ilişkiyi vekâlet savaşları literatürünün kimi zaman basitçe tanımladığı gibi bir emir veren müvekkil – emir alan vekil ilişkisi olarak görmek hatalıdır. Bu çerçevede Husileri en azından şimdilik gerek itikadî gerek siyasi olarak İran'ın kontrolündeki bölgedeki diğer örgütlerden farklı değerlendirmek yerindedir. Zimmerman'ın belirttiği gibi taraflar arası ilişki iç savaşla birlikte derinleşmekte olup taraflar arası görüşmeler ve İran'ın desteği de paralel şekilde artmaktadır. Daha az görünür olan danışmanlık hizmeti ve somut silah yardımlarının (BM Uzmanlar Paneli, 2018: 24, 28, 31 ve 32) yanı sıra Lübnan Hizbullahı Husilerin medya kanalı El Masirah'ı aktif şekilde desteklemekte, İran'lı Press TV Husi liderlerinin açıklamalarını canlı olarak yayınlamaktadır (Salisbury, 2015, s. 8; Zimmerman, 2019: 6). Daha önceden de değinildiği gibi 2014 sonrası süreçte İran – Husiler ilişkisinde önemli gelişmeler yaşanmış ve destek yoğunlaşmıştır. Bu sürecin kontrolü ise tek taraflı değil interaktif bir yapıdadır. Nitekim Brookings Enstitüsü'nden Bruce Riedel, ABD'nin istihbarat görevlilerine dayandırdığı raporunda İran'ın Husileri Sana'yı ele geçirmekten ve Hadi Hükümeti'ni devirmekten caydırmaya çalıştığını ve daha ılımlı bir duruş sergilemeleri konusunda ikna etmeye uğraştığını, ancak grubu kontrol edemediğini belirtmektedir (Riedel, 2017). Bu gelişmeler Suudi Arabistan'da büyük bir güvenlik endişesine sebep olmuş ve 2003 sonrası dönemde kendisini kuşatılmış hisseden Suudilerin Yemen'e operasyonun yolunu açmıştır (Feierstein, 2019: 20). Suudi Arabistan'ın bazı Arap ülkeleriyle birlikte doğrudan müdahalesi ise çatışmayı bölgeselleştirmiş ve bölgesel rekabetin bir tarafı olan İran'ı Yemen'e yönelik daha aktif bir siyasete yönlendirmiştir.

Yemen'deki mücadelenin apaçık bir şekilde bölgeselleştiği 2015'e kadar büyük ölçüde Hizbullah kanalıyla sağlanan İran'ın Husilere desteği eğitimle sınırlı kalmışken (Transfeld, 2017); BM Uzmanlar Raporuna göre bu süreçte İran Hükümeti'nden Yemen'e doğrudan büyük ölçekli silah tedarikini doğrulamak için yeterli kanıt yoktur (Arraf, 2017: 10). Ancak 2015'le beraber Husilerin Yemen'deki İran destekli Şiiler olarak tanımlanması eğiliminde artış görülmüş ve İran'ın somut desteği de artmıştır (Riedel, 2017; Feierstein, 2019: 21-22). Yine de bu ilişkinin klasik bir vekâlet ilişkisinden farklılığını belirtmek yerinde olacaktır. Diğer bir ifadeyle, klasik vekâlet savaşları literatürünün aksine ilişkide müvekkil olan İran, vekiline silahlı yardımın yanı sıra farklı konularda teknik ve danışmanlık desteği sağlasa da ilişkiyi tam bir emir-komuta veya kontrol ilişkisine çevirememiştir. Bilakis Husiler, Ye-

men'deki savaşa İran'ın daha çok müdahil olmasını sağlayarak hem yereldeki mücadele kapasitelerini arttırmışlar hem kendi mücadelelerini bölgesel bir çerçeveye oturttukları onu daha anlamlı kılmışlardır. Ardemagni'nin ifade ettiği gibi bu stratejiyle Husiler, hem bölgesel düzeyde görünürlük hem bölgedeki Şii grupların ideolojik desteğini birleştirerek ulus ötesi meşruiyet elde etmişlerdir (Ardemagni, 2017: 11). Aynı zamanda bir yandan bu desteği alırken bir yandan da kendi ajandalarının tamamıyla İran tahakkümüne girmesinin önüne geçmeyi başarmışlardır.

Karşılaştırmak gerekirse İran'ın Afganistan ve Irak'ta oluşan güç boşluğunu kendi nüfuz alanını genişletebileceği bir fırsata çevirdiği dönemde, İran'ın doğrudan kontrol kapasitesi yüksek olan Hizbullah gibi örgütlerin rolleri ve misyonları, bu süreçte tekrardan tanımlanmıştır. Örneğin, özellikle Suriye'deki iç savaşın derinleştirdiği bölgesel kutuplaşmada esasında İsrail'e karşı direniş olduğu iddiasıyla meşruiyetini oluşturan gelen Hizbullah, operasyon sahasını, İran'ın bölgesel politikaları çerçevesinde genişletmek durumunda kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında son dönemde Hizbullah'ın, Lübnan'da bir aktör olmaktan öte, İran'ın bölgesel nüfuz mücadelesinde en önemli enstrümanlarından birisi haline dönüştüğü söylenebilir. Bu durum ise Hizbullah'ın Lübnan'daki direniş söylemini ve Lübnanlı diğer grupların Hizbullah'a bakışlarını olumsuz yönde etkilemektedir (Tinas, 2017: 19-21). Aynı dönemde Hizbullah'ın aksine Husiler, İran'ın bölge geneline yayılan nüfuzunun bir enstrümanı haline dönüşmemişler, tam aksine konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini güçlendirerek bahse konu genişleyen ve kuvvetlenen İran nüfuzunun faydalanıcısı olmuşlardır. Bölgedeki diğer Şii örgütlerle Husileri İran'la ilişkileri konusunda aynı sepete koymanın yanlış olduğunu vurgulayan Zimmerman, bunun sebebinin Husi hareketinin Tahran'ın Yemen'e ilgi göstermesinden çok daha öncelere dayanan bir geçmişi olması ile Yemen'e fiziksel olarak ulaşmanın Irak, Suriye ve Lübnan'a göre çok daha zor olmasına dayandırılabilmektedir (Zimmerman, 2019: 7). Diğer bir ifadeyle İran, elbette kendisi için jeopolitik açıdan farklı açılımlara imkân verebilecek olan Yemen'de nüfuzunu arttırmak ve Husiler üzerinde doğrudan kontrol kurmak istemektedir; ancak bu arzunun gerçekleştirilebilmesi tarihsel ve konjonktürel sebeplerle diğerlerine göre daha zordur. Bu da İran'ın Husiler üzerindeki etkisini sınırlamakta ve onlara İran'la ilişkilerinde daha geniş bir manevra alanı tanımaktadır.

5. Sonuç

Yemen henüz kuruluşunu tamamlayamamış bir devlet olarak merkezi birkaç yer dışında ülkenin geneline altyapı hizmetlerini götürememiş toplumun huzurlu bir şekilde yaşamasını sağlayacak asgari kalkınmışlığa ulaşamamıştır. Esasen ekonomik sıkıntılar, siyasi problemler veya aşiretler arası güç rekabeti gibi iç meseleler kaynaklı Yemen'deki mücadele, özellikle 2015 sonrası dönemde bölgesel düzeye taşınmış ve yeni anlamlar kazanmıştır. Ortadoğu'nun özellikle 2000'lerden sonra girdiği jeopolitik konjonktürdeki mücadelelerde mezhebi faktör önemli rol oynasa da Husi Hareketi ile Sana'daki merkezi idare arasında uzun yıllara dayanan çatışmayı sadece mezhebi perspektiften okumak yanıltıcıdır. Bu açıdan özellikle Zeydilerin yoğun olarak bulunduğu yerler, ülkenin diğer bölgelerine göre önemli oranda geri kalmış ve marjinalize olmuşlardır. Husi – merkezi idare arasındaki mücadelenin bir diğer boyutu ise aşiretler arası mücadeledir. Tüm coğrafyada varlıklarını gösteren aşiret

ve kabile yapısı açısından Yemen, bunların en güçlü olduğu bölgelerden biri olarak sayılabilir. Bu anlamda kuzeydeki aşiretlerle güneydekiler arasında her zaman devam eden bir rekabetten söz edilebilir. Bu nedenle merkezin gücünü ve kontrolünü arttırma girişimleri her seferinde çatışmaya sebebiyet vermiştir. Özetle, ulus devlet sürecinin en başarısız örneklerinden olan Yemen'deki iç mücadeleler çok sebepli, çok katmanlı ve çok taraflı analizleri zorunlu kılmaktadır.

Husilerin merkezi otoriteyle mücadeleleri çok boyutlu olmakla birlikte; ABD'nin Irak'ı işgali sonrası yaşanan bölgesel rekabette Ortadoğu siyasetinin mezhebi bir söylemle radikalleşmesi Yemen'deki mücadelenin de bahse konu çerçevede algılanmasını pekiştirmiştir. Söz konusu bölgesel jeopolitikte Yemen, 2000'lerle başlayan ve ilerleyen yıllarda Irak dışında bölge geneline yayılan bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmıştır. Son yıllarda yeniden bir iç savaşa dönüşen Yemen'deki siyasi istikrarsızlık bugüne özgü olmamakla birlikte etkileri itibarıyla bu sefer ülkenin sınırlarının çok ötesinde yankılanan sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte Husiler, kendi geleneksel bölgelerinin ötesinde Yemen'de daha fazla güçlenmiş ve kısmen İran'ın da desteğiyle hem silah kapasitelerini arttırmışlar hem de siyasi ittifaklarını bölge çapında kuvvetlendirmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında özetle, Yemen'deki gerilim ve çatışmanın temel itici gücünün yerelde aranması gerektiği, ancak dış aktörlerin rollerinin Yemenli aktörlerin algılarını, stratejilerini ve eylemlerini etkilediği söylenebilir.

Esasen Hüseyin Bedreddin El Husi'nin hareketi, Yemen'in üzerine kurulu olduğu tarihsel mirasın aksine Avrupa merkezli devlet anlayışının ülkeye dayatılması ve Sana'daki merkezi idarenin zamanla ülke içindeki farklı aşiret ve mezhebi kültürler üzerinde asimilasyona yönelik hâkimiyet kurma çabasının bir sonucudur. Bu anlamda Husiler için, bölgede 20. Yüzyılın ortalarından itibaren gelişmekte olan Şiilerin siyasallaşarak tekrar bölge siyaset sahnesine çıkması çerçevesinde Zeydi gelenegini yeni bir formla tekrar canlandırdığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konjonktürün 1979 sonrası bölge jeopolitiğinde nüfuz mücadelesini arttırmış İran için kullanışlı bir zemin oluşturduğu da apaçık bir gerçektir. Yemen'deki Zeydiler de bu sürecin dışında kalmamışlar ve özellikle 1990'lardan itibaren Yemen'deki Zeydiler üzerinde On İki İmam Şiiliği etkisi artmış ve Zeydiler ile İran arasında organik bağ kurulmaya başlanmıştır.

2000'li yıllarda yaşanan çatışmalar ve özellikle 2015 sonrası dönemde çatışmanın giderek bölgesel rekabetin bir sahnesi olarak algılanmasıyla birlikte İran – Husiler ilişkisi güçlenerek devam etmiştir. Bu ilişki, zamanla Husilerin bölgede Yemenli olmalarının çok ötesinde Şii olarak bilinmelerini sağlamıştır. Bu algı Yemen'deki iç mücadelenin mezhep söylemiyle birlikte bölgesel bir çerçevede genişlemesiyle oluşmuştur. Bahse konu yeni algı ise Husilerin hem bölgesel tabanını genişletmiş hem İran ve kontrolündeki örgütlerden sağladığı desteği de arttırmıştır. Görüldüğü gibi birbirini besleyen şekilde İran – Husiler ilişkisi bölgesel çerçevede görüldükçe yoğunlaşmış; ilişki yoğunlaştıkça da bölgesel karakteri artmıştır.

Devleti uluslararası ilişkileri ve uluslararası sistemi şekillendirebilen tek ve biricik gerçek aktör olarak gören geleneksel kuramların etkisindeki vekâlet savaşları literatürü aktif yönlendirici aktörü devlet olarak ele alma eğiliminde olması sebebiyle, İran – Husiler ilişkisinde İran'ı komuta eden, Husileri ise İran'ın bölgesel mücadelesindeki basit bir enstrüman olarak görme eğilimindedir. İran'ın

bölge çapındaki devlet-dışı bazı aktörlerin kuruluşu, yönlendirilmesi ve komutasındaki kapasitesi çerçevesinde hiç şüphesiz ki böylesi bir eğilimin doğruluk payı bulunmaktadır. Özellikle 2003 sonrası dönemde İran'ın bölgesel nüfuz mücadelesi bölgenin çeşitli ülkelerinde yoğun yansımalarıyla yerel aktörleri ciddi bir şekilde etkileyen ve sınırlayan boyutlara ulaşmıştır. Ancak bu çalışmada, İran'ın Husilerle olan desteği üzerinden Husileri salt bir vekil olarak gören literatür ve yaklaşımlar eleştirilmektedir. Çünkü bu yaklaşım, aktör-yapı analizi çerçevesinden bakıldığında bölgesel sistem içerisindeki bir aktör olan Husilerin kendi güçlerini arttırmak amacıyla ülke içi ve bölgesel gelişmelerden faydalanabildiğini göz ardı etmektedir.

Çalışmada öne sürüldüğü gibi vekâlet ilişkisinde müvekkil – vekil davranışlarını, sadece tek taraftan yönlendirilen bir şekilde tasavvur etmek yerine analizlerde bu ilişkinin çok yönlü ve çok boyutlu olduğuna yönelik açıklamalara imkân tanımak daha yerinde bir yaklaşımdır. Husiler örneğinde olduğu gibi devlet dışı aktörlerin devletleri, bölgesel sistemi ve bu sistemdeki güç dengesini şekillendirme kapasiteleri de göz ardı edilmemelidir. İran'ın Afganistan ve Irak'ta oluşan güç boşluğunu kendi nüfuz alanını genişletebileceği bir jeopolitiğe çevirdiği dönemde Husiler, İran'ın bölge geneline yayılan nüfuzunun basit bir enstrümanı olmak yerine; konjonktürel gelişmelerden faydalanıp kendi mücadelelerini bölgesel çerçevede yeniden tanımlayıp İran'ı da savaşın içine çekerek kendilerini güçlendirmişler ve bunu yaparken aynı zamanda İran'la ilişkilerinde geniş bir manevra alanı da oluşturabilmişlerdir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

İşbu makale için etik izin alınmasını gerektirecek bir durum söz konusu değildir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tarafımda tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Destek Beyanı

Makale yazımı ve öncesindeki araştırmam herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Beyanı

Makaleyle ilgili çıkar çatışması durumu söz konusu değildir.

Kaynaklar

ABD Dışişleri Bakanlığı. (2009), "Who are the Houthis, Part Two: How are they Fighting?", Cable: 09SANA2186_a, 9 Aralık, 18 Aralık 2019 tarihinde https://web.archive.org/web/20150402170322/https://www.wikileaks.org/plusd/cables/09SANAA2186_a.html#efmAB5ACu adresinden alındı.

- Al Batati, S. (2015), "Who are the Houthis in Yemen?", *Al Jazeera*, 29 Mart, 18 Aralık 2019 tarihinde Al Jazeera: <http://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/08/yemen-houthis-hadi-protests-201482132719818986.html> adresinden alındı.
- "Agreement on the implementation mechanism for the transition process in Yemen in accordance with the initiative of the Gulf Cooperation Council". (2011), 5 Aralık, Sayı: 5074.11, 20 Kasım 2019 tarihinde Birleşmiş Milletler: <https://peacemaker.un.org/yemen-transition-mechanism2011> adresinden alındı.
- Almasmari, H. (2010a), "Thousands Expected to die in 2010 in Fight against Al-Qaeda", *Yemen Post*, 10 Nisan, 21 Kasım 2019 tarihinde Yemen Post: <http://yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=1749&MainCat=2> adresinden alındı.
- Almasmari, H. (2010b), "Ahmed Al-Bahri: Expert in Houthi Affairs", *Yemen Post*, 10 Nisan, 21 Kasım 2019 tarihinde Yemen Post: <http://yemenpost.net/Detail123456789.aspx?ID=3&SubID=1723&MainCat=4> adresinden alındı.
- Almasmari, H. (2015), "Protests support Yemeni President after he escapes house arrest", CNN, 23 Şubat, 22 Kasım 2019 tarihinde CNN: <https://edition.cnn.com/2015/02/22/world/yemen-unrest/index.html> adresinden alındı.
- Almeida, M. (2014), "Profile: Who are Yemen's Houthis?", *Al Arabiya English*, 8 Ekim, 22 Kasım 2019 tarihinde Al Arabiya: <https://english.alarabiya.net/en/perspective/profiles/2014/10/08/Profile-Who-are-Yemen-s-Houthis-> adresinden alındı.
- Ardemagni, E. (2017), "From Insurgents to Hybrid Security Actors? Deconstructing Yemen's Huthi Movement", ISPI Analysis, Italian Institute for International Political Studies, Analiz Sayı: 315, 15 Aralık 2019 tarihinde ispionline.it/sites/default/files/pubblicazioni/analisi315_ardemagni_04.05.2017.pdf adresinden alındı.
- Arrabyee, N. (2005), "Rebellion continues", *Al-Ahram Weekly*, 19-25 Mayıs, 20 Kasım 2019 tarihinde Al-Ahram: <http://weekly.ahram.org.eg/2005/743/re10.htm> adresinden alındı.
- Arraf, S. (2017), "The Armed Conflict in Yemen: A Complicated Mosaic", Geneva Academy, Ekim, 20 Kasım 2019 tarihinde <https://www.geneva-academy.ch/joomla-tools-files/docman-files/The%20Armed%20Conflict%20in%20Yemen.pdf> adresinden alındı.
- Baron, A. (2019), "Mapping the Yemen Conflict", European Council on Foreign Relations, Temmuz, 12 Aralık 2019 tarihinde Avrupa Birliği Dış İlişkiler: <https://www.ecfr.eu/mena/yemen> adresinden alındı.
- Bm Uzmanlar Paneli. (2018), "Letter dated 26 January 2018 from the Panel of Experts on Yemen mandated by Security Council resolution 2347 (2017) addressed to the President of the Security Council", Birleşmiş Milletler, S/2018/68, 24 Kasım 2019 tarihinde <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/N1800513.pdf> adresinden alındı.

- Chatham House. (2015), "Yemen: Key Players and Prospects for Peace", The Royal Institute of International Affairs, 17-18 Aralık, 24 Kasım 2019 tarihinde https://www.chatham-house.org/sites/default/files/events/2015-11-07-yemen-key-players-prospects-peace-meeting-summary_4.pdf adresinden alındı.
- Economist. (2009), "Yemen's War: Pity those caught in the Middle", *Economist*, 19 Kasım, November 2009, 10 Aralık 2019 tarihinde The Economist: <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2009/11/19/pity-those-caught-in-the-middle> adresinden alındı.
- Feierstein, G.M. (2019), "Yemen: The 60-Year War", Middle East Institute, Policy Paper 2019-2, Şubat, 10 Aralık 2019 tarihinde <http://mei.edu/sites/default/files/2019-02/Yemen%20The%2060%20Year%20War.pdf> adresinden alındı.
- Finn, T. (2015), "Abdel-Malek al-Houthi: from shadow rebel leader to kingmaker", *Middle East Eye*, 13 Şubat, 10 Aralık 2019 tarihinde <http://www.middleeasteye.net/in-depth/features/abdel-malek-al-houthi-shadow-rebel-leader-kingmaker-988988591> adresinden alındı.
- Khaled, A. (2015), "Yemeni leader Hadi leaves country as Saudi Arabia keeps up air strikes", *Reuters*, 26 Mart, 19 Aralık 2019 tarihinde Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-yemen-security/yemeni-leader-hadi-leaves-country-as-saudi-arabia-keeps-up-air-strikes-idUSKBN0MLOYC20150326> adresinden alındı.
- Koch, T. (2018), "Drivers of the Houthi Conflict in Yemen", 3 Nisan, 10 Aralık 2019 tarihinde <https://www.researchgate.net/publication/325343579> adresinden alındı.
- Kurşun, Z. (2015a), "Kuruluş Aşamasından Çıkamayan Yemen'de Savaş", ORDAF Durum Değerlendirmesi, 28 Mart, 5 Kasım 2019 tarihinde <http://ordaf.org/kurulus-asamasindan-cikamayan-yemende-savas/> adresinden alındı.
- Kurşun, Z. (2015b), "Yemen'de Hangi Aktörler Savaşıyor?", ORDAF Görüş, 14 Nisan, 5 Kasım 2019 tarihinde <http://ordaf.org/yemende-hangi-aktorler-savasiyor/> adresinden alındı.
- Lynch, C. (2017), "Confidential U.N. Report Suggests Saudi-Led Coalition Failing in Yemen", *Foreign Policy*, 18 Ağustos, 12 Kasım 2019 tarihinde <https://foreignpolicy.com/2017/08/18/confidential-u-n-report-suggests-saudi-led-coalition-failing-in-yemen/> adresinden alındı.
- Neriah, J. (2014), "Yemen Changes Hands. Will an Iranian Stronghold Emerge Near the Entrance to the Red Sea?", Jerusalem Center for Public Affairs, 7 Ekim, 20 Kasım 2019 tarihinde <https://jcpa.org/article/yemen-changes-hands/> adresinden alındı.
- Öztürk, S. (2019), Zeydiliğin Tarihsel Süreçte Oluşumu ve İmamiyye ve İran ile İlişkisi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(94), 89-106.
- Peterson, J.E. (2008), "The al-Huthi Conflict in Yemen", Arabian Peninsula Background Notes, Sayı: APBN-006, 17 Kasım 2019 tarihinde http://www.jepeterson.net/sitebuilder-content/sitebuilderfiles/APBN-006_Yemen_al-Huthi_Conflict.pdf adresinden alındı.

- “Resolution 2216”, (2015), United Nations Security Council, S/RES/2216, 14 Nisan, 17 Kasım 2019 tarihinde [https://www.undocs.org/S/RES/2216%20\(2015\)](https://www.undocs.org/S/RES/2216%20(2015)) adresinden alındı.
- Riedel, B. (2017), “Who are the Houthis, and why are we at war with them?”, *The Brookings Institute*, 18 Aralık, 18 Aralık 2019 tarihinde <https://www.brookings.edu/blog/markaz/2017/12/18/who-are-the-houthis-and-why-are-we-at-war-with-them/> adresinden alındı.
- Salisbury, P. (2015), “Yemen and the Saudi-Iranian ‘Cold War’”, Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, Şubat, 16 Aralık 2019 tarihinde www.chathamhouse.org/sites/default/files/field/field_document/20150218YemenIranSaudi.pdf adresinden alındı.
- Salisbury, P. (2017), “Yemen: National Chaos, Local Order”, Chatham House, The Royal Institute of International Affairs, Aralık, 12 Aralık 2019 tarihinde <https://www.chathamhouse.org/publication/yemen-national-chaos-local-order> adresinden alındı.
- Salmoni, B.A., Loidolt, B. ve Wells, M. (2010), *Regime and Periphery in Northern Yemen: The Huthi Phenomenon*, Santa Monica: RAND Corporation.
- Sarah, P. (2005), “Cracks in the Yemeni System”, Middle East Report Online, 28 Temmuz, 21 Aralık 2019 tarihinde <https://merip.org/2005/07/cracks-in-the-yemeni-system/> adresinden alındı.
- Selvik, K. (2015), “War in Yemen: the view from Iran”, Norwegian Peacebuilding Resource Centre, Expert Analysis, Ekim, 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.cmi.no/publications/file/5654-war-in-yemen-the-view-from-iran.pdf> adresinden alındı.
- Sobrinho, C. ve Neris, I. (2019). “Yemen Civil War: How armed groups in Yemen can influence the balance of power”, 23 Aralık 2019 tarihinde <https://www.sigmadf.com.br/wp-content/uploads/sites/24/2016/06/FINAL-Artigo-UNSC.pdf>, adresinden alındı.
- Tamer, C. (2017), *İran’ın Kara Hâkimiyet Teorisi Bağlamında Yemen Politikası: Hedef, Yöntem, Söylem ve Araçlar*, Ankara: ANKASAM.
- “The Peace and National Partnership Agreement”, (2014). 21 Eylül, 26 Aralık 2019 tarihinde <https://peacemaker.un.org/yemen-national-partnership-2014> adresinden alındı.
- Tinas, M. (2017), “Lübnan Hizbullah’ı ve İran: Direnişten İşgale”, *Ortadoğu Analiz*, Eylül-Ekim, 9 (82), 19-21.
- Transfeld, M. (2017), “Iran’s Small Hand in Yemen”, Carnegie Endowment for International Peace, 14 Şubat, 22 Kasım 2019 tarihinde <http://carnegieendowment.org/sada/67988> adresinden alındı.
- Yemen Cumhuriyeti Vaşington Büyükelçiliği, (2018), *The Houthis Legacy in Yemen: Lastig Damage Internally and Looming Danger Internationally*, Special Report, Mayıs, Washington, DC., 21 Kasım 2019 tarihinde <https://www.yemenembassy.org/wp-content/uploads/2018/05/The-Houthis-Legacy-in-Yemen.pdf> adresinden alındı.

- Yousefpour, A., Masoumi, S. ve Leili, M.S. (2017), Geopolitical Analysis of Al-Houthi Shiites in the Yemeni Revolution (2001 - 2012), *International Journal of Scientific Study*, 5 (5), 257-262.
- Zimmerman, K. (2019), "Testimony: Taking the Lead back in Yemen", Statement before the House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Middle East, North Africa, and International Terrorism on "The Humanitarian Crisis in Yemen: Addressing Current Political and Humanitarian Challenges", American Enterprise Institute, 6 Mart, 26 Aralık 2019 tarihinde <https://www.criticalthreats.org/reports/taking-the-lead-back-in-yemen> adresinden alındı.

Vergi Gelirlerini Etkileyen Bir Faktör Olarak Ekonomik Özgürlükler: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz*

Ercan BAHTİYAR, Hakkı ODABAŞ**

Vergi Gelirlerini Etkileyen Bir Faktör Olarak Ekonomik Özgürlükler: OECD Ülkeleri Üzerinde Bir Analiz

Economic Freedoms as an Affecting Factor of Tax Revenues: An Analysis on OECD Countries

Özet

Ekonomik olarak özgür bir toplumun gelişmiş bir toplum olduğu öngörülmüştür. Gelişmiş toplumlarda ise elde edilen vergi gelirlerinin aynı oranda yüksek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ekonomik özgürlükler ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, vergi oranı uygulamalarından ziyade toplumdaki her bireyin adil bir şekilde vergilendirildiğinin farkında olarak iktisadi kararlarını hiçbir müdahale ile karşılaşmadan özgürce almalarından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri kullanılarak vergi gelirleri ile ekonomik özgürlük arasındaki uzun dönem ilişkisi, vergi gelirlerini belirleyen diğer faktörlerle birlikte Pedroni (1999), Kao (1999) ve Johansen - Fisher panel eş bütünlük testleri ve uzun dönem eşitliği tahmincileri FMOLS ve DOLS aracılığı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre ise ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Abstract

It is envisaged that an economically free society is a developed society. In developed societies, it is seen that the tax revenues are equally high as the rate of development level. In this regard, the relationship between economic freedoms and tax revenues stems from the fact that every individual in the society is aware that they are taxed fairly, making their economic decisions freely, without any interference. In this study, using the data of 32 OECD countries between 1996-2016, the long-term relationship between tax revenues and economic freedom was investigated along with other factors that determine tax revenues. The long-term relationship among these variables was tested by Pedroni (1999), Kao (1999) and Johansen - Fisher panel cointegration tests and long-term equation estimators that are FMOLS and DOLS. According to the results of the analysis, it was concluded that there was a long-term relationship between economic freedoms and tax revenues.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlükler, Vergi Gelirleri, Panel Veri Analizi

Keywords: Economic Freedoms, Tax Revenues, Panel Data Analysis

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Devletin ekonomik faaliyetlerine devam edebilmesi, en önemli gelir kaynağı olan vergi gelirlerinin sürekli ve sağlıklı bir şekilde elde edilebilmesine bağlıdır. Dolayısıyla elde edilen vergi gelirlerinin yeniden kamusal mal ve hizmet ya da yatırım olarak toplum üyelerine geri dönmesi, ekonomideki

* Bu çalışma Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Hakkı ODABAŞ danışmanlığında Ercan BAHTİYAR tarafından "Ekonomik Özgürlükler ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Örneği" isimliyle tamamlanarak 03.05.2019 tarihinde savunulan doktora tezinden türetilmiştir.

** Ercan BAHTİYAR, Arş. Gör. Dr., Uşak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü. ercan.bahtiyar@usak.edu.tr, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-7992-3841 Hakkı ODABAŞ, Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye Bölümü. hodabas@ybu.edu.tr, ORCID ID orcid.org /0000-0001-9145-9391

tüm aktörlerin uyum içerisinde hareket ediyor olmasını gerektirir. Buradaki uyum ise sözleşme güvenliğinin sağlandığı, kur rejimlerinin korunduğu ve mülkiyet hakkı güvenliğinin sağlandığı bir ekonomide mümkün olacaktır. Ayrıca bu şartlar serbest piyasadaki kuralları da ortaya koymaktadır. Böylece bir toplumda özel mülkiyetin muhafaza edilmesinin yanında sözleşme güvenliğinin sağlanması ve beraberinde bireylerin tercihlerini özgürce gerçekleştirme imkânı bulması, genel çerçevesini oluşturduğu ekonomik özgürlükler konusunda ileri seviyede bulunduğu da göstergesi olarak kabul edilir. Dışarıdan hiç müdahalenin olmadığı serbest piyasa ortamında ekonomik aktörlerin varlıklarını sürdürebilmesi için gereken özgürlük ortamı ve bu özgürlüğü koruyan temel kurumların varlığının güçlendirilmesi, toplumun tamamındaki refah ortamının da sağlanması anlamına gelir. Ancak bu muhafaza ortamında bile ekonomik göstergeler birçok dış faktör tarafından etkilenmektedir. Bu durum toplanan vergi gelirlerinin tutarının etkilenmesi hususunda da benzerlik gösterir. Birçok farklı değişken ekonominin gelişimiyle birlikte vergi gelirleri üzerinde etkili olabilir. Vergi gelirlerinin ekonominin içinde bulunduğu dönemler itibarıyla farklı değişkenlerden etkileniyor olması ise kamusal mal ve hizmetlerin de tür ve mahiyetini değiştirmiştir.

Bu alanda gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında bir ülkenin ekonomik özgürlük seviyesinin diğer ölçülebilir faktörlerle birlikte vergi gelirleri üzerindeki etkisinin önemli olduğu savunulmaktadır. Yüksek ekonomik özgürlük ve güvenlik ortamında uluslararası sermaye hareketleri ve yatırım faaliyetlerinin üzerindeki riskin azaldığı ve ekonomik faaliyetin gerçekleştiği ülke ile vergisel anlamda da bir ilişkinin ortaya çıktığı görülür.

Elbette ki vergi gelirleri üzerinde ölçülebilir ve ölçülemeyen ayrımı yapılmak suretiyle birçok faktörün etkisi olduğu öngörülür. Vergi gelirlerinin ekonomik gelişmenin bir parçası olması, bununla birlikte ekonomik özgürlüklerin ise ekonomik gelişmede önemli rol oynaması, bu iki kavram arasında bir ilişkinin olabileceği anlamına gelmektedir. Vergi gelirleri üzerinde etkisi bulunan faktörlerin belirlenerek ekonomik özgürlük seviyesinin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğunun tespit edilmesi ve değerlendirilmesi ise çalışmanın çıkış noktasını ortaya koymaktadır.

Literatürde vergi gelirlerine etki eden çeşitli faktörleri inceleyen birçok çalışma yer almaktadır. Ancak teorik altyapıdan hareketle belirlenen değişkenlerin güncel verilerine ulaşılabilirliğinin yanında ve bu verilerin istatistiksel olarak anlamlılığının tespitinde de bir takım kısıtlarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda çalışma kapsamında toplam 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki verileri ele alınarak vergi gelirlerini etkilediği öngörülen faktörler arasına ekonomik özgürlük verileri de dâhil edilerek analiz ve değerlendirmeler gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak vergi gelirleri, bağımsız değişkenler olarak ise teorik ve ampirik literatürden hareketle vergi gelirlerini etkileyen seçilmiş faktörler ve ekonomik özgürlük göstergeleri kullanılmıştır. Analiz kısmında ise 32 OECD ülkesinde vergi gelirlerini etkileyen faktörler olarak ekonomik özgürlükler ve diğer seçilen faktörlerin vergi gelirleri arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığı, şayet bir ilişki var ise mevcut ilişkinin yön ve derecesinin hangi seviyede olduğunun ortaya konulabilmesi için “panel veri analizi” yöntemine başvurulmuştur.

2. Vergi Gelirleri ve Ekonomik Özgürlükler

Devletin öncelikli olarak ekonomik amaçlarını gerçekleştirebilmesi amacıyla toplum üyelerinin de katkısıyla toplanan vergiler, çeşitli yöntemlerle belirlenebilmektedir. Latince "taxare" kelimesinden gelen "Tax" (vergi) ifadesi; değerlendirme, tahmin etme, hesaplama, değer biçme, takdir etme ve ücretlendirme anlamlarını taşıyan "assess, evaluate, estimate" gibi kavramları karşılamaktadır. Devletin gelir elde etmesinin temel yolu vergilendirmedir. Vergilendirme olmaksızın devletin faaliyetlerini gerçekleştirmesi ve sunulan mal ve hizmetlerin sürdürülebilirliği mümkün değildir (Bar-koczy, 2016: 3-4). Vergileme, devlet ya da devletten vergileme yetkisi almış kamu kurumu ile mükellefler arasında bir borç ve alacak ilişkisi ortaya çıkarır (Şen ve Sağbaşı, 2015: 119). Ancak verginin tarihi gelişim sürecinde, mükellef ve devlet arasındaki bu ilişkiden doğan çeşitli anlaşmazlıklar görülmüş ve bu anlaşmazlıkların giderilmesi için ise vergileme teorileri geliştirilmiştir.

Vergileme, devletin mevzuat ve idaresine göre her bir bireyin ekonomik kapasitesine uygunluk gösterecek şekilde elde ettiği bir gelir yöntemidir. Ancak toplanmaya başlandığı ilk zamanlardan bu yana vergiler diğer kamu gelirlerinden farklı bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Devlet, kamu mülkiyetinin idaresinde kendi sermayesine sahip bağımsız bir ekonomik aktördür. Vergilendirme ise ulusal ekonomik hayatta, devletin anayasa ve idaresi sayesinde bireylerin ekonomik anlamda elde ettikleri gelirlerinin bir kısmının kendilerinden alındığı ve toplumun ekonomik geliri haline getirildiği bir alanı ifade eder. Dolayısıyla toplum içinde yaşayan bireyin ekonomik faaliyetlerinin gelişimi devletin belirlediği kurallar çerçevesinde etkilenir. Burada ise verginin önemi ve gücü yatar (Stein, 1994: 28-29). Siyasi otorite tarafından sağlanan kamu hizmeti niteliğindeki faydalar, devletin kurumsal olarak var olmadan önce bile kabileler şeklindeki insan topluluklarında aidiyetin güçlendirilmesi için eski çağlardan bu yana yer almış ve zamanla birlikte farklı görünümde sunulmuştur. Ancak kamu hizmetlerinin sunumunda ortaya çıkan en önemli sorunlardan biri ise bu sunumun finansmanının karşılanmasıdır (Çalışkan ve Çınar, 2018: 101). Örneğin Orta Çağ'daki derebeyliklerin aldığı vergiler aynı ya da bedeni vergilerden oluşurken günümüzdeki çağdaş vergileme tamamen bireylerin kazandığı, yatırım yaptığı ve harcadığı tutarlar üzerinden hesaplanmaktadır. Bu noktada bireyler daha az çalışmayı dilediklerinde bunun sonucunda daha az vergi ödeyebileceklerdir. Bu durumda da verginin zorunlu bir ödeme olarak alınması söz konusu olacaktır (Stiglitz, 1994: 474). Dolayısıyla yönetimin temel bir işlevi olarak kabul edilen vergilendirme mekanizmasının, devlet ve toplum arasındaki ilişkilerin yürütülmesinin en önemli alanlarından birini oluşturduğu görülmektedir (Brautigam vd., 2008: 1). Böylece sağlam bir vergi sisteminin tasarımı, politika yapıcıların en temel görevlerinden biri olarak karşımıza çıkarak kamu ekonomisi araştırmalarının da temel alanını oluşturur. Bu çalışmalar ise ideal vergi politikalarının ortaya çıkarılması sürecindeki tartışmalar hakkında önemli bilgiler ve katkılar sunmaktadır.

Bir ekonominin mali yapısı, o toplumda yaşayan bireylerin vergiye ne ölçüde uyum sağladıklarıyla ilgili olarak değişiklik göstermektedir (Torgler, 2007). Özellikle 1980'li yıllardan itibaren birçok ekonomide gelişim süreci hızlanan piyasa ekonomisi düzeni, diğer ekonomi politikalarında olduğu

gibi vergileme politikası açısından da oldukça önemli değişimleri beraberinde getirmiştir. Piyasa ekonomisi içerisinde özel tasarruf ve yatırımlar önem kazanmış ve bununla birlikte özel sermaye birikiminin sağlanması önemli bir hedef olmuştur (Dileyici, 2012: 149).

Vergileme sistemi ve yapısı ekonominin kalkınmasında oldukça önemli bir rol oynadığından bunların ilgili faktörleri etkilemesi ve bu faktörler tarafından da etkilenmesi beklenmektedir (Ansari, 1982: 1035). Vergi gelirlerini etkileyen faktörler ve değişkenlerin gelişmekte olan ülkelerde daha çeşitli olduğu söylenebilir. Ekonomik ve sosyal birtakım faktörler, doğrudan veya dolaylı bir şekilde vergi gelirlerinin performansında belirleyici bir özellik taşımaktadır (Ekici, 2009: 201). Vergi gelirlerini etkileyen faktörler konusunda literatürde birçok çalışma bulunmaktadır. Gerek bölgesel gerekse farklı ülkelerin bir arada bulunduğu grupları içine alarak gerçekleştirilen bu çalışmalar mevcut verilerin izin verdiği ölçüde belli bir dönemi kapsamaktadır.

Bir ekonomide kaynakların talep ya da arz edilebilmesi, mülk edinebilme, ticaret yapabilme veya rekabet edebilme özgürlüğünün bulunması ekonomik büyüme için olmazsa olmaz kısıtlardandır (De Haan ve Strum, 2000: 217). Bu alanda yapılan birçok çalışmada ekonomik özgürlük ve vergileme ilişkisi derinlemesine ele alınmamıştır. Ekonomik özgürlük tanımı dar bir çerçevede ele alınıp kurum ya da ülkelerin genel nitelikleri hesaba katılmamıştır. Ancak ekonomik büyüme ve vergileme konusunda yapılan çalışmaların bir kısmı bu hususta çıkarımlar yapılabilmesini mümkün kılar. Bu doğrultuda, ekonomik özgürlük-vergileme ilişkisi, firmaların bölgesel kararlarıyla birlikte vergi oranından hareketle ortaya çıkan vergi yükünün de göz önünde bulundurulmasını gerektirir (Egger ve Winner, 2004: 272).

Şekil 1. Ekonomik Özgürlük, Ekonomik Gelişme ve Vergi Gelirleri İlişkisi

Şekil 1’de görülebileceği üzere vergi gelirleri ekonomik gelişmenin bir parçasıdır. Bununla birlikte ekonomik özgürlükler ise ekonomik gelişmede önemli rol oynamaktadır. Bu durum vergi gelirleri ve ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin bağlantı noktalarını şekillendirmektedir. Diğer bir deyişle ekonomik özgürlük ekonomik büyümeyi beraberinde getirdiğinden vergi gelirleri de ekonomik ilerlemenin işlevi olduğundan ekonomik özgürlük ve vergi gelirleri arasında bir bağlantının olabileceği hususunun vurgulanması gerekir. Ancak ekonomik özgürlük ve vergi gelirleri performansı konusunda ampirik olarak çok az şey bilinmektedir (Alabede, 2018: 611).

Ekonomik özgürlük kavramı; tercih özgürlüğü, mübadele özgürlüğü, rekabet özgürlüğü ve mülkiyetin korunması kavramlarının tamamını kapsayan bir kavramdır (Gwartney ve Lawson, 2003:

406). Bu kavramın literatürde yeni olmadığını ifade eden Madan (2002), Adam Smith'in, serbest piyasa ile ilgili görüşlerini dile getirdiği dönemlerden bu yana ekonomistlerin kaynak seçimi ve tedarik aşamasında, başkalarıyla ticaret yapma ve mülkiyet haklarını koruma özgürlüklerinin ekonomik ilerlemenin temel unsurları olarak savunduğunu ifade eder (Madan, 2002: 1). Kişinin ekonomik tercihlerini gerçekleştirmek üzere uygun ekonomik araçlarla hareket etmesi, özgürlüğü de deneyimlediği anlamına gelmektedir (Gould, 1982: 55). Bununla birlikte Rabushka (1991) ise ekonomik özgürlük kavramının her insanda sezgisel olarak bir karşılığı olduğunu belirtip serbest piyasalar, özel teşebbüsler, gönüllü mübadele, kapitalizm, sınırlı ya da en az devlet anlayışı, serbest ticaret, düşük vergi oranı, sermaye ile emeğin serbest dolaşımı gibi kavramları oluşturduğunu ifade etmektedir. Bir ülkenin ekonomik olarak diğer ülkeden daha özgür olduğunun ortaya konması ancak bu kıstasların ilgili ülkede daha fazla sağlandığının görülmesiyle mümkündür (Rabushka, 1991: 23).

Ekonomik özgürlük, devlet müdahalesi bulunmaksızın ancak sağlam para, hukukun üstünlüğü ve açık piyasalar dâhil olmak üzere gerekli kurumların bulunduğu bir ortamda ekonomik işlemlerde bulunma özgürlüğü olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca piyasa ekonomisinin merkezi bileşenlerinin gönüllü mübadelesi ve serbest rekabeti ekseninde insan ve mülkün korunması olarak da ifade edilebilir (Berggren, 2003: 193). Daha sistematik bir şekilde ifade edilmek istendiğinde; bir toplumdaki bireysel tercihlerin, gönüllü mübadelenin, rekabet etme özgürlüğü ile bireylerin ve mülkiyetlerinin korunması durumlarının varlığı ekonomik özgürlüklerin temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Böyle bir ortamda bireysel tercihler, mal ve hizmetlerin nasıl üretileceğini belirlemektedir (Gwartney ve Lawson, 2003: 406).

Ekonomik özgürlüğün temelleri; özgürlüğe sahip olma ve özgürce seçim yapabilme üzerine kuruludur. Birçok farklı tanımın yanı sıra ekonomik özgürlükler, seçim yapmak ve özgürlükçü olmak ile ilgilidir. Bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmının bireylerin ekonomik faaliyetlerine devlet tarafından yapılan müdahaleyi gereksiz bulduğu ve bu müdahalenin mülkiyet hakları ve rekabetçi piyasaların düzgün bir şekilde işleyebilmesinin sağlanması için gerektiği kısmını ise göz ardı ettiği söylenebilir (Bavetta, 2004: 161). Hâlihazırda kusursuz işleyen bir piyasa ekonomisi ortamının temelinde ekonomik özgürlüklerin bileşenlerinin tamamı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bireylerin serbestçe iktisadi faaliyetlerde bulunabilme özgürlüğüdür. Bu durum teşebbüs özgürlüğünü nitelerken bireylerin hangi mal ve hizmeti üretecekleri konusunda özgür olmaları da gerekmektedir. Bu durum ise tercih özgürlüğüdür. Üretim, tüketim, tasarruf ve yatırım gibi kararların tamamı tercih özgürlüğünün bulunduğu bir ortamda sağlıklı bir şekilde alınabilir. Bireyler tarafından üretilen ya da sahip olunan mal ve hizmetler üzerinde özgürce tasarrufta bulunma, kullanma, yararlanma gibi tercihlerde bulunma hakkı ise mülkiyet özgürlüğü şeklinde ifade edilir (Aktan, 2018: 425-426). Dolayısıyla ekonomik özgürlük, bireylerin serbest bir şekilde iktisadi faaliyetlerde bulunabilmesi ve kaynaklarına yön verme imkânına sahip olmaları durumudur (Acar, 2010: 2). Ancak birey ve toplumun güvenliğinin sağlanması ve faaliyetlerini refah içerisinde sağlayabilecekleri bir ortamın tesisi için belirli alanlarda devletin zorunlu müdahalesi gerekmektedir. Bunun dışında mal ve hizmetlerin üretim, tüketim veya dağıtımında devletin herhangi bir baskı ve sınırlaması ya da zorlamasının olmaması hususu ise ekonomik özgürlük kavramının karşılığıdır (Beach ve Miles, 2006: 56).

Ekonomik özgürlük endekslerindeki veriler, ekonomik özgürlüğün sürdürülebilir insani ve toplumsal kalkınmanın temel şartı olduğunu gösterir. Bu duruma tarihsel açıdan bakıldığında da ekonomik özgürlük seviyesi yüksek olan ülkelerin hem ekonomik hem de sosyal açıdan daha gelişmiş oldukları görülebilir. Daha özgür toplumlar serbest piyasa sisteminin imkânlarını, bireylerin vermiş olduğu kararları ve isteklerini yapıcı ve etkin bir şekilde gerçekleştirebilmek için kullanırlar. Bu durum ise giderek daha çeşitli fırsatlarla birlikte verimli kaynak tahsisi, yüksek değer yaratma ve yenilik ile karakterize edilen erdemli bir büyüme döngüsü oluşturma eğilimini getirir. Basitçe ifade etmek gerekirse; bir toplumda ekonomi ne kadar özgür olursa vatandaşlar da o ölçüde üretken ve refah içinde olur (Miller ve Kim, 2016: 1).

3. Literatür

Literatürde vergi gelirlerinin geneli üzerine ya da çeşitli alanlarda elde edilen vergi gelirleri üzerinde etkili olan faktörlerin tespitine yönelik birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda büyük ölçüde daha yakın zaman paneline dayanarak ekonomik değişkenler ve vergi gelirleri arasındaki ilişki incelenmektedir.

Leuthold (1991), 8 Afrika ülkesinin 1979-1981 yılları arasındaki verilerini kullanarak vergi gelirlerini dolaylı ve dolaysız vergiler olarak ayrı analiz etmiştir. Buna göre dış ticaret vergi gelirlerini istatistiksel olarak olumlu etkilemekte, tarımın ise GSYH içindeki payının ise negatif etkili olduğu görülmüştür.

Stotsky ve WoldeMariam (1997), toplam 43 Sahra altı Afrika ülkesi üzerinde 1990-1995 dönemi için analizlerini gerçekleştirmiştir. Vergi gelirlerinin GSYH içindeki payını etkileyen faktörler olarak tarımın ve madencilik GSYH içindeki payı negatif etkiye sahipken ihracatın GSYH içindeki payı ve kişi başına düşen gelirin ise pozitif etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Ghura (1998), 1985-1996 yılları arasındaki verilerle 39 Sahra altı Afrika ülkesi için yapmış olduğu çalışmada ticari açıklık ve kişi başına düşen gelir artışının vergi gelirleri üzerinde olumlu, tarımın GSYH içindeki payının ise negatif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Tanzi ve Davoodi (2000), 90 ülkenin 1980-1997 yılları arasındaki verilerini kullanarak yapmış olduğu çalışmada kişi başına düşen gelir, tarım ve ticaretin GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olumlu olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yolsuzluğun ise vergi gelirlerini istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde negatif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Piancastelli (2001), 1985-1995 yılları arasında verilerine ulaşılabilir 31'i düşük, 19'u orta ve 25'i yüksek gelir seviyesinde toplam 75 ülke üzerinde yapmış olduğu panel veri analizinde bağımlı değişken olarak toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranını kullanmıştır. Tarım/GSYH'nin vergi gelirleri üzerinde anlamlı ve negatif etkisine ulaşılırken sanayi/GSYH'nin ise anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu görülmüştür. Ticaret/GSYH'nin pozitif, kişi başına düşen gelir ve hizmetler sektörünün ise her zaman istatistiksel olarak anlamlı olmayan ancak genelde olumlu bir etkisinin olduğu görülmüştür.

Eltony (2002), toplam 16 Arap ülkesinin 1994-2000 yılları arasındaki verileriyle havuzlanmış zaman serisi analizi gerçekleştirmiştir. Buna göre tarımın, madencilik ve ihracatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisinin negatif, ithalatın GSYH içindeki payı ve kişi başına düşen gelirin ise vergi oranlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Egger ve Winner (2004), gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerden oluşan toplam 46 ülkenin bulunduğu, 1980-1997 yılları arasında kapsayan geniş bir panelde ekonomik özgürlük ve vergileme arasında anlamlı ve pozitif bir bağın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmanın temel hipotezi ekonomik özgürlüklerin uluslararası yatırım faaliyetlerinin riskini azalttığı ve bu nedenle ilgili ülkenin bulunduğu bölgede avantajlı hale gelerek devletin ek vergi toplayabildiği yönündedir. Analiz sonucunda ekonomik özgürlüklerde gözlemlenen olumlu bir değişikliğin kurumlar vergisi gelirlerinin GSYH'ye oranında yüzde 0.04'lük bir artışı beraberinde getirdiği bilgisine ulaşılmıştır. Buna göre düşük seviyede bir ekonomik özgürlük ortamında aşırı bir vergi yükü ile karşı karşıya kalınabilecektir. Yüksek seviyede bir ekonomik özgürlük ortamında ise firmalar yatırım yerini seçecek ve aşırı bir vergi yüküne maruz kalmamayı tercih edebileceklerdir. Çalışmada kullanılan diğer değişkenler olan işsizlik, nüfus ve ekonominin büyüklüğü gibi göstergeler ve vergileme arasında ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir.

Sameti ve Shahchera (2006), MENA ülkelerine ait 1980-2002 yılları arasındaki verilerle ekonomik özgürlükler ile ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye ulaşılamamış olunması ise MENA ülkelerinin tamamındaki düşük ekonomik özgürlükler seviyesine bağlanmaktadır. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin ekonomik büyümeyi arttıracığı ve bunun vergi gelirleri üzerinde bir artış sağlayacağı görüşü desteklenmektedir (Sameti ve Shahchera, 2006: 82-83).

Dioda (2012), 32 Latin Amerika ülkesinin 1990-2009 arası döneme ait vergi gelirlerini belirleyen potansiyel faktörleri panel veri analiziyle sınamıştır. Sivil özgürlükler, kadınların işgücüne katılımı, nüfusun yaş ortalaması, politik istikrar düzeyi, eğitim seviyesi, nüfus yoğunluğu ve gölge ekonomilerin varlığı gibi faktörler de çalışmanın kapsamı içine alınarak tüm bu sosyal değişkenlerle vergi gelirleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Çalışma sonuçlarına göre sivil özgürlükler, politik istikrar, açıklık, kişi başına düşen GSYH, nüfus yoğunluğu, eğitim düzeyi ve kadınların işgücüne katılımının vergi gelirleri üzerindeki etkisi pozitiftir. Tarımın GSYH içindeki payı ve gölge ekonomilerin vergi gelirleri üzerindeki etkisi negatiftir.

Addison ve Levin (2012) vergi gelirlerini belirleyen faktörlerin tespiti amacıyla 39 Sahra altı Afrika ülkesinin 1980-2005 yılları arasındaki veri setini Panel GMM ile analiz etmiştir. Çalışmada toplam vergi gelirlerinin GSYH'ye oranı yerine, dolaylı ve dolaysız vergi gelirleri ile tarım, açıklık, kişi başına düşen GSYH, nüfus, yardımlar ve kentleşme gibi birtakım değişkenlerin ilişkisi incelenmiştir. Katma değer vergisi ve ülkedeki barış ortamını gösteren iki kukla değişkenin de eklendiği analizden elde edilen sonuçlara göre kişi başına düşen GSYH, açıklık, kentleşme, ülkedeki barış ortamı ve katma değer vergisinin vergi gelirleri/GSYH oranını pozitif etkilediği görülmüştür. Tarımın GSYH içindeki payı, nüfus yoğunluğu ve yabancı yardımlar gibi değişkenlerin vergi gelirleri/GSYH oranı üzerindeki etkisinin ise negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Javid ve Arif (2012)'in gelişmekte olan 12 Asya ülkesinin 1984-2010 yılları arasındaki verileriyle kişi başına düşen GSYH, uluslararası ticaret, tarımın ve borcun GSYH içindeki payının, gelir kapasitesi üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik çalışmasına göre kişi başına düşen GSYH, tarımın GSYH içindeki payı ve dış borçlar gelir performansını belirleyici birer faktördür. Kişi başına düşen GSYH'nin arttığı, yolsuzluğun kontrol altında olduğu ve yüksek kalitede bürokrasiyle birlikte hukuk kurallarının korunduğu bir ortamda gelirler pozitif yönde etkilenmektedir. Tarımın GSYH içindeki payı ve nüfus artışının etkisi ise negatiftir.

Muibi ve Sinbo (2013), Nijerya'nın 1970-2011 yılları arasındaki verilerini kullanarak vergi gelirlerini belirleyen değişkenleri incelemiştir. Buna göre vergi gelirlerinin, gelir seviyesi, döviz kuru ve enflasyon oranı gibi değişkenlerden etkilendiği görölmektedir. Literatürden hareketle reel GSYH, ticari açıklık, döviz kuru, enflasyon oranı ve GSYH/dış borç oranı olmak üzere beş makroekonomik değişkenin kullanıldığı analiz ekonomik büyüme, döviz kuru ve enflasyon oranının Nijerya'daki vergi gelirleri üzerinde güçlü ve pozitif etkilerinin olduğunu göstermektedir.

Karagöz (2013), 1970-2010 yılları arasında Türkiye'nin vergi gelirlerini belirleyen faktörleri incelemiştir. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisine ulaşmak için Johansen eşbütünleşme testi yapılmıştır. Eşbütünleşmenin tespitinin ardından EKK yöntemiyle tahminleme yapılmıştır. Vergi gelirlerinin, tarımın ve sanayi sektörünün GSYH içindeki payından, dış borç stokundan, ekonominin parasallaşma oranından ve kentleşme oranından önemli ölçüde etkilendiği görölmüştür. Ancak tarım sektörünün GSYH içindeki payının ise vergi gelirlerini olumsuz etkilediği görölmüştür.

Mahon Jr. (2014) tarafından 1990 öncesi OECD'ye üye olan 33 ülkenin 1995-2008 yılları arasındaki verilerinin ele alındığı çalışmada, Heritage Vakfı değişkenleri aracılığıyla vergi gelirlerinin yolsuzluk ve hukuk düzeni değişkenleri üzerinde, % 90 anlamlılık seviyesinde pozitif bir ilişkinin varlığına ulaşılmıştır. Analiz sonuçları, vergi gelirleri ve ekonomik özgürlükler arasında pozitif bir ilişkinin varlığını göstermektedir.

Castro ve Camarillo (2014) statik ve dinamik panel veri tekniklerini kullanarak 34 OECD ülkesi için, 2001-2011 yılları arasında vergi gelirleri üzerinde etkisi olan ekonomik, yapısal, kurumsal ve sosyal faktörleri incelemiştir. Buna göre kişi başına düşen GSYH, sanayi sektörü ve sivil özgürlüklerin vergi gelirleri üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca tarım sektörü ve doğrudan yabancı yatırımların gayrisafi sabit sermaye oluşumu içindeki payları vergi gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

Nezhad vd. (2016), ticaretin serbestleşmesinin olumlu rolünü, gelişmekte olan birçok ekonominin ve yükselen piyasaların merkezinde kabul ederek kamu maliyesine karşı alternatif bir gelir kaynağı olarak görmüştür. 83 ülkenin 1990-2012 yılları arasındaki verileri kullanılarak ticaretin serbestleşmesinin vergi gelirini ne yönde etkilediği, genelleştirilmiş moment regresyon tahmincisi (GMM) ve Arellano-Bond testiyle sınanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, ticari açıklık ve demokrasi vergi gelirleri üzerinde anlamlı pozitif etkileri olan değişkenler iken tarımın GSYH içindeki payı, kentleşme ve resmi döviz kuru ise anlamlı ve negatif etkileri olan değişkenlerdir.

Ayew (2016), 1975-2013 yılları arasındaki verileri kullanarak Etiyopya'da vergi gelirlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmasında Johansen eşbütünleşme yaklaşımını uygulamıştır. Buna göre uzun dönemde kişi başına düşen GSYH, dış yardımlar ve sanayi üretiminin GSYH içindeki payı vergi gelirlerini anlamlı ve pozitif etkilerken, enflasyon ise vergi gelirlerini anlamlı ve negatif yönde etkilemektedir.

Gobachew vd. (2017) Etiyopya'da vergi gelirlerinin temel belirleyicilerini tespit etmek için 1990/2000 ve 2015/2016 yıllarını kapsayan verileri kullanmışlardır. Analiz sonuçları sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, kişi başına düşen gelir ve dış açıklığın vergi gelirlerinde anlamlı ve pozitif yönlü etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Tarım sektörünün GSYH içindeki payı ve yıllık enflasyon oranının ise vergi gelirlerini negatif etkilemektedir.

Alabede (2018) 42 Sahra altı Afrika ülkesinin 2005-2012 yılları arasındaki verilerini panel veri analizine dâhil ederek ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri performansı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Analiz bulguları, ekonomik özgürlüklerin vergi gelirlerini pozitif etkilediğini göstermektedir. Ekonomik özgürlüklerin yüksek olduğu bir ülkede, düşük olana kıyasla, vergi gelirlerinin GSYH içindeki payının daha yüksek olacağı ifade edilir. Bununla birlikte tarımın GSYH içindeki payı ve literatürden farklı olarak kişi başına gelir ile vergi gelirleri arasında negatif yönlü bir ilişkiye rastlanmıştır.

Andrejovska ve Pulikova (2018) Avrupa Birliği üyesi 28 ülkenin verileriyle, gelişmiş 5 ülke ve diğer 23 ülke olmak üzere iki ayrı ülke grubu için vergi gelirlerini etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik gerçekleştirdikleri panel regresyon analizinde bağımlı değişken olarak toplam vergi gelirleri, bağımsız değişken olarak ise nominal ve reel kurumlar vergisi oranı, cari gayrisafi yurt içi hasıla, istihdam oranı, enflasyon oranı, kamu borcunun GSYH'ye oranı ve doğrudan yabancı yatırımları kullanmışlardır. Üç ayrı model kullanılarak gerçekleştirilen analizler sonucu vergi gelirlerinin tüm değişkenler tarafından pozitif yönde etkilendiği görülmüştür.

Kişi başına düşen gelir, nüfus artışı, uluslararası ticaret ve tarımın GSYH içindeki payı vergi gelirleri üzerinde etkisi olan temel faktörler olarak ifade edilmektedir (Chelliah, 1971; Gupta, 2007). Kişi başına düşen gelir genellikle ülkelerin ekonomik gelişme seviyesinin göstergelerinden biridir. Chelliah (1971) ve Bird vd. (2008), ülkelerin kalkınma seviyesinin vergi gelirlerini etkilediğini ifade etmektedirler. Dolayısıyla yüksek gelişmişlik seviyesinde olan ülkelerde vergi gelirlerinin yüksek seviyede tahsil edilebilmesinin mümkün olduğu öngörülmektedir. Böylece kişi başına düşen gelirin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin olumlu olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte ilgili literatürde yer alan çalışmalar kişi başına düşen gelir ve GSYH'nin yanında ülkelerin ticari açıklıklarının da vergi gelirleri üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Ghura (1998) ile birlikte Botlhole (2010) da vergi gelirleri ve tarımın GSYH içindeki payı arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Tablo 1. Ekonomik Özgürlük ve Vergi Gelirleri İlişkisini İnceleyen Çalışmalar

<i>Yazar</i>	<i>İnceleme Alanı</i>	<i>Dönem</i>
Egger ve Winner (2004)	Gelişmiş ve az gelişmiş 47 ülke	1980-1997
Mahon Jr. (2014)	1990 öncesi OECD ye üye olan 33 ülke	1995-2008
Alabede (2018)	42 Sahra altı Afrika ülkesi	2005-2012
Sameti ve Shahchera (2006)	MENA ülkeleri	1980-2002

Literatüre bakıldığında vergi gelirlerini etkileyen birçok faktörün süreç içerisinde farklı yöntemler aracılığı ile çeşitli ekonometrik analizlere dâhil edilerek sınındığı görülmektedir. Bu çalışmalar, kullanılan veri seti; incelenen ülkeler, değişkenler ya da zaman bakımından farklı kısıtlara sahip olduğundan ortaya birbirinden farklı sonuçlar çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür incelemesinden hareketle doğrudan ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin incelenmesine yönelik çalışmaların özeti Tablo 1’de yer almaktadır. Bu çalışmaların dışında ekonomik özgürlüklerin etkilerinin incelendiği çalışmaların neredeyse tamamı ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemektedir.

4. Veri

Bu çalışmada OECD üyesi toplam 32 ülke için vergi gelirlerini etkileyen faktörler incelenmiştir. 1996-2016 yılları arasını kapsayan analizde vergi gelirlerini etkilediği öngörülen kişi başına düşen GSYH, enflasyon, işsizlik, imalat, sanayi, tarım, ticaret, ithalat, ihracat ve ekonomik özgürlük verileri kullanılmış ve bu değişkenler ile vergi gelirleri arasındaki uzun dönem ilişkisi sınanmıştır. Verilerin seçiminde çalışmanın amacına yönelik olarak teorik ve ampirik literatürden hareket edilmiştir. Bu kapsamda 34 OECD ülkesinden Estonya ve Macaristan verilerinin bir kısmının eksik olmasından dolayı analize dahil edilmemiştir. Analiz için ulaşılan değişkenlerden vergi gelirleri (%GSYH), kişi başına düşen GSYH (ABD doları cinsinden), Enflasyon (Tüketici fiyat endeksi ile ölçülen) verileri OECD veri bankasından elde edilmiştir. İşsizliğin toplam işgücü içindeki payı (%Toplam işgücü), ticaretin GSYH içindeki payı (%GSYH), mal ve hizmet ithalatının GSYH içindeki payı (%GSYH), mal ve hizmet ihracatının GSYH içindeki payı (%GSYH), sanayinin GSYH içindeki payı (%GSYH), imalatın GSYH içindeki payı (%GSYH), tarım, hayvancılık ve balıkçılığın GSYH içindeki payı (%GSYH) ise Dünya Bankası açık veri sisteminden elde edilmiştir. Ekonomik özgürlükler ve alt bileşenlerinin göstergelerine Heritage Vakfı tarafından yıllık olarak yayınlanan endeks aracılığı ile ulaşılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan analizde vergi gelirleri (LNTAXREV) bağımlı değişken olarak ele alınmış, ekonomik özgürlükler (LNEFI), kişi başına düşen milli gelir (LNGDP), imalat (MANFC), ihracat (EXP), sanayi (INDST) ve işsizlik (UNEMP) ise bağımsız değişkenler olarak analize dâhil edilmiştir. Vergi gelirleri, ekonomik özgürlükler, ve kişi başına düşen milli gelir modele logaritmik olarak dahil edilirken, MANFC, EXP ve INDST GSYH’ye oranlanarak dahil edilmiştir. UNEMP işsizliğin toplam işgücü içindeki payını, ifade etmektedir.

5. Metodoloji

Çalışmanın bu bölümünde 1996-2016 yılları arasındaki ilgili verilerine ulaşılabilen 32 OECD ülkesinde ekonomik özgürlükler ve vergi gelirleri arasındaki ilişki çeşitli panel veri teknikleri ile analiz edilmiştir. Veriler 2020 yılı öncesinde elde edilmiş olmakla birlikte analiz etik izni gerektirmeyen bir alanda yapılmıştır.

Teorik ve ampirik literatürde vergi gelirlerine etki eden birçok değişken ile öngörülen ilişkilerinin ve yönünün ölçülmesine yönelik çalışmalar sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Farklı değişkenler ile mevcut verilerin ve zaman aralığının müsaade ettiği ölçüde ulaşılan vergi gelirleri, ekonomik özgürlük endeksi ile seçilen diğer göstergelere, Im-Peseran-Shin (2003), Fisher ADF (Augmented Dickey Fuller) ve Fisher PP (Philips Perron) panel birim kök testleri uygulanmıştır. Panel birim kök testlerinden elde edilen bulgular çerçevesinde seriler arasında uzun dönem ilişkisinin incelenmesi için Pedroni, Kao ve Johansen Fisher Panel eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Sonrasında ise uzun dönem ilişkisinin tahmin yöntemleri olan FMOLS ve DOLS tahminleri yapılmıştır.

6. Ampirik Sonuçlar

Çalışmada öncelikle panel birim kök testi sonuçlarına ulaşılmış, ardından ise bu doğrultuda panel eşbütünleşme testleri uygulanmış ve uzun dönem tahminleri DOLS, FMOLS tahminleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.

6.1. Panel Birim Kök Testleri Sonuçları

Tüm değişkenler için seviyesinde yapılan testler sonucunda elde edilen olasılık değerleri % 5'ten büyük olduğu için seriler durağan değildir. Ancak birinci farkları alındığında elde edilen olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Dolayısıyla seriler birinci dereceden bütünleşiktir, yani $I(1)$ 'dir. Tüm serilerin $I(1)$ olması, seviyelerinde durağan olmayan bu serilerin uzun dönemde birlikte hareket edebileceğini, yani uzun dönemde durağan bir kombinasyonlarının var olabileceğini göstermektedir. Bu durum seriler arasında var olan uzun dönem ilişkisinin analiz edilmesinde eşbütünleşme testi yapılmasına imkân tanımaktadır. Dolayısıyla seriler arasında var olan uzun dönem ilişkisinin tespiti için çeşitli eşbütünleşme testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2. Vergi Gelirleri İçin Birim Kök Testi Sonuçları

<i>LNTAXREV</i>	<i>Düzye</i>				<i>Birinci Fark</i>			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-1.4617	0.0719	-0.2818	0.3890	-6.5683	0.0000	-5.4818	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	78.180	0.1095	59.7145	0.6287	143.722	0.0000	122.349	0.0000
*Choi -Z	-0.9857	0.1621	0.57122	0.7161	-	0.0000	-4.95269	0.0000
					6.52855			
Fisher PP								
* χ^2	93.193	0.0100	58.8679	0.6580	425.617	0.0000	280.253	0.0000
*Choi -Z	-1.4676	0.0711	0.76712	0.7785	-	0.0000	-11.7367	0.0000
					15.0005			

Tablo 3. Ekonomik Özgürlükler İçin Birim Kök Testi Sonuçları

<i>LNEFI</i>	<i>Düzye</i>				<i>Birinci Fark</i>			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	1.64742	0.0497	0.13748	0.5547	-6.1559	0.0000	-4.8238	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	77.6730	0.1171	57.4721	0.7048	142.911	0.0000	118.107	0.0000
*Choi -Z	-1.5154	0.0648	1.20219	0.8854	-	0.0000	-	0.0000
					5.75029		3.98786	
Fisher PP								
* χ^2	119.173	0.0000	87.8578	0.0256	469.524	0.0000	371.107	0.0000
*Choi -Z	-3.4564	0.0003	-	-	-	0.0000	-	0.0000
			0.61261	14.638	17.1208		14.6384	

Tablo 4. Kişi Başına Düşen GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

LNGDP	Düzey				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.0045	0.4982	2.10282	0.9823	-5.6400	0.0000	-5.1401	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	58.4128	0.6735	30.0265	0.9999	127.178	0.0000	117.347	0.0001
*Choi - Z	0.70695	0.7602	3.23953	0.9994	-	0.0000	-	0.0000
					5.57873		4.70664	
Fisher PP								
* χ^2	106.081	0.0007	42.8122	0.9808	317.450	0.0000	286.878	0.0000
*Choi - Z	-1.4246	0.0771	3.09975	0.9990	-	0.0000	-	0.0000
					12.8376		11.5405	

Tablo 5. İşsizlik İçin Birim Kök Testi Sonuçları

UNEMP	Düzey				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	0.01246	0.5050	1.84651	0.9676	-8.2848	0.0000	-5.4035	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	56.7033	0.7296	39.1588	0.9939	204.051	0.0000	125.912	0.0000
*Choi - Z	0.19252	0.5763	2.17631	0.9852	-	0.0000	-	0.0000
					7.49881		4.09285	
Fisher PP								
* χ^2	70.6882	0.2643	48.8742	0.9192	194.871	0.0000	143.544	0.0000
*Choi - Z	-	0.0917	0.64483	0.7405	-	0.0000	-	0.0000
	1.33045				8.67130		5.63816	

Tablo 6. Sanayi/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

INDS	Düzye				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.2597	0.3975	1.53627	0.9378	-4.5189	0.0000	-2.3205	0.0102
Fisher ADF								
* χ^2	61.8956	0.5513	46.6410	0.9495	114.611	0.0001	160.702	0.0000
*Choi - Z	0.35153	0.6374	2.49538	0.9937	-	0.0000	-	0.0000
					4.30279		7.04932	
Fisher PP								
* χ^2	78.8045	0.1007	43.9519	0.9738	355.267	0.0000	352.894	0.0000
*Choi - Z	-	0.4793	1.82716	0.9662	-	0.0000	-	0.0000
	0.05203				14.6704		13.9778	

Tablo 7. İmalat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

MNFACT	Düzye				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	-0.4460	0.3278	1.04502	0.8520	-10.122	0.0000	-9.1303	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	70.6628	0.2650	68.9880	0.3126	279.511	0.0000	248.846	0.0000
*Choi - Z	-	0.3640	1.44781	0.9262	-	0.0000	-	0.0000
	0.34787				11.0842		10.1579	
Fisher PP								
* χ^2	67.6109	0.3549	45.2163	0.9639	370.724	0.0000	343.862	0.0000
*Choi - Z	0.01414	0.5056	3.63194	0.9999	-	0.0000	-	0.0000
					13.9607		13.4662	

Tablo 8. İhracat/GSYH İçin Birim Kök Testi Sonuçları

EXP	Düzye				Birinci Fark			
	Sabit		Sabit ve Trend		Sabit		Sabit ve Trend	
IPS	1.73968	0.9590	0.03886	0.5155	-14.978	0.0000	-11.152	0.0000
Fisher ADF								
* χ^2	48.6656	0.9224	62.0749	0.5449	323.846	0.0000	233.064	0.0000
*Choi -Z	1.93013	0.9732	0.11000	0.5438	-	0.0000	-	0.0000
					13.3420		9.89496	
Fisher PP								
* χ^2	61.9811	0.5482	72.4634	0.2189	431.893	0.0000	365.031	0.0000
*Choi -Z	1.16449	0.8779	-	0.1641	-	0.0000	-	0.0000
			0.97794		16.2377		14.3958	

6.2. Panel Eşbütünleşme, DOLS ve FMOLS Analiz Sonuçları

Bu bölümde panel veri analizi kapsamında uygulanan panel eşbütünleşme testleri ve uzun dönem tahmin yöntemi olan "Tamamen Geliştirilmiş En Küçük Kareler" (FMOLS) ve "Dinamik En Küçük Kareler" (DOLS) uygulama sonuçları ayrı tablolar halinde sunulmuş ve her birinin altında sonuçlar değerlendirilmiştir.

6.2.1. Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Pedroni eşbütünleşme testi, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisini dördü grup içi, üçü ise gruplar arası yaklaşımlar olmak üzere toplamda yedi farklı yaklaşım ile test eder. Tablo 9'da yer alan Pedroni eşbütünleşme testinin sonuçları, panel istatistiklerinden iki ve grup istatistiklerinden iki olmak üzere toplamda dört istatistiğin %1 düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi</i>				
$\ln TAXREV_{it} =$				
$\alpha_{it} + \beta_1 \ln EFL_{it} + \beta_2 \ln GDP_{it} + \beta_3 MANFC_{it} + \beta_4 EXP_{it} + \beta_5 UNEMP_{it} + \beta_6 INDST_{it} + u_{it}$				
Grup içi	t- istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t- İstatistiği	Olasılık
Panel v-ist	0.068102	0.4729	-3.218787	0.9994
Panel rho -ist	5.048313	1.0000	5.353790	1.0000
Panel PP- ist	-5.605316*	0.0000	-6.368302*	0.0000

Panel ADF -ist	-4.809376*	0.0000	-5.036758*	0.0000
Gruplar Arası	t- istatistiği	Olasılık	Ağırlıklandırılmış t- İstatistiği	Olasılık
Panel rho -ist	6.747392	1.0000		
Panel PP- ist	-9.570392*	0.0000		
Panel ADF -ist	-6.362670*	0.0000		

Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.

Pedroni eşbütünleşme testinin boş hipotezi seriler arasında bir eşbütünleşme bulunmadığını ifade eder. Buna göre test sonuçları toplam yedi testin dördünde sıfır hipotezinin reddedilmesini gerektirmektedir. Bu test kapsamında uygulanan yedi istatistiğin çoğunluk kısmında değişkenler arasında bir eşbütünleşmenin varlığına ulaşılmış ve dolayısıyla modelde yer alan bağımsız değişkenler olan ekonomik özgürlükler, kişi başına düşen GSYH, sanayi, imalat, mal ve hizmet ihracatı ve işsizlik ile bağımlı değişken vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 10. Kao Panel Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Kao Eşbütünleşme Testi</i>			
		t- istatistiği	Olasılık
	ADF	2.879740*	0.0020
Artık varyans (Residual varyans)	0.001004		
HAC varyans	0.001062		

Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.

Aynı model kapsamında seriler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı Kao eşbütünleşme testi ile de test edilmiştir. Kao eşbütünleşme Testi sonuçları Tablo 10'da sunulmuştur. Buna göre seriler arasında eşbütünleşme olmadığına dair boş hipotez reddedilmiştir. Böylece seriler arasında bir uzun dönem ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifadeyle Kao eşbütünleşme testi sonuçları da Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarını destekleyen nitelikte seriler arasında bir uzun dönem ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.

Johansen Fisher panel eşbütünleşme testinden elde edilen iz istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiğine göre eşbütünleşmenin yokluğu yönündeki boş hipotez %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Bununla birlikte iz testi sonuçlarına göre en az üç eşbütünleşme vektörü olduğu görülmektedir. Bununla birlikte iz testi sonuçlarına göre en az iki eşbütünleşme vektörü olduğunu göstermektedir. Elde edilen bu bulgular seriler arasında bir uzun dönem ilişkisi olduğunu göstermekte ve seriler arasındaki uzun dönem ilişkisinin tahmin edilmesine olanak tanımaktadır. Johansen-Fisher panel eşbütünleşme testi sonuçları da Tablo 11'de yer almaktadır.

Tablo 11. Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme Testi Sonuçları

<i>Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme Testi</i>				
Eşbütünlüme Eşitliği Sayısı	Fisher İstatistiği (İz Testi)	Olasılık	Fisher İstatistiği (maksimum Özdeğer)	Olasılık
Sıfır	760.6***	0.0000	458.6***	0.0000
En az bir	391.4***	0.0061	226.1***	0.0000
En az iki	203.7***	0.0000	116.0***	0.0000
En az üç	118.9***	0.0000	72.46	0.2190
En az dört	77.23	0.1240	43.61	0.9761

Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.

Pedroni ve Kao ve Johansen-Fisher eşbütünlüme testi sonuçlarına göre üç testin tamamı değişkenler arasında uzun dönemde bir eşbütünlüme ilişkisinin varlığına ulaşmıştır.

6.2.2. FMOLS ve DOLS Tahmin Sonuçları

Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığının tespit edilmesiyle FMOLS kullanılarak değişkenler arasındaki söz konusu uzun dönem ilişkisinin katsayıları tahmin edilmiştir. Tablo 12’de gösterilen FMOLS sonuçlarına göre, bağımlı değişken olan vergi gelirlerini, kişi başına düşen GSYH, ekonomik özgürlükler seviyesi, imalatın GSYH içindeki payı ve ihracatın GSYH içindeki payının pozitif etkilediği görülmektedir. İşsizlik ve sanayi sektörünün GSYH içindeki payının ise vergi gelirlerini negatif etkilediği görülmüştür. Buna göre sırasıyla işsizlik, sanayi, imalat ve ihracat değişkenlerinin %1, ekonomik özgürlüklerin %5 ve kişi başına düşen GSYH’nin %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Ampirik literatüre bakıldığında da vergi gelirlerini etkileyen faktörleri inceleyen çalışmalarda genellikle işsizliğin vergi gelirlerini negatif etkilediği sonucuna ulaşıldığı görülmüştür (Bkz. Egger ve Winner (2004), Velaj ve Prendi (2014)). Bununla birlikte ampirik literatürde sanayi sektörünün GSYH içindeki payının ise zaman ve ülke grupları bazında vergi gelirleri üzerinde negatif ve pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar mevcuttur (Bkz. Piancastelli (2001), Karagöz (2013), Castro ve Camarillo (2014), Ayenew (2016), Gobachew vd. (2017), Botlhole (2010)).

DOLS sonuçlarının tamamına bakıldığında kişi başına düşen GSYH, ekonomik özgürlükler ve imalatın GSYH içindeki payının %1 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlı ve vergi gelirleri üzerinde pozitif etkisinin olduğu ancak işsizlik, sanayi ve ihracatın istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. FMOLS sonuçlarında istatistiksel olarak anlamlı ve vergi gelirleri üzerinde negatif etkisinin olduğu görülen işsizlik ve sanayi değişkenlerinin DOLS sonuçlarına bakıldığında ise istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmekle birlikte FMOLS sonuçlarıyla benzer şekilde işsizliğin vergi gelirlerini negatif, sanayinin ise pozitif etkilediği görülmektedir.

İhracatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerinde olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar olduğu gibi (Bahl (1971), Stotsky ve WoldeMariam (1997), Korkmaz, (2003)), literatürde istatistiksel olarak anlamsız ya da negatif etkilerinin olduğu sonucuna ulaşan çalışmalarla da karşılaşmaktadır (Velaj ve Prendi (2014)). Çalışmamızda ele alınan ülke grubu ve zaman aralığı göz önüne alındığında FMOLS sonuçlarına göre ihracatın GSYH içindeki payının vergi gelirlerini olumlu yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. DOLS sonuçlarına göre ise ilişkinin yönünün beklentilerle uyumlu olduğu görülmekle birlikte istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

İmalatın GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisine bakıldığında ise imalatın payındaki %1'lik artışın vergi gelirleri üzerinde %0,005366'lık bir artış sağlayacağı sonucuna ulaşılmıştır. DOLS sonuçlarına göre de imalatın payındaki %1'lik artışın vergi gelirlerinde %0,016093'lük bir artış sağladığı görülmektedir. Literatürde istatistiksel olarak anlamsız ve negatif yönlü sonuçlarla karşılaşılsa da imalatın payının vergi gelirleri üzerine istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkisi olduğu sonucuna ulaşan çalışmalar da mevcuttur (Ayenew (2016)).

Tablo 12. FMOLS ve DOLS Sonuçları

TAMAMEN GELİŞTİRİLMİŞ EN KÜÇÜK KARELER (FMOLS)			
Değişken	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
LNGDP	0.023008	1.936087*	0.0533
LNEFİ	0.062573	2.146563**	0.0322
UNEMP	-0.006964	-11.57468***	0.0000
INDUSTRY	-0.007128	-4.074292***	0.0001
MANUFACTORY	0.005366	2.793305***	0.0054
EXPORT	0.002452	8.585512***	0.0000
DİNAMİK EN KÜÇÜK KARELER (DOLS)			
Değişken	Katsayı	t- İstatistiği	Olasılık
LNGDP	0.221267	10.93751***	0.0017
LNEFİ	0.234607	4.598954***	0.0000
UNEMP	-0.000801	-0.662118	0.5081
INDUSTRY	0.003376	1.134667	0.2569
MANUFACTURE	0.016093	4.749166***	0.0000
EXPORT	-0.000927	-1.167887	0.2433

Not: Sırasıyla ***, **, * sırasıyla %1, %5, ve %10 düzeyinde anlamlılık seviyesini gösterir.

FMOLS sonuçlarına göre sanayinin GSYH içindeki payında %1'lik bir artışın vergi gelirleri üzerinde %0,007128'lik bir azalışa neden olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sanayinin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin anlamlı ancak zayıf olduğu ifade edilebilir. DOLS sonuçlarına göre ise bu değişkenin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Sanayi sektöründe teşviklerin birçok alanda yoğun olması, analizde, sanayi sektörünün GSYH içindeki payının vergi gelirleri üzerindeki etkisine yönelik zayıf veya anlamsız katsayılar elde edilmesine neden olmuştur. Diğer taraftan FMOLS sonuçlarına göre, işsizlikte %1'lik bir artışın vergi gelirlerinde %0,006964'lük bir azalışa neden olduğu görülmekte iken DOLS sonuçlarına göre bu değişken de anlamsızdır.

FMOLS sonuçlarına göre kişi başına düşen GSYH'de %1'lik bir artışın vergi gelirlerinde %0,023008 artış sağladığı görülürken DOLS yöntemine göre ise kişi başına düşen GSYH'nin %1 seviyesinde artmasının ise vergi gelirlerinde %0,221267'lik bir artış beraberinde getirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ampirik literatüre bakıldığında da bu alanda yapılan birçok çalışmanın bu durumu güçlü bir şekilde desteklediği görülmektedir (Teera ve Hudson (2004), Baunsgaard ve Keen (2005), Gupta (2007), Javid ve Arif (2012) Le vd. (2012), Dioda (2012), Addison ve Levin (2012), Castro ve Camarillo (2014), Ayenew (2016)).

Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan hususla ilgili olmak üzere FMOLS sonuçları ekonomik özgürlüklerde %1'lik bir artışın vergi gelirleri üzerinde %0,062573'lük bir artış sağlayacağını göstermektedir. DOLS sonuçlarına göre ise ekonomik özgürlüklerdeki %1'lik artış vergi gelirleri üzerinde %0,234607'lik bir artış sağlamaktadır. Ampirik literatürde de ekonomik özgürlük seviyesinde meydana gelen artışın vergi gelirlerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşan benzer çalışmalar yer almaktadır (Egger ve Winner (2004), Mahon Jr. (2014), Alabede (2018)).

7. Sonuç

Ekonomik özgürlüklerin arttığı bir ortamda yatırımcıların da ekonomiye güveni artacaktır. Ancak yatırımlar üzerinde ekonomik faktörlerden ziyade psikolojik faktörlerin daha önemli olması durumu da söz konusudur. Güvenin eksik olduğu ekonomilerde yatırım kararları da hızlı alınmamaktadır. Ekonomiye duyulan güvenle birlikte artan yatırımlar hem istihdamı hem de geliri artırır. Bu durum ise kurumlar vergisinden elde edilen geliri arttıracaktır. Aynı şartlarda yatırımların artmasıyla beraber yeni istihdam alanlarının oluşması sağlanır ve toplumdaki bireylerin elde ettiği gelir miktarı da böylece artar. Bu durum ise daha fazla gelir vergisinin elde edilmesi anlamına gelir. Ayrıca bireylerin gelirindeki artış tüketim harcamalarının artışını sağlamaktadır. Bu da dolaylı vergi gelirlerini artırır. Vergi gelirlerinin yatırımların artmasından kaynaklı artışından farklı olarak bir de ekonomiye tüketiciler tarafından duyulan güvenin artışından dolayı artması söz konusu olacaktır. Diğer yandan ekonomik özgürlüklerin arttığı bir ortamda tüketici güveni de olumlu etkilenecektir. Artan tüketici güveniyle birlikte dayanıklı tüketim malları harcamaları ve ertelenmiş tüketim harcamalarında da artış gerçekleşir. Bu durum da dolaylı vergi gelirlerini arttırmaktadır. Bununla birlikte emek üzerinden kaynakta kesilen dolaysız vergilerin ya da her gelir seviyesinde aynı miktarda vergileyen dolaylı vergilerin toplumdaki belirli bir zümrenin ekonomik özgürlüklerini kısıtlayıcı bir tarafı da bulunmaktadır. Vergi

kanunlarının çeşitli alanlarda sağlamış olduğu istisna, muafiyet ve indirim uygulamalarında da benzer bir durumla karşılaşmak mümkündür. Ancak ekonominin tüm dinamiklerini göz önünde bulundurarak genel itibarıyla bakıldığında bu uygulamaların vergilemenin adil mi yoksa etkin mi yapılması gerektiği hususunda yapılan düzenlemeler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin varlığı durumunda elde edilen vergilerin adil bir ortamda etkin bir şekilde toplandığı ifade edilebilir.

OECD üyesi ülke ekonomileri dışı açık ekonomilerdir. Bu dışı açıklık kapsamında ithalat vergilerini azaltıp ihracatlarını arttırma eğiliminde olan bu ülkelerin ekonomik performanslarının artması mümkündür. Çalışmada kullanılan diğer değişkenler gibi ihracat ve ithalatın da vergi gelirleri üzerindeki etkisi veri ve zaman kısıtına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Bu durum dışı açıklık seviyesini korumak üzere ithalat vergilerini azaltan OECD ülkelerinde mevcut kısıtlar altında ihracatın vergi gelirleri üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Bir ekonomide algılanan yüksek ekonomik özgürlük seviyesi bu durumun ekonomik gelişimle doğru orantılı olduğunu ifade etmektedir. Özel mülkiyetin korunması, bir ekonomide uluslararası ticari faaliyetlerin artması ve bununla beraber ekonomideki müdahalelerin neredeyse tamamının ortadan kalkması anlamına gelir. Böyle bir ekonomi ortamı ilgili ekonominin aynı ölçüde cazip bir yatırım alanı olarak değerlendirilmesi durumunu beraberinde getirir. Ekonomik faaliyetlerin özgür ve güvenli bir ortamda gerçekleşmesi vergi gelirlerinin de adil bir şekilde yerine ulaşması anlamına gelecektir. Yüksek ekonomik özgürlük ortamında özellikle uluslararası sermaye hareketlerinin karşılaşacağı güvenlik sorunlarıyla ilgili riskler de azalmaktadır. Bu nedenle bu durum bazı ülkeler için bölgesel bir avantaj olarak kullanılacağından ilgili ülkelerde vergi gelirlerinden elde edilen miktarın artması da gayet doğal bir durumdur.

Toplam 32 OECD ülkesinin 1996-2016 yılları arasındaki 21 yıllık verileri kullanılarak vergi gelirlerine etki eden faktörler içerisinde ekonomik özgürlüklerin etkisinin anlamlı olup olmadığı hususu incelenmiştir. Beraberinde mevcut etkinin hangi yönde olduğunu tespit etmek üzere vergi gelirlerini etkilediği düşünülen ve gerek teorik gerekse ampirik literatürdeki örnekleriyle desteklenen çeşitli değişkenler göz önünde bulundurulmuştur. Vergi gelirlerini etkileyen faktörler olarak ülkelerin ekonomik özgürlük seviyesi, kişi başına düşen GSYH, enflasyon, işsizlik oranı, ticaretin GSYH içindeki payı, ithalatın GSYH içindeki payı, ihracatın GSYH içindeki payı, sanayi sektörünün GSYH içindeki payı, imalat sektörünün GSYH içindeki payı, tarım, hayvancılık ve balıkçılığın GSYH içindeki payı gibi verilerle ulaşılmış ve mevcut ülke grubu özelinde birtakım sınamalar gerçekleştirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ise söz konusu değişkenlerin bir kısmının istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle uzun dönemdeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız olmaları ya da verilerdeki eksiklik ve tutarsızlıklardan dolayı bu değişkenlerin bir kısmı modele dâhil edilmemiştir.

Analiz kapsamında ele alınan 32 OECD ülkesinde vergi gelirleri ile ekonomik özgürlükler ve diğer değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisinin varlığı Pedroni (1999, 2004), Kao (1999) ve Johansen-

Fisher panel eşbütünleşme testleri ile sınanmıştır. Aralarında uzun dönem ilişkisi tespit edilen değişkenler için uzun dönem katsayı tahmini ise FMOLS ve DOLS yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Analizde bağımsız değişken olarak, vergi gelirleri üzerinde etkisi olduğu ampirik ve teorik literatürde genel kabul gören, kişi başına düşen GSYH, işsizlik, imalat, sanayi ve ihracat gibi faktörler kullanılmıştır. Modele dahil edilen bu değişkenler ile birlikte vergi gelirlerine etki eden diğer bir faktör olarak ekonomik özgürlük seviyesinin ise sınırlı ampirik literatürle (Egger ve Winner (2004), Mahon Jr. (2014), Alabede (2018)) benzerlik gösterecek şekilde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmayı literatürde yer alan ve ekonomik özgürlükler ile diğer göstergelerin ilişkisini ele alan çalışmalardan ayıran kısım, ekonomik özgürlüklerin vergi gelirlerini etkileyen bir faktör olarak ele alınarak vergi gelirleri üzerindeki etkisini belirlemek üzere gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu alanda yapılan benzer çalışmalara bakıldığında vergi gelirlerini etkileyen birçok faktörün süreç içerisinde farklı yöntemler aracılığıyla çeşitli ekonometrik analizlere tabi tutularak incelendiği görülmektedir. Bu çalışmalarda kullanılan veri seti; incelenen ülkeler, değişkenler ya da zaman bakımından farklı kısıtlara sahip olduğundan dolayı, ulaşılan sonuçlar da birbirinden farklılık göstermektedir. Analizlerde yer alan verinin zaman kısıtının yanında ülke grubunun farklı olması genel olarak önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olan etkenlerden biridir. Ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin farklılığında dahi aynı faktörler arasındaki ilişkinin farklı sonuçlara sahip olduğu görülmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Çalışmanın kavramsal altyapısı ve araştırmanın tasarımı yazarlar tarafından ortak bir biçimde oluşturulmuştur. Bununla birlikte literatür taraması, verilerin toplanması, analiz ve yazım süreçleri Ercan Bahtiyar tarafından yapılmıştır. Analiz sonuçlarının yorumlanması, denetleme ve düzenleme hususlarında katkılar Hakkı Odabaş tarafından sunulmuştur.

Çıkar Beyanı

Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

Acar, M. (2010). Serbest Ticaret, Ekonomik Özgürlükler ve Refah, *Bilig*, 53, 1-28.

Addison, T. ve Levin, J. (2012). The Determinants of Tax Revenue in Sub Saharan Africa, *Nationell Konferens i Nationalekonomi*, (pp. 1-21). Stockholm 27-28 September 2012.

Aktan, C. C. (2018). Mülkiyet Hakları İktisadı: Mülkiyet Yapısı ve İktisadi Performans Arasındaki İlişki, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 7 (19), 423-445.

Alabede, J. (2018). Economic Freedom and Tax Revenue Performance in Sub-Saharan Africa, *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 16(4), 610-638. <https://www.emeraldinsight.com/doi/pdfplus/10.1108/JFRA-04-2017-0024> e.t. 11.03.2019.

Andrejovska, A. ve Pulikova, V. (2018). Tax Revenues in The Context of Economic Determinants, *Montenegrin Journal of Economics*, 14(1), 133-141.

Ansari, M. M. (1982). Determinants of Tax Ratio: A Cross-Country Analysis, *Economic and Political Weekly*, 17(25), 1035-1042.

Ayew, W. (2016). [Determinants of Tax Revenue in Ethiopia \(Johansen co-integration approach\)](#), *International Journal of Business, Economics and Management*, 3(6), 69-84.

Bahl, R. W. (1971). *A Regression Approach to Tax Effort and Tax Ratio Analysis*, Staff Papers (International Monetary Fund), 18(3), 570-612.

Barkoczy, S. (2016). *Foundation of Taxation Law* (8th Edition), Melbourne, Australia: Oxford University Press.

Baunsgaard, T. ve Keen, M. (2005). Tax Revenue and (or?) Trade Liberalization, (WP/05/112). *IMF Working Paper*.

Bavetta, S. (2004). Economic Freedom and its Measurement, C.K. ROWLEY, ve F. SCHNEIDER (Eds.) içinde, *The Encyclopedia of Public Choice - Volume II* (pp. 161-163), New York: Kluwer Academic Publishers.

Beach, W. W. ve Miles, M. A. (2006). Explaining the Factors of The Index of Economic Freedom. M. A. MILES and the Others (Eds.) içinde, *2006 Index of Economic Freedom*. Washington D.C.: Heritage Foundation.

Berggren, N. (2003). The Benefits of Economic Freedom: A Survey, *Independent Review*, 8(2), 193-211.

Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J. ve Torgler, B. (2008). Tax Effort in Developing Countries and High Income Countries: The Impact of Corruption, *Voice and Accountability, Economic Analysis and Policy*, 38(1), 55-71.

Botlhole, T. D. (2010). Tax Effort and the Determinants of Tax Ratio in Sub-Saharan Africa, *International Conference on Applied Economics*. ICOAE 2010.

Brautigam, D. A., Fjeldstad, O. H. ve Moore, M. (2008). *Taxation and State Building in Developing Countries: Capacity and Consent*, Cambridge University Press. assets.cambridge.org/9780521716192/excerpt/9780521716192_excerpt.pdf. e.t. 27.03.2017.

Castro, G. A. ve Camarillo, D. B. R. (2014). Determinants of Tax Revenue in OECD Countries over the Period 2001-2011, *Contaduria Administracion*, 59(3), 35-59.

Chelliah, R. J. (1971). Trends in Taxation in Developing Countries, *IMF Staff Paper No.18*. International Monetary Fund.

Çalışkan, A. ve Çınar, F. (2018). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Kamu Özel Ortaklığının Türkiye'de Sağlık Sektörü Öncülüğünde Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 8(2), 99-122.

De Haan, J. ve Sturm, J. E. (2000). On The Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth, *European Journal of Political Economy*, 16, 215-241.

Dileyici, D. (2012). Vergilemede Yeni Bir Eğilim: Gelir Vergilerinden Tüketim Vergilerine, C.C. AKTAN, A. KESİK, D. DİLEYİCİ (Eds.) içinde, *Yeni Maliye* (ss. 143-166). Ankara: Maliye Bakanlığı SGB Yayın No: 2012/420.

Dioda, L. (2012). *Structural Determinants of Tax Revenue in Latin America and the Caribbean 1990-2009*, (CEPAL, No: 041). (Comisión Económica para América Latina y el Caribe)

Egger, P. ve Winner, H. (2004). Economic Freedom and Taxation: Is There a Trade-off in the Locational Competition Between Countries?, *Public Choice*, 118, 271-288.

Ekici, M. S. (2009). Vergi Gelirlerini Etkileyen Ekonomik ve Sosyal Faktörler, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), 200-223.

Eltony, M. N. (2002). *The Determinants of Tax Effort in Arab Countries*. Kuwait: Arab Planning Institute, http://www.arab-api.org/images/publication/pdfs/256/256_wps0207.pdf e.t. 28.05.2018.

Fisher. R. A. (1932). *Statistical Methods for Research Workers* (4. edition), Edinburgh: Oliver & Boyd.

Ghura, D. (1998). Tax Revenue in Sub-Saharan Africa: Effects of Economic Policies and Corruption, (WP98/135), *IMF Working Paper*.

Gobachew, N., Debela, K. L. ve Shibiru, W. (2017). Determinants of Tax Revenue in Ethiopia, *Economics*, 6(6), 58-64.

Gould, J. A. (1982). Positive and Negative Economic Freedom, *Critica: Revista Hispanoamericana de Filosofía*, 14(41), 55-64.

Gupta, A. S. (2007). Determinants of Tax Revenue Efforts in Developing Countries, (WP/07/184), *IMF Working Paper*.

Gwartney, J. ve Lawson, R. (2003). The Concept and Measurement of Economic Freedom, *European Journal of Political Economy*, 19, 405-430.

Im, K., Pesaran, M. H. ve Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels, *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.

Javid, A. Y. ve Arif, U. (2012). Analysis of Revenue Potential and Revenue Effort in Developing Asian Countries, *The Pakistan Development Review*, 51(4), 365-379.

Kao, C. (1999). Spurious Regression and Residual-Based Tests for Cointegration in Panel Data, *Journal of Econometrics*, 90 (1), 1-44.

Karagöz, K. (2013). Determinants of Tax Revenue: Does Sectorial Composition Matter?, *Journal of Finance Accounting and Management*, 4(2), 50-63.

Korkmaz, E. (2003). *İktisadi Gelişme ve Mali Sistem*, İstanbul: Lebib Yalkın Matbaası.

Le, T. M., Moreno-Dodson, B. M. ve Bayraktar, N. (2012). Tax Capacity and Tax Effort: Extended Cross-Country Analysis from 1994 to 2009, *World Bank Policy Research Working Paper No. 6252*, <https://ssrn.com/abstract=2167186> e.t. 25.03.2018.

Leuthold, J. H. (1991). Tax Shares in Developing Economies: A Panel Study, *Journal of Development Economics*, 35, 173-185.

Madan, A. (2002). *The Relationship Between Economic Freedom and Soci-Economic Development*, Paper 37, Honors Project. Illinois Wesleyan University.

Mahon Jr., J. E. (2014). Economic Freedom and The Size of Government, *Challenge*, 57(1), 67-81.

Miller, T. ve Kim, A. B. (2016). Economic Freedom: The Proven Path to Prosperity, T. MILLER and the Others (Eds.) içinde, *2016 Index of Economic Freedom*, Heritage Foundation: Washington D.C.

Muibi, S. O. ve Sinbo, O. O. (2013). Macroeconomic Determinants of Tax Revenue in Nigeria (1970-2011), *World Applied Sciences Journal*, 28(1), 27-35.

Nezhad, M. Z., Ansari, M. S. ve Moradi, M. (2016). Determinants of Tax Revenue: Does Liberalization Boost or Decline It?, *Journal of Economic Cooperation and Development*, 3(2), 103-126.

Pedroni, P. (1999). Critical Values For Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Special Issue, 61(1), 653-670.

Pedroni, P. (2004). Panel Cointegration, Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with An Application to The Purchasing Power Parity Hypothesis, *Econometric Theory*, 20(3), 597-625.

Piancastelli, M. (2001). *Measuring the Tax Effort of Developed and Developing Countries: Cross Country Panel Data Analysis*, (1985/95. Working Paper 818), Institute of Applied Economic Research (IPEA).

Rabushka, A. (1991). Philosophical Aspects of Economic Freedom, W. BLOCK ve J. AHIKPOR (Eds.) içinde, *Economic Freedom: Toward a Theory of Measurement*, 23-56. Vancouver: The Fraser Institute.

Sameti, M. ve Shahchera, M. (2006). Economic Freedom, Economic Growth & Governments Tax Revenue in (MENA), *Iranian Economic Review*, 10 (17), 67-86.

Stein, L. V. (1994). On Taxation, R.A. MUSGRAVE, ve A.T. PEACOCK (Eds.) içinde, *Classics in the Theory of Public Finance*, (5. Edition). New York: St. Martin's Press.

Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi* (2. baskı) (Çev: Ömer Faruk Batirel). İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayın No: 549, İİBF Yayın No: 396.

Stotsky, J. ve Woldemariam, A. (1997). Tax Efforts in Sub-Saharan Africa, (WP/97/107), *IMF Working Paper*.

Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2015). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara: Kalkan Offset.

Tanzi, V. ve Davoodi, H. R. (2000). Corruption, Growth and Public Finances, (WP/00/182), *IMF Working Paper*.

Teera, J. M. ve Hudson, J. (2004). Tax Performance: A Comparative Study, *Journal of International Development* (16), 785-802.

Torgler, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale*, UK: Edward Elgar Publishing Limited.

Velaj, E. ve Prendi, L. (2014). *Tax Revenue - The Determinant Factors – The Case of Albania*, European Scientific Journal, September, Special Edition, 1, 526-531.

Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 – 2019

Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU*

Avrupa Parlamentosu Seçimlerinde 40 Yıl: 1979 – 2019

40 Years in the European Parliament Elections: 1979 – 2019

Özet

Bu çalışma, 1979-2019 yılları arasında doğrudan genel oy ilkesi kapsamında yapılan Avrupa Parlamentosu seçimleri hakkında bilgi vermekte ve 2019 seçimleri sonucu oluşan Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarını tanıtmaktadır. Çalışmada nitel veri analizi ve tümevarım yöntemini kullanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Avrupa Birliği (AB) vatandaşlarının genel siyasi eğilimleri hakkında bilgi sahibi olmak ve toplumu etkileyen olaylara karşı AB vatandaşlarının değişen bakış açılarını, AB toplumunun sesi olan Avrupa Parlamentosu içindeki siyasi oluşumları analiz ederek anlamaya çalışmaktır. Bu makale, Avrupa Parlamentosu seçimlerinin kırk yıllık tarihini karşılaştırmalı olarak bir çalışma altında topladığı ve mevcut Avrupa Parlamentosu'nu oluşturan siyasi parti gruplarını tanıttığı için önemlidir. Bu çalışmada, genel olarak AB vatandaşlarının ılımlı bir siyasi atmosferi tercih ettiği anlaşılmıştır. Ayrıca, AB içinde yaşanan krizlerin ve AB dışında ortaya çıkan uluslararası gelişmelerin, Avrupa Parlamentosu'nu oluşturan siyasi grupları etkilediği de ortaya çıkmaktadır.

Abstract

This study provides information about the European Parliament elections held under direct universal suffrage in 1979-2019 and introduces political party groups in the European Parliament generated as a result of the 2019 elections. In this study, qualitative data analysis and induction methodology are used. The aim of this study is to learn about the general political tendencies of European Union (EU) citizens and to try to understand the changing perspectives of the EU citizens against the events that affect the society by analysing the political formations within the European Parliament, which is the voice of the EU society. This article is important because it gathers the forty-year history of the European Parliament under comparative study and introduces the political party groups that make up the current European Parliament. In this study, mainly it is understood that the EU citizens prefer a moderate political atmosphere. In addition, the crises within the EU and international developments outside the EU affect the political groups that make up the European Parliament.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Parlamentosu, Doğrudan Genel Seçimler, 2019 Seçimleri, Siyasi Parti Grupları

Keywords: European Parliament, Direct Universal Suffrage, 2019 Elections, Political Party Groups

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Avrupa Birliği (AB)'nin yedi temel kurumundan biri olan ve AB yasama sürecinin Konsey ile birlikte ana karar-alma organı olan Avrupa Parlamentosu (AP), ilk olarak "Ortak Meclis" adı altında, 18 Nisan 1951 tarihinde imzalanan Paris Antlaşması'yla oluşturulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) bir kurumu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, Paris Antlaşması'nın 20. maddesine göre üye devletlerin halklarının temsilcilerinden oluşturulacak olan Ortak Meclis, denetleme yetkisine sahip olacak, aynı antlaşmanın 22. maddesine göre de AKÇT'nin diğer kurumları olan Konsey'in ve Yüksek Otoriteyi oluşturan üyelerin çoğunluğunun isteği üzerine olağanüstü toplanarak

*Gökhan AKŞEMSETTİNOĞLU, Doç. Dr. Çankaya Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, gokhan@cankaya.edu.tr, ORCID ID orcid.org/0000-0002-6990-6834

görüş bildirecektir (Rudden ve Wyatt, 1986: 8). 25 Mart 1957 tarihinde akdedilen Roma Antlaşması ile oluşturulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET)'nin da kurumlarından biri olan Ortak Meclis'e Roma Antlaşması'nın 137. maddesine göre denetim yetkisi dışında danışma görevi de verilmiştir (Rudden ve Wyatt, 1986: 75). Aslında, Roma Antlaşması'nın 138 (3) maddesinde Meclis seçimlerinin "Doğrudan Genel Oy" ilkesine göre yapılacağı belirtilmiş olmasına rağmen (Rudden ve Wyatt, 1986: 76), ilk Meclis, altı üye devletin ulusal parlamentolarından atanan ve yarı-zamanlı çalışan 78 parlamenterden oluşmuştur. Ortak Meclis, 1962 yılında adını Avrupa Parlamentosu olarak değiştirmiştir. 8 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ve her üç topluluğun (AKÇT, AET, AAET) yasama ve idari organlarını birleştiren Füzyon (Birleşme) Antlaşmasıyla AP, her üç topluluğun ortak bir kurumu haline gelmiştir.

Topluluğun kurulduğu ilk yıllarda sadece denetim ve danışma görevlerini üstlenen AP, 1970'li yıllarda yapılan ve kurucu antlaşmaların bazı hükümlerini değiştiren antlaşmalar ile gücünü artırmıştır. Örneğin, 22 Temmuz 1975 tarihinde imzalanan Brüksel Antlaşması (Antlaşmaların Bazı Mali Hükümlerini Değiştiren Antlaşma), bir "bütçe usulü" oluşturmuş ve AP'ye bütçeyi reddetme yetkisi tanımıştır. 22 Nisan 1970 tarihinde yapılan Konsey toplantısında da AP seçimlerinin doğrudan genel oy ilkesine göre yapılması konusunda anlaşılmış, 19-21 Ekim 1972 tarihinde toplanan Paris Zirvesi'nde Roma Antlaşması'nın 138. maddesi hatırlatılarak, AP seçimlerinin doğrudan genel oy ilkesine göre yapılması konusu, devlet ve hükümet başkanları tarafından kabul edilmiştir. Böylece 20 Eylül 1976 tarihinde imzalanan "Meclis Temsilcilerinin Doğrudan Genel Oy Yöntemiyle Seçilmesine İlişkin Kanun" ile AP seçimlerinin doğrudan genel oy ilkesine göre yapılması konusu hukuki bir nitelik kazanmıştır. Bu kanun 1 Temmuz 1978 tarihinde yürürlüğe girmiş ve doğrudan genel oy ilkesine göre ilk seçimler 7-10 Haziran 1979 tarihinde yapılmıştır.

Böylece Avrupa Topluluğu (AT)/AB üyesi ülkelerin vatandaşları, 1979 yılından itibaren her beş yılda bir doğrudan genel oy ilkesi çerçevesinde yapılan seçimler yoluyla AP'nin temsilcilerini belirlemektedir. Dünyadaki ilk ve tek uluslararası parlamento seçimleri olan AP seçimlerine üye devletlerdeki benzer ideolojiye sahip ulusal partilerin oluşturduğu siyasi parti grupları katılmaktadır. Bir başka deyişle, AP'de temsilciler vatandaşlık esasına göre değil, siyasi ideolojileri temsil eden siyasi gruplar vasıtasıyla belirlenmektedir. Aynı zamanda, AB'nin tarih içindeki gelişimi ile Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti gruplarının gelişimi ve değişimi arasında bir paralellik olduğunu da belirtmek gerekir (Kiriş, 2013: 125). Son AP seçimleri, 23-26 Mayıs 2019 tarihleri arasında 28 üye devlet arasında yapılmış ve Avrupa Parlamentosu'nda 2024 yılına kadar görev yapacak parlamenterler seçilmiştir.

Avrupa toplumunun sesi olan ve AB vatandaşlarının eğilimlerini yansıtan Avrupa Parlamentosu'na odaklanan bu çalışmanın bir biriyle alakalı iki amacı vardır: AP'nin 1979-2014 yılları arasında yapılan seçimlerini de kısaca hatırlatarak, 2019 seçimleri hakkında bilgi vermek ve 2019 seçimleri sonunda Parlamento'ya giren siyasi parti gruplarını tanıtmak. "Nitel Veri Analizi" üzerine oturan ve "Tümevarım" yöntembilimini kullanan bu çalışmaya ait bilgiler çoğunlukla AB'nin resmi kaynaklarına dayanmaktadır. Bu çalışma için anket, görüşme gibi yöntemler kullanılmadığı (ve çalışmanın verileri 2020 yılından önce toplandığı) için etik kurul iznine gerek bulunmamaktadır. Bu çalışma,

AP'nin 1979-2019 döneminde yapılan seçimlere topluca vurgu yaptığı, dolayısıyla Avrupa toplumunun siyasi görüşlerini yansıttığı ve 2019 seçimleri sonucu Avrupa Parlamentosu'na giren siyasi parti gruplarının oluşmasına sebep olan ulusal dinamikleri, beş büyük üye devletin siyasi gelişmelerine vurgu yaparak açıklamaya çalıştığı için önemlidir. Bir başka deyişle, bu çalışma, AB toplumunun 40 yıllık siyasi durumu hakkında bilgi vermektedir.

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri hariç tutulmak üzere, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, AP'nin yapısı ve işlevleri hakkında bilgi verilerek, AP'nin özellikle 1980'li yılların ortasından itibaren kazandığı güç ve Avrupa bütünleşme süreci içindeki önemi açıklanmıştır. İkinci bölüm, 2019 seçimlerine göre AP'deki siyasi parti gruplarını tanıtmaktadır. Bu bölümde yedi siyasal parti grubu hakkında açıklayıcı bilgiler verilmektedir. Üçüncü ve dördüncü bölümler AP seçimleri hakkındadır. Üçüncü bölüm, AP'nin 1979-2014 yılları arasında yaptığı sekiz seçimi kapsarken, dördüncü bölüm, AP'nin 2019 seçimlerini açıklamaktadır. Bu bölüm sonunda AB vatandaşlarıyla ilgili Eurobarometre (Eurobarometer) tarafından sağlanan kısa istatistiki bilgiler de verilmektedir. Dolayısıyla, üçüncü ve dördüncü bölümler AP'nin 40 yıl içinde yaptığı dokuz seçimle oluşturduğu siyasi yapısını tarihi gelişmeler içinde incelemektedir. Çalışmanın beşinci bölümünde, elde edilen bulgular açıklanmakta, araştırmanın genel bir değerlendirmesi yapılmaktadır.

2. Avrupa Parlamentosu'nun Yapısı ve İşlevleri

Önce, 17 Şubat 1986 tarihinde Lüksemburg'da, sonra 28 Şubat 1986 tarihinde Lahey'de imzalanan Avrupa Tek Senedi (ATS) kurucu antlaşmalarda köklü değişiklikler yapmıştır. ATS, tek pazarı 1992'ye kadar tamamlayacak süreci hızlandırmak için, "işbirliği usulü" ve "onay usulü" gibi kararları benimseyerek AP'nin gücünü artırmıştır. Tek Senet, işbirliği usulü ile AP'nin "iki okuma" yapmasına izin vererek, AP'nin önerilen yasa tasarılarını geciktirme, değiştirme ve engelleme gücüne kavuşmasını sağlamıştır. Tek Senet, onay usulü ile de AP'ye yasa tasarısı dışındaki kararlar için onay verme yetkisi getirmiştir. Buna göre, örneğin, genişleme süreci içinde Birliğin aday ülkeleri kabulü öncesi AP'nin onayını zorunlu kılmıştır.

1990'lı yıllardaki gelişmeler, AP'ye özellikle kanun yapma sürecinde büyük yetkiler vermiştir. 7 Şubat 1992 tarihinde imzalanarak, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) bu konuda köşe taşı niteliğinde bir özelliğe sahiptir. Maastricht Antlaşması, AP'ye Konsey ile birlikte "ortak karar alma" yetkisi vermiştir. Böylece, AB'de AP ile Konsey arasında doğrudan görüşmeler yoluyla ortak karar alma süreci başlamıştır. Benzer şekilde, Maastricht Antlaşması, onay usulünün içeriğini genişleterek, AP'ye, görevine başlamadan önce Komisyonu bir bütün olarak onaylama yetkisi vermiştir. 1990'lı yılların sonu ile 2000'li yılların başındaki diğer düzenlemeler, AP'ye verilen yetkilerin içeriklerini genişletir mahiyettedir. Örneğin, 2 Ekim 1997 tarihinde imzalanan Amsterdam ve 26 Şubat 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşmaları ile ortak karar alma ve onay usullerinin uygulama alanları genişletilmiş, söz konusu usullere konu olan politika alanlarının sayısı artırılmıştır.

Avrupa bütünleşme sürecinde bir diğer dönüm noktası, 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanarak, 1 Aralık 2009 tarihinde işlerlik kazanan Lizbon Antlaşması'dır. Lizbon Antlaşması, yeniden düzenle-

nen “Avrupa Birliği Antlaşması” (ABA) ile yeniden düzenlenen Roma Antlaşması ve aynı zamanda yeniden isimlendirilen “Avrupa Birliği’nin İşleyişi Antlaşması” (ABİA) üzerine oturmakta ve gerçek bir Birlik kurmaktadır. Böylece AB tüzel bir kişilik kazanmıştır. Lizbon Antlaşması, AP’nin 50 yıl içinde kazandığı gücü pekiştirmiş ve etki alanını genişletmiştir. ABA’nın 14. maddesi, AP’nin görevlerini tanımlamaktadır. Buna göre, Birlik vatandaşlarının temsilcilerinden oluşan AP, Konsey ile birlikte karar alır, bütçe ile ilgili karar verir, diğer kurumlara danışmanlık yapar ve Komisyon başkanını seçer (Günüğur, 2014: 341).

ABİA’nın 223-234 maddeleri, AP’nin işleyişi hakkındadır. Bu maddelere göre; örneğin, Konsey, AP üyelerinin çoğunluğunun olumlu oyu ile karar almaktadır. Benzer biçimde, AP, Konsey’in nitelikli çoğunluğunun olumlu oyu ve tüzükler çıkararak ilgili düzenlemeleri yapmaktadır (Günüğur, 2014: 487-491). Lizbon Antlaşması, ortak karar alma yöntemini, “Olağan Yasama Yöntemi” olarak kabul etmiş ve bu yöntem ile alınan kararların alanını genişletmiştir. Lizbon Antlaşması ile AP’nin üye sayısı da sabitlenmiştir. Genişleme süreçleri ve Birliğe yeni katılan ülkelerle birlikte üye sayısı sürekli değişen AP’de sandalye sayısı AP başkanı ile birlikte 751 olarak sabitlenmiştir. Parlamento’da vatandaşların temsili giderek azalan oransal temsile göre yapılmakta ve delegeler 96-6 (üst ve alt sınırlar) arasında üye devletlerarasında dağıtılmaktadır. AP’de çoğunluğu sağlamak için 376 sandalye gerekmektedir. AB üyesi ülkelerin vatandaşları oylarını ya vatandaşı oldukları üye ülkelerde ya da ikamet ettikleri bir AB üyesi ülkede kullanabilmektedir. AP seçimleri, üye ülkelerin ulusal düzenlemelerine göre yapılmaktadır. Bu yüzden oy kullanma yaşı, oy barajı gibi konular, üye ülkelerin kendi anayasalarına göre düzenlenmektedir. Örneğin, genel olarak seçimlere katılım yaşı 18 iken, Avusturya ve Malta’da bu rakam 16 olarak düzenlenmiştir. Ayrıca, Belçika, Lüksemburg, Yunanistan, Bulgaristan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY), seçimlere katılımı zorunlu kılmaktadır.

AP’nin ilk görevi, Komisyon önerileri için danışma niteliğinde görüş bildirmek olmasına rağmen, zaman içinde farklı işlevlere sahip bir kurum olarak Avrupa bütünleşme süreci içinde önemli bir yere sahip olmuştur. AP’nin ilk önemli işlevi, yasama işlevidir. Önce işbirliği yöntemi ile alınan kararlar hakkında söz sahibi olmaya başlayan AP, ortak karar alma yöntemi ile karar alma mekanizmasını Konsey ile ayakta tutan son derece önemli bir kurum olmuştur. Dolayısıyla, günümüzde olağan yasama yöntemi olarak tanımlanan AB karar alma yapısı, AP sayesinde demokratik bir nitelik kazanmıştır. AP’nin ikinci önemli işlevi, siyasi işlevidir. Buna göre, AB’nin yeni politikalar geliştirmesinde veya mevcut politikaları değiştirmesinde bir forum niteliği taşıyan AP’nin yeri oldukça önemlidir. Hem Komisyon’un hem de Konsey’in söz konusu politikalar hakkında AP’yi bilgilendirmesi ve AP’den görüş istemesi, AP’nin politika yapım süreci içindeki ağırlığını ortaya koymaktadır. Komisyon’un AP’ye her yıl “AB’nin Faaliyetleri Hakkında Genel bir Rapor” vermesi ve Avrupa Konseyi’nin de yapılan görüşmeleri AP’ye bildirmesi, AP’nin AB siyaseti içindeki yerini göstermektedir. AP’nin üçüncü işlevi, denetimle ilgili işlevidir. AP, genel olarak Komisyonu bir bütün olarak denetlemekte, Birlik müktesebatının uygulanması konusunda yaşanan sorunları araştırmakta, kötü yönetim ile ilgili geçici soruşturma komiteleri oluşturabilmektedir. AP, ciddi yönetim hataları veya yolsuzluk gibi durumlarda gensoru önergesi verebilmekte ve gerekirse üyelerinin üçte iki çoğunluğunun kararı ile Komisyonu bir bütün olarak istifaya zorlayabilmektedir. Örneğin, 1999 yılında

(Jacques) Santer Komisyonu, görevi kötüye kullanma iddiaları araştırılırken, topluca görevi bırakmak zorunda kalmıştır. AP, kötü yönetimle ilgili iddiaları ve vatandaşların şikâyetlerini dinlemek üzere kendi bünyesi içinde bir “Kamu Denetçisi” (Ombudsman) de atamaktadır. AP'nin dördüncü işlevi, bütçe ile ilgilidir. AP, Birlik içindeki harcamaları kontrol etmekte, Komisyon'un bütçe önerisini kabul veya reddedebilmektedir. Örneğin, AP, 1979 ve 1984 yıllarına ait bütçeleri reddetmiştir. AP'nin bütçe üzerindeki yetkisi AB'nin demokratikleştirilmesi konusunda atılan önemli adımlardan biridir.

Uzmanlık alanlarına göre ayrılmış 20 Komiteye sahip olan AP'de siyasi grup oluşturabilmek için en az yedi üye ülkeyi temsil eden 25 milletvekili gerekmektedir. Ayrıca, ulusal parti adaylarının AP'ye milletvekili gönderebilmeleri için ülkelerindeki oyların yüzde beşini almaları zorunludur. AP'de bir başkan, bir başkan yardımcısı ve Komitelerin başkanları vardır. Sekretaryası Lüksemburg'da bulunan AP'nin Genel Kurul toplantıları her ay bir hafta süre ile Fransa'nın Strazburg kentinde toplanmaktadır. 1999'dan itibaren seçimler “orantılı temsil” esasına göre yapılmaktadır. 2019 seçimlerine göre AP'ye yedi siyasi parti grubu girmiştir.

3. 2019 Seçimlerine Göre Avrupa Parlamentosu'ndaki Siyasi Parti Grupları

3.1. Avrupa Halk Partisi (EPP)

Avrupa Halk Partisi, milliyetçi akımlara karşı dini ön plana çıkararak Avrupa'daki halkları bir araya getirmeyi amaçlayan bir siyasi hareket olarak ortaya çıkmıştır. Hristiyan Demokratlar (Hristiyan dini geleneği ve ahlakına dayanan merkez sağ bir ideoloji) olarak da bilinen Avrupa Halk Partisi, Avrupa'daki en büyük siyasal parti grubu olarak 1976 yılında kurulmuştur. Kendisini Avrupa bütünlüşme projesinin sahibi olarak gören bu parti; Hristiyan demokrasi, sosyal piyasa modeli, ılımlı muhafazakârlık (tarihi ve kültürel mirasa bağlı, öz değerlerin değişmesine karşı gelişen bir siyasi görüş), aile değerleri, özgürlük, adalet ve dayanışma ilkelerini benimsemektedir. Bu siyasi parti grubu, toplumda devletin ve kilisenin, politikanın ve dinin rollerinin belirlenmesinin, AB içindeki çeşitliliğe katkı sağlayacağını ve ortak sorunlara ortak çözümler getireceğini savunmaktadır. En eski siyasal parti grubu olan bu merkez-sağ partinin hedefi daha rekabetçi ve demokratik bir Avrupa oluşturmaktır (EPP Group in the European Parliament, 2019). Dolayısıyla, grubun amacı, demokrasiyi güçlendirerek, kurumlarının güvenilirliğini sağlamak ve vatandaşlarının, insan onuru, özgürlük, insan hakları, hukuk devleti, dayanışma ve yerindelik (subsidiarite) ilkelerini benimsediği bir Birleşik Avrupa yaratmaktır (EPP Group, Our Missions and Values, 2019).

3.2. Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı (S&D)

Bu siyasi parti grubu, Avrupa Sosyalist Partisi ile İtalya'daki sol eğilimli demokratların oluşturduğu İtalyan Demokrat Partisi'nin bir araya gelerek oluşturdukları bir gruptur. 1952 yılında Sosyalist Grubun ortaya çıkması, bu siyasi parti grubunun temeli olarak kabul edilebilir. 1957'de Sosyalist Partiler Bürosu'nun kurulması ile güçlenen sosyalistler, 1960'da hedeflerinin Avrupa Birleşik Devletleri'ni kurmak olduğunu açıklamışlardır. 1970'de “Sosyal Bir Avrupa'ya Doğru Programı”nın açıklanması ve 1980'de Sosyalist Partilerin Konfederasyonu'nun oluşturulması, 1992 yılında Avrupa Sosyalist Partisi'nin kurulması ile sonuçlanmış ve söz konusu siyasi parti grubunun en önemli ayağı-

nı oluşturmuştur. Bu siyasi parti grubu, “Avrupa Ortak Geleceğimiz Programı” çerçevesinde istihdam, çevre, demokrasi ve Birlik vatandaşlığı, hoşgörü, genişleme konularına vurgu yapmıştır. 1993’de asgari ücretin iyileştirilmesi ve asgari çalışma şartlarının sağlanması konusunda önemli bir çalışma başlatan bu grup; kadın-erkek eşitliği, tüketicinin korunması, sürdürülebilir ekonomi, iklim değişikliği, yenilenebilir enerji, sosyal politikalar ile ortak tarım ve balıkçılık konuları üzerinde çalışmaktadır.

3.3. Avrupa’yı Yenile

İlk defa adını 2019 seçimlerinde duyduğumuz bu siyasi oluşumun kökleri, 1947 yılında ortaya çıkan Liberal Enternasyonal’e kadar geri gitmektedir. 1953 yılında Liberal ve Demokratik Grubun kurulması ve 1979 yılında Avrupa Liberal Demokratlarının ortaya çıkması diğer önemli tarihi adımları oluşturmaktadır. 1986 yılında kurulan Avrupa Liberal Demokrat ve Reform Partileri (ELDR) 1993 yılında bir Avrupa partisi haline geldikten sonra 2005 yılında Avrupa Liberalleri ve Demokratları İttifakı (ALDE) adını almıştır. 1990’lı yıllarda, liberal demokrasiyi, özgürlüğü, açık toplumu, sürdürülebilir kalkınmayı, hesap verebilirliği savunan bu siyasi oluşum, 2000’li yıllarda ilkelerini beş grup altında toplamıştır. Buna göre demokrasiyi korumak ve geliştirmek, finansal istikrarı oluşturmak, istihdam yaratmak ve çevreyi korumak grubun temel ilkeleri arasındadır. Bu siyasi parti grubunun anlayışına göre, Avrupa’da hiçbir devlet iklim değişikliğine, uluslararası terörizme ve küreselleşmenin olumsuz etkilerine tek başına cevap veremeyeceğinden, devletlerin bir araya gelmesi kaçınılmazdır (Renew Europe, 2019).

3.4. Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı (EFA)

Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı, çoğunlukla Avrupa’da yeşil hareketi savunan çevrecilerden ve üye devletlerdeki azınlıklardan oluşmaktadır. Yeşiller, 1981’de bir siyasi parti içinde faaliyetlerini sürdürmeye başlamış, 1984’den sonra da etkili bir siyasi güç olmuşlardır (The Greens/EFA, About the Group, 2019). Yeşiller, 1992’de Rio’da düzenlenen “Dünya Zirvesi” sırasında fikirlerini dünyaya yayma olanağı bulmuşlar ve Kyoto Protokolü’nün hazırlanmasına aktif katılım sağlamışlardır. Yeşiller ayrıca 1995 yılında, Fransa’nın Mururoa Atollerindeki nükleer tesislerini protesto ederek geniş bir anti-nükleer kampanya başlatmışlardır. Yeşiller, 1998’de Avrupa Komisyonu’ndaki görevi kötüye kullanma ve adam kayırma konusuna el atarak, 1999’da Santer Komisyonu’nun istifa etmesine sebep olmuşlardır (The Greens/EFA, About the Group, 2019). Bu grup, 1999-2004 döneminde, Yugoslavya’daki soykırım sebebiyle anti-militarizm konusuna vurgu yapmış, Balkanlardaki sorunların barışçı yollardan çözümü konusunda Verona Forum’u oluşturmuştur. Yeşiller, 2003 yılında organik tarımı öne çıkararak, bir yiyecek kampanyası da başlatmışlardır. 2004 seçimlerinde kurulan Avrupa Yeşil Partisi, 2009 yılında yayınladıkları “Avrupa için Yeni bir Yeşil Bakış” başlıklı bir manifesto ile Yeşillerin önceliklerinin belirlenmesini sağlamıştır. Buna göre; çevrenin korunması, barış, sosyal adalet, adil küreselleşme ve insan hakları Yeşillerin öncelikleri arasındadır. Benzer şekilde, iklim değişikliği, cinsiyet eşitliği, yiyecek güvenliği de Yeşillerin yeni ilgi alanları arasına girmiş, 2000 sonrasında da küçük “Sivil Toplum Kuruluşları” (STK) işbirlikleri, tüketicinin korunması gibi konular bu ilgi alanlarına eklenmiştir (The Greens/EFA, About the Group, 2019).

3.5. Kimlik ve Demokrasi (ID)

AB'nin federalistlerin arzuladığı gibi tamamen ulus-üstü bir yapı haline gelmesini istemediği bir diğer siyasi parti grubu da Kimlik ve Demokrasi (ID) grubudur. 2019 seçimlerinden öncesi adları Avrupa Ulusları ve Özgürlük Grubu (ENF) olan bu grup için devletin egemenliği ve egemen devletlerarasındaki işbirliği önceliklidir. Devlete verdikleri önem, bu grup üyeleri için kimliği ön plana çıkarmaktadır. Grup üyeleri, kimliğin korunması için hareket etmekte, göç ve ilticanın kontrol edilmesinin ve kısıtlanmasının, kimliğin korunmasında önemli olduğunu belirtmektedir. Siyasi projelerini demokratik ilkelere uygunluk üzerine kuran bu siyasi parti grubu, halkları temsil eden devletlerin, halkların kültürel, sosyal ve ekonomik özelliklerini korumanın önemini vurgulamaktadır. Devletlerin sahip oldukları ve kendilerine kimliklerini kazandıran söz konusu kültürel ve sosyal değerlerin korunmasında halkın önemini vurgulamaktadırlar (Identity and Democracy Party, 2019).

3.6. Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu (ECR)

Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu, ulusal, muhafazakâr, ekonomik liberalizmi savunan ancak bütünleşmeye mesafeli, federalist olmayan merkez-sağ bir gruptur. 2009 yılında bu siyasi parti grubu, üye devletlerin egemenliğine saygı, ekonomik olarak yeniden yapılandırma, büyüme ve rekabetçilik konularında reform yapabilmek amacıyla Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler İttifakı ile Avrupa Hristiyan Siyasal Hareketi'nin bir araya gelmesiyle oluşturulmuştur (ECR Group, About, 2019). "Euro-gerçekçilik" bu grubu diğerlerinden ayıran bir özelliktir. Buna göre AB, yeni bir yöne ihtiyaç duymaktadır. Avrupa yanlısı ve Avrupa-karşıtı alternatif yaklaşımlar arasında bu grup, ortak çıkarların olduğu alanlarda işbirliği yapan bir uluslar toplumunu savunmaktadır. Grubun bir başka hedefi, AB vatandaşlarıyla AB kurumları arasında mesafeyi kapatmak, vatandaşları Brüksel'e yaklaştırmaktır. Bunun için de üye devletlere eşit davranmak ve AB'yi mali anlamda daha sorumlu hale getirmek önemlidir. Bu siyasi parti grubu aynı zamanda göç akımı, terörizm gibi küresel tehditlere karşı, AB'nin küresel çözümler bulmaya çalışarak, Birliğin dünya üzerinde oynadığı rolü de artırabileceğini savunmaktadır (ECR Group, About, 2019). ECR, birçok girişime önyak olmuştur. Örneğin, "Yolcu İsim Kaydı" uygulaması hem yolcuların isimlerinin diğer üye ülkelerle paylaşılmasında hem de polis güçleriyle işbirliği yapılmasında oldukça etkili bir yöntemdir. Benzer şekilde "Avrupa Suçlu Kayıt Bilgi Sistemi" üye olmayan devlet vatandaşlarının suçla ilgili kayıtlarını tutan bir bilgi sistemidir. Bu sistemle, suçların önceden önlenmesi mümkün olmaktadır (ECR Group, Protecting and Respecting Member States, 2019).

3.7. Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol (GUE / NGL)

Doğrudan seçimlerle birlikte, AP'deki sol-kanat parlamenterleri bir araya getiren bu siyasi parti grubu, 1989 yılında İtalya, İspanya, Danimarka ve Yunanistan'dan dört partinin "Başka bir Avrupa Mümkün" sloganıyla bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Önce "Avrupa Uniteryen Solu" adını kullanan grup, 1992'den itibaren "Avrupa Birleşik Solu" adını kullanmaya başlamıştır. 1993 yılında İtalyan CP partisi, adını PDS olarak değiştirmiş ve Avrupa Birleşik Sol'unu (GUE) AP'deki Sosyalist gruba taşımıştır (GUE/NGL, History, 2019). AB'nin 1995 yılındaki genişlemesi sonrası, Danimarka'dan Sosyalist Halkçı Parti'nin gruba yeniden katılmasıyla birlikte Danimarka, İsveç ve Finlandiya partileri

Kuzey Yeşil Solunu mevcut siyasi grubun bir parçası haline getirmişlerdir. Dolayısıyla bu siyasi grup, GUE/NGL olarak yeniden isimlendirilmiştir (GUE/NGL, History, 2019). Temel amaçları arasında; istihdam ve eğitim, sosyal güvenlik ve eşitlik, kültürel değişim, uluslararası dayanışma, sürdürülebilir ekonomik kalkınma, vatandaşların demokrasiye aktif katılımının sağlanması olan bu siyasi grup, Avrupa bütünleşme projesini bir “halk projesi” olarak görmektedir (GUE/NGL, About the Group, 2019). GUE/NGL, AB’nin mevcut ticaret politikasına alternatif olarak, şeffaflık ve demokrasi, çevre ve iklim değişikliği, işçi hakları, sosyal ve insan hakları, vergi, halkın bilgiye ulaşımı gibi kavramların üzerinde durmaktadır (GUE/NGL, New Report: Towards a Progressive Trade Politics in the EU, 2019).

4. Avrupa Parlamentosu 1979 – 2014 Seçimleri

4.1. 1979 Seçimleri

1970’li yıllar, uluslararası para sisteminin çökmesi, petrol krizleri ve yaşanan ekonomik sıkıntılar ile İngiltere’nin üye olduktan sonra ulus-üstü bütünleşme hareketlerini yavaşlatma çabası gibi, çoğunlukla olumsuz gelişmelere sahne olmuştur. Dolayısıyla bu dönem üye devletlerin Avrupa bütünleşme süreci için “kötümser” oldukları bir dönemdir. Öte yandan, ilk doğrudan genel seçimler de bu dönemde yapılmıştır. 1979 seçimlerinde merkez-sol ve merkez-sağ gruplar birbirine yakın oylar alarak, Parlamento’daki sandalyelerin yarısından fazlasına sahip olmuşlardır. Bu eğilim, Topluluk vatandaşlarının radikal siyasi gruplar yerine, merkezdeki siyasi gruplara prim verdiklerini göstermiş, böylece aslında Avrupa Parlamentosu’nun 40 yıllık seçim tarihindeki temel dinamiğini de ilk doğrudan genel seçimlerde ortaya koymuştur. Bu seçimlerde dokuz üye devletin vatandaşları % 63 oranında bir katılım gerçekleştirmişlerdir. Bu, aynı zamanda şimdiye kadarki ilk ve tek en yüksek katılım oranı olmuştur. Bu seçimlerde üye devletler farklı seçim yöntemleri kullanmışlardır. Örneğin İngiltere “çoklu oy” sistemini kullanırken, diğer üye devletler “orantılı temsil” yöntemini tercih etmiştir. Bu seçimlerde en az katılım İngiltere’de gerçekleşirken (% 32,2), sandığa en çok rağbet edenler İtalyan’lar olmuştur (% 84,9) (About Parliament, 2019).

Tablo 1. 1979 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
S (Sosyalist Parti)	27.32
PPE (Avrupa Halk Partisi Grubu)	26.34
ED (Avrupa Demokratik Grubu)	15.37
COM (Komünist ve Müttefik Grubu)	10.73
L (Liberal ve Demokratik Grup)	9.79
DEP (Avrupa İlerici Demokratlar Grubu)	5.37

CDI (Bağımsız Grupların ve Üyelerin Teknik Koordinasyon ve Savunma Grubu)	2.68
NI (Bağımsızlar)	2.44

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.2. 1984 Seçimleri

1980'li yılların ikinci yarısı, Avrupa bütünleşme sürecinin hız kazandığı dönemdir. Özellikle, 1985 yılında iş başına gelen (Jacques) Delors Komisyonu, Topluluğun hız kazanmasında önemli rol oynamıştır. 1980'li yılların ilk yarısında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya'nın dünya piyasalarında hâkim rol oynamaya başlaması, Topluluğun bütünleşme projesine hız vermesi, örneğin Tek Pazarı tamamlaması için itici güç olmuştur. Uluslararası piyasaların rekabetine sahne olan bu dönemde yapılan 1984 seçimleri, merkezdeki iki siyasi grubu yeniden ilk iki sıraya yerleştirirken, küçük gruplar arasında ilk ittifak girişimleri ortaya çıkmıştır. Merkezdeki Sosyal Demokratlar bir önceki seçime göre oy oranlarını yüzde ikinin üzerinde artırırken, özellikle Fransız Ulusal Cephe ile İtalyan Sosyal Hareketinin ittifakı ile kurulan aşırı sağ grup (DR), bütünleşme projesine ve ulus-üstü yapılanmaya karşı ortaya çıkan ilk ittifak olmuştur. Benzer biçimde Yeşiller de diğer sol gruplarla bir araya gelerek Gökkuşuğu grubunu oluşturmuşlardır (ARC). Katılımın % 61 olarak gerçekleştiği, 1984 seçimlerinde merkez-sol ve merkez-sağ partilerle aşırı-sol ve aşırı-sağ partiler arasında önemli ayırım olduğu görülmüştür. Topluluk vatandaşları, ılımlı siyasi hedefleri olan partileri ödüllendirirken, radikal söyleme sahip partilere ve siyasi gruplara, prim vermeyeceklerini ortaya koymuşlardır (About Parliament, 2019).

Tablo 2. 1984 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
S (Sosyalist Parti)	29.95
PPE (Avrupa Halk Partisi Grubu)	25.35
ED (Avrupa Demokratik Grubu)	11.52
COM (Komünist ve Müttefik Grubu)	9.45
L (Liberal ve Demokratik Grup)	7.14
RDE (Avrupa Demokratik İttifak Grubu)	6.68
ARC (Avrupa Parlamentosu'nda Gökkuşuğu Grubu)	4.61
DR (Avrupa Hakları Grubu)	3.69
NI (Bağımsızlar)	1.61

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.3. 1989 Seçimleri

Yukarıda da belirtildiği gibi 1985 yılında Komisyon başkanı olan Jacques Delors, bütünleşme projesinin hızlanmasında önemli rol oynamıştır. Avrupa Tek Senedinin kabul edilmesini ve kurucu antlaşmaların düzeltilmesini içeren bu süreç aynı zamanda Tek Pazar'ın tamamlanması konusunda Delors'un sorumluluk aldığı, örneğin "tarife dışı engellerin" ortadan kaldırılması konusunda ciddi önlemler aldığı bir dönem olmuştur. Bu siyasi atmosferde yapılan 1989 seçimlerinde Sosyal Demokratlar Parlamento'daki etkilerini artırmışlardır. Sosyal Demokratların bir önceki seçime göre oy oranlarını neredeyse yüzde dört artırmalarında, Sosyalist Delors'un büyük payı olmuştur. Bir önceki seçimlerle karşılaştırıldığında Demokratlar önemli oy kaybına uğramışlar, Liberaller de bu seçimlerde sandalye sayılarını artırarak ilk defa AP'de üçüncü sırada yer almışlardır (LDR). Katılımın % 59 olarak gerçekleştiği 1989 seçimlerinde küçük siyasi gruplar (RDE, DR, CG, ARC gibi) yaptıkları ittifaklara rağmen başarılı olamamışlardır. Dolayısıyla bu seçimlerde de, Topluluk üyesi vatandaşların radikal oluşumlara geçit vermeyeceği anlaşılmıştır (About Parliament, 2019).

Tablo 3. 1989 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
S (Sosyalist Parti)	34.75
PPE (Avrupa Halk Partisi Grubu)	23.36
LDR (Liberal ve Demokratik Reformist Grup)	9.46
ED (Avrupa Demokratik Grubu)	6.56
V (Avrupa Parlamentosu'ndaki Yeşil Grup)	5.79
GUE (Avrupa Birleşik Solu Konfedere Grubu)	5.41
RDE (Avrupa Demokratik İttifak Grubu)	3.86
DR (Avrupa Hakları Grubu)	3.28
CG (Sol Birlik)	2.70
ARC (Avrupa Parlamentosu'nda Gökkuşağı Grubu)	2.51
NI (Bağımsızlar)	2.00

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.4. 1994 Seçimleri

Soğuk Savaş'ın bitişi ve uluslararası arenada hâkim olan belirsizlik, etkisini Birlik üzerinde de göstermiştir. Üye devletler, 1992 yılının Aralık ayında imzaladıkları Maastricht Antlaşması ile Soğuk Savaş'ın belirsizliklerine karşı yeni düzenlemeler yapmış ve Topluluğu bir Birliğe dönüştürmüşlerdir. Bütünleşme ve ayrışmanın aynı anda yaşandığı, yeni devletlerin ortaya çıktığı bu çok önemli dö-

nemde yapılan 1994 seçimlerinde, Sosyal Demokratlarla Hristiyan Demokratlar merkez siyasi gruplar olarak Parlamento'da dengeyi korumalarına rağmen, Hristiyan Demokratların, bir önceki seçime göre oylarını yüzde dört oranında artırdıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, Soğuk Savaş'ın belirsizlikleri, üye devletlerin Hristiyan köklerini hatırlamalarına yardımcı olmuştur. Bu seçimlerde ilk defa Hristiyan Demokratlarla diğer Muhafazakârlar ittifak yapmışlardır. Bir başka deyişle, Soğuk Savaşın bitişiyle birlikte ortaya çıkan gelişmeler, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Komünizmin sona ermesi, iki Almanya'nın birleşmesi ve Yugoslavya'nın parçalanması, sağ partileri oluşturan grupların AP içindeki etkilerini artırmıştır. Yine, bu etkilerin bir parçası olarak, ilk Avrupa-şüphesiz partinin (EDN) Parlamento'ya girerek bir ilki gerçekleştirdiğini ve yüzde üçün üzerinde oy aldığını da belirtmek gerekir. Katılımın % 57 olarak gerçekleştiği 1994 seçimlerinde, yine radikal, sosyal liberal partilerin bir araya gelerek yeni bir grup oluşturdukları (ARE) da vurgulanmalıdır (About Parliament, 2019).

Tablo 4. 1994 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
PSE (Avrupa Sosyalistleri Partisi Grubu)	34.92
PPE (Avrupa Halk Partisi Grubu)	27.51
ELDR (Avrupa Liberal, Demokrat ve Reform Partisi Grubu)	7.76
GUE (Avrupa Birleşik Solu Konfedere Grubu)	4.94
FE (İleri Avrupa Grubu)	4.76
RDE (Avrupa Demokratik İttifak Grubu)	4.59
V (Avrupa Parlamentosu'ndaki Yeşil Grup)	4.06
ARE (Avrupa Radikal İttifak Grubu)	3.35
EDN (Avrupa Uluslar Grubu – Koordinasyon Grubu)	3.35
NI (Bağımsızlar)	4.76

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.5. 1999 Seçimleri

İlk dört Parlamento seçimlerinden birinci parti olarak çıkan Sosyal Demokratlar, 1999 seçimlerinde ikinci parti durumuna düşmüşler ve bu durum günümüze kadar devam etmiştir. Merkez partiler arasındaki yer değişikliğinin sebebi, Soğuk Savaş'ın olumsuz etkilerinin yüzyılın sonunda da devam etmesidir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nden ayrılan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) geleceklerini sorgulaması, üye devletleri, bir kez daha bütünleşme projesinin önemli katalizörlerinden biri olan Hristiyanlık ortak kimliği altında buluşturmuştur. Bu dönemde, kendilerini tehdit altında hisseden Birlik vatandaşlarının merkezde, ancak muhafazakâr tepkiler verdiğini görü-

yoruz. Bu seçimlerde Hristiyan Demokratların diğer demokratlarla bir ittifak kurduklarını da hatırlatmak gerekir (EPP-ED). 1999 seçimlerinde, Hristiyan Demokratlar ve Sosyal Demokratlar, yer değiştireliler de, ilk iki sırayı paylaşarak geleneksel Parlamento yapısını korumuşlardır. Bu seçim, merkezdeki grupların yüksek oy aldıkları bir seçim olmuştur. Bu seçimlerde katılım ilk defa % 50'nin altına düşerek % 49,8 olmuştur. Bu durum 2019 seçimlerine kadar devam edecektir (About Parliament, 2019).

Tablo 5. 1999 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
EPP-ED (Avrupa Halk Partisi ve Avrupa Demokratları Grubu)	37.06
PSE (Avrupa Sosyalistleri Partisi Grubu)	28.75
ELDR (Avrupa Liberal, Demokrat ve Reform Partisi Grubu)	7.99
Verts/ALE (Yeşiller Grubu / Avrupa Serbest İttifakı)	7.67
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol)	6.71
UEN (Ulusların Avrupası için Birlik Grubu)	4.95
TDI (Bağımsız Üyeler Teknik Grubu – Karma Grup)	2.88
EDD (Demokrasiler ve Çeşitliliklerin Avrupası Grubu)	2.56
NI (Bağımsızlar)	1.00

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.6. 2004 Seçimleri

2004 Mayıs'ında AB, en büyük genişlemesi ile 25 üyeye ulaşmış ve MDAÜ'lerinin katılımıyla yeni sorunlarla yüzleşmeye başlamıştır. Böylece, yeni katılan üyelerin hepsi aynı gelişmişlik düzeyinde olmadığı için bu ülkelerin Birliğe uyum sağlamaları için bir hazmetme süreci de başlamıştır. Bu dönemde üye olması beklenen Bulgaristan ve Romanya ise ciddi yapısal ve idari sorunlarını çözmeleri için 2007'ye kadar bekleyeceklerdir. Katılımın % 45'e düştüğü 2004 seçimlerinde dikkat çeken, AB-şüphelilerinin sayısının artması ve GUE/NGL, IND/DEM ve Verts/ALE gibi siyasi grupların Parlamento içinde ittifak yaparak güçlenmeye başlamalarıdır. Bu seçimler ilk defa merkezdeki iki ana siyasi grubun oy kaybetmeye başladıkları ilk seçimlerdir. Bu siyasi gruplar günümüze kadar ilk iki sıradaki yerlerini korumalarına rağmen, sandalye kaybetmeye devam edeceklerdir. Bir başka deyişle, AB'de karar-alma mekanizması içinde söz sahibi olan partiler önemli oy kaybına uğrarken, AB-karşıtı söyleme sahip sağcı ve popülist partiler önemli kazanımlar elde edeceklerdir. Dolayısıyla, yeni üyelerin getireceği sorunlar partiler tarafından tartışılırken, sağ partiler güç kazanmaya başlamışlardır (About Parliament, 2019). Bu dönemde sağ partilerin güç kazanmaya başlamalarının en önemli sebebi, 11 Eylül saldırılarının AB vatandaşları üzerinde yarattığı tesirdir. 11 Eylül 2001 tarihinde New York'ta bulunan Dünya Ticaret Merkezi'ne El Kaide tarafından yapılan saldırılar, dünya-

da özellikle Müslümanlara karşı uzun süredir devam eden önyargılara yenilerini eklemiştir. El Kaidenin Madrid (2004) ve Londra (2005) saldırıları, Avrupa kamuoyundaki korkuları güçlendirmiş, radikal sağ partilerin cazibesini artırmıştır. 11 Eylül saldırılarıyla yeni bir boyut kazanan siyasal gündem, aşırı milliyetçiliği öne çıkaran, çok-kültürlülük anlayışına ve kozmopolit yaşam şekline karşı çıkan, ulus-üstü girişimleri desteklemeyen ve insanları “ötekileştirerek” etnik-merkezli politikaları savunan radikal/aşırı sağ partilerin AB içinde beklenenin ötesinde destek görmesine sebep olmuştur.

Tablo 6. 2004 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
EPP-ED (Avrupa Halk Partisi ve Avrupa Demokratları Grubu)	36.61
PSE (Avrupa Sosyalistleri Partisi Grubu)	27.32
ALDE (Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifak Grubu)	12.02
Verts/ALE (Yeşiller Grubu / Avrupa Serbest İttifakı)	5.74
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol)	5.60
IND/DEM (Bağımsızlık / Demokrasi Grubu)	5.05
UEN (Ulusların Avrupası için Birlik Grubu)	3.69
NI (Bağımsızlar)	3.96

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.7. 2009 Seçimleri

2009 Seçimlerinde Bulgaristan ve Romanya'nın da üye olmalarıyla 27 üyeye ulaşan AB, % 43'e düşen katılım oranıyla, vatandaşların bütünleşme projesine ilgilerini kaybetmeye başladıklarını göstermiştir. Bu dönemde vatandaşların seçimlere ilgi göstermemesinin sebeplerinden belki de en önemlisi, Anayasa Antlaşması'nın yürürlüğe girmemesinin yarattığı etkilerdir. Anayasa Antlaşması, Avrupa Birliği'nin geleceğini çerçevelemek ve Avrupa Birliği'ni uluslararası bir aktör haline getirmek amacıyla bir Konvansiyon tarafından hazırlanmış ve 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da imzalanarak kabul edilmiştir. Ancak antlaşma, onay süreci tamamlanamadığı için yürürlüğe girmemiştir. Antlaşma, 2005 yılında Fransa'da yapılan referandumda % 55 oy oranı ve 2006 yılında Hollanda'da yapılan referandumda % 61,6 oy oranı ile reddedilmiştir. Anayasa Antlaşması'nın reddedilmesi, AB içinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Anayasa Antlaşması'nın reddedilmesi ile ilgili olarak birçok sebep öne sürülse de antlaşma metninin eski metinler üzerine kurulduğu, dolayısıyla planlanan hedeflere ulaşabilmek için gerekli olan yeni düzenlemeleri içermiyor olması ve federalist/ulusalçı (ulus-üstü/hükümetler arası) dengenin tam olarak sağlanamamış olması temel sebepler olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nde halkın genel olarak gelecekleri konusunda belirsizlikler yaşıyor olmaları ve hükümetlerinin icraatlarından memnun olmamaları da önemli

sebepler arasındadır. Özellikle anayasanın oluşturulma sürecinde halka düşüncelerinin fazla sorulmaması, halkta bu girişimin bir “elit” projesi olduğu izlenimini uyandırmıştır. Yine, Avro alanında ekonomik ve parasal birliğin tam olarak sağlanamamış olması ve ekonomik açıdan Anglosakson eğilimlerin gittikçe güçlenmesi de diğer sebepler arasında gösterilebilir. Genel olarak bu seçimlerde dikkat çeken, 1999 seçimlerinden itibaren Sosyal Demokratların istikrarlı bir şekilde oy kaybetmeleridir. 2009 seçimlerinde ittifaklardan vazgeçen Sosyal Demokratlar ve Hristiyan Demokratlar, eski kimliklerine geri dönmüşlerdir. Diğer yandan, radikal grupların oy oranlarını artırmaya başlamaları, AB’de işlerin iyi gitmediğinin göstergesi olmuştur. 2008 krizinin etkileri bir sonraki seçimde daha çok hissedilecektir (About Parliament, 2019).

Tablo 7. 2009 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
EPP (Avrupa Halk Partisi)	36.01
S&D (Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı)	25.00
ALDE (Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı Grubu)	11.41
Greens/EFA (Yeşiller Grubu / Avrupa Serbest İttifakı)	7.47
ECR (Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu)	7.34
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol)	4.76
EFD (Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu)	4.35
NI (Bağımsızlar)	3.67

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

4.8. 2014 Seçimleri

2008 krizinin etkileriyle memnuniyetsizliği artan AB vatandaşları, 2014 seçimlerinde merkezdeki siyasi grupları ciddi şekilde cezalandırmıştır. Sosyal Demokratlar istikrarlı bir şekilde oy kaybetmeye devam ederken, en büyük düşüşü Hristiyan Demokratlar yaşamıştır. Bu seçimlerde Hristiyan Demokratların oyları, radikal, aşırı sağ partilere kaymıştır. ECR, Avrupa muhafazakârları olarak ilk defa üçüncü parti olarak seçimlerden çıkmıştır. Özellikle Danimarka, Fransa ve İngiltere’nin sağcı partilerinin yüksek oy aldığı seçimlerde AB-karşıtı söylemler önem kazanmıştır. Avrupa vatandaşları arasında 11 Eylül saldırılarıyla artan güvensizlik duygusu ve Müslümanlara karşı geliştirilen fobi, 2008 yılında AB’yi etkilemeye başlayan ekonomik/finansal kriz tarafından iyice körüklenmiştir. 2007 yılında likidite fazlalığı ve buna bağlı olarak üzerinde çok düşünülmeden verilen konut kredileriyle ABD’de başlayan ekonomik kriz daha sonra büyüyerek ABD’nin sınırlarını aşmış ve küresel bir krize dönüşmüştür. Avrupa Birliği de bu kriz ile 2008 yılında tanışmıştır. Ekonomik kriz yüzünden AB’nin uygulamaya koyduğu kemer sıkma politikaları, sosyal harcamaların kesintiye uğramasına ve işsizliğin artmasına sebep olmuş, bu da AB vatandaşları arasında mevcut siyasi partilere ve yönetici-

lerine karşı memnuniyetsizliğe dönüşmüştür. Vatandaşların bu memnuniyetsizliği, aynı zamanda “yerele” ile “göçmen” arasındaki rekabetin sertleşmesine de sebep olmuş ve AB vatandaşlarının güvenlik, kimlik ve refah ile ilgili kaygılarını artırmıştır.

Avrupa Birliği’nde aşırı sağ görüşün ve bu görüşü temsil eden siyasi partilerin önem kazanmasında rol oynayan “göçmen” konusunu tetikleyen bir başka önemli gelişme de “Arap Baharı” sonrasında yaşanmıştır. Baskıcı ve otoriter rejimlere karşı önce 2010 yılında Tunus’ta başlayan ve 2011 yılından sonra Mısır, Libya, Suriye, Bahreyn, Ürdün ve Yemen’e sıçrayan gösteri ve protestolar, komşu ülkeleri göç konusu ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu siyasi hareket öncesi, “AB’nin bölgede uyguladığı projelerin istenilen verimi ve sonucu vermekte başarısız olması” (Noi, 2012: 15), AB vatandaşları arasında hem AB kurumları ve yöneticilerine karşı bir güvensizlik oluşturmuş hem de mülteci akımları konusunda ciddi bir endişe yaratmıştır. AB vatandaşları bu konudaki tepki ve endişelerini aşırı sağ partilere yönelerek göstermiş ve bu eğilimlerini 2014 yılında yapılan AP seçimlerine yansıtılmışlardır. Bu seçimler, AB vatandaşlarının AB’nin değerlerinden uzaklaşmaya başladığını, bu projenin özellikle mali konularda başarısız olduğunu düşündüklerini göstermiştir. Bu seçimlerde, yeni bir uygulama olarak, seçimlerde en fazla oyu alan siyasi grubun, AB Komisyonu Başkanının belirlenmesinde en fazla etkiye sahip olması ilkesi (Spitzenkandidat) benimsenmiştir. Dolayısıyla, seçimlerden birinci parti olarak çıkan siyasi grubun gösterdiği aday, AB Komisyonu Başkanı olacaktır. 2014 Seçimlerinde katılım, 40 yılın en düşük oranı olan % 42 olarak gerçekleşmiştir (About Parliament, 2019).

Tablo 8. 2014 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
EPP (Avrupa Halk Partisi)	29.43
S&D (Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı)	25.43
ECR (Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu)	9.32
ALDE (Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifak Grubu)	8.92
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol)	6.92
Greens/EFA (Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı)	6.66
EFDD (Avrupa Özgürlük ve Doğrudan Demokrasi Grubu)	6.39
NI (Bağımsızlar)	6.92

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

5. Avrupa Parlamentosu 2019 Seçimleri

Avrupa Birliği’nin seçilerek atanan tek kurumu olan AP, 2019–2024 döneminde görev yapacak parlamenterlerini, 23-26 Mayıs 2019 tarihleri arasında 28 üye ülkede yapılan seçimlerle belirlemiştir. 2019 yılında kayıtlı 374 milyon seçmenin % 50.62’si oy kullanmıştır. Hindistan’dan sonra en fazla

seçmenin oy kullandığı demokratik seçim olan AP seçimlerine 177 ulusal siyasi partiyi temsilen yedi siyasi parti grubu katılmıştır. 2019 seçimlerinde Hristiyan Demokratlar 46, Sosyal Demokratlar 41 sandalye kaybetmelerine rağmen, en fazla oyu olan iki büyük siyasi grup olmayı başarmışlardır. 2019 seçimlerinin sonuçları, Avrupa'da değişen siyasi durumun doğrudan bir sonucudur (Kaymakçı, 2019: 24). Dolayısıyla bu seçimlerden Avrupa'da çevre ve iklim değişikliği konularını gündeme getiren Yeşiller ve Liberaller güçlenerek çıkmışlardır. Yeşiller, sandalye sayılarını 74'e çıkararak dördüncü büyük siyasi grup olmayı başarmışlardır. Böylece Yeşiller, kararların alınmasında etkili olacaklardır (European Election Results, 2019).

2019 yılında yapılan son seçimlerde dikkat çeken konulardan biri, gençlerin seçimlere katılımındaki artıştır. 2014 seçimlerinde gençlerin katılımı % 28 civarındayken, 2019 seçimlerinde bu oran % 42 olarak gerçekleşmiştir. Gençler seçimlere en çok vatandaşlık görevlerini yerine getirmek ve oy ile değişimi sağlayabilmek için katıldıklarını belirtmişlerdir. İklim değişikliği ve çevre gibi konular, gençleri sandığa götüren diğer önemli sebepler arasında görünmektedir. Genel olarak bu seçimlerde AB vatandaşlarının sandığa gitme sebepleri arasında ekonomik durum, iklim değişikliği ile insan hakları ve demokrasi ilk üç sırada gelmektedir (News, European Parliament, 2019). Dolayısıyla, 2019 seçimleri, iklim politikaları, göç ve mülteci sorunları başta olmak üzere, Avrupa kimliğini tanımlayan konuların tartışılacağı ortaya koymuştur.

AB'nin beş büyük üye devleti olan Almanya, Fransa, İtalya, İspanya ve İngiltere'deki siyasi partilerin durumu, 2019 seçimlerine önemli etkiler yapmıştır. Örneğin Almanya'nın merkezdeki ulusal partileri ciddi oranda kan kaybetmiş, Angela Merkel'in liderliğindeki merkez-sağ koalisyon partisi altı kayıpla 29 vekile düşerken, merkez-sol partisi de 11 kayıpla 16 sandalyeye gerilemiştir. Bu kayıplar, Parlamento seçimlerine de sırayla % 28 ve % 15 olarak yansımıştır. Almanya'da seçimlerde % 20 oy alarak ikinci parti durumuna gelen Yeşiller, Parlamento'da da 21 sandalye kazanmışlardır. Almanya'da seçimlere katılım % 61 oranında gerçekleşmiştir (European Election Results, Germany, 2019).

Son yıllarda terör saldırılarından etkilenen Fransa'da yabancı düşmanlığı artış göstermiş, bu da seçimlere aşırı sağ partilerin zaferi olarak yansımıştır. 2019 seçimlerinde Fransa'da Marine Le Pen liderliğindeki aşırı sağ Milli Cephe Partisi % 23 oy alarak en kazançlı çıkan parti olmuştur. Emmanuel Macron'un başında olduğu Cumhuriyetçi Yürüyüş Hareketi, % 22 oy alarak ikinci parti durumuna düşmüştür. Bu sonuçlarla, Parlamento'da Milli Cephe Partisi 22 sandalye kazanırken, Cumhuriyetçi Yürüyüş Hareketi 21 sandalye almıştır. Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da Yeşiller oy oranlarını artırarak % 13 oranında oy almış, bu da Parlamento'ya 12 sandalye olarak yansımıştır. Fransa'da seçimlere katılım % 50 oranında gerçekleşerek AB ortalamasını yakalamıştır (European Election Results, France, 2019).

Göç hareketlerinden en çok etkilenen üye devletlerden biri olan İtalya'da vatandaşların tepkilerini aşırı sağ partilere yönelerek verdiklerini görüyoruz. Özellikle göçmen karşıtı söylemlerle dikkati çeken aşırı sağ Lig Partisi % 34 oy oranı ile birinci parti olurken, yine aşırı sağ Beş Yıldız Partisi % 17 oy oranıyla üçüncü sırada yer almıştır. İtalya'da, merkezdeki Demokrat Parti % 22 oy oranıyla ikinci parti olmuştur. Dolayısıyla, İtalya'da merkez sağ ve merkez sol partiler beklenen başarıyı

gösterememiştir. İtalya'da seçimlere katılım % 54 olarak gerçekleşmiştir (European Election Results, Italy, 2019).

AB üyeleri arasında seçimlerde Parlamento'nun alışıldık yapısına en yakın sonuçlar İspanya seçimlerinde çıkmıştır. İspanya'da Sosyal Demokratlar % 32 oy oranıyla Parlamento'da 20 sandalye sahibi olurken, diğer merkez partisi, Popüler Parti, % 20 oy oranıyla Parlamento'da 12 sandalye sahibi olmuştur. Diğer büyük devletlerin aksine, aşırı sağcı VOX partisi yüzde altı oy oranında kalmış ve Parlamento'da ancak üç sandalye sahibi olabilmıştır. İspanya'da seçimlere katılım % 60 oranında gerçekleşmiştir (European Election Results, Spain, 2019).

İngiltere'de Bağımsızlık Partisi'nin eski lideri Nigel Farage, İngiltere'nin Birlikten ayrılamamasını eleştirerek Brexit Partisi'ni kurmuş, bu parti İngiltere'de Liberal Demokrat Parti'nin önünde % 30 oranında oy alarak birinci parti olmuştur. Bu durum, seçimlere % 36 oranında katılım gerçekleştiren İngiliz halkının, seçimlere değil, AB'den ayrılma konusuna odaklandığını ancak anlaşmalı ayrılığın henüz gerçekleşmemesinin sorumlusu olarak gördüğü muhafazakâr partiyi cezalandırdığı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, İngiltere'nin AB'den ayrılma konusunda süregelen belirsizliğin İngiliz vatandaşları arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattığı görülmektedir. Bu seçimlerin İngiltere ile ilgili ilginç olan bir başka yanı da Birlikten ayrılma süreci içinde olan İngiltere'nin AB'den kopuş tarihi olan 29 Mart 2019'un 31 Ekim 2019'a ertelenmesiyle seçimlere girmek durumunda kalmış olmasıdır. Buna göre, seçimlerde İngiltere'nin aldığı 73 sandalye, İngiltere AB'den ayrıldıktan sonra 14 üye devlet arasında dağıtılacaktır. İktidardaki Muhafazakâr Parti 1832'den beri ilk defa en az oy aldığı seçimi yaşamıştır (% 59.29). İşçi partisi de % 18,3'e gerilemiştir (European Election Results, United-Kingdom, 2019).

Tablo 9. 2019 Yılı Avrupa Parlamentosu Seçimleri

<i>Gruplar</i>	<i>Oy Oranı</i>
EPP (Avrupa Halk Partisi)	24.23
S&D (Sosyalistlerin ve Demokratların İlerici İttifakı)	20.51
Renew Europe (Avrupa'yı Yenile)	14.38
Greens/EFA (Yeşiller ve Avrupa Özgür İttifakı)	9.85
ID (Kimlik ve Demokrasi)	9.72
ECR (Avrupa Muhafazakârlar ve Reformistler Grubu)	8.26
GUE/NGL (Avrupa Birleşik Solu / Nordik Yeşil Sol)	5.46
NI (Bağımsızlar)	7.59

Kaynak: Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu'ndaki siyasi parti grupları ve 1979-2019 yılları arasında yapılan seçimlerle ilgili verilen bilgilerin sonunda belki AB vatandaşlarının bu siyasi parti seçimleri ve genel olarak

siyasi eğilimleri ile ilgili kısa bir istatistiki bilgi vermek faydalı olabilir. Buna göre, Eurobarometre verileri, Avrupa Birliği'nde vatandaşların çoğunun siyasete "ortalama" düzeyde (% 48) ilgi duyduklarını, siyasete "çok fazla" ve çok az" ilgi duyanların oranının % 17 olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede AB vatandaşları en çok ulusal, sonra yerel, sonra da Avrupa düzeyindeki politikalara ilgi duymaktadırlar (Standard Eurobarometer 90, 2018: 37). Benzer şekilde seçmenler ideolojik olarak kendilerini % 33 oranında "ortada", % 29 oranında "solda" ve % 19 oranında da "sağda" tanımlamaktadırlar. AB vatandaşları, parti seçimiyle ilgili olarak; % 20 oranında seçtikleri partilerin Avrupa düzeyinde yapacaklarını beyan ettikleri fikirler ile kendi fikirlerinin örtüşmesini göstermişlerdir. Vatandaşların sadece yüzde ikisi seçim süresince yapılan tartışmalardan ve görüşmelerden etkilenerek seçtikleri partilere oy vermişlerdir (Eurobarometer Survey 91,5, 2019). 2019 yılında yapılan anketlere göre, AB vatandaşlarının % 51'i bölgesel veya yerel otoritelere güvendiklerini açıklarken, bu rakam ulusal hükümetler için % 32 ve siyasi partiler için % 19 olarak gerçekleşmiştir (Special Eurobarometer 486, 2019: 100). AB vatandaşlarının % 43'ü, AB ve AB'nin vatandaşları üzerindeki günlük etkileri hakkında daha fazla bilgi alabilseler, seçimlere katılım oranının yükseleceğini düşünmektedirler. Benzer şekilde vatandaşların % 31'i, gençlerin ve % 20'si de kadınların daha fazla milletvekili adayı olmaları durumunda halkın seçimlere katılımının artacağını düşündüklerini bildirmişlerdir. AB vatandaşlarının seçimlerle ilgili olarak olumsuz görüş bildirdikleri konular arasında ilk sırayı % 61 ile seçimlerin siber saldırılar yoluyla manipüle edilmesi almaktadır. Bunu % 59 ile dış güçlerin ve suç gruplarının seçimleri etkilediği görüşü izlemektedir. Yine halkın yaklaşık % 55'i seçim sonuçlarının manipüle edildiğini düşünmektedirler (Special Eurobarometer 477, 2018: 6-12).

Avrupa Parlamentosu'nun 1979-2019 yılları arasında doğrudan seçimlerle oluşturduğu ve yurtdışında kısaca açıklanmaya çalışılan özellikleri ortaya bazı bulgular çıkarmaktadır.

6. Bulgular

Avrupa Parlamentosu'nun 40 yıllık seçim tarihi bazı özellikleri ortaya koymaktadır. İlk özellik, Avrupa Birliği vatandaşlarının ılımlı siyasi söylemleri tercih ettiği ve bu söylemleri dile getiren siyasi grupları desteklemeleridir. Dolayısıyla, seçim tarihinin başından itibaren, 1999 seçimlerine kadar birinci sırada yer alan merkezdeki Sosyal Demokratlar ile 1999 seçimlerinden sonra birinci sıraya yerleşen merkezdeki Hristiyan Demokratlar ilk iki sırayı paylaşmışlardır. Radikal (aşırı sağ) siyasi partilerin AP'ye girmesi, çoğunluğu sağlayacak düzeye ulaşamamalarından, Parlamento'nun temel dinamiklerini bozmamıştır. Dolayısıyla, vatandaşların ılımlı siyasete verdikleri destek konusunda tutarlı bir davranış sergiledikleri söylenebilir.

İkinci özellik, Avrupa bütünleşme sürecinde yaşanan sorunların ve krizlerin, Birlik vatandaşlarını muhafazakâr eğilimler içine soktuğudur. Örneğin, 1970'li yıllarda üye devletleri etkileyen krizlerin (ve Avrupa-kötümserliğinin) 1980'li yılların ilk yarısında da devam etmesi, 1984 seçimlerinde ilk ittifak girişimlerinin ortaya çıkmasına ve bunun da sağ yönelimli partiler arasında olmasına sebep olmuştur. Benzer şekilde, özellikle demokrasileri ve ekonomileri sorgulanan Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin üye olmalarıyla artan Avrupa-şüphecilerinin sayısı kendilerini 1999 ve 2009 seçimlerinde göstermiştir. Bu seçimlerde merkezdeki siyasi gruplar oy kaybetmeye başlarken muhafazakâr ve aşırı sağ gruplar oylarını artırmışlardır.

Üçüncü özellik, Birlik kurumlarının ve yöneticilerinin başarısının siyasi seçimlere yansdığıdır. Örneğin, 1985 yılının başında Komisyon başkanı olan Sosyal Demokrat Jacques Delors'un, ortak pazarı tamamlamak için attığı adımlar ve tarife dışı engellerin kaldırılması konusunda aldığı kararlar, Birlik vatandaşları tarafından ödüllendirilmiş ve 1989 seçimlerinde Sosyal Demokratların oylarının artmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, siyasi kişiliklerin siyasi partilerin oy oranlarını artırmaması, ulusal düzeyde yapılan seçimlerde olduğu gibi Avrupa Parlamentosu seçimlerinde de etkili olmuştur.

Dördüncü özellik, uluslararası politikadaki değişikliklerin AP içindeki dinamikleri etkilemesidir. Örneğin Soğuk Savaş'ın bitişiyle birlikte ortaya çıkan belirsizlikler, AP içindeki muhafazakâr eğilimleri yeniden tetiklemiş, bu değişikliğin ilk etkileri 1994 seçimlerinde görülmüş, Hristiyan Demokratlar oylarını bir önceki seçime göre artırmışlardır. Dolayısıyla, genel bir eğilim olarak, Birlik, kriz durumlarında ve büyük değişimlerde Hristiyanlığı sığınılacak, kuvvet alınacak bir yol olarak görmüştür. Her şeye rağmen AP'nin ilk seçimlerde ortaya koyduğu merkezi-ılımlı siyaset eğiliminin, zaman zaman inişli-çıkışlı bir seyir izlese de son seçimlerde de devam ettiğini ve dolayısıyla AB vatandaşlarının genel düşünce yapısını yansıttığını söyleyebiliriz.

Beşinci özellik, son seçimlere kadar AB vatandaşlarının AP seçimlerine fazla ilgi göstermemeleri ve seçimlere katılım oranının düşük seyretmesidir. Bir parlamentonun temel işlevleri, yasa çıkarmak, yürütmeyi gözetlemek ve denetlemek, dolayısıyla siyasal sistemin meşruiyetini korumaktır (Heywood, 2016: 235). Avrupa Parlamentosu'nun işlevlerine baktığımız zaman klasik parlamento tanımından uzaklaştığını görüyoruz. Örneğin Avrupa Parlamentosu'nun yasama teklifi verme yetkisinin olmaması ve kanun yapma yetkisini başka kurumlarla paylaşması, Avrupa Parlamentosu'nu diğer parlamentolardan ayırmakta ve meşruiyetini sorgular duruma getirmektedir. Gerçekten de Avrupa Birliği'nde yasama teklifi verme yetkisi Avrupa Komisyonu'ndadır. Yine, Avrupa Parlamentosu, kanun yapma yetkisini – olağan yasama yöntemi yoluyla – Avrupa Birliği Konseyi (Bakanlar Konseyi) ile paylaşmaktadır. Dolayısıyla, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği Konseyi gibi seçilmeyen kurumları ile üye devletler ve Avrupa Parlamentosu arasında oluşan – üye devletlerden AB'ye gücün transfer edilmesi sonucu ortaya çıkan – güç boşluğu, “demokrasi açığı” olarak isimlendirilmektedir (Dinan, 2008: 73). Bu durum, üye devletlerin ulusal parlamento seçimleri (birinci sınıf seçimler) ile Avrupa Parlamentosu seçimleri (ikinci sınıf seçimler) arasında bir derece farkının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla Avrupa Parlamentosu seçimlerine katılımın düşük olması, birinci sınıf ve ikinci sınıf seçimler arasındaki farkla açıklanabilir. Birinci sınıf (ulusal seçimler) seçimlerde seçmenlerin – seçim sonuçlarına göre – değiştirebilme yetkisine sahip oldukları ulusal yasama ve yürütme organları belirlenmektedir. Bir başka deyişle, ulusal seçimler, seçmenlerin hayatına doğrudan etki göstermekte, dolayısıyla ulusal seçimler vatandaşlar tarafından daha önemli görülmektedir. İkinci sınıf (AP seçimleri) seçimlerde ise seçim sonuçları uyarınca bir hükümet değişikliği olmadığı için vatandaşların hayatına doğrudan bir etkileri yoktur. Ayrıca, seçmenler Avrupa düzeyindeki gündeme ve konulara kendi ulusal düzeylerindeki gündem ve konulardan daha uzak olduklarından Avrupa Parlamentosu seçimlerini daha az önemli görmekte-dirler.

Altıncı özellik, antlaşmalar ve referandumlar yoluyla AB vatandaşlarının AB siyasetine aktif katılımının sağlanması çabalarıdır. Lizbon Antlaşması'nın getirdiği ve vatandaşların Birlik içindeki aktif katılımını sağlayan en önemli gelişme, "vatandaş girişimi" olarak bilinen atılımdır. Avrupa Birliği Antlaşması'nın 11 (4) maddesi göre "kayda değer sayıdaki üye devletten en az bir milyon Birlik vatandaşı, Antlaşmaların uygulanması amacıyla Birliğin bir hukuk tasarrufunun gerekli olduğunu düşündükleri konularda, Avrupa Komisyonu'nu yetkileri çerçevesinde her türlü uygun öneriyi sunmaya davet etme girişimde bulunabilir" (T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011: 7). Vatandaş girişimi, hem Birlik vatandaşlarına AB karar alma sürecine aktif olarak katılma fırsatı sunmakta hem de vatandaşlar ile AB kurumları arasında bir köprü oluşturmaktadır (Göçmen, 2011: 508).

Antlaşmaların yanında ulusal referandumlar da Avrupalı seçmenlerin önemli konularda düşüncelerini ifade etmelerine ve AB ölçeğinde karar alma mekanizmasına aktif olarak katılmalarına olanak vermektedir. Avrupa'da referandumlar daha çok üyelik ile ilgili olarak, katılıp katılmama konusunda veya üye devlet hükümetleri tarafından kabul edilen yeni bir antlaşmaya taraf olup olmama konusunda yapılmaktadır. Örneğin, Norveç vatandaşları 1972 yılında (ve sonra yeniden 1994 yılında) yapılan referandumla Topluluk dışında kalırken, İrlanda, Nice Antlaşması'nı 2001 yılında yapılan ilk referandumda onaylamamıştır (Mc Cormick, 2014: 198-200). Ayrıca, "Bölgesel ve Yerel Demokrasi" aracılığı ile yerel yönetimle ilgili AB politikalarının uygulama sorumluluğunun AB vatandaşları tarafından üstlenilmesi (Okçu, 2007: 305) vatandaşların aktif katılımını artırmaktadır. Benzer şekilde, 2013 yılında ilan edilen "Avrupa Vatandaşlar Yılı" gibi girişimler, AB vatandaşlarının yerel otoriteler, kamu politika araştırma kurumları ve sivil toplum kuruluşları içinde aktif rol alma çabalarına örnek olarak gösterilebilir.

7. Sonuç

Çalışmanın bulguları bize AB vatandaşlarının Avrupa Parlamentosu yoluyla AB siyasetine aktif katılımının ve dolayısıyla Avrupa bütünleşme projesine verdikleri desteğin son derece önemli olduğunu ortaya koymuştur. Günümüze kadar izlediğimiz Avrupa bütünleşme sürecinin en önemli dinamiklerinden biri, AB'nin her zaman federal - ulusal dengeyi sağlamış olmasıdır. Avrupa siyasetinde bu dengeyi sağlayan en önemli unsur Avrupa Parlamentosu'nda merkezde, ılımlı politikalar izleyen siyasi parti gruplarının gücü ellerinde bulundurmalarıdır. Bunu sağlayan da AB vatandaşlarının merkezde, ılımlı siyasi tercihlere sahip olmasıdır. Hem seçim sonuçlarında hem de Eurobarometer tarafından yapılan anketlerde gördüğümüz gibi çoğunlukla kendisini ideolojik olarak "ortada" tanımlayan AB seçmeni, 1979'da yapılan ilk doğrudan genel seçimlerde ortaya koyduğu bu eğilimini, iniş-çıkışlarına rağmen, 2019 seçimlerinde de devam ettirmiştir. AB seçmeni, 11 Eylül saldırıları ile güvenlik, 2008 krizi ile finansal ve Arap Baharı/Suriye krizi ile mülteci sorunları yaşamasına ve bu olayların etkisiyle radikal/aşırı sağ tercihlere savrulmasına rağmen yine de merkezdeki siyasi parti gruplarını (zaman zaman yerleri değişse de) ilk iki sıraya yerleştirebilmiştir. Bu eğilim AB vatandaşlarının krizler karşısında tutucu yanlarını ortaya koyduklarını ancak neticede ılımlı görüşlerini terk etmediklerini göstermektedir. Dolayısıyla, AB vatandaşlarının bu siyasi eğilimi, Avrupa bütünleşme projesini dengede tutan en önemli özelliklerden biridir.

Avrupa bütünleşme projesinde başarıya ulaşılması, AB vatandaşlarının AB siyasetine aktif katılımına ve bu da AB'nin - Lizbon Antlaşması'nda bir kez daha vurgulandığı gibi - gerçek bir "temsili demokrasi" olmasına bağlıdır. Anayasa Antlaşması ile başarısızlığa uğrayan AB yöneticileri, sorunun çözümünü AB vatandaşlarının AP yoluyla AB siyasetine aktif katılımında bulmuşlardır. Lizbon Antlaşması ile getirilen ve uygulanmaya başlanan yenilikler de bu düşüncenin eseridir. 2014 yılında yapılan seçimlerde alınan sonuçlar, Avrupa'da yabancı düşmanlığı, mülteci sorunu, ekonomik kriz ve terörizm kaynaklı güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalan AB vatandaşlarının kendi siyasi eğilimlerinden ne kadar sapabileceklerini göstermiş, bu seçimler AB vatandaşları için bir test olmuştur. Brexit süreciyle Avrupa Birliği'nin geleceğini de sorgulayan AB vatandaşları, karşılaştıkları sorunlara sağduyulu tepkiler verebildiklerini 2019 yılında yapılan AP seçimlerinde göstermişlerdir. Seçimlerde korkulan olmamış, radikal siyasi parti grupları AP'de gücü ellerine geçirememiş, AP'de merkezdeki siyasi parti gruplarının ilk iki sırayı paylaştıkları (ciddi oranlarda sandalye kaybetmelerine rağmen) gelenek bozulmamıştır. Uzun bir süre sonra seçimlere katılımın yeniden % 50'ye ulaşması ve özellikle gençlerin seçimlere ilgi duyması önemli gelişmeler olarak kaydedilebilir. 2019 seçimleri bize aynı zamanda "Yeşillerin" savundukları toplumsal konuların, AB vatandaşları ve özellikle gençler arasında önem atfedilen konular arasında üst sınırlara çıktığını göstermiştir. Bu da dünyada gittikçe daha fazla önem kazanmaya başlayan çevrenin korunması, sürdürülebilir gelişme gibi toplumsal konuların AB vatandaşları için üzerinde düşünülen, önemli konular olmaya başladığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu çalışmada ortaya koyulan bulgular bize Avrupa bütünleşme projesinde Avrupa Parlamentosu ile AB vatandaşlarının vazgeçilmez olduğunu, dolayısıyla AB vatandaşlarının Avrupa Parlamentosu yoluyla AB siyasetine daha aktif katılımlarının sağlanmasının bu projeye önemli katkı sağlayacağını göstermektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin veri toplama süreci 2020 yılından önce yapılmıştır. Bu nedenle etik kurul iznine gerek bulunmamaktadır.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale yazar tarafından tek başına hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Bu makale ile ilgili herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

About Parliament. (2019). 03.06.2019 tarihinde <http://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/previous-elections> adresinden alındı.

ECR Group, About. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://ecrgroup.eu/about> adresinden alındı.

ECR Group, Protecting and Respecting Member States. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://ecrgroup.eu/vision/protecting-and-respecting-member-states> adresinden alındı.

- EPP Group in the European Parliament. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://www.eppgroup.eu/> adresinden alındı.
- EPP Group, Our Missions and Values. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://www.eppgroup.eu/what-we-stand-for/missions-values> adresinden alındı.
- Eurobarometer Survey 91,5. (2019). *Have European elections entered a new dimension?*
- European Election Results. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://www.election-results.eu/european-results/2019-2024/> adresinden alındı.
- European Election Results, Germany. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/germany/2019-2024/> adresinden alındı.
- European Election Results, France. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/france/2019-2024/> adresinden alındı.
- European Election Results, Italy. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/italy/2019-2024/> adresinden alındı.
- European Election Results, Spain. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/spain/2019-2024/> adresinden alındı.
- European Election Results, United-Kingdom. (2019). 03.06.2019 tarihinde <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/en/national-results/united-kingdom/2019-2024/> adresinden alındı.
- Dinan, D. (2008). *Avrupa Birliği tarihi* (Çev. Hale Akay), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Göçmen, İ. (2011). *Avrupa Birliği'nde vatandaş girişimi*", Prof. Dr. Ahmet Gökdere'ye armağan, Ankara: Turhan Kitabevi.
- GUE/NGL, History. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://www.guengl.eu/history/> adresinden alındı.
- GUE/NGL, About The Group. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://www.guengl.eu/about-the-group/> adresinden alındı.
- GUE/NGL, New Report: Towards A Progressive Trade Politics in The EU. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://www.guengl.eu/new-report-released-towards-a-progressive-trade-politics-in-the-eu/> adresinden alındı.
- Günuğur, H. (2014). *Avrupa Birliği, genişletilmiş ve güncellenmiş*, (3. bs). Ankara: Avrupa Ekonomik Danışma Merkezi Yayını.
- Heywood, A. (2016). *Siyasetin ve uluslararası ilişkilerin temel kavramları* (Çev. Fahri Bakır-çı), (3. bs). Ankara: BB101.
- Identity and Democracy Party. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://www.id-party.eu> adresinden alındı.
- Kaymakçı, F. (2019). European Parliament elections: a new political environment in Europe and Turkey. *Insight Turkey*, 21(3), 23-30.

- Kiriş, M. H. (2013). Avrupa Parlamentosu'nda siyasal gruplar ve Parlamento seçimleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 123-135.
- News, European Parliament. (2019). 04.06.2019 tarihinde www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20190710IPR56721/2019-eu-elections-a-pro-european-and-young-electorate-with-clear-expectations adresinden alındı.
- Mc Cormick, J. (2014). *Avrupa Birliği'ni anlamak* (Çev. Yusuf Şahin, Hasan Hüseyin Şahin), Ankara: Big Bang.
- Noi, Ü. A. (2012). Arap baharı ve Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, *Ortadoğu Analiz*, 4(48), 10-19
- Okçu, M. (2007). Yönetişim tartışmalarına katkı: Avrupa Birliği için yönetim ne anlama geliyor? *Süleyman Demirel Üniversitesi, İ.İ.B.F.* 12 (3), 299-312
- Renew Europe. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://alde.eu/en/about-us/> adresinden alındı.
- Rudden, B. ve D. Wyatt (1986). *Basic community law*, Oxford: Clarendon Press.
- Special Eurobarometer 486. (2019). *Report, European 2019*.
- Special Eurobarometer 477. (2018). *Summary, Democracy and Election*.
- Standard Eurobarometer 90. (2018). *Report, public opinion in the European Union*.
- T.C. Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi hakkında Antlaşma*, Ankara: Ofset Fotomat
- The Greens/EFA, About the Group. (2019). 04.06.2019 tarihinde <https://www.greens-efa.eu/en/our-group/about-greens-efa/> adresinden alındı.

Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında Eskişehir Odunpazarı Evleri

Rümeysa Reyna ERŞAN, Deniz DEMİRARSLAN*

Tarihi Yapılarda Sürdürülebilirlik İlkesi Bağlamında
Eskişehir Odunpazarı Evleri

Eskişehir Odunpazarı Houses in the Context of
Sustainability Principle in Historical Buildings

Özet

Sürdürülebilirlik kavramı 1972’de Birleşmiş Milletler Konferansı’nda ortaya çıkmış, “varolma yeteneği” anlamına gelen bir kavramdır. Pek çok alanda kullanılan kavram mimaride yapıların gelecek nesillere bozulmadan aktarılabilmesini ifade eder. Özellikle günümüzdeki hızlı nüfus artışıyla birlikte çoğalan çarpık kentleşmeyle sürdürülemez hale gelen, gelecek nesillere aktarılabilmesi oldukça önemli olan tarihi yapılar; farklı kültürlere ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmişle gelecek arasında köprü vazifesi görmektedirler. Bu çalışmada tarihi yapıların sürdürülebilirliği üzerine bilgilendirme yapılmış, Eskişehir Odunpazarı Evleri’ndeki Yağcızade Konağı, Dalyancı Konağı ve Hafız Ahmet Efendi Konağı örnekleriyle incelenmiştir. Bu çalışmada Niteliksel Araştırma Yöntemleri kullanılmıştır. Literatür Taraması ile birlikte yerinde inceleme ve röportajlar yapılarak restorasyon çalışmalarına ilgili pek çok bulguya ulaşılmış, Odunpazarı Evleri’ne yapılan yenileme çalışmalarının sürdürülebilirliğe katkıları üzerine bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Yapı, Sürdürülebilirlik, Koruma, Restorasyon

Abstract

The concept of sustainability which emerged at the United Nations Conference in 1972, means "ability to exist". The concept used in many fields implies that structures can be transferred to future generations intact. Especially, the historical structures that are unsustainable by the urbanization that has increased with the rapid population growth today, and which can be passed on to the next generations; They have hosted different cultures and civilizations and act as a bridge between the past and the future. In this study, information was given on the sustainability of historical buildings, and analyzed with examples from Yağcızade Mansion, Dalyancı Mansion and Hafız Ahmet Efendi Mansion in Eskişehir Odunpazarı Houses. Qualitative Research Methods were used in this study. Along with the Literature Review, many findings regarding the restoration studies were reached by conducting on-site examinations and interviews, and an evaluation was made on the contribution of renovation works of Odunpazarı Houses for sustainability.

Keywords: Historical Structure, Sustainability, Conservation, Restoration

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

Birleşmiş Milletler Konferansı ile bir terim olarak ortaya çıkan Sürdürülebilirlik; kısaca “daimî olma yeteneği” anlamına gelmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı yaşam, sağlık hizmetleri, eğitim, tasarım ve mimari gibi pek çok farklı alanda kullanılmaktadır. Mimari yapılarda sürdürülebilirlik kavramı yapının bünyesinde yaşayan toplumların ve uygarlıkların kültürleri, gelenek görenekleri ve yaşayış biçimlerine, bunların yanı sıra bulunduğu konumun iklim koşullarına ve coğrafi durumuna, maruz kaldığı tüm çevresel faktörlere aldırılmadan varlığını sürdürebilme olarak tanımlanmaktadır.

*Rümeysa Reyna ERŞAN, Kocaeli Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, reyna.ersan@gmail.com, ORCID ID /orcid.org/0000-0002-0893-4065, Deniz DEMİRARSLAN, Doç.Dr., Kocaeli Üniversitesi, İç Mimarlık Bölümü, demirarslandeniz@gmail.com, ORCID ID /orcid.org/0000-0002-7817-5893

Bir başka deyişle sürdürülebilirlik yapının var olma savaşı olarak özetlenebilir. Özellikle günümüzde bu var olma savaşı, şehirlerdeki hızlı nüfus artışı ve bilinçsiz yapılaşma gibi etkenlerden dolayı oldukça zor bir hal almıştır. Gittikçe zorlaşan var olma savaşının bu denli önemli olmasının sebebi toplumların kültür varlıklarının gelecek nesillere aktarılmasının o toplumun tarihini, sosyolojisini, geleceğini aydınlatmasıdır. Sürdürülebilirlik bağlamında, özellikle korunması ve gelecek nesillere aktarılması oldukça önemli olan başlıca yapılar tarihi yapılardır.

Tarihi yapılar toplumların ekonomik, sosyal ve kültürel birikimleri ile inşa edildikleri dönemin kentsel ve mimari üslubunu yansıtan birer belge ve sembol niteliği taşımaktadır. Geçmişte yapıların işlevselliğini sürdürmek, doğal afet, yangın ve savaşlarda yıkılan kısımlarını yeniden inşa ederek biçimsel bütünlüğünü korumak için onarımlar yapılırken, günümüzde tarihi yapılar toplumun belli bir dönemdeki kültürel kimliğini, sosyal yaşamını, mimari tekniklerini gösteren birer belge niteliği taşımaları nedeniyle koruma amaçlı onarılabilmektedir (Aydın ve Şahin, 2018: 65). Tarihi yapıların onarımının ve yenileme çalışmalarının belirli standartlar çerçevesinde yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla izlenebilecek yollar belirlenmiş, sürdürülebilirlik yöntemleri çıkarılmış ve bu yöntemler ışığında doğru uygulamaların nasıl yapılacağına dair bir yol çizmek, gün geçtikçe zorlaşan yapıların var olma savaşını belirli sürdürülebilirlik yöntemleri ile kolaylaştırmak amaçlanmıştır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda Eskişehir Odunpazarı Evleri örnek olarak ele alınmıştır. Eskişehir Odunpazarı Evleri Eskişehir'in ilk yerleşim yeri olup; tarihi ve kültürel açıdan şehir için oldukça büyük bir önem teşkil etmektedir. Tarihi evler geçirdiği pek çok tarihi ve siyasi olay ile birlikte, bir dönem şehrin gözde merkezi iken önemini yitirmiş ve ölü bir bölge haline gelmiştir. Çalışmada Odunpazarı Evleri'nin geçirdiği süreçler detaylı bir şekilde ele alınmış, bölgenin yeniden canlandırılması ve sürdürülebilirliğin sağlanması adına, geçirdiği restorasyon çalışmalarının incelemesi yapılmıştır. Odunpazarı Evlerinin geçirdiği restorasyon ve yenileme süreci değerlendirilmiş, literatür taraması dışında yerinde inceleme yapılmış, Odunpazarı Belediyesi yetkilileri ile röportaj yapılarak bilgi ve veri aktarımı sağlanmış, bu yöntemler sonucunda restorasyon çalışması aşamalarını belgeleyen birçok veriye ve sözlü bilgiye ulaşılmıştır. Veriler toplandıktan sonra koruma ve yenileme çalışmalarında doğru müdahalenin yapılabilmesi adına yol gösterici olması hedeflenerek sürdürülebilirlik yöntemlerine ilişkin çıkarımlar yapılmış, Eskişehir Odunpazarı Evlerinde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarındaki müdahalelerin nasıl yapıldığı, hangi yöntemlerin kullanıldığı, restorasyon öncesi ve sonrası karşılaştırması ile sonuç olarak doğru müdahalelerin yapıp yapılmadığına dair bir değerlendirme yapılmıştır.

2. Yöntem

Tarihi yapılarda sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla uygulanan özellikle restorasyon ve benzeri sürdürülebilirlik çalışmalarında doğru müdahalelerin gerçekleştirilmesine, gerçekleştirilen uygulamaların ise doğruluk kriterlerinin belirlenmesine yardımcı olmak amacıyla sürdürülebilirlik yöntemlerinin ele alındığı çalışma kapsamında Eskişehir Odunpazarı Evleri restorasyon çalışmalarının incelemesi ile ilgili Eskişehir Odunpazarı Evleri ve tarihi yapılarda sürdürülebilirlik konularına üzerine pek çok veri içerdiği için öncelikle ; Atıcı (2017), Değirmenci ve Sarıbiyık(2015), Mahrebel(2006), Özüdoğru, Ertuğrul ve Manaz(2005), Sev, A. (2009), Uçkan ve Uçkan (2002),

Yüksel,G. Kurtçu,H. Koçak,M. Aksoy,R. (2015) , Zeren, M.T. (2019). kitaplarından ayrıca Eskişehir Teknik Üniversitesi öğretim üyesi Prof.Dr.Meral Nalçakan'ın 1993 tarihinde yayınlanmış olan "Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişime Yansımaları ve Eskişehir Örneği" adlı doktora tezinden temel kaynak olarak yararlanılmıştır. Gerekli literatür taraması yapıldıktan sonra gözlem, doküman analizi ve birebir görüşme yapılması, aynı zamanda tarihi Odunpazarı Bölgesi'ndeki ikamet eden insanların niçin ve nasıl yerleştikleri sorularına cevap aranması bu çalışmada Niteliksel Araştırma Yöntemlerinin kullanılmasını gerektirmiştir. Çalışmada bölgeye yerleşmesinin sebepleri, bölgede yaşanan tarihi ve sosyokültürel olayların ve deneyimlerin incelenmesiyle Fenomenoloji Yöntemi; özel bölge olarak Odunpazarı Bölgesi'nin örnek alınması, bölgenin tarihinden geçirdiği siyasi olaylara, kültüründen mimarisine kadar benzer pek çok konu ve durumun incelenmesiyle Örnek Olay Yöntemi; Bölgenin yerinde ziyaret edilerek, bölge mimarisinin sahada incelenmesiyle Saha Taraması Yöntemi ; önceden hazırlanan sorular ışığında Odunpazarı Evleri'nin restorasyon aşamalarıyla bizzat ilgilenen Odunpazarı Belediyesi yetkilileriyle bir röportaj[†] gerçekleştirilmesi ile Birebir Görüşme Yöntemi kullanılmıştır. Bu görüşme sonucunda Odunpazarı Evleri restorasyon çalışmaları ile ilgili sözel ve yazılı bilgilere, fotoğraf arşivinden fotoğraflara ulaşılmıştır (Tablo.1).

Tablo.1 – Problemin Tanımı ve Araştırma Yöntemi

<i>Problemin Tanımı</i>	<i>Gereksinim Duyulan Araştırmalar</i>	<i>Araştırma Yöntemi</i>
Tarihi Odunpazarı evlerine uygulanan yenileme çalışmalarının sürdürülebilirlik açısından uygunluğunun değerlendirilmesi.	Odunpazarı Bölgesi'ndeki ikamet eden insanların niçin yerleştikleri sorularına cevap aranması. Çalışmada bölgeye yerleşmesinin sebepleri, bölgede yaşanan tarihi ve sosyokültürel olayların ve deneyimlerin incelenmesi. Bölgenin tarihinden geçirdiği siyasi olaylara, kültüründen mimarisine kadar benzer pek çok konu ve durumun incelenmesi.	Niteliksel Araştırma Yöntemi Fenomenoloji Yöntemi Örnek Olay Yöntemi
	Odunpazarı bölgesinin ve evlerinin yerinde ziyaret edilerek, bölge mimarisinin sahada incelenmesi.	Saha Taraması ve Birebir Görüşme Yöntemi

[†] Odunpazarı Belediyesi yetkilileri ile 2019 yılı Aralık ayı içerisinde birebir görüşme yapılmış, konuyla ilgili sözlü ve yazılı bilgiler elde edilmiştir.

3. Sürdürülebilirlik Kavramı

Sürdürülebilirlik kavramı; üzerine yorum getiren muhtelif yazarlar tarafından “var olmak”, “devam ettirmek”, “sürdürmek”, “...e katlanmak”, “temin etmek”, “desteklemek” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Bu kavramlarla ifade edilmek istenen, bir sistem ya da yöntemin kendi kendini idame ettirebilmesi, sürdürülebilmesi, bir şeyin yüküne katlanabilme becerisi ve kabiliyetidir. Daha genel ve geniş bir perspektiften bakıldığında sürdürülebilirlik, bir şeyin kendisini muhafaza edebilme, koruyabilme, varoluşunu devam ettirebilme becerisi ve yeteneğine tekabül etmektedir. O halde bir ürün, bir faaliyet veya herhangi bir şey sürdürülebilir ise bahse konu olan şey yeniden kullanılabilir, yeniden tekrarlanabilir veya o şeyin bir biçimde geri dönüşümü mümkün olabilir (Şen vd., 2018: 5). Sev’in eserindeki (2009: 15) vermiş olduğu tanıma göre ise; sürdürülebilirlik durağan bir kavram olmayıp; tarihsel perspektif içerisinde toplumsal, ekonomik, sosyal ve kültürel koşullara bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

İsveç’in Stockholm kentinde düzenlenen 1972 Birleşmiş Milletler Konferansı’nda, ekonomik ve sanayileşme yönünden küresel kalkınmanın neden olduğu çevresel sorunların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerin ekonomik ve sanayileşme bakımından gereksinim duydukları kaynak arayışları arasında bir denge politikası oluşturması gerektiği üzerinde durularak, burada ele alınmıştır. 1987-Brundtland Raporunda bugünün ihtiyaçlarını karşılarken gelecek kuşakların gereksinimlerini göz ardı etmeden ortak bir geleceği inşa etme çabası olarak “Bizim Ortak Geleceğimiz” adlı raporu yayınlayarak sürdürülebilir kalkınmanın önemine vurgu yapılmıştır (Ballı,2019: 467). Belirli tarihlerde sık sık gündeme gelen sürdürülebilirlik kavramı yaşamın pek çok alanında yer edinmiştir. Sürdürülebilirlik “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı ile ortaya çıksa da günümüzde “Sürdürülebilir Yaşam, ‘Sürdürülebilir Sağlık Hizmetleri, ‘Sürdürülebilir Eğitim, ‘Sürdürülebilir Tasarım’, ‘Sürdürülebilir Tarihi Yapı’ ve ‘Sürdürülebilir Mimari’ gibi birçok alanda kullanılmaktadır.

3.1. Sürdürülebilir Mimari ve Hedefleri

Pek çok alanda ortaya atılan sürdürülebilirlik kavramı mimari alanında da “Sürdürülebilir Mimari” olarak ortaya çıkmaktadır. Sev (2009: 18) eserinde, sürdürülebilir mimarlığı “içinde bulunduğu koşullarda ve varlığının her döneminde, gelecek nesilleri de dikkate alarak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına öncelik veren, çevreye duyarlı, enerjiyi, suyu, malzemeyi ve bulunduğu alanı etkin şekilde kullanan, insanların sağlık ve konforunu koruyan yapılar ortaya koyma faaliyetlerinin tümü” olarak tanımlamıştır. Sürdürülebilir mimarinin hedefi yapıların sonraki nesillere bozulmadan aktarılabilmesinin yanı sıra mimari yapının tasarım ve uygulama sürecinde harcanan enerji, doğaya salınan karbon miktarı, kullanılan malzemenin doğa ile uyumu, sadece varlığı süresince değil; ömrünü tamamladıktan sonra da çevreye ve insan sağlığına etkisi gibi pek çok unsur da göz önünde bulundurularak tasarım yapmaktır. Sürdürülebilir mimari kavramı 1970’lerde “çevresel tasarım”, 1980’lerde “yeşil tasarım”, 1980’lerin sonu ve 1990’larda “ekolojik tasarım”, 1990’ların ortasından günümüze “sürdürülebilir tasarım” terimi ile ele alınmıştır. Terminolojideki değişim, bu konuda genişleyen mimari teori ve uygulama alanına işaret eder. Sürdürülebilir mimari, önceki mimari yaklaşımları da kapsayan bir üst başlık olup, küresel çevre sorunları ve gelişme

problemlerine çözüm olarak desteklenen, bütüncül, stratejik ve planlı bir yapılaşma şeklindedir. Böylece morfolojik özellikleriyle olduğu kadar, yörenin toplumsal, kültürel ve ekonomik altyapısına yaptığı katkıyla da çevreye duyarlı sayılan bir mimari pratik öngörülmektedir (Arsan, 2008: 21).

4.Tarihi Yapı

Tarihi çevrenin bileşenlerinden olan tarihi yapılar; kentlerin kimliğinin oluşumunda en önemli unsurlar olarak kabul edilmektedir (Zeren, 2019: 22). Tarihi yapı; farklı kültürlerle ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, bir toplumun kültür birikimiyle şekillenen ve geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi gören geleneksel, görsel değerler taşıyan, geçmişten bizlere miras olarak kalmış, döneminde yaşamış insan topluluklarının kalıntılarının bulunduğu, geçmiş dönemlerde yaşamış insanlardan kalan yapılardır (Değirmenci ve Sarıbıyık, 2015: 2-3). Tarihi yapılardan elde edilen verilerle toplumların kendilerine has özelliklerini, geçmiş yaşamlarını, yaşayış biçimlerini, kültürel ve sosyal hayatlarını, inanışlarını, ilgili dönemin dokusunu, siyasi, kültürel ve ekonomik durumunu anlayabilmek mümkün olduğu için tarihi yapılar öncelikli korunması gereken önemli eserlerdir.

4.1.Sürdürülebilirlik Açısından Tarihi Yapıların Korunması ve Restorasyonu

Birer kültürel miras olan tarihi yapılar yalnızca bünyesinde barındırdığı milletlerin tarihine değil; dünya tarihine kalan birer mirastır. Fakat dünya üzerinde büyük bir hızla artan nüfus ile beraberinde getirdiği çarpık kentleşme içerisinde tarihi yapıların varlığını sürdürmesinde oldukça büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Karşılaşılan sorunların çözülebilmesinde bütüncül bir koruma anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu anlayış, Avrupa Konseyi'nin 1975 yılını Dünya Mimari Miras Yılı ilan etmesi ardından yayınlanan Amsterdam bildirgesiyle ortaya konulmuştur. Bu bildirmede sosyal dokunun korunması, yapı için uygun işlevin belirlenmesi, hassas restorasyon tekniklerinin uygulanması ve tarihi yapının fiziksel çevresi içinde yaşayanların korunmasına özen gösterilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu düşünceden yola çıkarak bütüncül bir koruma anlayışı kapsamında, tarihi yapıları yeniden işlevlendirmek dünyanın pek çok ülkesinde güçlü bir alternatif haline gelmiştir (Tanrısever, 2016: 1069). Birer dünya mirası olan, geçmişin izlerini taşıyan bu tarihi yapıların sürdürülebilirliğini sağlamak için koruma, sağlamlaştırma, restorasyon ve yeniden işlevlendirme uygulamalarının bütüncül koruma anlayışı sonucu oluşan yenileme çalışması kapsamında oldukça büyük bir dikkatle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yapılan yenileme çalışmalarının tarihi yapının yaşatılabilmesi için doğru bir işlev ile yeniden işlevlendirilmesi, özgün mimari stil ve mekân özelliklerini koruması, doğru malzeme seçimi ve uygulama yöntemlerinin kullanımı, mekânı oluşturan öğelerin ve donatı elemanlarının yeniden işlevlendirmede özgün halinin korunması, sonradan mekâna ilave edilen öğe ve donatı elemanlarının işlev sona erdiğinde kaldırılabilmesi, böylelikle mekânın özgün halinin geri kazanımının sağlanması gerekmektedir. Bu önemli çalışmalar gerektiği şekilde yapılmadığında vahim sonuçlar doğurması kaçınılmaz olacaktır (Zeren, 2012: 25). Bu vahim sonuçlara Türkiye'den; Şekil.1'de görülen Marmara Üniversitesi Göztepe Yerleşkesinde bulunan Av Çiftliği'ndeki hamamın 2016 yılında geçirmiş olduğu restorasyon çalışması, Şekil.2'de görülen İstanbul'un Şile ilçesinde 2000 yıllık Cenevizlilerin inşa ettiği tarihi "Ocaklı Ada Kalesi"nin restorasyon çalışması, Şekil.3'te görülen Türkiye'nin Sümela Manastırı'ndan

sonraki ikinci büyük manastırı olan Giresun "Meryem Ana Manastırı"nın restorasyon çalışmaları, Şekil.4'te görülen Gaziantep'in Araban ilçesinde bulunan 19 asır önce inşa edilmiş antik Roma döneminden kalan Septimius Severus Köprüsü'nün restorasyon çalışması ve Şekil.5'te görülen Sivas'taki Evliya Çelebi'nin 'Benzeri bir daha asla yapılamaz' dediği, asitle yok edilen 750 yıllık tarihi eser, Gök Medrese çinilerinin restorasyon çalışmaları örnek olarak verilebilir.

Şekil.1-İstanbul Av Çiftliği Tarihi Hamam Restorasyonu

Şekil.2-Şile Ocaklı Ada Kalesi Restorasyonu

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com> ,2019

Şekil.3-Giresun Meryem Ana Manastırı Restorasyonu

Şekil.4-Gaziantep Septimius Severus Köprüsü Restorasyonu

Kaynak: <https://arkeofili.com>,2019

Şekil.5-Sivas Gökmedrese Çinileri

Kaynak: <https://tr.sputniknews.com> ,2019

Büyük öneme sahip olan tarihi yapıların korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, eğitim, bilgi ve sürekli bakımla mümkündür. Tarihi yapıların doğal afetler, olumsuz çevre koşulları ve fiziksel-kimyasal bozulmalarla mücadelesinin yanında, insanoğlunun bu yapılara karşı aldığı tavır ile tarihi yapıların yok olma sürecini hızlandırmasına karşı da bir mücadelesi vardır (Mahrebel, 2006: 12). Tarihi yapıların restorasyonu ve onarımı sırasında yapılan hataların doğurduğu kötü sonuçları engellemek için bazı sürdürülebilirlik yöntemleri gündeme gelmiştir. Elde edilen bilgiler ışığında bu sürdürülebilirlik yöntemleri şu şekilde özetlenebilir: (1) Sürdürülebilirliğin ilk adımı "koruma"dır. Tarihi yapılar içerisinde yaşam varken de yaşam sonlandığında da insanlar tarafından dikkatle kullanılmalı ve zarar verilmeden korunmalıdır. (2) Yapıları koruma bilincine ulaşmak için toplumdaki bireylere bu konuda yeterli bilgilendirmeler yapılmalı, belirli sürelerde eğitim verilmelidir. (3) İyi korunmuş olmalarına rağmen tarihi yapılarda zamanla ortaya çıkan deformasyonların restorasyonu konusunda uzman olan, işinin ehli kişiler tarafından aslına uygun bir şekilde, yapıya ve doğaya uygun malzemeler ve doğru uygulama teknikleri seçilerek gerçekleştirilmeli, her adımı belgelenecek şekilde kaydedilmelidir. (4) Tarihi yapıların içinde bulunduğu dönemin ihtiyaçlarına yönelik olarak yeniden işlevlendirilmesi süreci, yapının özgün projesinde değişiklik yapılmadan gerçekleştirilmelidir. Tarihi yapının dönemin gereği olarak yüklenen fonksiyonu ortadan kaldırıldığında da yapının aynı değeri korunması sağlanmalıdır. Tüm bu unsurlara dikkat edildiği takdirde tarihi yapıların tarihi kimliğini kaybetmeden, uzun süre yaşatılmaları, sürdürülebilir yapı kimliği kazanmaları mümkün olabilecektir.

5. Sürdürülebilirlik Açısından Eskişehir Odunpazarı Evleri

Eski çağda Dorylaion olarak bilinen Eskişehir 1176'da II.Kılıçarslan'ın Bizanslıları mağlup etmesinden uzun bir süre sonra yeniden kurulmuştur. Osmanlı topraklarına çok erken katılan Eskişehir,14.yüzyıldan itibaren Sultan Önü olarak anılmaya başlanmıştır. Bu şehrin ilk yerleşim yeri Eskişehir'in Güney tepelerine konumlanan Odunpazarı'dır. Bu bölge kentsel gelişmesini Cunudiye, Şarkıye, Akarbaşı, Akcami, Akçağlan, Dede, Karapınar, Paşa ve Ortamahallelerden bazılarının tümünü, bazılarının da bir kısmını içine alacak şekilde sürdürmektedir (Nalçakan, 1993: 117). Eskişehir tarihi için oldukça büyük bir öneme sahip olan şehrin ilk yerleşim yeri Odunpazarı bölgesi tarihsel süreçte yaşadığı pek çok olaya rağmen betonlaştırılmamış ve geleneksel dokusunu korumuştur (Karasözen ve Koca, 2012: 4). Bunun en önemli sebebi şehrin gözde merkezlerinden biri iken bir dönem terkedilerek yalnız bırakılmış tarihi evlerin yıkılmamış ve kendi haline bırakılmış olmasıdır. Kendi haline bırakılmış tarihi Odunpazarı Evleri zaman içerisinde yıkılmaya yüz tutunca 2000'li yıllardan itibaren Odunpazarı Belediyesi tarafından gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları ve sosyo-kültürel alt yapının geliştirilmesi çalışmaları ile hayata kazandırılmış ve günümüzde de tarihini yaşatmaya devam etmekte olup; Eskişehir'e yeni bir turistik kent imgesi kazandırmıştır (Öztürk, 2016: 865). Bu çalışmada sürdürülebilirlik yöntemleri dikkate alınarak Odunpazarı semtindeki, Osmanlı Dönemi'nden kalma tarihi evleri bünyesinde barındıran, tarihi Odunpazarı Evleri'nin sürdürülebilirlik açısından değerlendirmesi yapılmıştır. Odunpazarı evleri bu bağlamda daha önce de birçok araştırmacının çalışma konusu olmuştur. Prof. Dr. Yelda Uçkan ve Erkan Uçkan'ın 2006 yılında yayımlanan "Odunpazarı Evleri" adlı kitabı, Prof.Dr. Neslihan Sönmez'in 1983 yılındaki "Eskişehir'de Odunpazarı Tarihi Yerleşiminin Fiziksel Gelişimi ve Geleneksel Konut Dokusunda Dizgesel Çözümler" adlı doktora tezi, Şerife Özudoğru, Dr.Öğr.Üyesi Zeynep Ertuğrul ve Öğr.Gör.Dr. Selma Manaz'ın "Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri" adlı makale çalışması, Prof.Dr. Ayşen Çelen Öztürk'ün " Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri" adlı makale çalışması ve Prof.Dr. Meral Nalçakan'ın 1993 tarihli "Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişime Yansıması ve Eskişehir Örneği" adlı doktora tezi, Odunpazarı Evleri konusunda yapılmış önemli akademik çalışmalardan bazılarıdır. Pek çok akademik çalışmaya konu olan tarihi Odunpazarı semti Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu tarafından 1981 yılında 2808 sayılı kararla tarihi ve kentsel sit olarak belirlenmiştir. 1986 yılında ise Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 2397 sayılı kararıyla Kentsel Sit niteliği kazanmıştır (Uçkan ve Uçkan, 2002: 27).

5.1. Odunpazarı Yerleşimi

Tarihi Odunpazarı Evleri'nin bulunduğu, şehrin en eski yerleşim bölgesi olan Odunpazarı bölgesi şehrin kuzey tepelerine kurulmuştur. Eskişehir'in tam ortasından geçen Porsuk Çayı kenti yukarı ve aşağı olarak ikiye ayırmıştır. Porsuk'un alt kısmında kalan kısım "sıcak sular" çarşısı bölgesini kapsarken üst kısmında kalan "yukarı şehir" Odunpazarı bölgesini kapsamaktadır. Odunpazarı 19. yüzyıla ait geleneksel Türk Evleri dokusunu ve buldukları dönemin sosyo kültürel özelliklerini ortaya koyan,

Kurşunlu Külliyesi etrafında kurulan bir semttir ve oldukça ilginç bir kuruluş söylencesi vardır: “Kente ilk yerleşmeye gelenler, üç koyun ciğerini birer sırığın üzerine yerleştirerek, bu sııkları, bugün bilinen isimleriyle Şarhöyük, Porsuk kenarı ve Kurşunlu Camiinin olduğunu yerlere dikerler. Şarhöyük ve Porsuk kenarına konulan ciğerler hemen bozulur. Kurşunlu Camii'nin yakınına yerleştirilen ciğerlerse bozulmadan kalır. Böylece en temiz havanın burada olduğuna karar verilerek, buraya yerleşilir.” (Bir Söylence ve Odunpazarı, 2006: 12). Odunpazarı yerleşimi Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan'ın 1176'da Karacaşehir Kalesi'ne yerleşmesinin ardından kalenin doğusundaki Şarkiye Mahallesi'ne yerleşmesi ile oluşmuştur. Bu yüzden Şarkiye Mahallesi Odunpazarı bölgesinin ilk mahallesi olarak bilinmektedir. Bölgede köylüler odun sattığı için bölge Odunpazarı adını almıştır. Osmanlı döneminde ise “Karacaşehir” olarak bilinen Odunpazarı bölgesinin günümüzde 85 mahalleden oluştuğu bilinmektedir.

Şekil.6-Odunpazarı Bölgesi Yerleşim Haritası

Kaynak: Google Earth'den alınmıştır.

Şekil.7-1923'te Odunpazarı , Şekil.8-1930'larda Odunpazarı , Şekil.9-1960'larda Odunpazarı

5.2. Odunpazarı Evlerinin Genel Mimari Özellikleri

Çoğunluğunun 18.yy. ve 19.yy. arasında yapıldığı bilinen Odunpazarı Evleri ilk olarak dar ve kıvrımlı sokakları, bitişik nizam rengarenk cumbalı tarihi ahşap evleri ve evlerin iç içe olmasına rağmen mahrem sınırlarını aşmadan birbirine saygı duyduğu yerleşim planı ve evleriyle dikkat çekmektedir. Birbirine yarışmayan, son derece mütevazı tasarlanmış tarihi Odunpazarı Evleri, dökülmüş sıvaları arasından da görüldüğü üzere, ahşap karkas arası kerpiç dolgu gibi geleneksel Türk konutu yapım teknikleri ile inşa edilmiştir ve geleneksel Türk konutunun temel özellikleri de görülmektedir. “Kimse kimsenin içine bakmıyor, kimse kimsenin havasını, güneşini, göz hakkını, bakışını kesmiyor. Kimse kimseyi kirletmiyor (Bektaş, 2013: 34).”

Şekil.10-Günümüzde Odunpazarı

Kaynak: <http://sinemakultur.com>, 2019

Odunpazarı Evleri'nin sokak dokusu tipik geleneksel Anadolu-Türk kenti modelindedir. Sokakları arazinin eğimine uygun olarak düz ya da eğilen kıvrılan bir yapılaşma gösterirler. Bünyesinde birçok tarihi olaya tanıklık etmiş önemli yapıları barındıran bu tarihi evler geleneksel Türk şehirlerine ait özellikleriyle Eskişehir'in dokusundan ayrı bir doku oluşturmaktadır. Bu doku bitişik nizamlı konutların yanı sıra, yer yer hafif eğimli kaldırım taşlarının oluşturduğu, dar ve dolambaçlı sokaklar şeklindedir. Bitişik nizam, 100-150 m² parsel büyüklüğü ve komşu binaların konumlanmaları yerleşim düzenini etkilemiştir (Atıcı, 2017: 7-9). Evler çoğunlukla sokağa açılır ve büyük bölümünde sokaktan algılanamayan bir arka bahçe bulunmaktadır. Genellikle iki katlı olan evlerin alt katları kiler, depo, kömürlük, ambar olarak kullanılır ve cephelerde küçük pencereler bulunur. Orta ve üst katlarda ise sokağa taşan çıkıntılarla dış dünyayla iletişim sağlanmıştır. İki veya daha çok katlı evlerde üst katlar yeme, yatma, dinlenme, oturma ve konukları ağırlama amacına yönelik bir mekân düzenlemesinden oluşur. Ev çıkma sayesinde kendini sokağa bağlayan bir yaşam biçimine sahip olur. Giriş çoğu zaman avludan gerçekleşmektedir (Özüdoğru vd., 2005: 18-19). Odunpazarı Evleri'nin pencereleri genellikle giyotin, kapıları ise çift kanatlı veya tek kanatlıdır. Pencere boyutları mevsimsel olarak hangi kat kullanılıyorsa ona göre değişmektedir. Kapıların değişiklik göstermesinin sebebi ise ailenin gelir durumuyla ilişkilidir. Şayet ev sahibinin gelir durumu fazlaysa ve bir at arabası varsa, at arabasının bahçeye kolaylıkla girebilmesi için bahçede çift kanatlı kapı görülürken, at arabası olmayan ailelerin evinde tek kanatlı kapı görülmektedir. Hımsız yapım tekniğindeki Odunpazarı evlerinde genellikle temel duvarları moloz taş, taşıyıcı duvarlar yığma kerpiç veya daha çok ahşap iskelet arası kerpiç ya da tuğla dolgu; bölme duvarları ise ahşap karkas arası kerpiç ya da tuğla dolgu veya dolgusuz, iki tarafı ahşap kaplamalı olarak inşa edilmiştir. Duvarların iki yüzü de sıvalıdır. Moloz taşla örülen temel duvarlarında bağlayıcı olarak saman karıştırılmış çamur harç kullanılmıştır. Bölgede en çok görülen teknik, ahşap karkas arasının kerpiç veya tuğla ile doldurulmasıdır. İskelet sistemi dikmelerin payandalarla desteklenmesi ve pencerelerin alt ve üstlerinden birbirine bağlanması ile oluşturulmuştur. Çatki arasındaki kerpiç ya da tuğla dolgunun derzleri çamur veya kireç katkılı harçla birleştirilmiş, yüzeyleri bağdadi tekniğinde sıvanmıştır. Döşemeler zemin katta taş, toprak veya ahşap, üst katlarda ise tümüyle ahşaptır. Odaların tümünde sıvalı ya da ahşap tavanlar yapılarak döşeme kirişlerinin altı kapatılmış, sirkülasyon alanlarında ise tavan kirişlemesi genellikle açık bırakılmıştır (Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu, 2011: 52). Bahsedilen yapım teknikleri Şekil.11 'de, ahşap oda tavanları ve döşemeler de Şekil.12' de açıkça

görülmektedir. Genelde ev sahibinin maddi durumuyla paralel olarak tavanlar bazı evlerde son derece zengin bazılarında ise sade dekorasyona sahiptir. Bu odalarda ocak, dolap, yüklük, gusülhane, lambalık gibi unsurlar da yer alır (Uçkan ve Uçkan, 2002: 64-65).

Şekil.14-Odunpazarı Evleri Yapım Tekniği Detayları

Kaynak: Uçkan vd,2002,s.57-77

Şekil.15-Odunpazarı Evleri İç Mekân

Kaynak: Uçkan vd,2002, s.64-65

Bahçelerinden yeşilin taşıdığı avlulu yerleşim planına sahip, genellikle iki katlı olan evlerin süslemeli ahşap iç mekân detayları yanı sıra evlerin yaşayış biçimleri ile de geleneksel Türk mimarisinin önemli örnekleri arasında olduğu görülmektedir. Odunpazarı Evleri bünyesinde tarihi ve mimari açıdan oldukça önemli olan pek çok konak barındırmaktadır. Bu konaklara 6.yüzyıldan kalma Osmanlı dönemine ait Kurşunlu Camii ve Külliyesi dışında Atatürk'ün misafir edildiği Yeşil Efendi Konağı (Osmanlı Evi) , Hafız Ahmet Efendi Konağı, Dalyancı Konağı ve Yağcızade Konağı gibi konaklar örnek verilebilir. Kurşunlu külliyesi Eskişehir'in Odunpazarı semtinde bulunmaktadır. Külliye, içerisinde yer alan caminin kubbesinin kurşunla kaplı olmasından kaynaklı birçok şehirdeki benzer yapılar gibi "Kurşunlu" ismiyle anılmaktadır. Kitabesine göre, 1500lü yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Çoban Mustafa Paşa tarafından yaptırılmıştır. Külliye'nin merkezinde cami yer alır. Caminin doğusunda; matbah, batısında; imaret, kuzeybatısında; büyük kervansaray, güneybatısında; küçük kervansaray ile düşkünler evi, güneydoğusunda; zaviye, kuzeyinde; şadırvan, kuzeydoğusunda ise yeni yapılar olan; kalorifer dairesi ve yer altında tualeti bulunmaktadır. Külliye'de; doğu, batı, kuzey, güney yönünde dört giriş bulunmaktadır. Ana giriş kapısı eskiden kuzeyde, şadırvana açılan kapı iken, günümüzde ana giriş kapısını batıdaki küçük kervansaray ile aşevi arasındaki kapı oluşturmaktadır (Altınsapan ve Tulum, 2016: 2). Odunpazarı'ndaki bir diğer önemli yapı da tek çatı altında çift çıkma ile yapılan Yeşil Efendi Konağıdır (Şekil.12). Yeşil Efendi

Konağı, 19. yüzyıla ait ahşap mimarinin önemli örnekleri arasında yer alır. Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal Atatürk'ün burada misafir kalması nedeniyle konak ayrı bir önem taşır (Yüksel vd., 2015: 155). İç mekândaki ahşap tavanları, çıtakari ve künde kari süslemeleri ile dikkat çeken Odunpazarı'ndaki en süslü konaklardan biridir. Restorasyon çalışmalarından sonra Osmanlı Evi, müze ve restoran olarak hizmet vermeye başlamıştır. Önemli bir diğer konak ise lüle taşı ustası Hafız Ahmet Efendi tarafından 1717 yılında yaptırılan Hafız Ahmet Efendi Konağıdır (Şekil.12). Bu konakta da yine yapım tekniği olarak geleneksel Türk konutu tekniklerinden ahşap karkas arası kerpiç dolgu tekniği görülmektedir. Geniş bir avluya sahip olan konak restorasyon çalışmalarından sonra kafeterya olarak çalışmaya başlamıştır.

Şekil.11 -Kurşunlu Camii ve Külliyesi

Şekil.12- Yeşil Efendi Konağı (Osmanlı Evi)

Şekil.13- Hafız Ahmet Efendi Konağı

Kaynak: <http://www.mustafacambaz.com> ,2020

Ülkemizin dünya kültür mirasına eklenen, Eskişehir'in en eski yerleşim yeri olan bu tarihi evler Odunpazarı Belediyesi tarafından restore edilmiştir. Odunpazarı evleri günümüzde halen konut, atölye, müze, kafeterya ve benzeri işlevlerle kullanılmaktadır.

5.3.Odunpazarı Sit Alanı Kapsamındaki Restorasyon Çalışmaları

1973'den itibaren koruma altında olan Odunpazarı Bölgesinde 2005 yılında "Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi" kapsamında restorasyon çalışmaları başlatılmıştır. Projeye Kültür Bakanlığı, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve diğer sivil toplum kuruluşları destek vermiştir. Restorasyon ile beraber hayalet bölge olan Odunpazarı bölgesi, sokak iyileştirme çalışmalarıyla bölgenin alt yapısı iyileştirilmiş, terkedilen yapılara kafeterya, restoran, otel gibi işlevler kazandırılarak yeniden canlandırılmış ve böylece bölge turizme açılmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1'inci Ulusal Mimarlık Koruma Ödülü'nü kazanan, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer alan ve bu proje kapsamında 30 sokakta 300 ev, 3 Camii, 1 Külliye, 2 Kervansaray, 15 Çeşme, 1 Han'ın restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Bölge halkı ve Eskişehir Büyükşehir belediyesi ve Odunpazarı belediye iş birliği ile bölgede dokuyu korumak, çöküntü bölgesini kurtarmak, turizmi canlandırmak ve ticareti geliştirmek hedeflenmiştir (<https://eskisehir.ktb.gov.tr>, 2020). Odunpazarı bölgesi restorasyon çalışmalarının "Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi" adını almasının sebebi Odunpazarı Evlerinin yıllar içerisinde pek çok zorlu süreçten geçmesi ve bu süreçler sonunda evlerin ve bölgenin zarar görmüş, terk edilmiş, ölü bir bölge haline gelmesidir.

5.3.1.Sosyokültürel ve Ekonomik Süreç

Odunpazarı Belediyesi yetkilileri ile yapılan görüşmeler sonucu Odunpazarı Evlerinin sosyokültürel ve ekonomik süreci hakkında elde edilen veriler şöyledir: "Odunpazarı kentsel yerleşimin ilk kurulduğu bölge olup yerli halkın ikametinden dolayı sivil mimarî ağırlıklı bir semttir.1854'ten itibaren Kırım ve Balkanlar'dan gelen göçlerle kentin ve Odunpazarı'nın sosyokültürel yapısı hareketlenmiş, 19. yüzyıl başlarında demiryolunun da gelmesiyle halkın maddî gücü belirgin bir artış göstermiştir. Tarım ürünleri ve hammadde temini kolaylaşmış ve bu artış, azınlık grupların da kente ilgisini arttırmıştır. Artan maddî imkânlar ile Odunpazarı Evleri'nin tipolojisinde de çeşitli değişiklikler gözlemlenmiştir. Taşra kentlerine özgü eşraf konakları yapılmış, ayrıca "cihannüma" gibi bölümlerin görülmesi de ev halkının beğeni ve zevklerindeki artışın göstergesi olmuştur. Ev sahiplerinin faytonlarından inmezsizin bahçelerine girebilecekleri boyutlarda bahçe kapıları görülmüş, bahçe duvarları da bahçenin, sokaktan geçen bir devenin üstündeki insan tarafından görülemeyeceği kadar yükselmiştir.20. yy. başlarına kadar kentin elit ve seçkin kesiminin ikamet ettiği bölge işgal yıllarında büyük bir fiziksel ve sosyal yıkım yaşamıştır. İşgalden kaçanlar evlerini terk etmiş ve bu evlerin çoğu işgal sırasında düşman askerleri tarafından kullanılmış, talan ve tahrip edilmiştir. Belli bir süre sonra yaralar sarıldıkça, bu bölgedeki mülklerin sahipleri de konaklarına dönmeye başlamışlardır. Atılım yılları ile birlikte tüm Türkiye gibi Eskişehir de gelişmeye başlamıştır. Bu gelişim ile kent Porsuk boyunca büyüme göstermiştir. Dolayısıyla Odunpazarı eski günlerindeki ününü yitirmiştir. Sürekli olarak sosyal yaşantının odağında yaşamaya alışkın aileler konaklarını terk ederek, "aşağı mahalle"lerde yeni inşa edilen binalara yerleşmişlerdir. Elit ve zengin

aileler bölgeyi terk ettikçe, boşalan konaklara nispeten daha alt sosyo-kültürel ve ekonomik seviyeden kiracılar yerleşmeye başlamıştır. Evler ve sokaklar giderek bakımsızlaşmış ve dejenere olmuştur. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Eskişehir'in merkezi Odunpazarı bölgesi olmaktan çıkmıştır. 1950'lerle birlikte patlama yaşayan müteahhitlik ile kentin konut stoğu artmış ve yıllar önce sahiplerinin terk ettiği Odunpazarı'nı bu sefer de kiracıları terk etmeye başlamıştır. Bu durum, bölgeye sosyo-kültürel ve ekonomik açıdan büyük bir darbe indirmiş ve bölge unutuldukça, temel şehircilik hizmetleri de aksamaya başlamıştır. Bir çöküntü bölgesi haline gelen Odunpazarı'nda konakların fonksiyonlarındaki değişim ile paralel olarak mimarî özellikler de bozulmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen kent merkezindeki betonlaşma tarihi bölgeyi etkilememiş, birkaç uygulama dışında bölge tamamen korunmuştur. 1981 yılında Kentsel sit niteliği kazanması, Odunpazarı Bölgesi'nin sosyo-kültürel ve ekonomik olarak gelişmesine bir katkıda bulunmazken yalnızca korunmasının önü açılmış ve ülkemizin dünya kültür mirasına eklenen önemli eserleri arasında yer alan Eskişehir'in en eski yerleşim yeri olan bu tarihi evler belediye tarafından restore edilerek yeniden canlandırılmıştır (Odunpazarı Belediyesi, Röportaj, Aralık 2019).''

5.3.2. Restorasyon Süreci

Odunpazarı Belediyesi tarafından Odunpazarı Evleri'ni yaşatmak amacıyla 2005 tarihinde restorasyon sürecine başlanmıştır. Bu süreçte aktif olarak görev almış olan Odunpazarı Belediyesi yetkilileri ile yapılan birebir görüşmede restorasyon süreci şöyle anlatılmıştır: "Odunpazarı sit alanı restorasyonunun ilk aşamasında yapıları kamulaştırmak gerekmektedir. Kamulaştırma işleminden sonra yapıların var olan rölöveleri alınmakta ve rölöve, restitüsyon projeleri çizilmektedir. Rölöve bugünkü haliyle alınmakta ve restorasyon çalışmaları da bugünkü kullanım amacına yönelik olarak çizilmektedir. Restorasyon projesi ilk halinden kopmadan, planlar üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan hazırlanmaktadır. Dönüştürülebilir olması kaydıyla çizilen rölöve projesinden sonra önerilen restorasyon projesinde yapı var olan fonksiyonunu yitirdiğinde eskiye döndürülmesi kaydı güdüldüğü için rölövesi oldukça büyük bir dikkatle incelenmektedir. Hazırlanan projeler ayda bir kez toplanan Koruma Bölge Kurulu'na onaya sunulduktan sonra restitüsyon kaynakları istenmekte, özgün halinin nasıl olduğu incelenmektedir. Projelerdeki en önemli madde özgün izlere sadık kalınarak, yapının ilk haline döndürülmesidir. Bu madde 2863 sayılı kanuna tabidir. Restorasyon sırasında değişiklik yapılırsa tadilat projesiyle koruma kuruluna onaya sunulur ve ancak onaylanırsa eylem gerçekleştirilir. Restorasyon süreci elbette ki büyük bir dikkat ve zaman isteyen bir iştir. Uygulama sırasında mekâna ölçüm için insan ve makine girdiğinden, Ocak, Şubat ve Aralık aylarında çalışılmadığı varsayılırsa, ortalama 10 -12 aylık süreçte, 3 aşamalı proje (rölöve, restitüsyon ve restorasyon projesi) tamamlanmış ve onaylanmış olmakta, bahar ayında uygulamasına geçilmektedir. Restorasyon için önemli bir bütçe gereklidir ve belediye kendi bütçesiyle milyonlar harcayamamaktadır. Öncelikle diğer kurumlarla yazışarak destek almaya çalışılır, valiliğin ayırdığı 'Korunması Gereken Kültür Varlıkları'na dair katkı payından ayrılan bütçe haricinde varlıklı kişiler sponsor olarak destek olmaktadır (Odunpazarı Belediyesi, Röportaj, Aralık 2019).'' Restorasyon süreci işinin ehli kişiler tarafından dikkatle yapılmış olsa da bölgede restorasyon çalışmaları sonrası

eski atmosferin yakalanmaması, işlevlendirme ve işlevlendirme sonrası yoğun insan sirkülasyonu ile beraber yapıların zarar görmesi gibi bazı olumsuz durumların da olduğu tespit edilmiştir.

5.3.3. Sokak Sağlıklaştırma Süreci

Odunpazarı bölgesindeki yenileme ve restorasyon çalışmalarına ilk olarak sokak sağlıklaştırma süreci ile başlanmıştır. Sokak sağlıklaştırma çalışmalarının yapıldığı sokaklar ve sokaklardaki en belirgin müdahaleler Belediye yetkilileri ile yapılan görüşmelerde belirlenmiş olup; şöyledir: “İlk restorasyon çalışması 2005 yılında Beyler Sokak'ta bulunan 27 konutta başlamıştır. Daha sonra sokağın sonu Kurşunlu Camisine çıktığı için bu adı alan Kurşunlu Cami Sokakta 2008-2009 tarihleri arasında yenileme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Malhatun Sokakta konut restorasyonu dışında kafeterya, pastane, atölye, karikatür müzesi gibi mekân dönüşümleri sağlanmıştır. Özgün planında var olan fakat ikamet eden insanlar tarafından kapatılmış pencereler doğru noktalardan açılmış, cephe ve taşıyıcı sistem iyileştirmesi yapılmıştır. Işıklar Sokaktaki yenileme işlemlerinde de konutların restorasyonunda özgün halinde var olan fakat ikamet eden insanlar tarafından kapatılmış pencereler, kapılar doğru noktalardan açılarak tekrar ele alınmış, cephe ve taşıyıcı sistem iyileştirmesi yapılmıştır. Gerçekleştirilen sokak iyileştirme projesinde sadece yapılar değil, sokak zemini de bu iyileştirmeye dahil edilmiş, bozulan zemin düzeltilerek parke taşı ile döşenmiştir. Bir diğer önemli yenileme projesi Dedelek Sokak ve Mumcu Sokakta gerçekleşmiştir. Dedelek Sokakta görülen konutun özgün planında üç pencereye sahip olan ancak kapatılarak teke düşürülmüş pencereler, özgün malzemesine yakın bir ahşap malzeme ile özgün açıklıklardan yeni pencerelerine kavuşturulmuştur. Mumcu sokaktaki konutun da aynı şekilde pencere açıklıkları doğru noktalardan açılarak, özgün malzemesine yakın bir ahşap malzeme ile yeniden oluşturulmuştur.” Bahsedilen sokaklardaki cephe restorasyon öncesi ve restorasyon sonrası Şekil.16, Şekil.17, Şekil.18, Şekil.19, Şekil.20, Şekil.21, Şekil.22 ve Şekil.23'te görülmektedir.

Şekil.16-Beyler Sokak , Şekil.17-Kurşunlu Camii Sokak

Şekil.18 -Malhatun Sokak , Şekil.19-Malhatun Sokak

Şekil 20. Işıklar Sokak , Şekil 21. Mücellit Sokak.

Şekil 22. Dedelek Sokak

Şekil 23. Mumcu Sokak †

Sokak sağlıklılaştırma çalışmaları ile beraber birçok konak da restorasyon çalışması geçirmiş ve bir kısmına konut dışında fonksiyonlar yüklenmiştir. Bu çalışmada ,restorasyon öncesi ve restorasyon sonrası verilerine ulaşılabildiği için, Odunpazarı bünyesindeki önemli üç yapının; Yağcızade Konağı (Ataol Behramoğlu Kitaplığı), Dalyancı Konağı ve Hafız Ahmet Efendi Konağı, restorasyon çalışmaları ayrıca incelenmiştir.

5.3.4. Yeni Fonksiyon Eklenen Konaklar

Kuşunlu Camisi'nin olduğu sokakta bulunan önemli konaklardan biri olan Oduncular Konağı restorasyon sonucu Kırım Kültür Evi işleviyle kullanıma açılmıştır. Kültür Evi bir dönem kafeterya-restoran olarak işlev görse de günümüzde kültür evi olarak varlığını sürdürmektedir. Restore edilen bir diğer yapı ise Şekil.41'de görülen, 1790 yılında Usta Ayvaz tarafından yaptırılmış olan Usta Ayvaz Konağı'dır. Süsleme bakımından oldukça sade olan Ayvazlar Konağı semt dokusu açısından önemlidir. Restorasyon çalışmalarından sonra konak Kuzey Kafkas Kültür Evi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Eskişehir'in ilk derebeyleri tarafından yaptırıldığı bilinen yapılar restore edilerek "Bey Konakları" restorasyonunda pencere ve kapısı kapatılarak eczane olarak kullanılan alt mekân özgün

† Sayfadaki görseller Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivinden alınmıştır.

projesine uygun olarak konak bünyesine dahil edilmiş ve doğru noktalardan kapı, pencere açıklıkları geçilmiştir. Yapının yıkık durumda olan kerpiç malzemesi sökülerek dolu harman tuğlası kullanılarak onarılmış, dış cephede de horonsan harçlı sıva yapılmıştır. Yeni fonksiyon yüklenen bir diğer yapı ise 19. yy dönemine ait mimari izler taşıyan, Malhatun Sokak'ta yer alan konaktır. Konak restorasyon çalışmaları ile Balkan Kültür Evine dönüştürülmüş, günümüzde de kültür evi olarak hizmet vermektedir.

Şekil.24 - Oduncular Konağı/Kırım Kültür Evi , Şekil.25 -Usta Ayvaz Konağı/Kafkas Kültür Evi

Şekil.26 Bey Konakları , Şekil.27 - Bey Konakları

Şekil.28-Balkan Kültür Evi §

Restorasyonu yapılan Dede Mahallesi, Yeşil Efendi Sokak'ta yer alan bir diğer önemli konak Osmanlı Evidir. Konak, TBMM'nin 1. dönem milletvekili Halil İbrahim Efendi (Sipahioğlu) tarafından yaptırılmıştır. Kurtuluş Savaşı zamanında Mustafa Kemal Atatürk'ü misafir etmesi ile ünlü Osmanlı Evi 1880 – 1892 yılları arasında yaptırılmıştır. Odunpazarı bölgesindeki zengin süslemeleri ve ahşap işçiliği ile dikkat çeken önemli bir konaktır. Gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarından sonra müze, restoran, butik otel olarak ziyarete açılmıştır. Restorasyonu yapılmış diğer önemli yapı Sivrioğlu Konağıdır. Konak 1900 tarihinde Sivrioğlu Kadı Ali Bey tarafından yaptırılmıştır. Restorasyon çalışmalarından sonra Türk Ocakları Eskişehir Şube binası fonksiyonu ile açılmıştır.

§ Yapıların restorasyon öncesi ve sonrası görselleri Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivinden alınmıştır.

Şekil.29- Osmanlı Evi , Şekil.30- Sivrioğlu Konağı

5.3.5. Yağcızade Konağı Restorasyonu (Ataol Behramoğlu Kitaplığı)

Yağcızade konağı Paşa Mahallesi Hacı Ebe Sokak'ta yer alan 265 yıllık tarihi bir konaktır. Konak yıkılmaya yüz tutmuşken kamulaştırılarak yeni bir fonksiyon eklenmiş ve Ataol Behramoğlu kütüphanesine çevrilmiştir. Restorasyon sonrasında iç mekân düzenlenmiş, kütüphane fonksiyonu amacına yönelik ufak değişikliklerle, kâr amacı gütmeyen bir mekân haline dönüştürülmüştür. Tamamen belediyenin kendi imkanlarıyla yaptığı bir restorasyon çalışması olan bu mekân daha öncesinde restoran olarak kiralanıp aslına uygun olmayan müdahalelerle zarar görmüştür. Bu çalışmada yapı yanlı müdahalelerden arındırılarak özgün haline dönüştürülmüş ve sonrasında kütüphane fonksiyonu verilerek hizmete açılmıştır. Konak ana mekânına sadece tefriş düzenlemeleri yapılmış, iç mekân düzenlemelerinde müdahale aslına uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.

Şekil.31 – Yağcızade Konağı, Şekil.32- Yağcızade Konağı

Restorasyon çalışmasına girdiğinde oldukça yıpranmış bir halde olan yapının zemin malzemesine ulaşılamadığı için benzer yeni nesil bir zemin malzemesi ile yenilenmiş ve taşıyıcı sistem, duvar ve merdiven onarımı yapılmıştır. Pencere önündeki izler öncesinde orada sedir benzeri bir oturma elemanı olduğunun ipucunu vermiş ve bu alana modern bir sedir tasarlanarak eylemsel bir atıfta bulunulmuştur. Konağın pencere açıklıkları değiştirilmeden onarılmış, aslına zarar vermeden temizlenmiş, kilit ve kapı kolu yenilenerek ve cilalanarak onarımı tamamlanmıştır. İç mekânda yapılan restorasyon çalışmaları öncesi ve sonrası Şekil.33, Şekil.34, Şekil.35, Şekil.36 ve Şekil.37 'de verilmiştir.

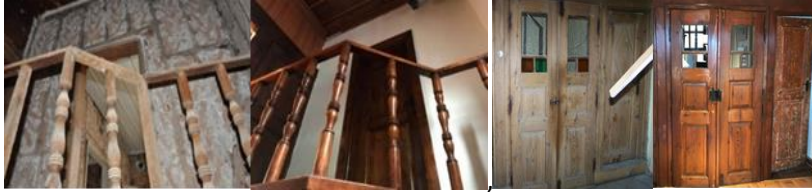
Şekil.33 – Yağcızade Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.34- Yağcızade Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.35- Yağcızade Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.36- Yağcızade Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları **

Restorasyon projelerinde önemli olan döndürülebilir uygulamalar yapmaktır. Özgün işlevi konut olan konağa kütüphane işlevi yüklenerek yeniden canlandırılmıştır. Fakat ilerleyen zamanlarda bu fonksiyondan vazgeçildiğinde ve tefrişler yapıdan çıkarıldığında, yapının korunmuş olması gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Behramoğlu tarafından Odunpazarı Belediyesi'ne bağışlanan yaklaşık 7000 adet kitabın yer aldığı kütüphanedeki mobilyalar yapıya zarar vermeyecek

---

** Yapıların Restorasyon öncesi ve sonrası görselleri Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivinden alınmıştır.

şekilde konumlandırılmış, kitaplıklar vida sistemiyle sıkıştırma yöntemi uygulanarak montelenmiş, mobilyalar yapıdaki hiçbir unsura zarar vermeyecek ölçülerde tasarlanmıştır. Ataol Behramoğlu Kitaplığı'nın restorasyon sonrası, günümüz durumu Şekil.38 ve Şekil.39 'da görülmektedir.

Şekil.38 ve Şekil.39-Yağcızade Konağı Restorasyon Sonrası (Günümüz) İç Mekân

5.3.6. Dalyancı Konağı Restorasyonu

Akcami Mahallesi Dedelek Sokak'taki Osmanlı sivil mimari özelliğini koruyan 3 katlı Dalyancı Konağı, Odunpazarı Belediyesi ile Eldem Kültür ve Sanat Vakfı ortaklığıyla restore edilerek Kültür ve Sanat Merkezi'ne dönüştürülmüştür. İç mekân restorasyonu oldukça büyük bir dikkatle gerçekleştirilmiş olan bu tarihi yapının duvarları temizlenerek sıvası tekrardan yapılmış, zemin kaplaması, merdiven ve kapıları temizlenerek zarar görmüş yerleri onarılmış ve cilalanarak iyileştirilmiştir. Konağın iç mekân restorasyonunun oldukça önemli olmasının sebebi ise konak duvarlarında boya ve sıva altından kalem işleri çıkmasıdır. Konağı konut olarak kullanan yapı sahipleri kalem işleri üzerini sıvayarak boyamışlar ve kalem işlerini kapatmışlardır. Bu önemli sanat eserleri büyük bir özenle temizlenerek gün yüzüne çıkarılmıştır. Konağın cephe restorasyonu Şekil.40 ve Şekil.41, iç mekân restorasyon çalışmaları Şekil.42, Şekil.43, Şekil.44, Şekil.45'de görülmektedir.

Şekil.40- Dalyancı Konağı

Şekil.41 - Dalyancı Konağı

Şekil.42- Dalyancı Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.43- Dalyancı Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.44- Dalyancı Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.45 - Dalyancı Konağı İç Mekân Restorasyon Çalışmaları

Şekil.46⁺⁺ - Dalyancı Konağı Restorasyon Sonrası (Günümüz) İç Mekân

5.3.7. Hafız Ahmet Efendi Konağı Restorasyonu

Yapılan restorasyon çalışmalarının en önemlilerinden bir diğeri Hafız Ahmet Efendi Konağı restorasyonudur. Restorasyon çalışmasında ilk yapıldığı dönemin ve bölgenin ana malzeme karakterine uygun olarak duvarlarda ahşap karkas kerpiç dolgu; pencere, kapı ve bunun dışındaki cephe elemanlarında ahşap kullanılmıştır. Ana giriş kapısının sol tarafında ulunan ahşap bir merdivenle yukarı kata çıkılmaktadır. Bu kat zemin kat planına paralellik göstermektedir. Zemin kattaki giriş ile beraber bu katın sofası öne doğru uzatılmıştır. Uzatılan bu kısmın güney cephesinde köşelere yerleştirilmiş iki pencere bulunmaktadır. Oda güney ve batı cepheye bakan ikişer pencere ile aydınlatılmaktadır. Restorasyon öncesi batı duvarında kare formlu tek pencere yer almakta iken ev sahiplerinden edinilen bilgiler doğrultusunda orijinalinde iki pencere olduğu tespit edilerek batı duvarına iki pencere yerleştirilmiştir. Bu katın yer döşemeleri ahşap plaka, tavan döşemeleri ise ahşap kirişleme şeklindedir (www.hafizahmetefendikonagi.com, 2020). Restorasyonu yapılan bu tarihi yapıya restorasyon ile beraber kafeterya fonksiyonu eklenmiştir.

Şekil.47- Hafız Ahmet Efendi Konağı Restorasyon Öncesi , Şekil.48 - Restorasyon Sonrası

6. Bulgular

Yapılan araştırma ve incelemelerde Odunpazarı yerleşiminde bulunan konutların 4.1. Başlığı altında belirtilmiş bulunan tarihi yapılarda sürdürülebilirliğin bütünlük koruma ilkeleri doğrultusunda sahip oldukları özellikler tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular bir tablo şeklinde Tablo- 2 'de verilmektedir. Gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarının tümünde izlenen yol yapıların özgün planları üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan, hatta yapılmış yanlış müdahaleler yapıya

⁺⁺ Yapıların Restorasyon öncesi ve sonrası görselleri Eskişehir Odunpazarı Belediyesi arşivinden alınmıştır.

zarar vermeden ortadan kaldırılarak, yapılar özgün haline döndürülmüştür. Yapıların var olan rölöveleri alınırken, restitüsyon projeleri çizilirken, restorasyon projeleri hazırlanırken ve restorasyon çalışmaları gerçekleştirilirken konuya hakim mimarlar, sanat tarihçileri ve akademisyenler ile çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda da yapılar zarar görmeden onarılmış, yeni fonksiyonlar yüklenmiş ve ölü bir bölge olan Odunpazarı Bölgesi canlandırılmış, bir sanat ve turizm merkezi haline getirilmiştir.

Tablo-2. İncelenen Örnekler ve Elde Edilen Bulgular

<i>Sürdürülebilirlik</i>	<i>İncelenen Örnekler</i>		
<i>Açısından Tarihi</i>			
<i>Yapının</i>			
<i>Yenilenmesinde</i>	<i>Yağcızade Konağı</i>	<i>Dalyancı Konağı</i>	<i>Hafız Ahmet Efendi</i>
<i>Olması Gereken</i>			<i>Konağı</i>
<i>Özellikler</i>			
<i>Yapının Yeniden</i>	<i>“Ataol Behramoğlu</i>	<i>“Eldem Sanat</i>	<i>“Ahmet Efendi Konak</i>
<i>İşlevlendirilmesi</i>	<i>Kitaplığı”</i> adıyla kütüphane işlevinde kullanılmaktadır.	<i>Merkezi”</i> adıyla kültür ve sanat merkezi işlevinde kullanılmaktadır.	<i>Cafe”</i> adıyla kafeterya işlevinde kullanılmaktadır.
<i>Özgün Mimari</i>	<i>Konağın kapı,</i>	<i>Özgün plandaki</i>	<i>Restorasyon öncesi</i>
<i>Özelliklerinin</i>	<i>pancane açıklıkları</i>	<i>kapı, pencere</i>	<i>batı duvarında kare</i>
<i>Korunması</i>	<i>özgün projeye bağlı</i>	<i>açıklıklarının yanı</i>	<i>formlu tek pencere yer</i>
	<i>kalınarak</i>	<i>sıra ahşap cumba</i>	<i>almakta iken özgün</i>
	<i>iyileştirilmiş, yan</i>	<i>onarılmış, iç</i>	<i>projede iki pencere</i>
	<i>cephesine sonradan</i>	<i>mekânda sıva ile</i>	<i>olduğu tespit edilerek</i>
	<i>eklenen balkon</i>	<i>üzeri kaplanan</i>	<i>batı duvarına iki</i>
	<i>ortadan kaldırılarak</i>	<i>kalemişi süslemeler</i>	<i>pencere</i>
	<i>özgün mimari</i>	<i>gün yüzüne</i>	<i>yerleştirilmiştir.</i>
	<i>özellikleri</i>	<i>çıkarılmış ve diğer</i>	<i>Gerçekleştirilen diğer</i>
	<i>korunmuştur.</i>	<i>özgün mimari</i>	<i>müdahalelerde de</i>
		<i>özellikleri de</i>	<i>özgün projeye bağlı</i>
		<i>korunmuştur.</i>	<i>kalınmıştır.</i>

Özgün Plana Uygunluk	Çalışmalar özgün plana bağlı kalarak gerçekleştirilmiştir.	Çalışmalar özgün plana bağlı kalarak gerçekleştirilmiştir.	Çalışmalar özgün plana bağlı kalarak gerçekleştirilmiştir.
Yenileme ve Onarım Sırasında Mekânların Malzeme Kullanımı	Yapının taşıyıcı sistem, duvar ve merdiven onarımı özgün malzemenin temizlenmesi ile devam ettirilmiş olsa da zemin malzemesine ulaşamadığı için yeni nesil bir zemin malzemesi kullanılmıştır.	Duvarları temizlenerek sıvası tekrardan yapılmış, zemin kaplaması, merdiven ve kapıların özgün malzemesi temizlenerek zarar görmüş yerleri onarılmış ve cilalanarak iyileştirilmiştir.	Ana malzeme karakterine uygun olarak duvarlarda ahşap karkas kerpiç dolgu; pencere, kapı ve bunun dışındaki cephe elemanlarında ve zemin kaplamalarında özgün malzemeye uygun olarak ahşap malzeme kullanılmıştır.
Mekânların Donatı Elemanlarının Korunması	Zemin ve duvardaki izlerin öncesinde sedir oturma elemanı olduğunun ipucunu vermesi ve alana bir sedir konumlandırılması örneğinde olduğu gibi donatı elemanlarının yerleri korunmuş, zaman içerisinde yok olan donatı elemanların ise yerleri tespit edilip yeniden konumlandırılmıştır.	Var olan donatı elemanlarının bakım ve onarımı yapılarak donatı elemanları aynen korunmuştur.	Var olan donatı elemanlarının bakım ve onarımı yapılarak donatı elemanları aynen korunmuştur.

Yeniden İşlevlendirmede İç Mekânın Tasarımı	Tasarımsal hiçbir ögenin yapının özgün haline zarar vermesine izin vermemek adına sabit tasarım ögesi yerleştirilmemiş, tefrişler de yapıya montelenmeden sıkıştırma tekniği ile sabitlenmiştir.	Tasarımsal hiçbir ögenin yapının özgün haline zarar vermesine izin vermemek adına sabit tasarım ögesi yerleştirilmemiş, modüler tefrişler kullanılmıştır.	Restorasyon sırasında yapının özgün haline zarar verecek müdahalelerde bulunulmasa da konak sahibi tarafından iç mekânda kafeteryanın gerektirdiği masa- sandalye tefrişlerinin yerleşimi haricinde tuvalet, mutfak ve zemin kaplamaları değiştirilmiş, iç mekân diğer iki konak kadar iyi korunamamıştır.
---	--	---	--

7.Sonuç

Farklı kültürlerle ve uygarlıklara ev sahipliği yapmış, geçmiş ile gelecek arasında köprü görevi gören tarihi yapıların sürdürülebilirliğini, yani gelecek nesillere bozulmadan aktarılmasını sağlamak tüm toplumlar için oldukça önemli bir görevdir. Toplumların varlığını sürdürmesinde büyük bir önemi olan tarihi yapılarda sürdürülebilirliğin sağlanması adına eğitim, koruma, sürekli bakım, yenileme ve restorasyon uygulamalarının işinin ehli kişiler tarafından yapılması en temel unsurlardan biri olup koruma ve yenileme çalışmalarında gerekli özen gösterilmediğinde vahim sonuçların doğduğu açıkça görülmektedir. Tarihi yapılarda sürdürülebilirliğin sağlanması adına bu çalışmada belirlenen yöntemlerle birlikte Eskişehir'in tarihi, kültürel ve mimari kimliği için oldukça önemli olan, şehrin ilk yerleşim yeri Odunpazarı bölgesinde bulunan tarihi Odunpazarı Evleri kapsamında 2005 yılında başlayan restorasyon çalışmaları incelenmiştir. İncelemenin temel amacı böylesine önemli tarihi yapıların restorasyon sürecinde izlenen yolun farkındalığında olmak, müdahalelerin doğru yapıp yapılmadığına ilişkin bir sonuca ulaşmaktır. Bu amaç doğrultusunda Niteliksel Araştırma Yöntemleri kullanılarak incelenen Odunpazarı Evleri restorasyon çalışmalarının temel amacı; bir dönem çok popüler olmasına karşın bir takım siyasi ve kültürel olayların etkisiyle metruk ve ölü bir bölge haline gelerek saygınlığını yitiren Odunpazarı Evleri'nin saygınlığını yeniden kazanmasıdır. "Odunpazarı Evlerini Yaşatma Projesi" kapsamında Kültür Bakanlığı, Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve sivil toplum kuruluşlarının desteği ile gerçekleştirilen proje amacına ulaşan bir çalışma olsa da saygınlığını yeniden kazanan bölgede restorasyon çalışmaları sonrası eski atmosferin yakalanmaması, işlevlendirme ve işlevlendirme sonrası uzun süreli kullanımla beraber yapıların zarar görmesi gibi bazı durumların da olduğu tespit edilmiştir. Gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarının tümünde izlenen yol yapıların özgün planları üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadan, hatta sonradan yapılmış bir müdahale varsa bu müdahaleler yapıya zarar vermeden ortadan kaldırılarak, yapıları özgün haline döndürmektir.

Yapıların var olan rölöveleri alınırken, restitüsyon projeleri çizilirken , restorasyon projeleri hazırlanırken ve restorasyon çalışmaları yapılırken mimarlar, sanat tarihçileri ve akademisyenler ile çalışılmıştır. Bu çalışma sonucunda da yapılar zarar görmeden onarılmış, yeni fonksiyonlar yüklenmiş ve ölü bir bölge olan Odunpazarı Bölgesi canlandırılmış hatta önemli bir sanat ve turizm merkezi haline getirilmiştir. Çalışma yöntemi ve doğru müdahalelerin yanı sıra finansman olarak da öncelik hibe destekleri yönünde olan, belediye kaynaklarını mümkün olduğunca kullanılmadığı bu projede sokak sakinleri, hiçbir maddî talepte bulunmadan, projenin tüm aşamalarında, sürekli eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri ile desteklenmiştir. Ancak bu bilgilendirme sürecinin üzerinden zaman geçtikçe yeniden işlevlendirilen tarihi yapılardan bazılarının işletmecileri tarafından yapılara zarar verildiği görülmektedir. Gerçekleştirilmiş restorasyon çalışmaları Tarihi ve Kültürel Mirası Koruma Proje ve Uygulamalarını Özendirme Yarışması kapsamında “Tarihi Kentler Birliği Süreklilik Ödülleri”ne layık görülmüştür. Restorasyon çalışmalarından sonra adını duyuran Odunpazarı Kentsel Sit Alanı 2012 yılında da UNESCO Dünya Kültür Mirası Geçici listesinde de yerini almıştır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu makale için etik kurul izni alınmasına gerek yoktur.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Rümeysa Reyna Erşan: %50 , Doç.Dr.Deniz Demirarslan: %50

Çıkar Beyanı

Yok.

Kaynaklar

- Altınsapan, E. ve Tulum, M. (2016), Eskişehir Kurşunlu Cami Kitabesinin Tarihlendirilmesi Üzerine Son Tespit, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(23), 1-6
- Arsan, Z. (2008), Türkiyede Sürdürülebilir Mimari, *Mimarlık Dergisi* 340, 21-30.
- Atıcı, E. (2017), Eskişehir Odunpazarı Evlerinin Cephe Dili Üzerinden İncelenmesi, *Sanat Tarihi Dergisi*, 26(1), 1-26.
- Aydın, A. ve Şahin, Ö. (2018), Tarihi Yapıların Yeniden İşlevlendirilmesi: Isparta Aya İshotya (Yorgi) Kilisesi'nin Gül Müzesi'ne Dönüşümü, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (17), 63-75.
- Ballı, A. (2019), Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Girişimcilik, Türkiye'de Sürdürülebilir Girişimcilik, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(29), 464-483.
- Bektaş, C. (2013), *Türk Evi*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Değirmenci, İ. ve Sarıbiyık, M. (2015), Tarihi Mekanlarda Sürdürülebilirlik Bağlamında Cittaslow Hareketi: Taraklı Örneği, *Gazi Üniversitesi II. Uluslararası Sürdürülebilir Yapılar Sempozyumu* , 612-620.

- Karasözen, R. ve Koca, G. (2012) , Transformation of Traditional Ottoman Neighbourhoods – A Case Study in Odunpazarı – Eskişehir, *International Journal of Arts & Sciences*, 2(5) ,1–7.
- Mahrebel, H. (2006), *Tarihi Yapılarda Taşıyıcı Sistem Özellikleri, Hasarlar, Onarım Ve Güçlendirme Teknikleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Nalçakan, M. (1993), *Tarihi ve Kültürel Sürekliliğin Fiziksel Çevrede Değişime Yansımaları ve Eskişehir Örneği*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Öztürk, A.Ç. (2016). Eskişehir'in Geçmişteki ve Bugünkü Kent Belleğinin Zihin Haritaları Üzerinden Okuma Denemeleri, *İdeal Kent Dergisi*, 7(20), 856-880.
- Özüdoğru, Ş., Ertuğrul ,Z. ve Manaz ,S. (2005), *Eskişehir Odunpazarı ve Sivrihisar Evlerinin Cephe Örnekleri*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Sev, A. (2009), *Sürdürülebilir Mimarlık*, İstanbul: Yem Yayınları.
- Şen, H. Kaya ve A. Alpaslan, B. (2018), Sürdürülebilirlik Üzerine Tarihsel ve Güncel Bir Perspektif, *Gazi Üniversitesi Ekonomik Yaklaşım Derneği*, 29(107), 1-47.
- Tanrısever ,C., Saraç, Ö. ve Aydoğdu, A. (2016), Yeniden İşlevlendirilen Tarihi Yapıların Sürdürülebilirliği , *İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Türk Dünyası Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , (54), 1068-1082.
- Uçkan, Y. ve Uçkan E. (2002), *Odunpazarı Evleri*, Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayını.
- Yüksel,G. Kurtçu,H., Koçak,M. ve Aksoy,R. (2015), *Şehrimiz Eskişehir*, Eskişehir.
- Zeren, M.T. (2019), *Tarihi Çevrede Yeni Ek ve Yeni Yapı Olgusu*, İstanbul: Yalın Yayıncılık.
- (2011), *Eskişehir Odunpazarı Kentsel Sit Alanı Koruma Amaçlı İmar Planı Revizyonu*, Özkut,Deniz ve Rıza Yılmaz (Ed.), Eskişehir: Odunpazarı Belediyesi Yayını.

İnternet Kaynakları

- <https://arkeofili.com/gaziantepteki-roma-koprusunun-yerine-yenisi-yapildi/> ET:2019
- <https://eskisehir.ktb.gov.tr/TR-149936/odunpazarı-evleri-odunpazarı-kentsel-sit-alanı.html> ET:2019
- <http://www.hafizahmetefendikonagi.com/index.php/139-2/> ET:2020
- http://www.mustafacambaz.com/details.php?image_id=24010 ET:2020
- <http://sinemakultur.com/index.php/2018/07/25/unescunun-mirasi-odun-pazarı/> ET:2020
- <https://tr.sputniknews.com/cevre/201508261017347994/> ET:2020

Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki*

Emine Zehra BİLGE, Mustafa Naci KULA**

Liseli Gençlerin Dindarlık Eğilimi ve İyilik Algısı Arasındaki İlişki

The Relationship Between Religious Orientation and Perception of Goodness of High School Youth

Özet

Bu araştırmanın amacı ve ana problemi; iç ve dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkiyi tespit etmektir. Alt problemler ise bu iki değişken ile demografik değişkenlerin ilişkisidir. Çalışmanın teorik kısmında dokümantasyon tekniği uygulanmıştır. Alan araştırmasında ise, Ankara ilinde beş farklı lise türünde öğrenim gören 379 öğrenci ile bir anket çalışması yapılmıştır***. Araştırma bulgularına göre; iç güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile bazı demografik değişkenler arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur.

Abstract

The purpose and main problem of this research; to identify the relationship between intrinsic and extrinsic religious orientation and perception of goodness. The sub-problem is the relationship between these two variables and demographic variables. Documentation technique was applied in the theoretical part of the study. In the field study, a questionnaire was conducted with 379 students studying in five different high school types in Ankara. According to the research findings; a positive meaningful correlation was found between the intrinsic religious orientation and perception of goodness, and a negative correlation was found between extrinsic religious orientation and perception of goodness. Significant correlations were also found between religious orientation and perception of goodness and some demographic variables.

Anahtar Kelimeler: İç Güdümlü Dindarlık, Dış Güdümlü Dindarlık, İyilik Algısı

Keywords: Intrinsic Religiousness, Extrinsic Religiousness, Perception of Goodness

Makale Türü: Araştırma

Paper Type: Research

1. Giriş

İnsanın hem kendi iç dünyasını hem de toplumsal hayatını düzenlemede ahlâki ve dini değerler belirleyici rol oynamaktadır. Ahlâk ve din hayatımızı kuşatan iki alan olarak doğuşları ve yönelikleri amaç bakımından daima ilişki içinde olmuştur (Topçu, 2010). Bu değerler insanlara hem bireysel

* Bu makale "Liseli gençlerde iç ve dış güdümlü dindarlık ve iyilik algıları (Ankara örneği)" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

** Emine Zehra BİLGE, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, ezbilge@yahoo.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0003-2823-5488, Mustafa Naci KULA, Doç.Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Hayat Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Ana Bilim Dalı, nkula@yahoo.com, ORCID ID orcid.org / 0000-0001-7963-6148

*** Anket çalışması için gerekli olan izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OĞÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır.

hem de sosyal anlamda bir zihniyet ve bakış açısı kazandırmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerden ibaret olan sosyal hayat davranışlardan meydana gelmektedir. Bu davranışların en temel dayanağı ve belirleyici ilkesi ise dini ve ahlâki değerlerdir (Güngör, 2008). “İyilik” bu anlamda en önemli değerlerden biridir.

Kur’an’ı Kerim’e göre bu dünya hayatının amacı “iyi olanı gerçekleştirmedir” (Mülk, 67/2). Hz. Muhammed (s.a.s.) de güzel ahlâki tamamlamak ve insanları iyiye ve güzele yönlendirmek üzere gönderilmiştir. Peygamber insanlar için bir rol-model, alınması gereken en güzel örnek olarak dindarlığın nihai hedefini ortaya koymuştur (Hökekleli, 2011; Okumuş, 2010). Bu çerçevede din, toplumun yapısının değerler üzerine inşa edilmesini ister.

Din insandan iyi olanı gerçekleştirmesini isterken öğreti ve pratikleriyle bunun yollarını ve nasıl olacağını açıklamış ve göstermiştir. Bu nedenle Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik (birr) kavramının içeriği ayrıntılı olarak açıklanmış ve nelerin iyilik olup olmadığı belirtilmiştir. Özellikle Birr (iyilik) ayeti olarak da isimlendirilen Bakara, 2/177. ayet bize iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiğini ve bu üç boyutu da içerdiğini göstermektedir. Dindar bir insandan da beklenen iyiliği bu boyutlar üzerinden algılaması ve yaşamasıdır. Bu noktada dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında bir ilişki olup olmadığı, varsa bu ilişkinin yönünün nasıl olduğu gibi sorular karşımıza çıkmaktadır.

Araştırma konusu olarak dindarlık eğilimi (iç güdümlü dindarlık- dış güdümlü dindarlık), değer ve iyilik kavramlarını temel alan ve lise düzeyindeki gençler üzerinde yapılan bu çalışma bu sorulara cevap aramaktadır. Araştırmanın ana hipotezi ise; “Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde belirlenmiştir.

2. Teorik Çerçeve

2.1. Ergenlikte Ahlaki ve Dini Gelişim

Ergenlik döneminde genç somut düşünceden soyut düşünceye geçişle birlikte ahlâki gelişiminde de önemli değişiklikler yaşamaktadır. Ahlak konusundaki en etkili teorisyenlerden olan Jean Piaget ve Lawrence Kohlberg; gencin duygu, düşünce ve davranışlarında ahlâk ile ilgili meydana gelen değişimin çeşitli aşamalardan oluştuğunu ifade etmişlerdir (Başaran, 1994; Clouse, 2000; Cüceloğlu, 2009; Yavuzer, 1999).

Ahlâki gelişim aşamasında genç, çok yönlü düşünebilmesi neticesinde düşünce esnekliğine kavuşur. Toplumsal kuralları yeniden gözden geçirir ve bunların değişebileceğini düşünür. Problemlere çözüm önerileri getirir (Hökekleli, 2011; Yavuzer, 1999). Cömertlik, ahde vefa, sadakat, iyilik gibi hem ahlâki hem de dini değerler gencin ahlâki gelişiminde etkisini hissettirir. Bu dönemde ahlâki gelişim ile dini gelişim birbirlerini destekleyen bir yapılanma içerisindedir (Koç, 2004).

Ergenlik dönemi, soyut düşünmenin gelişmesine paralel olarak dini şuurun da geliştiği bir dönemdir (Armaner, 1980; Bahadır, 2006; Hökeleli, 1993; Kula, 2001; Vergote, 1978). Ergenlik dönemi dini gelişim süreci genel olarak üç aşamadan oluşmaktadır (Hökeleli, 1993: 267-280):

1. Dini Şuurun Uyanışı (12-14 yaş)
2. Dini Şüphe ve Çatışmalar (14-18 yaş)
3. Dini İnanç ve Tutumların Belirginleşmesi (18-21 yaş)

Lise düzeyindeki gençler dini gelişim sürecinin ikinci aşamasında yer almaktadır. Bu dönemde genç kendini dini şüphe ve çatışmaların ortasında bulur. Biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel açıdan yaşadığı önemli gelişme ve değişiklikler buna zemin hazırlamıştır.

Dini şüphe ve çatışmaların oluşmasında en önemli etken zihinsel anlamda meydana gelen gelişmelerdir (Bahadır, 2006). Dini şüphe ve çatışmalar gencin dini gelişim süreci üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu süreçte yaşanan bunalımlar, gerginlik, kararsızlık, yetersizlik gibi duygusal çalkantılar genci dini konularda daha fazla araştırma yapmaya sevk eder. Bu durum da dini inanç ve tutumların netleşmesini sağlamaktadır (Bahadır, 2006; Hökeleli, 1993; Kula, 2001).

2.2. Dindarlık Eğilimi

Dini yaşantının çok boyutlu olmasından, aynı dine bağlı kişilerin dinlerini farklı seviye ve kalitede yaşamalarından hareket eden Allport, farklılıkları iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık olarak iki temel tutumla sınıflandırmıştır. Allport bu sınıflandırmayı dindarlığın niteliğine, içtenliğine ve samimiyetine bakarak yapmıştır (Cirhinlioğlu, 2010; Gürses, 2001; Hökeleli, 1993; Yapıcı, 2002).

İç güdümlü dindarlar için din başlı başına bir amaçtır. Din hayatlarını tüm yönleriyle etkiler. Dini inançlarına tamamen bağlıdırlar ve günlük hayatlarını buna göre düzenlerler. Dini inanç ve değerlerine göre kişilikleri şekillenir. Dinden herhangi bir menfaat beklemezler ve sosyal kazanç elde etmeye çalışmazlar (Allport, Ross, 1967; Cirhinlioğlu, 2010). Tüm davranışlarında Allah'ın hoşnutluğu temel esastır. Kendilerini dine adanmışlar çünkü hayatlarının merkezinde din vardır. (Gürses, 2010). Bireysel ihtiyaçları, arzuları ne kadar güçlü olursa olsun nihai bir öneme sahip değildir. İhtiyaçlarını dini inançlarıyla uyumlu hale getirmek için uğraşırlar Temel motivasyon kaynakları dinleridir (Allport, Ross, 1967). Allport'a (1977) göre insanların çoğu sadece sıkıntı ve zorluk dönemlerinde dine yönelirken iç güdümlü dindarlar her durumda din ile ilişkilerini sürdürürler. Tanrı onlar için koşulsuz bir sevgi kaynağıdır ve yardımsever, hoşgörülü bir Tanrı anlayışına sahiptirler (akt. Gürses, 2001: 84-85).

İç güdümlü dindarlar dış güdümlü dindarlara göre daha fazla yardımseverdir (Allport, 1967). Yardıma ihtiyaç duyan kişi bunu belli etmese bile, o kişiye yardım etme konusunda ısrarlı davranırlar (Ayten, 2009). Bu konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda iç güdümlü dindarlığın depresyon ve anksiyete ile negatif, ruh sağlığı ile pozitif, önyargı ile negatif, yardımseverlik ve empati ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010). Ayrıca iç güdümlü dindarların dış

güdümlü dindarlara göre psikolojik açıdan daha uyumlu oldukları ve ölümden, belirsizlik ve bilinemezlikten çok az korktukları ortaya çıkmıştır (Gürses, 2010; Onay, 2004).

Dış güdümlü dindarlık modelinde din kişiler için amaç değil bir araçtır (Allport, Ross, 1967). Dindar olarak görünme isteği sosyal, araçsal ve çıkarıcı olan dışsal değerlere ve inançlara dayandırılır (Cirhinlioğlu, 2010). Dinlerinin temel prensiplerini kişisel istek ve ihtiyaçlarıyla uyumlu hale getirmek için değiştirirler. Tanrı'ya benliklerinden vazgeçmeden yönelirler (Allport, Ross, 1967). Dış güdümlü dindarların Tanrı ile olan ilişkileri fayda üzerine kuruludur (Hökeleki, 1993, 2010). Bunun yanında sert ve cezalandırıcı bir Tanrı anlayışına sahiptirler (Gürses, 2010).

Dış güdümlü dindar dini; statü kazanma, güvenlik sağlama, kendini haklı gösterme, zenginlik, itibar, mal ve mevki elde etme, güçlü bir gruba dâhil olma gibi hedeflere ulaşmak için aracı kılar. (Cirhinlioğlu, 2010; Okumuş, 2005). Bundan dolayı bu dindarlık anlayışına "fonksiyonel din" veya "psikolojik ihtiyaçlar dini" de denilmektedir (Hökeleki, 1993). Din içten doğan değil dıştan gelen bir değer olduğu için Tanrı ile ilişkileri de içinde bulduklara duruma göre şekillenir. Eğer sıkıntı ve zorluk içerisinde iseler Tanrı'ya yönelirler. Güvenlik, korunma ve duadan faydalanmak için dua ederler. Bu ilişki işe yararsa onlar için bir anlam ifade eder (Gürses, 2001; Okumuş, 2005). Dış güdümlü dindarlık, samimiyetle yaşanan iç güdümlü dindarlığın zıddı olarak "gösterişçi dindarlık" diye de isimlendirilir. Gösteriş hem inanç hem de amel boyutunda gerçekleşebilir (Okumuş, 2005: 49-52).

Dinler mensuplarından ibadetlerinde samimi ve ihlâslı olmalarını isterler. Çünkü bu durum kendi içinde sağlıklı, tutarlı, çelişkisiz bir yapı oluşturur (Okumuş, 2005: 44-72). Dış güdümlü dindarlıkta ise bu tutarlı yapının sağlanması mümkün olmaz. Bunun neticesinde ise hem bireysel hem de toplumsal açıdan olumsuzluklar yaşanır. Yardımseverlik ve dindarlık ilişkisini araştıran pek çok çalışmada dış güdümlü dindarlık ile yardım etme davranışı arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Ancak bazı çalışmalarda dış güdümlü dindarlığın zayıf da olsa yardım etme davranışını pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Ayten, 2009). Çünkü burada gösteriş ön plana çıkmaktadır. Gösterişçi dindar, herkesin yardım ettiği bir ortamda olumsuz bir görüntü vermemek ve yardım etmekle övünebilmek hatta gerekirse bundan başka çıkarlar sağlayabilmek için yardım etme davranışını yerine getirebilmektedir (Okumuş, 2005).

Bunun yanında yapılan diğer araştırmalarda dış güdümlü dindarlığın empati ile negatif, önyargı ile pozitif, ruh sağlığı ile negatif, depresyon ve anksiyete ile pozitif ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Ayten, 2009; Gürses, 2010; Onay, 2004). Kendini gerçekleştirme düzeyinin de dış güdümlü dindarlarda düşük olduğu gözlenmiştir. Ancak dini sorgulama bakış açıları arttıkça kendini gerçekleştirme düzeylerinde olumlu yönde gelişme olmuştur (Göcen, 2005).

2.3. Dini Değer - Ahlaki Değer İlişkisi

Psikolojide değer, insan davranışlarına yol gösterici olmasından dolayı önemlidir. Değer, ahlâki davranış konusunda bireyin başka insanları ve onlara ait nitelikleri, istek ve niyetleri, davranışları değerlendirme esnasında başvurduğu bir kıstastır (Güngör, 2010: 28).

Değer alanları çoğu kez birbirlerinden bağımsız değildirler. Çünkü davranışlar ve düşünce unsurları arasında bir uyumun sağlanabilmesi için değer alanları arasında dinamik bir ilişki ve ahengin bulunması zorunludur (Güngör, 2010: 44). Örneğin iyilikseverlik ahlâki bir değer olmanın yanında aynı zamanda dini ve sosyal bir değerdir. Değer alanları zaman zaman birbirleriyle çatışma içinde olmalarına rağmen özellikle ahlâki değerler ile dini değerler arasında bir uyum ve paralellik göze çarpmaktadır (Uysal, 2005). Din, bütün insani değerlerin kaynağını Tanrı'ya dayandırır. Bunun neticesinde değerlere inanç altyapısı hazırlayarak din ve değer arasında kuvvetli bir ilişkinin oluşmasını sağlar (Sambur, 2007). Bu ilişki sebebiyle din, ahlâki seçimlerimizde belirleyici bir otorite olmaktadır. Böyle bir durumda ahlâk değerleri yeni bir boyut kazanır ve din ile birlikte gelişir (Aydın, 1992). Din ahlâki hayatın tek kaynağı olmamakla birlikte ahlâki değerlerin pek çoğu dinden gelmektedir (Güngör, 2008: 115). Dini değerler ahlâki değerlere temel oluştururken aynı zamanda ahlâki bilinci besleyip güçlendirir (Akdoğan, 2011).

Din ve ahlâkın esas gayesi; “insan ruhunu temizlemek, yükseltmek ve sonsuza doğru yönlendirmektir” (Topçu, 2010: 29). Bu iki alana ait değerler insan, Allah ve evren arasındaki ilişkinin uyum ve denge içinde olmasını sağlar ve insanın sosyal hayatını kuşatan ilkeler ve ölçüler koyar. Dini ve ahlâki değerlerin hayatımızda birlikte yer bulması insanı erdemli bir yaşayışa yönlendirmektedir (Akdoğan, 2011; Okumuş, 2011). İslam dini insana ahlâki ve dini değerleri kılavuz edinerek iyi işler yapma görevi vermiştir. Bu süreçte bu değerler birbirlerinin tamamlayıcısı olmaktadır (Hökelekli, 2011).

2.4. İyilik (Birr-Goodness)

İyilik dini ve ahlâki bir değer olduğu için bu çalışmada Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde iyilik kavramını karşılayan birr kavramı esas alınmıştır. Buna bağlı olarak alan araştırmasında kullanılan “İyilik Algısı Ölçeği” de “birr” kavramının anlam alanına giren ifadelerden oluşturulmuştur. Evrensel bir değer olan “iyilik” (birr- goodness) Türkçede “Hayır, karşılık beklemeden yapılan yardım, lütuf, kerem” anlamlarına gelir (Doğan, 1996: 568). Bu kavram İngilizcede goodness, Arapçada ise “birr” kelimesi ile ifade edilmektedir.

Birr kavramı sözlükte; “Hayır, iyilik, gönül” (Karaman ve Topaloğlu, 1977: 20), “iyilik, güzellik, hayır, ana-babaya itaat, bağışta bulunma” (Devellioğlu, 1996: 109) anlamlarına gelir. Arap dil lügatlerinde genel olarak, “bolca iyilik ve ihsanda bulunmak, sıdk, sadakat ve sevgiyle bağlılık, itaat etme” gibi anlamlara geldiği görülmektedir. Birr; “İnsanları Cenab-ı Hakk'a yaklaştıran her türlü iyilik, hayır ve taat” olarak da kabul edilmiştir (Çantay, 1972: 48). İslam Ansiklopedisinde ise “İman, ibadet ve ahlâka ilişkin bütün iyilikleri ifade eden bir terim” olarak tanımlanmıştır (Toksarı, 1992: 204).

2.4.1. Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik (Birr) Kavramı

Kur'an'ın gelmesiyle birlikte anlam genişlemesi yaşayan "birr" (iyilik) kavramı iman, ibadet, amel ve ahlâkla ilgili esasları ve tüm erdemli davranışları kapsamaktadır (Ağırkaya, 2009; Okumuş, 2002). Bunun yanında ihsan, sıla, taat, hayr, salah, maruf ve fazilet kavramları "birr" in anlam alanına giren kavramlardır. Ayrıca iyiliğe ulaşmaya aracı kılınmalarından dolayı takva, sıdk ve infak kavramlarıyla yakın bir anlam ilişkisine sahiptir (Ağırkaya, 2009: 38-62). Bakara Suresi'nin 177. Ayeti (dini literatürde "birr" ayeti olarak isimlendirilmektedir) iyilik kavramını tüm boyutlarıyla tanımlamaktadır: "İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir. Asıl iyilik; Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir." (Bakara, 2/177). Bu ayet incelendiğinde iyilik kavramının inanç, ibadet (amel) ve ahlâk üzerine temellendirildiği ve bu üç boyutu da içerdiği görülmektedir. (Okumuş, 2002; Şeltut, 2001).

İslam inanç sisteminde Allah ile insan arasında ontolojik ve ahlâki olmak üzere iki tür ilişki vardır. İnsandan istenen ontolojik olan ilişkiyi ahlâki ölçüler içinde sürdürmesidir. Bu ilişkinin Allah tarafından istenildiği biçimde olmasına iman, bunun tersi bir durumda gerçekleşmesine ise şirk denilmektedir. Bunun yanında ameller iman ile değer kazanmakta ve bir anlam ifade etmektedir. Çünkü iman her türlü birr'in esası ve başlangıcıdır. Bu nedenle ayette iyilik tanımlanırken iman esasları ilk sırada yer almıştır (Ağırkaya, 2009: 100-102). İnsan yaratılışı gereği olumlu ve olumsuz gelişmelere açık bir potansiyele sahiptir. Kendi haline bırakıldığı zaman kötüye yönelmesi iyiye yönelmesinden çok daha kolay olmaktadır. İyiye ulaşabilmesi için de Allah ile dinamik bir ilişki içine girmesi gerekir (Hökekeki, 2011: 213-220).

Birr ayetinin iman esaslarından sonraki kısmında ibadetlere (amel) yer verilmiştir. Amelde birr; inananların onu yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere vermeleri, namazı dosdoğru kılıp, zekâtı vermeleridir. Izutsu (2003), ayette sayılan bu amellerden dolayı birr'i "gerçek iman" veya "salihat" olarak tanımlamıştır.

"Birr" ayetinin iman, amel ve ahlâk kısımlarında sayılan hususların hepsi insanın ahlâki yetkinliğe ulaşmasını ve erdemli bir hayat yaşamasını sağlamaya yöneliktir. Bu nedenle Kur'an'ın genelinde iman, ibadetler ve ahlâki olarak nitelendirilen davranışlar çoğunlukla beraber zikredilir. Bu noktada ibadetlerin hakkıyla ve gösterişten uzak bir şekilde yerine getirilmesi ve bununla birlikte gönüllü olarak iyilik davranışlarında bulunması insanın ahlâki yetkinliği açısından olumlu sonuçlar doğurur. Birr ayetinde (2/177) "mal sevgisi ve mala ihtiyaç duyulmasına rağmen" ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunması farz olan namaz ve zekâtın önce zikredilmiştir. İnsanın zorunlu olmadığı

halde bu iyilikleri yapması onun dindarlığındaki samimiyetinin ve ihlâsının göstergesidir ve bu özellik onun birr'e ulaşmasını sağlar.

Birr ayetinin son kısmında ise ahitlerini yerine getirme, sıkıntı ve darlık zamanlarında, savaşta sabretme gibi ahlâki erdemlerden bahsedilmektedir. Bunları gerçekleştirenler ise sadık ve takva sahibi olarak nitelendirilirler. Burada geçen sıdk kavramı, doğruluk, sadakat ve bağlılık anlamlarına gelir. Bazı âlimler birr'e doğruluk anlamını da vermişlerdir (Okumuş, 2002). "Size gereken sıdktır, zira sıdk birre, birr de cennete ulaştırır" (Buhari, Edeb: 69; Müslim, Birr: 103-105). Bu hadiste sıdk iyilik ve erdemlere götüren bir vasıta, birr ise sıdkın sonucu olarak zikredilmiştir (Okumuş, 2002: 109).

Birr kavramıyla ilgili olan ve Bakara, 2/177. Ayet gibi ("iyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz (den ibaret) değildir...") birr'in ne olmadığını anlatarak başlayan bir diğer ayet de şudur: "...iyilik, evlere arkalarından girmeniz değildir. Ama iyi davranış, takva sahibi insanın davranışdır. Evlere kapılarından girin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki kurtuluşa eresiniz" (Bakara, 2/189). Bu iki ayette özden yoksun ve asıl anlamından kopuk olarak amellerde şekle bağlı kalmanın birr olmadığı vurgulanmaktadır.

İlk ayette (Bakara, 2/177); kiblenin değiştirilmesi üzerine müşriklerin ve bazı Müslümanların bu meseleyi iyiliğin tek ölçüsü olarak kabul etmeleri ve diğer salih amel ve faziletleri unutmaları eleştirilmiştir. Çünkü burada önemli olan şekil ve kabuk değildir. Yapılan ibadet samimiyetten uzak, içerik ve özden yoksunsa yüzün doğu veya batıya dönmesinin bir anlamı kalmamaktadır. Burada istenilen "itaat"tir. Yani Allah'ın emirlerine uymak, yönelttiği tarafa yönelmektir ki birr, takva ve kâmil iman budur. (Okumuş, 2002). "Onların etleri ve kanları asla Allah'a ulaşmaz. Fakat O'na sizin takvanız ulaşır..." (Hac, 22/73), ayeti de amellerde belli bir şekle sadık kalmanın ancak Allah'ın iradesine itaat söz konusu olduğunda bir anlam ifade ettiğini, bunun aksi olarak sadece şekilde kalan amellerin kişiyi "birr'e ulaştırmayacağını" anlatmaktadır (Karaman. vd. I, 2007; Şeltut, 2001). Ancak ihlâslı bir şekilde ve ihsan üzere yapılan ameller ve "Dosdoğru kılınan namaz insanı hayâsızlıktan ve kötülüklerden alıkoyar" (Ankebut, 29/45). Samimi olmayan bir dindarlıkla, ahlâki anlam ve amaçlarından uzaklaşmış ve sadece şekilsel olarak yerine getirilen ibadetler ilahi iradeye uygun düşmez (Hökekleli, 2011).

"Hesap ve ceza gününü yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyendir. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar. Onlar gösteriş yaparlar ve ufacık bir yardıma engel olurlar." (Maun, 107/1-7). Bu surede şekli olarak namaz kılmalarına rağmen özünden uzak kalarak bunu gösteriş aracı haline getirenler ve hayra engel olanlar tasvir edilmektedir. Namazı ciddiye almamanın önemli bir sebebi "gösteriş" (riya) yapma eğilimidir. Surede, "bir kimsenin, kendisinde bulunmayan dini ve ahlâki bir meziyeti, bir erdemi varmış gibi göstermesi, iyilik yapıyormuş gibi görünmesine rağmen yaptıklarıyla –iyiliğin din ve ahlâktaki karşılığından öte – maddi veya manevi bir çıkar amaçlaması" eleştirilmiştir (Karaman, vd. V, 2007: 697-698).

Araştırma konumuz açısından bakarsak burada eleştirilen dış güdümlü dindarlık eğilimi ve yaşantısıdır. Din dış güdümlü olarak yaşanılırsa ortaya çıkan tablo bu olmaktadır. Şekli olarak bazı

amellerin yerine getirilmesi niyetin halis olduğunu göstermez. İbadetlerin şekli yönü elbette önemli ve vazgeçilmezdir; ancak niyet, ihlâs, ihsan, huşu ve takva meselenin öz kısmını içerir. Bunlara en az şekil kadar önem vermek gerekir. Çünkü “ibadetlerdeki niyet ve ihlâs, tevhit ilkesinin ibadetteki yansımasıdır” (Karaman, vd. V, 2007: 698).

Surede namazlarını ciddiye almama, gösteriş yapma, yoksulu yedirmeme ve yardıma engel olma birlikte anılmıştır. Demek ki samimi bir dindarlık Allah’a gönülden iman etme, ibadetleri ihlâsla yerine getirme, yardımlaşma ve iyilikte bulunma ile gerçekleşir (Karaman, vd. V, 2007; Turgay, 2009). Dini bakış açısıyla iç güdümlü dindarlık ve iyilik arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur.

Bakara, 2/189. ayet de ise Arapların cahiliye dönemindeki geleneklerine göre ihramlı iken veya bazı dini gerekçelerle evlerine arkalarından girmeyi birr olarak kabul etmeleri anlatılır. Dine göre bu şekilcilikten başka bir şey değildir ve asıl iyilik tüm işlerin ihlâsla ve takva üzere yapılmasıdır (Karaman, vd. I, 2007; Okumuş, 2002).

Sonuç olarak bu iki ayet (2/177, 2/189) insanlara dinin; iman, amel ve ahlâk bütünlüğü üzerine inşa edildiğini ve bu bütünlük sağlandığı zaman asıl iyiliğin gerçekleşeceğini açıklar.

2.4.2. Kur’an-ı Kerim ve Hadislerde İyilik Sayılan Davranışlar

Pek çok ayet ve hadiste de iyilik kapsamına giren davranışlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Buna göre Allah’a itaat etme, ibadetleri hakkıyla yerine getirme, dini emirlere uyma, anne babaya iyi davranma, akrabaları koruyup gözetme, yoksullara, yetimlere iyilik etme, doğru sözlü olma, güzel söz söyleme, kötülük yapana affetme, dürüst olma vb. fiiller iyilik kapsamına girmektedir.

Kur’an’ı Kerim ve Hadislerde iyiliğin ne olduğu ayrıntılı bir biçimde açıklandığı gibi aynı zamanda nasıl yapılması gerektiği de belirtilmiştir. Öncelikle iyiliğin sadece Allah rızası için ve karşılığını Allah’tan bekleyerek yapılması gerekmektedir. “Onlar, kendi canları çekmesine rağmen yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler. ‘Biz sizi Allah rızası için doyuruyoruz; sizden ne bir karşılık ne bir teşekkür bekliyoruz’ (derler)” (İnsan, 76/8-9) ve “O hiç kimseye karşılık bekleyerek iyilik yapmaz. (Yaptığı iyiliği) ancak yüce Rabbinin rızasını istediği için (yapar).” (Leyl, 92/19-20) ayetleriyle bu husus belirtilmiştir. Samimi bir dindardan da iyiliği ancak bu şekilde yapması beklenir. İyilik yaparken insanlardan bir karşılık veya dünyevi bir menfaat beklemek iyiliğin ruhuna aykırıdır. Çünkü bu noktada iyilik çeşitli kişisel ve toplumsal beklentiler, çıkarlar için bir araç haline gelmekte ve saf halini kaybetmektedir. İyilik yapıldıktan sonra kişinin yaptığı iyiliği unutmaması en güzeldir. Kişinin yaptığı iyiliği hatırlatması, başa kakması son derece kötü bir davranıştır ve yapılan iyiliğin boşa gitmesine sebep olur. Çünkü böyle bir durumda iyilik yapılan kişi incitilmiş ve gönlü kırılmıştır.

3. Yöntem

Bu araştırma; teorik ve alan araştırması olmak üzere iki ana bölümden oluşan deneysel bir çalışmadır. Teorik bölüm dokümantasyon yöntemine göre hazırlanmıştır. Alan araştırması kısmında

ise anket tekniği uygulanmış ve ilişkiyel tarama yöntemi (survey metodu) ile demografik değişkenler, iç güdümlü – dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı arasındaki ilişki incelenmiştir.

3.1. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ankara il merkezindeki lise 1 ve 3. sınıf öğrencileridir. Örneklem grubu ise Ankara il merkezinde beş farklı lise türünde öğrenim gören, lise 1 ve 3. sınıf öğrencilerinden tesadüfi örneklem metoduyla seçilmiştir. Anket uygulaması 430 öğrenci ile yapılmıştır. Verilerin SPSS programına girilmesi esnasında eksik doldurulmuş 51 anket kâğıdı elenmiş ve örneklem grubunun sayısı 379 olmuştur.

3.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler anket tekniği ile toplanmıştır. Anket formunun giriş kısmında cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Araştırmada iç güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlıkla ilgili verilerin toplanmasında “Dini Yönelim Ölçeği”, iyilik ile ilgili olarak da “İyilik Algısı Ölçeği” kullanılmıştır.

3.3. İyilik Algısı Ölçeği

Çalışmada iyilik algısını ölçmek için araştırmacı tarafından oluşturulan İyilik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. İyilik kavramı temel olarak ahlâki ve dini bir değer olarak ele alındığı ve iyiliğin tanımı Kur’an-ı Kerim ve Hadislere dayandırıldığından dolayı ölçekteki ifadeler buna göre oluşturulmuştur. Ayrıca ölçek hazırlanırken iyilik algısı ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalarda katılımcıların anket sorularına verdikleri cevaplar ve toplumda iyilik kavramıyla ilgili olarak oluşan bazı yargılar da göz önünde bulundurulmuştur. Ölçeğin hazırlanması safhasında konunun uzmanlarına da danışılmıştır.

İyilik Algısı Ölçeği toplam dört bölümden ve 56 sorudan oluşmaktadır. Beşli likert tipi olarak hazırlanan ölçekte iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapıldıktan sonra neler hissedildiği ile ilgili ifadeler mevcuttur. Anket uygulaması esnasında katılımcıların görüşlerini yönlendirmemek ve daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek için ölçekteki bölümler kaldırılmış ve ifadeler karışık bir şekilde verilmiştir. Ölçekteki maddelerden on dokuz tanesi ters yönde kodlanmıştır. Ölçekten en yüksek 280, en düşük ise 56 puan alınmaktadır. Alınan puanın 280’e çıkması iyilik algısının olumlu anlamda geliştiği, 56’ya düşmesi ise tersi bir durumu göstermektedir.

İyilik Algısı Ölçeği dört alt gruptan oluşmaktadır. İyilik tanımlarını içeren ilk gruptan en yüksek 115, en düşük 5 puan, iyilik yapma nedenlerinden en yüksek 35, en düşük 5 puan, iyilik sayılabilecek davranışlardan en yüksek 105, en düşük 5 puan, iyilik yapma sonunda hissedilenlerden en yüksek 20, en düşük 5 puan alınabilmektedir.

İyilik Algısı Ölçeğinin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması için ilk önce bir lisede 46 öğrenciyle pilot uygulama yapılmıştır. İstatistikî değerlendirme sonucu ölçeğin Cronbach’s Alpha değeri % 87 çıkmıştır. Bu sonuç ölçeğin yüksek derecede geçerli ve güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.4. Dini Yönelim Ölçeği

Bu araştırmada Allport ve Ross'un iç güdümlü (intrinsic) dindarlık ve dış güdümlü (extrinsic) dindarlık modeli esas alınmıştır. Bu nedenle Allport ve Ross (1967) tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği (The Religious Orientation Scale –ROS) kullanılmıştır. Ölçek on bir dışsal, dokuz içsel olmak üzere yirmi maddeden oluşmaktadır (Allport, Ross, 1967). Bu ölçek Türkiye'de yapılan çeşitli çalışmalarda kullanılmıştır. Bazı çalışmalarda da ölçeğin Türkçeye ve Türk toplumuna uyarlaması yapılmıştır (Cirhinlioğlu, 2006; Gürses, 2010; Kayıklık, 2000; Kırac, 2007).

Bu araştırmada Dini Yönelim Ölçeği'nin İbrahim Gürses tarafından oluşturulan şekli kullanılmıştır. Gürses (2010), "Dindarlık ve Kişilik" adıyla kitap olarak da basılan doçentlik tezinde bu ölçeği uygulamıştır. Daha önce "Kölelik ve Özgürlük Arasında Din" isimli çalışmasında da kullandığı ölçeği yeniden gözden geçirmiş, Türk kültürüne uyarlamasını, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmalarını yapmıştır. Asıl ölçekte iç güdümlü dindarlık maddeleri 9, dış güdümlü dindarlık maddeleri 11 iken yeniden oluşturulan bu ölçekte madde sayısı 5+5= 10 ile sınırlandırılmıştır.

3.5. Güvenilirlik Analizi

Bu çalışmada İyilik Algısı Ölçeği ile birlikte Dini Yönelim Ölçeği de kullanılmıştır. Her iki ölçek birlikte yeniden test edilmiş ve Cronbach's Alpha değeri 0,878 çıkmıştır.

3.6. İşlem ve Uygulama

Anket çalışması için gerekli olan izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OGÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler de Milli Eğitim Müdürlüğünde incelenmiş ve anket kâğıtları resmi olarak onaylanmıştır.

Uygulama 14- 18 Mayıs 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. 9 ve 11. Sınıf öğrencileri ile gerçekleştirilen uygulamaya Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesinden 102, Ömer Seyfettin Lisesinden 64, Balgat Teknik ve Endüstri Lisesinden 61, Pınar Koleji Özel Çağlayan Anadolu Lisesinden 77 ve Tevfik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesinden 75 öğrenci olmak üzere toplam 430 öğrenci katılmıştır.

4. Bulgular

4.1. Verilerin Analizi

Araştırmada değerlendirmeye alınan 379 anket formundaki verilerin analizi SPSS paket programıyla yapılmıştır. İstatistikî analizde cinsiyet ve okul değişkeni nominal, sınıf ve sosyo-

ekonomik düzey değişkeni ordinal olarak alınmıştır. Yaş, dindarlık eğilimi ve iyilik algısı ile alt grupları değişkeni ise ölçek (scale) olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara göre ölçek (scale) ile nominal arasındaki ilişki eta katsayısı, ölçek ile ordinal arasındaki ilişki spearman korelasyon, ölçek ile ölçek arasındaki ilişki ise pearson korelasyon ile belirlenmiştir.

4.2. Demografik Değişkenler İle İlgili İstatistikler

Araştırmanın örneklemini 172 erkek öğrenci (% 45,4), 207 kız öğrenci (% 54,6) olmak üzere toplam 379 öğrenciden oluşmaktadır. Örnekleme; 14 yaşında 10 kişi (% 2,6), 15 yaşında 157 kişi (% 41,4), 16 yaşında 46 kişi (% 12,1), 17 yaşında 153 kişi (% 40,4), 18 yaşında 13 kişi (% 3,4) bulunmaktadır. Araştırmaya katılan öğrencilerin % 82 si 15 ve 17 yaş grubundadır. Örneklem grubundaki 192 öğrenci 9. sınıfta (% 50,7), 187 öğrenci 11. sınıfta (% 49,3) bulunmaktadır.

4.3. Örneklem Dindarlık (İç güdümlü dindarlık - Dış güdümlü dindarlık) Eğilimine Göre Dağılımı

Dini Yönelim Ölçeği ile ilgili yapılan puanlamanın sonucunda, 11-20 arasında değerler alan bir ölçek oluşturulmuştur. Bu değerlerin büyük olması (16-20) iç güdümlü dindarlığı, küçük olması da (11-15) dış güdümlü dindarlığı göstermektedir. Dini yönelim ölçeğinin genel ortalaması % 15,98 çıkmıştır. Örneklemdeki 230 öğrencinin (% 60,7) iç güdümlü dindarlık eğilimine, 149 öğrencinin de (% 39,3) dış güdümlü dindarlık eğilimine sahip olduğu görülmektedir.

4.4. Dindarlık Eğilimi (İç Güdümlü Dindarlık - Dış Güdümlü Dindarlık) ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları Arasındaki İlişki

Bu başlık altında öncelikle örneklemin genel iyilik algısı açıklanmış ve iyilik algısı ölçeği alt gruplarına ait ortalama puanların değerlendirilmesi yapılmıştır. Ardından dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişkiyi gösteren bulgulara ve yorumlarına yer verilmiştir.

4.5. Örneklem “İyilik Algısı Ölçeği” Alt Grupları Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

4.5.1. İyilik Tanımı Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulguları incelendiğinde örneklemin iyilik tanımının olumlu yönde geliştiği ve iyilik ile ilgili olumlu ifadelerin puanlarının yüksek olduğu görülmüştür. Gençler en yüksek ortalama puan ile “İyilik içten gelerek yapılmalıdır” (4,62) ifadesine katılmışlardır. İyilik dini içerikli yönünden daha fazla ahlâki ve insani boyutuyla algılanmıştır. “İyilik güzel ahlâktır” ifadesi en yüksek puana (4,53) sahip maddelerden ikincisidir. Gençler ayrıca iyiliği faydalı işler yapmak (4,22) olarak algılamakta, iyiliğin empati yeteneğimizi geliştirdiğini (3,96), iyilik edenin iyilik bulacağını (3,93), iyiliğin insanlar arasındaki ilişkiyi güçlendirdiğini (4,37) ve evrensel bir değer (4,27) olduğunu düşünmektedir.

Araştırmamızda elde edilen bulgulara göre gençler iyiliğin kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandıracağına (4,24) ve hayata umutla bakmayı sağlayacağına (4,17) inanmakta ve iyilik yapmanın karşılığını yalnız Allah’tan beklemektedir (4,04). Gençler ayrıca her türlü iyiliğin sadaka yerine geçeceğini (3,70) ve iyilik yapmanın kendilerini kötülüklerden koruyacağını (3,65) düşünmektedir.

Bulgulara göre gençlerin çoğu iyiliği gizlice yapmaktadır (3,72). Yaptıkları iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isteyenler (1,86) azdır. İyilik algısına yönelik olarak Elazığ Fırat Üniversitesi öğrencileriyle yapılan çalışmada da benzer sonuçlar çıkmıştır. Öğrencilerin % 97,5'i yapılan iyiliğin gizli kalması yönünde görüş bildirmiştir (Oğuz vd., 2009: 601).

Bulgular incelendiğinde iyilikle ilgili olumsuz ifadelerin puanlarında anlamlı bir şekilde azalma olduğu görülmektedir. “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (2,45), “Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider” (2,30), “Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim” (1,86), “İyilik yaptığımda bunu iyilik yaptığım kişiye hatırlatırım” (1,69) ifadeleri gençler tarafından çoğunlukla olumlu bulunmamış ve tercih edilmemiştir. “İyilik çıkarıcılıktır” (1,59) ifadesi ise tabloda en düşük puanla en son sırada yer almıştır. Bununla birlikte gençlerin bir kısmı özellikle günümüz dünyasında iyilik yapmanın bir kıymeti olmadığını (2,55) ve iyilik yapan kişinin istismar edildiğini de (2,69) düşünmektedir.

4.5.2. İç Güdümlü Dindarlık -Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Tanımı Arasındaki İlişki

Tablo 1. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Tanımı İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Tanımı
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,321
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Tanımı	Pearson Korelasyon	0,321	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Bu sonuçların anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $p < 0,05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,350$ gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik tanımı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

İyilik tanımı ile ilgili olumlu içeriğe sahip olan “İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır” (2,01), “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24), “İyilik eden iyilik bulur” (3,19), “İyiliği gizlice yaparım” (2,15) ve “İyilik yapmak beni kötülüklerden korur” (2,43) ifadelerinde iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarların ortalama puanları arasında anlamlı bir fark çıkmıştır. Bu puan farklarına göre iç güdümlü dindarların iyilik tanımı daha olumludur.

Araştırma bulgularına göre “İhtiyaç sahiplerine beğenmediğim eşyalarımı veririm” (0,79), “İyilik yapmaktan çok bana iyilik yapılmasını isterim” (1,97) ve “Yaptığım iyiliğin karşılığını beklerim” (1,45) ifadelerinde de dış güdümlü dindarların ortalama puan farkları anlamlı bir şekilde fazla çıkmıştır. Bu durumu “İyilik yapmanın karşılığı yalnız Allah’tan beklenmelidir” (3,24) ifadesindeki sonuç da desteklemektedir. Çünkü dış güdümlü dindarlar bu ifadeye iç güdümlü dindarlara göre anlamlı bir

şekilde az katılmışlardır. Ali Ayten'in (2009: 154-155) araştırmasında da bizim çalışmamızı destekler sonuçlar çıkmıştır. Bu çalışmaya göre karşılıksız/koşulsuz yardım etme eğilimindekilerin dindarlık puanları, karşılıklı/koşullu yardım etme eğilimindekilerin dindarlık puanlarından daha yüksektir. Yani dindarlık ile diğerkâm yardım etme arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Bahadır da (2002), çalışmasında dindarlık ile diğerkâmlık arasında yüksek düzeyde olumlu bir ilişki bulmuştur (akt. Ayten, 2009: 153).

İyilik tanımı ile ilgili olumsuz içeriğe sahip olan "Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider" (3,48) ve "Yaptığım iyiliğin herkes tarafından bilinmesini isterim" (1,95) ifadelerine de dış güdümlü dindarların katılımı anlamlı bir biçimde fazla olmuştur. Bulgulara göre iç güdümlü dindarlık ile yardımın gizliliğini benimseme arasında; "İyiliği gizlice yaparım" (2,15) ifadesindeki puan farkında görüldüğü üzere olumlu bir ilişki vardır. Yani iç güdümlü dindarlık eğilimine paralel olarak yardımın gizli yapılması ve yapılan yardımla ilgili başkalarının yanında bahsedilmemesi gerektiği düşüncesini benimseme eğilimi de artmaktadır. Ayten (2009: 154); prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini incelediği çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır.

İç güdümlü dindarların iyilik tanımı ile dış güdümlü dindarların iyilik tanımı arasındaki en büyük fark (4,16) "İyilik yapmanın günümüz dünyasında kıymetli bir yeri yoktur" ifadesinde ortaya çıkmıştır. Dış güdümlü dindarların bu ifadeye katılımı iç güdümlü dindarlardan anlamlı bir şekilde fazla olmuştur. Bunun yanında "İyilik yapan kişi istismar edilmektedir" (2,23) düşüncesi de dış güdümlü dindarlar tarafından daha fazla benimsenmiştir. Bu sonuçları; "İyilik eden iyilik bulur" (3,19) ifadesine dış güdümlü dindarların anlamlı bir şekilde az katılmış olması desteklemektedir.

4.5.3. İyilik Yapma Nedenleri Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Bulgulara göre gençler öncelikle Allah rızası için iyilik yapmaktadır (4,23). Bunun yanında iyilik yaptıklarında mutlu da olmaktadır (3,88). Oğuz ve arkadaşlarının (2009) yaptığı çalışmada üniversite öğrencileri iyilik yapma nedenlerini; başkasına yardımcı olmak için, kendileri için, Allah rızası için, insanlık için ve mutlu olduğum için şeklinde sıralamışlardır. Akademisyenlerin ise büyük çoğunluğu iyiliği Allah rızası için, karşısındaki kişinin ihtiyacından dolayı veya mutlu olmak için yapmaktadırlar. Bunun yanında bir kısmı ise karşılığında bir şey bekledikleri için iyilik yaptıklarını belirtmiştir (Karakoç, vd. 2009: 630). Bu araştırmanın sonucu bizim çalışmamızla paralellik göstermektedir.

4.5.4. İç Güdümlü Dindarlık - Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Nedenleri

Tablo 2. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Nedenleri İlişkisi

	Dindarlık Eğilimi	İyilik Yapma Nedenleri
Pearson Korelasyon	1	0,239
Dindarlık Eğilimi	Anlamlılık	0,000
	N	379

	Pearson Korelasyon	0,239	1
İyilik Yapma Nedenleri	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Korelasyon analizinde anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P < 0.05$ ve korelasyon değeri $r=0,239$ 'dur. Bu sonuç dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bulgulara göre; dindarlık eğilimi ile iyilik yapma nedenleri arasında ortalama puan açısından en büyük fark "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde ortaya çıkmıştır. Bu sonuç iç güdümlü dindarların iyiliği daha çok Allah rızası için yapmakta olduklarını göstermektedir. "Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım" (1,95), "Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım" (1,34), "Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım" (2,08) ve "İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım" (2,28) ifadelerine ise daha çok dış güdümlü dindarlar katılmıştır.

4.5.5. İyilik Sayılabilecek Davranışlar Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulgularına göre örneklemin iyilik davranışını çoğunlukla "yardım etme" davranışı olarak algıladığı görülmektedir. "İyilik yoksullara yardım etmektir" ifadesi (4,53) ortalama puan ile ilk sırada, "Yaşlı insanların yükünü taşımak" (4,27) ifadesi de üçüncü sırada yer almıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalarda da benzer şekilde "iyilik" kavramının özellikle "yardım etme davranışı" ile bütünleştiği tespit edilmiştir (Fadıllıoğlu ve Kırnık, 2009: 259; Karakoç, vd., 2009: 630; Küçük, 2009: 105; Oğuz, vd., 2009: 604).

Anne ve babaya güzel davranma (4,41) ifadesi ise ikinci sırada yer almaktadır. Gençler daha sonra ise kişilerin arasını düzeltmeyi (4,26), kötülük yapana engel olmayı (4,24), dürüst olup (4,17), sözünde durmayı (4,11) ve ihtiyaç sahiplerine sevilen şeylerden vermeyi (4,02) iyilik davranışı olarak görmüşlerdir.

Araştırmamızın iyilik sayılabilecek davranışlar bölümündeki maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutu ile ilgili ifadeleri içermektedir. "Allah'a itaat etmek" (3,98), "dini emirleri yerine getirmek" (3,94) ve "iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır" (3,93) ifadelerinin birbirine çok yakın puanlara sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar gençlerin genel olarak iyiliği yardım etme davranışı ile eşleştirmelerine rağmen oldukça yüksek seviyede dini literatürdeki iyilik olarak nitelendirilen bu hususları da bildiklerini göstermektedir.

Öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi", (3,52) ve "Arkadaşına kopya vermek", (3,42) maddelerinin içerikleri olumsuz olmasına rağmen ortalama puanları düşük değildir. Bu sonuç gençlerin bir kısmının kendi lehlerine olabileceklerini düşündükleri bir durumda yanlış bile olsa böyle bir davranışı onayladıklarını göstermektedir.

Araştırmada dikkat çeken diğer bir husus da “Seninle ilişkisini kesen akrabalarla görüşmeye devam etmek”, (3,01) ve “Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” (2,71) maddelerin olumlu içeriklerine rağmen sıralamanın sonlarında yer almalarıdır. Aynı tablodaki “Sabırlı olmak” (3,73) ve “Öfkesine hâkim olmak” (3,50) ifadelerinin önceki ifadelere yakın bir sıralamada olması da bu durumla örtüşmektedir. Gençlerin içinde buldukları dönem itibarıyla ahlâki yargılarında değişiklikler olabilmektedir. Ayrıca bu dönemde daha heyecanlı ve sabırsızdırlar. Özellikle haksızlıklar karşısında çok duyarlıdırlar. Bu nedenle doğal olarak kendilerine bir kötülük yapıldığında bunu affetme veya iyilikle karşılık verme hepsinin kolay kabulleneceği bir eylem değildir. Bu özellikler ancak ahlâki yetkinliğe ulaşılması durumunda gerçekleşebilmektedir. Karakoç’un (2009: 630) çalışmasında ise akademisyenlerin çoğu kendilerine kötülük yapan kimseye iyilik yapacaklarını belirtmişlerdir. Bu sonuç da açıklamalarımızı doğrulamaktadır.

Ortalama puan bakımından en son sırada “Zenginin malını çalıp yoksula vermek” (1,99) ifadesi yer almıştır. Gençlerin çok büyük çoğunluğu bu davranışı onaylamamıştır. Bu sonuçla “Kötülük yapana engel olmak” (4,24) ve “Dürüst olmak” (4,17) ifadelerinin sonuçları arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

4.5.6. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar

Tablo 3. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Sayılabilecek Davranışlar İlişkisi

		<i>Dindarlık Eğilimi</i>	<i>İyilik Sayılabilecek Davranışlar</i>
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,359
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Sayılabilecek Davranışlar	Pearson Korelasyon	0,359	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P < 0,05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,359$ gibi bir değer çıktığı için iç güdümlü dindarlık ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Araştırmamızda iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlar arasında “İyilik yoksullara yardım etmektir” (0,09) ifadesini benimseme konusunda anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Gençler bu sonucu destekleyecek şekilde bir yardım davranışı olarak “Yaşlı insanların yükünü taşımak” (0,98) ifadesini ilk sıralarda tercih etmişlerdir. Yine bu ifadede de dindarlık eğilimi yönünden -iç güdümlü dindarlar lehine- bir fark görülmüştür.

Anne- babaya güzel davranma; gençlerin yoksullara yardımdan sonra iyilik olarak kabul ettiği en önemli iyilik sayılabilen davranış olarak tespit edilmiştir. Bu ifadeye katılımda iç güdümlü dindarlar lehine bir fark (1,18) söz konusudur. Dini ve ahlâki değerlerimiz içinde anne ve baba hakkının

öneminin büyük olması, onlara güzel davranmanın sürekli olarak teşvik edilmesi ve öğütlenmesi bu hususta motive edici bir unsur olmakla beraber aynı zamanda bir görev ve sorumluluk hissini de beraberinde getirmektedir. Bu duyguya sahip olma iç güdümlü dindarlarda daha fazla olabilir. Bunun dışında bir dindarlık eğiliminden bağımsız olarak da bireyler anne ve babaya güzel davranılması konusunda ortak bir düşünce ve hissiyat içerisinde olabilmektedir. Çünkü insanların anne ve babalarına fitri olarak yakınlık duymaları ve sevgi beslemeleri onlara güzel davranmalarını sağlamaktadır.

Araştırma bulgularına göre iyilik davranışı olarak; sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verilmesi (3), insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunulması (2,99) ve güler yüzlü olunması (2,67) ifadelerini iç güdümlü dindarlar daha fazla benimsemişlerdir. Yapılan araştırmalar dindarlık eğiliminin bu davranışlarla anlamlı bir ilişkisi olduğunu göstermektedir. Örneğin Batson (1976) , çalışmasında iç güdümlü dindarların yardım etme konusunda dış güdümlü ve sorgulayıcı dindarlara göre daha duyarlı olduklarını ortaya koymuştur. Watson ve arkadaşlarının çalışmasında da iç güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur (Ayten, 2009: 79).

Darley ve Batson (1973), Batson ve Gray (1981), Batson, Schoenrade ve Ventis (1985) gibi araştırmacıların çalışmalarında da iç güdümlü dindarlık ve kısmen sorgulayıcı dindarlık ile yardım etme davranışı arasında olumlu bir ilişki bulunmuştur. Bu çalışmalarda dış güdümlü dindarlık ve yardım etme davranışı arasındaki ilişki olumsuz olarak tespit edilmiştir (akt. Ayten, 2009: 80). Ülkemizde Ayten (2009: 153) tarafından yapılan ve prososyal davranışlar, dindarlık ve empati ilişkisini inceleyen çalışmada da dindarlığın inanç ve etki boyutunun yardım etme eğilimi üzerinde olumlu katkısının olduğu görülmüştür.

İyilik Algısı ölçeğindeki bazı maddeler iyilik kavramının inanç ve ibadet boyutuna ilişkin ifadeleri içermektedir. “Allah’a itaat etmek” (3,74), “dini emirleri yerine getirmek” (3,67) ve “iyilik ibadetlerin hakkıyla yapılmasıdır” (2,77) ifadelerinde dindarlık eğilimi açısından anlamlı bir fark çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeleri dış güdümlü dindarlardan daha fazla benimsemişlerdir.

Araştırma bulgularına göre iç güdümlü dindarlar ile dış güdümlü dindarlar arasında en büyük fark “öfkesine hâkim olma” (3,88) ifadesinde ortaya çıkmıştır. İç güdümlü dindarlık ile öfkesine hâkim olma arasında olumlu bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca “Sabırlı olmak” (2,58) ve “Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” (3,41) ifadelerinde de bu durumu destekleyecek şekilde bir fark çıkmıştır. Literatürde özellikle affetme ve dindarlık ilişkisini araştıran çalışmalarda bu sonucu destekleyen bulgular elde edilmiştir. Jose ve Alfons’un (2007) araştırmasında dindarlık ile affetme arasında olumlu ilişki bulunmuştur. Amerika’da yaptıkları araştırmada Webb ve arkadaşları (2005) ibadetleri yerine getirmede daha hassas olan ve iç güdümlü dini inanca sahip kişilerin affetme kabiliyetinin daha yüksek olduğunu saptamışlardır (akt. Ayten, 2009: 124-125). Ülkemizde yapılan ve affetme eğilimi ile dindarlık ilişkisini inceleyen çalışmada da bu ikisi arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunmuştur (Ayten, 2009: 124).

4.5.7. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler Alt Grubu Ortalama Puanlarının Değerlendirmesi

Araştırma bulgularına göre gençler iyilik yaptıktan sonra en çok mutlu olmakta (4,35) ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmektedirler (4,30). Bu konuyla ilgili ilköğretim öğrencileriyle yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Fadilloğlu ve Kırnık, 2009: 257). Araştırmamızın bulgularına göre iyilik yapma sonucu gururlananların puanı 3,67'dir. İyilik yaptıktan sonra pişman olanlar ise azdır (1,79).

4.5.8. İç Güdümlü Dindarlık-Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler

Tablo 4. Dindarlık Eğilimi ve İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler İlişkisi

		Dindarlık Eğilimi	İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler
Dindarlık Eğilimi	Pearson Korelasyon	1	0,342
	Anlamlılık		0,000
	N	379	379
İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler	Pearson Korelasyon	0,342	1
	Anlamlılık	0,000	
	N	379	379

Korelasyon analizi sonucunda anlamlılık değeri $p=0,000$ çıkmıştır. $P < 0.05$ olduğu ve korelasyon değeri $r=0,379$ gibi bir değer çıktığı için dindarlık eğilimi ile iyilik yaptıktan sonra hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bulgulara göre gençlerin dindarlık eğilimleri yönünden en büyük fark "Allah'ın rızasını kazandığımı düşünürüm" (2,56) ifadesinde çıkmıştır. İç güdümlü dindarlar bu ifadeyi daha çok benimsemişlerdir. Araştırmada iyilik yapma nedenleri arasında "Allah rızası için iyilik yaparım" (2,95) ifadesinde iç güdümlü dindarlar lehine ortaya çıkan sonuç da bu durumu desteklemektedir. "Gururlanırım" (1,35) ifadesi ters olarak kodlanmış bir madde olmasına rağmen burada iç güdümlü dindarların puanı daha fazla çıkmıştır. İyilik yaptığım için pişman olurum (2,31) ifadesini ise dış güdümlü dindarların daha çok benimsemiş olduğu görülmektedir.

4.6. Dindarlık Eğilimi ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

4.6.1. İç Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Cinsiyet

Dindarlık eğilimi (ölçek) ile cinsiyet (nominal) arasındaki ilişkiyi incelemek için Eta katsayısına bakılmıştır. Burada Eta değeri 0,079 çıkmıştır. Dindarlık eğilimi ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir.

Ülkemizde yapılan araştırmalar dindarlık ve cinsiyet ilişkisine dair farklı sonuçlar vermiştir. Yapılan çalışmaların bir kısmında erkeklerin dindarlık düzeyi kızlara göre daha yüksek bulunmuştur (Kula, 2001: 151; Mehmedoğlu, 1999; Onay, 2004: 102-103). Bazı çalışmalarda da kızların dindarlık düzeyi daha yüksek tespit edilmiştir (Ayten, 2009: 119; Gürsu, 2011: 170; Kılıç, 2011: 72). Araştırmaların bir kısmında ise bu çalışmada da olduğu gibi dindarlık ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır (Atalay, 2005: 186; Cirhinlioğlu, 2006; apar, 2008: 89; etin, 2010: 79; Kıracı, 2007: 128).

4.6.2. İ Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ve Okul Türü

Dindarlık eğilimi ile okul türü arasındaki ilişkiyi incelemek üzere Eta katsayısına bakılmıştır. İ güdümlü dindarlık ve dış güdümlü dindarlık ile okul türü arasındaki Eta katsayısı 0,379 çıktığı için iki değişken arasındaki ilişki anlamlıdır.

Araştırmamızda; Tevfik İleri İmam- Hatip Lisesi 17,13, zel Pınar Koleji ağlayan Anadolu Lisesi 16,09, Balgat Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 15,70, Ömer Seyfettin Lisesi 15,64 ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesi 15,34 dindarlık eğilimi ortalama puanına sahip çıkmıştır. İmam-hatip lisesi ğrencilerinde i güdümlü dindarlık eğiliminin daha fazla olması beklenen bir durumdur. Çünkü bu okullarda normal lise müfredatının yanında dini eğitim de verilmektedir. Ayrıca bu okullara çocuklarını gönderen ailelerin sosyo- kültürel yapısı ve dini kimliği de bu hususta etkili olmaktadır. Araştırmamızda imam- hatip lisesinden sonra en yüksek i güdümlü dindarlık puanını özel lise öğrencileri almıştır. Bunun nedeni ise anket uygulaması yaptığımız özel liseye daha ziyade dini hassasiyetleri olan ailelerin çocuklarını gönderiyor olmasıdır. Bu sonuç imam-hatip lisesi öğrencileri için yapılan açıklamayı doğrular niteliktedir.

Ülkemizde yapılan çeşitli çalışmalarda da dindarlık ve okul türü arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya konulmuştur. Kula'nın (2001: 152); ergenlerin kimlik ve din ilişkisini incelediği çalışmasında dindarlık bakımından en yüksek puanı imam-hatip lisesi öğrencileri, en düşük puanı ise Anadolu lisesi öğrencileri almıştır. Onay'ın (2004: 127) alışmasında dindarlık ortalaması en yüksek okul yine imam-hatip lisesi çıkmış, en düşük dindarlık puanı ise özel lise ğrencilerinin olmuştur. Bu çalışmaların bulgularına benzer sonuçlara apar (2008: 91) ve Gürsu da (2011: 174) ulaşmıştır. Lise ğrencilerinin değer yönelimlerini inceleyen Küçük (2009: 133), maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar bağlamında okul türleri arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu belirlemiştir.

4.6.3. İ Güdümlü Dindarlık- Dış Güdümlü Dindarlık ile Yaş, Sınıf ve Sosyo- ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

Araştırma bulgularına göre; dindarlık eğilimi ile yaş (anlamlılık değer $p=0,277$, korelasyon değer $r=0,056$) ve sınıf arasında bir ilişki görülmemiştir (anlamlılık değer $p=0,182$, Spearman korelasyon değer $r=0,069$). Bunun nedeni örneklemin yaş aralığının birbirine çok yakın olması olabilir. Dindarlık

eğilimi ile sosyo-ekonomik düzey arasında da anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir (anlamlılık değeri $p=0.043$, Spearman korelasyon değeri $r=-0,040$).

4.7. İyilik Algısı ve Demografik Değişkenler Arasındaki İlişki

4.7.1. İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları ve Cinsiyet Arasındaki İlişki

Yapılan istatistikî işlemde Cinsiyet değişkeni ve İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Cinsiyet ve iyilik tanımı (eta katsayısı 0,156), cinsiyet ve iyilik yapma nedenleri (Eta değeri 0,203), Cinsiyet ve iyilik sayılabilecek davranışlar (Eta değeri 0,114), cinsiyet ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (Eta değeri 0,184) alt boyutlarındaki düşük düzeydeki anlamlı ilişki kız öğrenciler lehinedir.

Araştırmanın bulgularına göre; kız öğrencilerin iyilik tanımının daha olumlu olduğu, erkeklerin kızlara göre daha çok toplumsal statü, toplumsal ve kişisel beklenti ve yine kişisel tatmin vb. nedenlerle iyilik yapma eğiliminde oldukları görülmüştür. İyilik sayılan davranışlar içinde en büyük fark erkekler lehine Allah'a itaat etme ifadesinde ortaya çıkmıştır. Ancak kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, güler yüzlü olma, sabırlı olma ve öfkesine hâkim olmada kız öğrenciler lehine düşük düzeyde anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Bulgulara göre iyilik yaptıktan sonra Allah'ın rızasını kazandığını düşünme noktasında cinsiyetler arası anlamlı bir fark görülmemiştir. "Gururlanırım" ve "iyilik yaptığım için pişman olurum" ifadelerinde erkekler, "mutlu olurum" ifadesinde ise kızlar lehine anlamlı bir fark çıkmıştır. Genel olarak kızların iyilik yaptıktan sonra erkeklere göre daha fazla olumlu duygular içerisinde oldukları saptanmıştır.

4.7.2. İyilik Algısı Ölçeği Alt Grupları ile Okul Türü Arasındaki İlişki

4.7.2.1. İyilik Tanımı ve Okul Türü

Yapılan istatistikî analize göre eta katsayısı 0,213 çıkmış ve okul türü ve iyilik tanımı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. En olumlu iyilik tanımına 94,01 ortalama puanla İmam- hatip lisesi öğrencilerinin sahip olduğu görülmüştür. En düşük puan ise 88,92'dir ve Anadolu Lisesi ile normal Lise öğrencilerine aittir.

Bulgulara göre okul türleri arasında iyilik tanımı yönünden en büyük fark "Her türlü iyilik sadaka yerine geçer" (1,04) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam- hatip lisesi öğrencileri benimserken, meslek lisesi öğrencileri en düşük puanı almıştır. "İyilik kişiye dünya ve ahiret mutluluğunu kazandırır" ifadesinde imam –hatip lisesi (4,48) ve özel lise (4,51) arasında anlamlı bir fark görülmezken, Anadolu lisesi (3,86) ile bu liseler arasında anlamlı bir fark (0,73) görülmüştür. "Yaptığım iyiliğin övülerek anlatılması hoşuma gider" ifadesinde de yine imam –hatip lisesi (2,08) ve özel lise (2,06) arasında anlamlı bir fark görülmezken, normal lise ile anlamlı bir fark (0,67) ortaya çıkmıştır.

4.7.2.2. İyilik Yapma Nedenleri ve Okul Türü

Yapılan istatistikî analizde Eta katsayısı 0,190 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Bulgulara göre İmam-Hatip Lisesi, 30,96 iyilik yapma nedenleri ortalama puanı ile ilk sırada yer almıştır. Okul türleri arasında en büyük fark “Allah rızası için iyilik yaparım” (0,97) ifadesinde imam-hatip lisesi ile Anadolu lisesi arasında görülmüştür. Okul türleri arasında en küçük fark ise “Beni mutlu ettiği için iyilik yaparım” (0,32) ifadesinde özel lise ile meslek lisesi arasında bulunmuştur. “Vicdanımı rahatlattığı için iyilik yaparım” (0,53) ifadesi en fazla özel lise, en az ise imam-hatip lisesi tarafından benimsenmiştir. Bu sonucun tam tersi “Büyüklerimin gözüne girmek için iyilik yaparım” (0,51) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi öğrencileri, en az ise özel lise öğrencileri benimsemiştir. “Toplumda saygı görmek için iyilik yaparım” (0,37) ifadesine de en fazla Anadolu lisesi öğrencileri, en az ise imam-hatip lisesi öğrencileri katılmıştır. “Karşılığında iyilik yaptığım kişilerden bir şey beklediğim için iyilik yaparım” (0,4) ifadesini en fazla normal lise öğrencileri, en az ise özel lise öğrencileri benimsemiştir. “İnsanlar tarafından övüleceğim için iyilik yaparım” (0,57) ifadesine ise puanları birbirine çok yakın olarak (1,64- 1,65) en az özel lise ve imam-hatip lisesi öğrencileri, en fazla ise meslek lisesi öğrencileri katılmıştır.

4.7.2.3. İyilik Sayılabilecek Davranışlar ve Okul Türü

Eta katsayısı 0,322 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-Hatip Lisesi, 84,72 iyilik sayılabilecek davranışlar puanı ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 74,61’dir ve meslek lisesine aittir.

Bulgulara göre iyilik sayılabilen davranışlarda okul türleri arasında en büyük fark “Seninle ilişkisini kesen akrabanla görüşmeye devam etmek” (1,22) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeyi en fazla imam-hatip lisesi öğrencileri (3,89), en az ise Anadolu lisesi öğrencileri (2,67) benimsemiştir. Okul türleri arasında en küçük fark ise “Kötülük yapana engel olmak” (0,27) ifadesinde özel lise (4,38) ile Anadolu lisesi (4,11) arasında tespit edilmiştir.

İmam-hatip lisesi öğrencileri; anne babaya güzel davranma, dürüst olma, sözünde durma, sevdiğimiz şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, akrabalık bağlarını güçlendirme, sabırlı olma, öfkesine hâkim olma, ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme ve kötülük yapan kimseye iyilik yapma gibi ifadeleri diğer okul türlerine göre anlamlı bir şekilde daha fazla benimsemiştir. “Zenginin malını çalıp yoksula vermek” ise imam-hatip lisesi öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur.

Özel lise öğrencileri ile diğer okul türleri arasında en fazla yoksullara yardım etme, yaşlı insanların yükünü taşıma, kişilerin arasını düzeltme, kötülük yapana engel olma, Allah’a itaat etme, dini emirleri yerine getirme, ibadetleri hakkıyla yapma ve insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma ifadelerinde fark görülmüştür.” Bana kötülük yapan kimseye iyilik yaparım” ise özel lise öğrencilerinin en az katıldığı ifade olmuştur.

Anadolu Lisesi “Güler yüzlü olmak” ifadesini en fazla benimseyen okul olmuştur. “Zenginin malını çalıp yoksula vermek” ifadesine de yine en fazla Anadolu lisesi katılmıştır. Bunun yanında yoksullara yardım etme, Allah’a itaat etme, dini emirleri yerine getirme, ibadetleri hakkıyla yapma,

arkadaşa kopya verme ve ilişkisini kesen akraba ile görüşmeye devam etme Anadolu lisesinin en az katıldığı ifadelerdir.

Normal lise öğrencilerinin diğer okul türleri içerisinde en yüksek ortalama puanı; öğretmenin tüm öğrencilere yüksek not vermesi ifadesinden aldıkları görülmüştür. Sözünde durma, akrabalık bağlarını güçlendirme ve öfkesine hâkim olma ise normal lise öğrencilerinin en az katıldığı ifadeler olmuştur.

Meslek lisesi öğrencileri diğer okul türlerine göre en düşük ortalama puana sahip çıkmıştır. İyilik sayılabilen davranışlarla ilgili olumlu anlamda en yüksek puana hiçbir ifadeye ulaşamamıştır. Anne-babaya güzel davranma, yaşlı insanların yükünü taşıma, kişilerin arasını düzeltme, dürüst olma, sevilen şeylerden ihtiyaç sahiplerine verme, insanları sevindirecek iyi söz ve davranışlarda bulunma, güler yüzlü olma ve sabırlı olma meslek lisesinin diğer okul türlerine göre daha az katıldığı ifadelerdir.

Sonuç olarak okul türü ile iyilik sayılabilecek davranışlar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Bu liselerde normal eğitimin yanında din eğitiminin de yapılıyor olması bu sonucu meydana getirmiştir. Lise öğrencilerinin değer tercihlerini inceleyen Yağcı da (2006: 101), çalışmasında imam- hatip lisesi öğrencilerinin genel liselerde öğrenim gören öğrencilerden daha fazla “iyilikseverlik” değerine önem verdiklerini tespit etmiştir. Lise gençliği ve değer yönelimlerini inceleyen Küçük de (2009: 133) çalışmasında maneviyat, erdemlilik ve sosyal sorumluluklar gibi değerlere bağlılığın imam-hatip lisesinde diğer okul türlerine göre daha yüksek olduğunu bulmuştur.

4.7.2.4. İyilik Yapma Sonucunda Hissedilenler ve Okul Türü

Yapılan istatistikî işlem sonucu Eta katsayısı 0,354 çıkmıştır. Buna göre iki değişken arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Verilere göre Tefvik İleri Anadolu İmam-Hatip Lisesi 16,31 puan ile ilk sırada yer almıştır. En düşük puan ise 14,46’dır ve Mehmet Emin Resulzade Anadolu Lisesine aittir.

Bulgulara göre “İyilik yaptıktan sonra mutlu olurum” (0,4) ifadesine 4,59 ortalama puanla en fazla imam-hatip lisesinin (5), 4,19 puanla ise en az Anadolu lisesinin (2) katıldığı görülmüştür. “Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm” (0,84) ifadesi de 4,67 ortalama puanla yine en fazla imam-hatip lisesi (5), 3,83 puanla ise en az Anadolu lisesi (2) tarafından benimsenmiştir. İyilik yapma sonucunda hissedilenler ile okul türleri arasında en büyük fark da “Allah’ın rızasını kazandığımı düşünürüm” (0,84) ifadesinde görülmüştür. Bu ifadeye imam- hatip lisesine çok yakın bir puanla (4,64) özel lisenin de katıldığı görülmüştür.

“Gururlanırım” (3,95) ve “İyilik yaptığım için pişman olurum” (2,08) ifadelerini en fazla benimseyen okul türü normal lise (3) olmuştur. İmam-hatip lisesinin de (5), 3,33 ortalama puanla “Gururlanırım” ifadesine en az katılan okul türü olduğu görülmüştür. “İyilik yaptığım için pişman olurum” ifadesini de 1,6 puanla özel lise (4) ve 1,61 puanla imam-hatip lisesinin (5), en az benimseyen okul türleri olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak okul türü ile iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. İmam-hatip lisesi ile diğer okul türleri arasında imam-hatip lisesi lehine anlamlı bir fark bulunmuştur.

4.7.2.5. İyilik Algısı Alt Grupları ile Yaş, Sınıf ve Sosyo-ekonomik Düzey Arasındaki İlişki

Yaş ile iyilik tanımı (korelasyon değeri $r=0,056$), iyilik sayılabilecek davranışlar (korelasyon değeri $r=0,003$) ve iyilik yaptıktan sonra hissedilenler (korelasyon değeri $r=0,088$) arasında bir ilişki görülmemiştir. Yaş ile iyilik yapma nedenleri arasında düşük düzeyde (korelasyon değeri $r=0,119$) anlamlı bir ilişki çıkmıştır.

Sınıf ile iyilik tanımı (anlamlılık değeri $p=0,525$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,033$), iyilik sayılabilecek davranışlar (anlamlılık değeri $p=0,783$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,014$) ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (anlamlılık değeri $p=0,275$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,056$) arasında bir ilişki olmadığı görülmüştür. Sınıf ile iyilik yapma nedenleri arasında ise düşük düzeyde (anlamlılık değeri $p=0,018$ ve spearman korelasyon değeri $r=0,122$) anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Sosyo-ekonomik düzey ve iyilik tanımı (anlamlılık değeri $p=0,228$ spearman korelasyon değeri $r=0,062$), iyilik yapma nedenleri (anlamlılık değeri $p=0,351$ ve korelasyon değeri $r= -0,048$), iyilik sayılabilecek davranışlar (anlamlılık değeri $p=0,742$ ve korelasyon değeri $r= -0,017$) ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler (anlamlılık değeri $p=0,520$ ve korelasyon değeri $r=0,033$) alt grupları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

5. Sonuç

Lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasındaki ilişkinin incelendiği bu araştırma Ankara ilinde bulunan beş farklı lise türünde lise 1. ve 3. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Örneklem grubu 379 kişiden oluşmuştur. Dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki anket tekniği kullanılarak elde edilen bulgular doğrultusunda ortaya konmuştur. Araştırmada cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenlerle iç güdümlü- dış güdümlü dindarlık ve iyilik algısı alt grupları arasındaki ilişki de incelenmiştir. Araştırmada öncelikle örneklem grubundaki gençlerin genelinde dindarlık eğilimi ve iyilik algısı düzeyleri tespit edilmiştir. Daha sonra ise iç güdümlü-dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve demografik değişkenlerle dindarlık eğilimi ve iyilik algısı arasındaki ilişki ele alınmıştır. Bulgulardan elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

Araştırma bulgularına göre örneklem grubundaki gençlerin (% 60,7)'si iç güdümlü dindarlık eğilimine sahiptir. Genel olarak iyilik algıları olumlu yönde gelişmiştir. İyiliği öncelikle Allah rızası için yapma eğilimindedirler. İyilik davranışını çoğunlukla yardım etme davranışı olarak algılamışlardır. İyilik yaptıktan sonra ise çok mutlu olmuş ve Allah'ın rızasını kazandıklarını düşünmüşlerdir.

Araştırmada temel olarak iç güdümlü –dış güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ve alt grupları arasındaki ilişki incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi bulgularına göre iç güdümlü dindarlık ile iyilik

tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler alt grupları arasında pozitif yönde anlamlı, dış güdümlü dindarlık ile ise negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Bu sonuç; “Dindarlık eğilimi ile iyilik algısı arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki, dış güdümlü dindarlıkla iyilik algısı arasında ise negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.” şeklindeki ana hipotezimizi desteklemiştir. Benzer biçimde “İç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı ölçeği alt grupları olan iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki vardır. İç güdümlü dindarlarda genel olarak iyilik algısı daha olumludur.” şeklindeki hipotezimiz de desteklenmiştir.

Araştırmada iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık ile cinsiyet, yaş, sınıf, okul türü ve sosyo-ekonomik düzey gibi demografik değişkenler arasındaki ilişki de incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre dindarlık eğilimi ile cinsiyet, yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. İç güdümlü dindarlık ile okul türü arasında ise pozitif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiş ve İmam- Hatip Lisesi diğer okul türlerine göre daha fazla iç güdümlü dindarlık eğilimine sahip çıkmıştır.

Araştırmada iyilik algısı ve alt grupları ile cinsiyet ve okul türü değişkenleri arasındaki ilişkiler de tespit edilmiştir. Bu bölümde elde edilen bulgulara göre cinsiyet ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucunda hissedilenler arasında düşük düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Sonuçlar kızların genel iyilik algısının erkeklere göre daha olumlu olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmada okul türü ile iyilik algısı ve alt grupları arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Okul türü ile iyilik tanımı, iyilik yapma nedenleri, iyilik sayılabilecek davranışlar ve iyilik yapma sonucu hissedilenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. İmam-Hatip lisesinin genel iyilik algısının diğer okul türlerinden daha olumlu olduğu tespit edilmiştir.

Demografik değişkenlerden yaş, sınıf ve sosyo-ekonomik düzey ile İyilik Algısı alt grupları arasında – yaş ve sınıf ile iyilik yapma nedenleri alt grubu hariç- anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Sonuç olarak bu araştırmada elde edilen bulgular; ana hipotezimizi desteklemiş ve lise düzeyinde bulunan gençlerde iç güdümlü dindarlık ile iyilik algısı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Bu çalışmanın anket uygulaması 14-18 Mayıs 2012 tarihleri arasında yapılmıştır. Gerekli izinler Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Rektörlüğü Öğrenci İşleri Daire Başkanlığından (Sayı: B. 30.2.OGÜ.0.72.00.302.08.01 1104-3015, Tarih: 25 Nisan 2012) ve Ankara Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğünden (Sayı: B. 08.4.MEM. 0.06.20.01-60599/35220, Tarih: 10 Mayıs 2012) alınmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler de Milli Eğitim Müdürlüğünde incelenmiş ve anket kâğıtları resmi olarak onaylanmıştır.

Uygulama tüm bu resmi izinlerden sonra gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın veri toplama süreci 2020 yılından öncedir ve bu nedenle ayrıca etik kurul izni gerekmemiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Bu makale, Emine Zehra Bilge'nin Yrd. Doç. Dr. Mustafa Naci Kula danışmanlığında hazırladığı "Liseli Gençlerde İç ve Dış Güdümlü Dindarlık ve İyilik Algıları (Ankara Örneği)" isimli Yüksek Lisans Tezinden oluşturulmuştur.

Çıkar Beyanı

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Ağırkaya, G. (2009), *Kur'an-ı Kerim'de Birr* . (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdoğan, A. (2011), *Sosyal Ahlak*, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Allport, G.W. ve Ross, J.M. (1967), Personal Religious Orientation and Prejudice, *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 432-433.
- Armaner, N. (1980), *Din Psikolojisine Giriş I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Atalay, T. (2005), *İlköğretim ve Liselerde Dindarlık*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Aydın, M.S. (1992), *Din Felsefesi*, Ankara: Selçuk Yayınları.
- Ayten, A. (2009), *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayten, A. (2009), Affedicilik ve Din: Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 37, 111-128.
- Bahadır, A. (2006), Ergenlik Döneminde Dini Şüphe ve Tereddütler, H. HÖKELEKLİ, içinde, *Gençlik Din ve Değerler Psikolojisi*, (s. 307-368) İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Başaran, İ.E. (1994), *Eğitim Psikolojisi*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Batson, C. D. (1976), *Religion as Prosocial: Agent or Double Agent?* , 12 Nisan 2013 tarihinde <http://www.jstor.org/discover/10.2307> adresinden alındı.
- Buhari, Muhammed (1981), *El- Camiu's- Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2006), *Üniversite Öğrencilerinde Utanç Eğilimi, Dini Yönelimler, Benlik Kurguları ve Psikolojik İyilik Hali Arasındaki İlişkiler* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cirhinlioğlu, F.G. (2010), *Din Psikolojisi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Clouse, B. (2000), Ergenlerde Ahlak Gelişimi ve Cinsellik, çev. Turgay Gündüz, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 9 (9), No: 9, 715-753.

- Cüceloğlu, D. (2009), *İnsan ve Davranışı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çapar, B. (2008), *Farklı Orta Öğretim Öğrencilerinde Dindarlık ile Benlik Saygısı Arasındaki İlişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Çantay, H. B. (1972), *Kur'an'ı Hakim ve Meal-i Kerim*, İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.
- Çetin, F. (2010), *Orta Öğretim Düzeyi Gençlerde Dindarlık-Empati İlişkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Devellioğlu, F. (1996), *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Doğan, D. M. (1996), *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Fadilloğlu, P. ve Kırnık, D. (2009), İlköğretim Öğrencilerinin İyilik Algıları, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde ss. 252-261, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Güngör, E. (2008), *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Güngör, E. (2010), *Değerler Psikolojisi Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Gürses, İ. (2001), *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Bursa: Arasta Yayınları.
- Gürses, İ. (2010), *Dindarlık ve Kişilik*, Bursa: Emin Yayınları.
- Gürsu, O. (2011), *Ergenlik Döneminde Psikolojik Sağlık ve Dindarlık İlişkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Hökelekli, H. (1993), *Din Psikolojisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Hökelekli, H. (2010), *Din Psikolojisine Giriş*, İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2011), *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Izutsu, T. (2003), *Kur'an'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Karakoç, N. vd. (2009), Akademisyenlerin İyilik Kavramı ve İyilik Yapma Konusundaki Düşüncelerinin İncelenmesi, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* ss. 629-630, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Karaman, H. , Topaloğlu, B. (1977), *Arapça-Türkçe Yeni Kamus*, İstanbul: Ana Neşriyat.
- Karaman, H. vd. (2007), *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (5), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kayıklık, H. (2000), *Dini Yaşayış Biçimleri: Psikolojik Temelleri Açısından Bir Değerlendirme*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kılıç, M. (2011). Değerler Filozofisi ve Hukuksal Değerler, Eğitime Bakış Dergisi, No: 19, ss: 51-54.
- Kıraç, F. (2007), *Dindarlık Eğilimi, Varoluşsal Kaygı ve Psikolojik Sağlık* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Koç, M. (2004), Gelişim Psikolojisi Açısından Ergenlik Dönemi ve Gelişim Özellikleri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 231-256.
- Kula, M.N. (2001), *Kimlik ve Din*, İstanbul: Ayışığı Kitapları.

- Küçük, L. (2009), *Lise Gençliği Değerleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Mehmedoğlu, A.U. (1999), *Dindarlarda ve Dindar Olmayanlarda Kişilik Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Müslim, Bin Haccac (1981), *El-Camiu's Sahih*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Oğuz, S. Vd. (2009), Üniversite Öğrencilerinin İyilik Yapma Eğilimlerinin Değerlendirilmesi, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde ss. 596-605, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları
- Onay, A. (2004), *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Okumuş, E. (2005), *Gösterişçi Dindarlık*, İstanbul: Ark Yayınları.
- Okumuş, E. (2010), Toplum ve Ahlak Eğitimi, *Eğitime Bakış Dergisi*, 18, 28-32.
- Okumuş, E. (2011), *Ahlak ve Siyaset*, 10 Ağustos 2013 tarihinde <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=1105> adresinden alındı.
- Okumuş, M. (2002), Kur'an'da Birr Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 5, (14), 97- 115.
- Sambur, B. (2007), *İslam'ın Aktüel Değeri*, Ankara: Katkı Yayınları.
- Şeltut, M. (2001), Bakara Suresinin Gerdanlığı Birr (İyilik) Ayetinin Tefsiri, çev. İdris Şengül, *Tasavvuf Dergisi*, 7, 321-335.
- Toksarı, A. (1992), Birr, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, VI, 205, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Topçu, N. (2010), *Ahlak*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Turgay, N. (2009), Kur'an'da İyilik Kavramı, *I.Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde ss.368-381, Elazığ: Elazığ Milli Eğitim Müdürlüğü Yayınları.
- Uysal, E. (2005), Dindarlığın Ahlaki Temeli Üzerine Bazı Düşünceler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14, (1), 41-59.
- Vergote, A. (1978), Çocuk ve Din, çev. Erdoğan Fırat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXII, 315-329.
- Yağcı, H. (2006), *Orta Öğretim Öğrencilerinin Değer Yönelimleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yapıcı, A. (2002), Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık, *Çukurova İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, (2), 76-117.
- Yavuzer, H. (1999), *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

YAYIN POLİTİKASI

1. Yayınlanmak üzere dergiye gönderilen çalışmaların daha önce hiç bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere başka bir derginin değerlendirme sürecine alınmamış veya başka bir yerde yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir.
2. Değerlendirme sürecinde olan ve yayımlanan yazıların sorumluluğu tümüyle yazar(lar)a aittir. Dergide yayımlanan yazılar Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nin görüşünü yansıtmaz.
3. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımlanmak üzere kabul edilen ve yayımlanan yazıların yazılı ve elektronik ortamda, başka bir işleme gerek kalmaksızın, bütün yayın haklarına sahip olur.
4. Dergide, Türkçe ve İngilizce dillerinde yazılmış yazılar yayımlanır. Almanca, Fransızca ve Arapça hazırlanan yazılara da yer verilebilir.
5. Araştırma konusu makale ve yazı herhangi bir kurum tarafından destek görmüş veya tezden üretilmiş ise bu durum eser başlığının son kelimesi üzerine (*) işareti konularak aynı sayfada dipnot olarak belirtilmelidir. Tezden üretilen makalelerde, tezi yazar, yazarlar sıralamasında birinci sırada yer alır.
6. Dergiye gönderilen çalışmalar, bir Yayın Kurulu üyesi tarafından ön değerlendirmeye tabi tutulur. Ön değerlendirmeye alınan makale ve yazılara ilişkin her türlü şekil ve içerik değişiklikleri istenebilir.
7. Hakem inceleme sürecinin başlatılmasına Editör ve Yayın Kurulu karar verir. Ön değerlendirmeyi geçen yazılar, en az iki hakem tarafından incelenir.
8. Hakemler, Türkiye'deki üniversitelerde görev yapan profesör ve doçent öğretim üyeleridir. Yayın Kurulu tarafından gerekli görülmesi halinde yurtdışındaki üniversitelerde görevli doçent ve profesörler arasından da hakem seçilebilir. Gelen yazının uzmanı profesör ve doçent bulunamaması halinde konunun uzmanı olan doktor öğretim üyesi ya da doktoralı bilim insanları da hakem olarak seçilebilir.
9. Makale değerlendirme sürecinde yazar ve hakem isimleri gizli tutulur.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

10. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makale veya yazıların yayımlanmasına, raporlar çerçevesinde yazar(lar)dan düzeltme, ek bilgi ve kısaltma istenmesine veya yayımlanmamasına karar verilir ve yazar(lar)a bildirilir.
11. Yazar(lar), hakemler tarafından istenilen bütün değişiklikleri yapmakla yükümlüdür. İstenilen değişiklikler yapılmadan makale ve yazılar basılamaz. Yazar(lar), yaptıkları değişiklikleri içeren bir raporu, düzeltilmiş makale veya yazılarıyla birlikte dergiye gönderirler.
12. Bir yazarın aynı sayıda veya birbirini takip eden iki sayıda birden fazla makalesi yayımlanamaz.
13. Dergiye gönderilen yazılar yazar(lar)ına iade edilmez.
14. Bu dergi açık erişimi sağlama politikasını benimsemektedir. Yayımlanan sayılar bu politikaya uygun olarak açık erişime sunulmaktadır.
15. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi en yüksek yayın etiği standartlarını korumak için COPE (Committee on Publication Ethics)'un Editör ve Yazarlar için Uluslararası Standartları ve ICMJE (International Committee of Medical Journal Editors) ilkelerini gözetmektedir. Ayrıntılı bilgi için <http://sbd.ogu.edu.tr/> adresini ziyaret ediniz.

YAZIM KURALLARI

1. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran ve Aralık ayı olmak üzere yılda iki defa yayımlanır.
2. Yayımlanmak üzere dergiye gönderilen yazı ile birlikte yazar(lar)ın adı-soyadı, unvanı, kurum ve e-posta adresleri ile açık iletişim adreslerini içeren bilgiler ayrı bir sayfada gönderilmelidir. Yazar(lar)ın çalışmayı dergi yayın sürecine sunduğunu ve dergi yayın politikasını okuyarak kabul ettiklerini beyan eden ıslak imzalı üst yazıyı posta veya faks ile dergi editörlüğüne ulaştırması gerekmektedir.
3. Dergiye gönderilen yazılar, Microsoft Word 2010 Türkçe sürümü ile, 1,5 satır aralıklı, tablo, şekil, kaynaklar ve eklerle birlikte en çok 25 A4 sayfa boyutunda olmalıdır. Yazılar 10,5 puntoda "Calibri" fontu kullanılarak hazırlanmalıdır. Sayfalar numaralandırılır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

malıdır. Şekil şartlarına ya da dergi konusuna uymayan yazılar ön değerlendirmeye alınmadan yazar(lar)ına bildirilir.

4. Gönderilen yazıların Türkçe ve İngilizce başlıkları, 120 kelimeyi aşmayacak şekilde yazının tümünü öz biçimde (çalışmanın amacını, yöntemini, bulgu ve sonucunu) yansıtabilecek nitelikte Türkçe ve İngilizce özetler ile en az üç, en fazla beş adet Türkçe ve İngilizce anahtar kelime yer almalıdır. Özetlerin başlığı ve metin kısmı, "Calibri" karakterde 9 punto ve bir (1) aralıkla yazılmalıdır. Makale metninde yazar(lar)ın kimlik bilgileri yer almamalıdır. Yazıların başlığı oldukça kısa ve çalışmayı doğru temsil etmelidir.
5. Tüm metin iki yana yaslı, paragraflar arasında 12nk boşluk verilmiş, başlıklar hariç paragraflar soldan girinti yapılarak yazılmalıdır. Gönderilecek çalışmaların sayfa kenar boşlukları her taraftan 2,5 cm olacak şekilde ayarlanmalıdır.
6. Tüm başlıklar kalın (bold), sola yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır. Alt başlıklar 1., 1.1, 1.1.1. şeklinde numaralandırılmalı ve yazının giriş, yöntem, bulgular, sonuç ve kaynaklar şeklinde ana bölümlerine yer verilmelidir.
7. Metin içi atıflarda APA metodu olarak adlandırılan ve Amerikan Psikologlar Derneği tarafından yayınlanan "The publication manual of the American Psychological Association" isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uyulmalıdır. Gerektiğinde dipnotta açıklamalara yer verilebilir.
8. Metinde kaynaklara atıfta bulunurken yazar soyadı, tarih ve gerekliyse sayfa bilgisi verilmelidir. Tek yazarlı kaynaklara atıf örnekleri, Öztürk (2005)...; Kaya (2008: 12)...; Taş (2007: 182-186). İki yazarlı kaynaklara yapılan atıf örnekleri: Kaya ve Taş (2004)...; Öztürk ve Doğan'a (2009: 45) göre. APA atıf formatına uygun olarak, atıfta bulunan kaynağın yazar sayısı 3 ile 5 arasında ise, kaynağa metin içinde ilk geçtiği yerde yukarıdaki gibi atıfta bulunulur: Öztürk, Kaya ve Taş (1998: 25-35). Aynı kaynağa daha sonra yapılan atıflarda ilk yazarın soyadı ile birlikte "v.d." ifadesi kullanılır: Öztürk v.d. (1998: 25-35). Cümle sonunda birden fazla esere atıfta bulunuluyorsa bu kaynaklar parantez içinde alfabetik sıra ile verilmelidir. Örneğin: ...(Kaya, 2008; Öztürk, 2005; Öztürk ve Doğan, 2009: 45; Taş, 2007: 182-186). Örnek kaynakça gösterimleri:

Basılı dergi makalesi: 1 yazarlı

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

Şentürk, R. (2009). Açık medeniyet ve sosyal içerme. *Muhafazakar Düşünce*, 6(21-22), 41-49.

Basılı dergi makalesi: 3-6 yazarlı

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T. ve Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.

Kitap: 3 yazarlı

Ranzijn, R., McConnochie, K. ve Nolan, W. (2009). *Psychology and indigenous Australians: Foundations of cultural competence*. South Yarra, Vic: Palgrave Macmillan.

Basılmış kitap bölümü

Onan, K. ve Sennaroğlu, B. (2009). Comparative study of production control systems through simulation. N. Mastorakis, J. Sakellaris (Ed.), *Advances in Numerical Methods* içinde (67-78. ss.). New York ; London: Springer. https://dx.doi.org/10.1007/978-0-387-76483-2_6

9. Şekiller ve tablolar metin içinde ortalanmış olarak ve sayfa sınırlarını aşmayacak şekilde hazırlanmalı ve renkli olmamalıdır. Gerekliğinde tablo ve şekiller, ekler bölümü oluşturularak kaynaklardan önce gelecek şekilde metne yerleştirilebilir. Şekiller ve tablolar kendi aralarında bir (1)'den başlayarak ayrıca numaralandırılmalıdır. Şekiller ve tabloların başlıkları kısa ve öz seçilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük, diğerleri küçük harfle yazılmalıdır. Tabloların/şekillerin başlıkları ilgili tablo/şeklin üst kısmına yazılmalıdır. Gerekli durumlarda açıklayıcı dipnotlar veya kısaltmalar şekil ve tabloların hemen altında yer almalı, bunların varsa kaynakları metin içi atıf kurallarına uygun olarak yer verilmelidir. Tablo ve şekiller, yazılım programlarının çıktılarını olarak konmamalı, sonuçlar yazar(lar) tarafından gerekli tablo ya da şekle dönüştürülmelidir.
10. Gönderilen yazıların sonunda kaynakça oluşturulmalıdır. Yazıda kullanılan kaynaklar yazar soyadı dikkate alınarak alfabetik sıra ile kaynakçada yer almalı, yazıda adı geçmeyen kaynaklara yer verilmemeli, yazı içinde yer alan tüm kaynaklar da kaynakçada yer almalıdır.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

Amaç ve Kapsam

Dergi, sosyal bilimler alanında yapılan nitelikli bilimsel çalışmalarını yayımlayarak sosyal bilimlerin gelişimine katkı yapmayı amaç edinmiştir.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi genel olarak sosyal bilimlerin Ekonomi, İşletme, Maliye, Uluslararası İlişkiler, Tarih, Türk Dili, Edebiyat, Karşılaştırmalı Edebiyat alanlarında gelen bilimsel yazıları yayımlamaktadır.

İletişim Adresi:

Prof. Dr. Mesut ERŞAN
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Dergisi
26480 Meşelik / ESKİŞEHİR
Telefon: 0 – 222 – 2293048
Belgegeçer: 0 – 222 – 2293048
E-posta: sosbildergi@ogu.edu.tr

EDITORIAL POLICY

1. All manuscripts submitted to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences should not previously be published elsewhere, or it should not be submitted for publication in another journal, it should not be in the review process of another journal or it should not have been accepted for publication elsewhere.
2. Author(s) are fully responsible for studies published in Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences and those under review processes. Articles published in the journal do not reflect the opinion of Eskişehir Osmangazi University.
3. Copyrights of all accepted manuscripts and published articles (printed or electronic) belong to Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences, without any further action.
4. The Journal publishes articles written in Turkish and in English. Articles written in German, French and Arabic may be considered.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

5. Any study supported by an institution or derived from thesis should indicate this by using (*) sign at the top of the last word on the title of work and give information in a footnote on the same page. Authors of article derived from thesis, thesis owner should be placed in the first place while adviser should be the second author.
6. All manuscripts submitted to the journal, are subject to initial review by the editorial board. All types of content and formatting changes may be requested from studies under initial review.
7. Editor and editorial board decide to start the review process. Manuscripts passed initial review are sent to at least two referees.
8. Referees are chosen among professors and associate professors working in universities in Turkey. Referees from universities abroad, if deemed necessary, can also be chosen. If necessary, experts who have doctorate degree can also be assigned as referee.
9. The identity of both author and referees is kept strictly confidential during evaluation process.
10. According to the referees' reports, the manuscript may be accepted for publication, revision or additional information and shortening may be requested from the author(s), or it may be rejected and the author (s) are notified from the decision made.
11. Author (s), is required to make all the changes requested by referees. The manuscript cannot be published without requested changes have been made. Author (s), should submit a report containing changes have been made upon referees' reports.
12. An author can publish only one article in one issue. Also an author cannot publish more than one article in two consecutive issues.
13. Manuscript submitted to journal cannot be returned to the author(s).
14. This journal adopts open access policy. When an issue is published it will freely opened to public.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

15. Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University is committed to upholding the highest standards of publication ethics and observes the following principles of Publication Ethics and Malpractice Statement which is based on the recommendations and guidelines for journal editors developed by the Committee on Publication Ethics (COPE) and International Committee of Medical Journal Editors (ICMJE). For detailed information please visit the website of the journal which is available at <http://sbd.ogu.edu.tr/>

WRITING INSTRUCTIONS

1. Eskişehir Osmangazi University Journal of Social Sciences is a refereed journal and published twice a year in June and in December.
2. A separate sheet containing author(s) name, family name, title, institution, e-mail and communication addresses should be sent to the journal along with manuscripts. Authors should state purpose of their submission explicitly, and their knowledge and acceptance of editorial policy of the journal by written and signed letter which should be faxed or mailed to the Journal's Office.
3. Manuscripts should be prepared by using MS Word 2010 version. The total length of any manuscript submitted should not exceed 25 pages (A4) including tables, figures, references and annexes and should be typed in 1.5 line spacing. The font size should be 10.5 (Calibri). Pages should be numbered. Manuscripts which are not conformable with the conditions concerning the formatting will not be taken into pre evaluation process and author(s) will be notified.
4. All manuscripts should contain English Abstract with an English title and a Turkish abstract with a Turkish title not exceeding 120 words. The abstracts should concisely present the purpose of the study, the methodology, the results, and the conclusion remarks. Minimum three maximum five keywords should be given both in English and in Turkish. Titles and text of abstracts should be written with 9 fonts, 1 line spacing and using Calibri. There must be no mention about name(s) of the authors in the manuscript. Titles of manuscript should be very short and represent it correctly.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

5. All text is justified, given the space between paragraphs 12nk, except titles left indent paragraphs should be done. The page margins on all sides should be set to 2.5 cm of all manuscripts submitted.
6. All titles should be written in bold, left justified (unintended), and only the first letters of words should be written in capital letter. Manuscripts should contain sub sections as introduction, method, findings, conclusions and references. Sub-headings should be numbered as 1, 1.1, 1.1.1.
7. In-text citations APA method should be followed. "The Publication Manual of the American Psychological Association" is published by American Psychological Association (APA). If needed, explanatory information can be given by footnote.
8. In-text citations, the author's last name and the year of publication (and page number if necessary) for the source should be given. Examples of in text citations with one author, Ozturk (2005) ...; Kaya (2008: 12) ...; Tas (2007: 182-186). Examples of in text citations with two authors: Kaya and Tas (2004) ...; Ozturk and Dogan (2009: 45). In accordance with the APA citation format, when there are 3 to 5 authors in the cited source, list all family names the first time cited in the text: Ozturk, Kaya and Tas (1998: 25-35). Subsequent references to the same source in the text cite only family name of the first author followed by "et al." Example: Ozturk et al. (1998: 25-35). When there are multiple sources to be cited, list the citations in alphabetical order and separate them with semicolons. For example: ... (Kaya, 2008; Ozturk, 2005; Ozturk and Dogan, 2009: 45; Tas, 2007: 182-186). Examples for reference:

Book

De Vaus, D. A. (2014). *Surveys in social research*. Sydney, Australia: Allen & Unwin.

Book chapter

McKenzie, H., Boughton, M., Hayes, L., and Forsyth, S. (2008). *Explaining the complexities and value of nursing practice and knowledge*. In I. Morley & M. Crouch (Eds.), *Knowledge as value: Illumination through critical prisms* (pp. 209-224). Amsterdam, Netherlands: Rodopi.

Journal article

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Social Sciences, Eskişehir Osmangazi University

Haziran (June) 2020 | Cilt (Volume): 21 | Sayı (No): 1 | ISSN: 1302-9703 | e-ISSN 2149-9047 |

Cheung, J. M. Y., Bartlett, D. J., Armour, C. L., Laba, T. L. and Saini, B. (2018). To drug or not to drug: A qualitative study of patients' decision-making processes for managing insomnia. *Behavioral Sleep Medicine*, 16(1), 1-26. doi:10.1080/15402002.2016.1163702

9. Tables and figures should be centered on page and be prepared within the margins of page and should be without color. Tables and figures can also be placed at the end of manuscript and before references as annexes if necessary. Tables and figures should be numbered beginning from 1 separately. Their titles should be short and brief and only first letter of each word should be written with capital letter. If necessary, explanatory footnotes and abbreviations may be placed under tables and figures and their sources should also be placed there according to citations rule in text. Tables and figures should not contain direct output of software program, rather author(s) should prepare tables and figures manually.
10. References should be placed at the end of manuscripts. References should contain only those sources directly used and cited in the manuscripts. Each source should be placed in the reference by alphabetical order of author's last name.

Aim and Scope

Aim of the journal is to contribute in improving social sciences by publishing highly scientific research studies in various areas of social sciences.

The scope of the journal, in general, includes all areas of social sciences. Specifically, original papers in the fields of economics, business, public finance, international relations, history, Turkish language and literature, comparative literature are welcome.

Communication Address:

Professor Dr. Mesut ERŞAN
Eskisehir Osmangazi University
Social Sciences Institute
Journal of Social Sciences
26480 Meselik / ESKİŞEHİR
Phone: 0 – 222 – 2293048
Fax: 0 – 222 – 2293048
E-mail: sosbildergi@ogu.edu.tr